

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
L'Institut de langue macédonienne "Krste Misirkov" – Skopje

ISSN 2955-2184

ETYMOLOGICA MACEDONICA

Македонско списание за етимологија
ГОДИНА II 2024

СКОПЈЕ
2024

ETYMOLOGICA MACEDONICA	ГОДИНА II	стр. 1-256	Скопје 2024
------------------------	-----------	------------	-------------

ISSN 2955-2184

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
L'Institut de langue macédonienne "Krste Misirkov" – Skopje

ISSN 2955-2184

ETYMOLOGICA MACEDONICA

Македонско списание за етимологија
ГОДИНА II 2024

СКОПЈЕ
2024

ETYMOLOGICA MACEDONICA ГОДИНА II стр. 1–256 Скопје 2024

ETYMOLOGICA MACEDONICA

Македонско списание за етимологија
(излегува еднаш годишно)

Главен и одговорен уредник:

Гоце Цветановски

Редакциски одбор:

Веселинка Лаброска (заменик уредник)
Катица Трајкова (секретар)
Марјан Марковиќ
Светлана Давкова-Ѓоргиева
Лилјана Макаријоска
Елена Јованова-Грујовска
Мери Јосифовска

Технички секретар:

Александра Гецовска

Меѓународен редакциски одбор:

Микалај Антропав / Мікалай Паўлавіч Антропаў (Белорусија)
независен истражувач
antropov50@gmail.com

Јадвига Вањакова / Jadwiga Waniakowa (Полска)
Instytut Języka Polskiego, PAN
jadwiga.waniakowa@ijp.pan.pl

Алемко Глухак / Alemko Gluhak (Хрватска)
Zavod za lingvistička istraživanja, HAZU
gluhak@hazu.hr / alemko.gluhak@zg.t-com.hr

Павло Гриценко / Павло Юхимович Гриценко (Україна)
Інститут української мови, НАН України
hrytsenko_pavlo@ukr.net

Павол Жиго / Pavol Žigo (Словачка)
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava
pavol.zigo@uniba.sk / pavol.zigo@juls.savba.sk

Љубор Кралик / Ľubor Králik (Словачка)
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava
lubor.kralik@juls.savba.sk

Кристина Крамер / Christina E. Kramer (Канада)
Department of Slavic Languages and Literatures, Faculty of Arts and
Science, University of Toronto
ce.kramer@utoronto.ca

Амела Љево-Овчина / Amela Ljevo-Ovčina (Босна и Херцеговина)
Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu
amela.ljevo-ovcina@ff.unsa.ba

Мира Менац-Михалић / Mira Menac-Mihalić (Хрватска)
Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku, Sveučilište u Zagrebu
mmenac@ffzg.hr / mmenac@hazu.hr

Мотоки Номачи / Motoki Nomachi (Јапонија)
Slavic-Eurasian Research Center at Hokkaido University, Sapporo
mnomachi@slav.hokudai.ac.jp

Богумил Островски / Bogumił Ostrowski (Полска)
Instytut Języka Polskiego, PAN
bogumil.ostrowski@ijp.pan.pl

Снежана Петровиќ / Снежана Петровић (Србија)
Институт за српски језик САНУ
snezzanaa@gmail.com

Виктор Фридман / Victor A. Friedman (САД)
Department of Linguistics and Humanities Collegiate Division
University of Chicago
vfriedm@uchicago.edu

Јожица Шкофиц / Jožica Škofic (Словенија)
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
jozica.skofic@zrc-sazu.si

Адреса:

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
ул. Григор Прличев бр. 5, Скопје, п. факс 434

www.imj.ukim.edu.mk

број на жиро-сметка
40100-788-1242

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР

ПОВОДИ

Гоце Цветановски

Во чест на *Słownik prasłowiański* и на *Этимологический словарь славянских языков*, по повод нивната 50-годишнина..... 11

НАВРАЌАЊА (објавени статии и прикази)

Олга Иванова

Преглед на македонските дијалектни називи за мразулецот,
МЈ XVIII (1967), 141–148..... 17

Љубица Станковска

Тетово и неговата топонимија, МЈ XIX (1968), 187–200..... 27

Александар Кривицки

Беларуская *вясёлка* i македонски *ѿојас*: родныя ці сваякі,
МЈ XL–XLI (1989–1990), 291–300..... 43

НОВИ ТРУДОВИ

Adam Fałowski

Z etymologii polskiej: *kaganek, kaganiec; wstrzemięzliwy*..... 55

Henryk Duda

Polski etnonim *Moskal* a nazwa etniczna *Moskva*..... 65

Зоран Спасовски

За настанокот на ојконимот *Велес*..... 79

Александра Гецовска

Нов пристап кон етимологијата на балканскиот
ендемски вид *молика* (*pinus peuce*)..... 89

Гоце Цветановски

Македонски етимолошки речник – прилог на буквата Б 109

ПРИКАЗИ

Гоце Цветановски

- Од зборови до дела – *Приручни етимолошки речник српског језика*, том 1 (А-Ј), Институт за српски језик, САНУ, 2023..... 245

Александра Гецовска

- Значаен труд за словенската дијалектна лексикографија
„Етимологијата и дијалектната лексикографија“ (*Lubor Králik, Etymológia a nárečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských nárečí)*), Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2020)..... 249

Гоце Цветановски

- Нови димензии во етимолошката наука во трудот
„Димензии на словачката етимологија“ од Љубор Кралик
(*Lubor Králik, Dimenzie slovenskej etymológie*, Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2023)..... 253

ПРЕДГОВОР

Почитувани читатели,

Помина една година од излегувањето на првиот број на списанието *Etymologica Macedonica*, издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, а ние сè уште сме под импресии од одгласот што го имаше првиот број во светската славистичка јавност, како и рецензиите посветени на ова наше списание.

Во новиот број, како што ветивме, се потрудивме да го збогатиме списанието со нови рубрики, каква што е *Прикази*, а во рубриката *Нови трудови* веќе добивме статии од еминентни странски истражувачи, што посебно нè радува. Меѓународниот редакциски одбор постојано се зголемува и можеме слободно да кажеме дека во него се вклучени членови од најпрестижните славистички и етимолошки центри во светот.

Посебно нè радува фактот што се продолжи со прикажувањето на работата од *Македонскиот етимолошки речник* (во овој број целосно ќе биде даден прилог кон буквата Б).

Во однос на рубриката *Навраќања* каде што се преобјавуваат прилози од еминентни автори кои оставиле неизбришливи траги во развојот на македонската етимологија, а придонесле и во балканистиката, славистиката и индоевропеистиката, мораме да констатираме дека интересот е голем, но поради ограничување со бројот на страниците, дел од прилозите ќе бидат објавени во наредните броеви.

Во оваа пригода уредникот и Редакцискиот одбор на списанието срдечно им се заблагодаруваат на д-р Македонка Додевска и м-р Александра Гецовска за укажаната помош при компјутерското внесување на трудови од еминентни автори што веќе се објавени а сега се преобјавуваат во рубриката *Навраќања*. Во однос на овие текстови Редакцискиот одбор не правеше никакви суштински интервенции, освен кога станува збор за очигледни технички пропусти.

Со надеж дека ги исполниме очекувањата, како на домашната, така и на странската научна јавност со објавените трудови во првиот број на списанието *Etymologica Macedonica*, ќе продолжиме и во иднина посветено да работиме и да ја претставуваме македонската етимолошка наука во светот.

Од
Редакцискиот одбор

ПОВОДИ

УДК 811.163.1'373.6'374(049.3)
811.16'374(049.3)

Гоце Цветановски

Во чест на *Słownik prasłowiański* и на *Этимологический словарь славянских языков*, 50 години од публикувањето на првиот том на двете капитални дела

Повод за нашево пишување се двата најзначајни речника на планот на етимолошките проучувања во словенскиот свет, односно објавувањето на првиот том од *Słownik prasłowiański* и на првиот том од *Этимологический словарь славянских языков*, и двата пред точно 50 години, во 1974 година.

Од издавањето на првиот етимолошки речник на Миклошич (Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886) до крајот на II светска војна помина повеќе од половина век, а за тоа време, благодарение на компаративно-историскиот метод, во лингвистичката наука се постигнаа значајни резултати. Овде, секако, треба да се спомене и недовршениот речник на Бернекер (Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, (A-*моръ), Heidelberg, 1908–1914). Прасловенските лексеми се репродуцираат уште од почетоците на историско-компаративниот метод во лингвистиката, а во словенските етимолошки речници се појавуваат уште од времето на Ф. Миклошич. Уште во првите две декади од повоенниот период славистите сфатиле дека реконструкцијата на лексичкиот слој од прасловенската јазична заедница ќе биде од фундаментално значење за проучувањето на историјата на словенската лексика и за словенската етимологија. Околу средината на 20 век, беше преземена систематска работа на реконструкција на прасловенскиот слој на словенската лексика и етимологијата на оваа лексика во два словенски центри: во Краков во 1954 година на иницијатива на Тадеуш Лер-Спавињски (1899–1965), потоа работата ја презеде Францишек Славски (1916–2001) и во Москва под раководство на Олег Н. Трубачов (1930–2002). Првите видливи резултати од оваа работа беа пробните томови на предвидените речници. Во 1974 година беа објавени првите томови од двата речника.

Прасловенски речник (Słownik prasłowiański) претставува речник на реконструираниот прасловенски јазик уреден од Францишек Славски.

Се состои од осум тома; првиот беше објавен во 1974 година, а последниот во 2001 година. Издавач на сите томови беше Националниот институт Осолински. Ова е првиот и единствен речник од овој тип објавен на полски јазик. Работата на публикацијата беше иницирана од Тадеуш Лер-Сплавински во 1954 година. Основите на речникот се воспоставени во 1958 година, а во 1961 година е издадена пробна книга која содржи приближно 100 записи. Во текот на работата се менуваше составот на тимот одговорен за него, како и името на овој тим. Последниот, осми том е објавен во 2001 година, истата година почина главниот уредник, што резултираше со привремен прекин на работата на речникот. Работата на речникот, по скоро двоецениски прекин, сепак продолжи, па така под редакција на Мариола Јакубович излегоа од печат десеттиот и единаесеттиот том, што посебно нè радува.

Прасловенскиот речник го опишува реконструираниот вокабулар на прасловенскиот јазик на преминот во VII и VIII век по Христа, истовремено треба да се нагласи дека овој речник е од исклучителна важност за зборообразувањето во историјата на словенските јазици. Лексемите се дефинирани на полски, некои од нив содржат и латински превод. Континуантите на псл. лексеми во сите словенски јазици се дадени заедно со нивните значења, а се земени предвид и дијалектните зборови. Опишана е структурата на зборовите создадени на прасловенска основа, а записите што ги опишуваат зборовите наследени од индоевропскиот јазик вклучуваат еквиваленти од други индоевропски јазици.

Етимолошкиот речник на словенските јазици: прасловенски лексички фонд (*Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд* (ЭССЯ)) континуирано се објавува од 1974 година до денес, во 43 тома, што го прави еден од најсеопфатните во светот.

Речникот е замислен во 1950-тите, имајќи ја предвид несоодветноста на постоечките словенски етимолошки речници. Од 1961 година започнале подготовките за речникот под раководство на Олег Трубачов во Институтот за руски јазик на Руската академија на науките во СССР. Во 1963 година беше објавено пробно издание на речникот. Од своето основање, речникот е објавен од страна на Одделот за етимологија и ономастика на Институтот за руски јазик. Главен уредник во периодот 1974–2002 година беше Олег Трубачов. Трубачов почина во 2002 година, по што улогата ја презеде Анатолиј Журављов како уредник до т. 40 (2016). Од т. 40 што беше заеднички уреден од него и од Жана Варбот, работата како уредник на следните томови ја презеде Жана Варбот.

За секоја прасловенска реконструкција е дадена етимологија, како и историја на етимолошките истражувања. Наведени се рефлексите во сите словенски јазици, а исто така и сродните во другите индоевропски јазици. Во ЭССЯ прасловенскиот акцент и акцентската парадигма не се реконструираат, како што не се реконструирани и елементите на прасловенската морфологија. При пишувањето на објавените томови на

речникот се користени над 2100 списанија, а се проценува дека целиот речник содржи околу 20 000 зборови.

И двата речника, т.е. краковскиот *Słownik prasłowiański* (*SP*) и московскиот *Этимологический словарь славянских языков* (*ЭССЯ*) се создадени со исти цели: реконструкција на прасловенскиот лексички фонд и негово етимолошко објаснување. Но без оглед на фактот што и двата речника имаат иста цел, сепак постојат извесни разлики не само во начинот на претставување на реконструираниот материјал, туку и во методолошката постапка. Прво што може да се забележи е дека насловот на секоја статија од двата речника изгледа различно. Во *ЭССЯ* се споменува само реконструираната прасловенска форма (означена со ѕвездичка *), можеби со морфолошка варијанта. Меѓутоа, во *SP* насловот е обемен: се состои од реконструирана форма на прасловенскиот збор без ѕвездичка (ако е потребно, со фонетски или морфолошки варијанти, често со реконструиран прасловенски акцент) заедно со формата (или формите), означување на граматичките карактеристики на зборот, скратеница што укажува на дијалектна припадност на определен збор. Ваквите информации се дадени и во *ЭССЯ*, но помалку систематски и делумно на поинаков начин.

И двата речника имаа за цел да го пресоздадат оној дел од словенската лексика што постоел во последниот период на прасловенската јазична заедница. Меѓутоа, истражувачите на оваа лексика се соочуваат со разни замки, од кои најопасна е блискоста на зборообразувачките системи на прасловенскиот јазик и словенските јазици.

Значењето на овие два речника за сите словенски јазици е од исклучителна важност и претставува задолжителна литература при создавањето на национални етимолошки речници на секој словенски јазик одделно.

НАВРАЌАЊА
(објавени статии и прикази)

ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТНИ НАЗИВИ ЗА МРАЗУЛЕЦОТ

Називите за мразулецот во македонскиот јазик претставуваат едно големо шаренило. Нивното изучување може да ѝ послужи пред сè на нашата дијалектологија, бидејќи се јавуваат во доста голем број со едно богатство на облици, а потоа, се разбира, и на нашата етимологија. Токму затоа тие го привлекуваат нашето внимание.

Целта на овој прилог е да се установат називите за мразулецот во македонското јазично подрачје, нивната распространетост и нивното потекло. Заради подобра прегледност на начините на кои се добиени, тие се поделени на групи, а глосариумот на називите е даден по азбучниот ред. Називите што се земени предвид овдека се добиени од теренските испитувања што ги вршеле соработниците на дијалектолошкото одделение при Институтот за македонски јазик. Природно е, се разбира, да се претпостави дека не се опфатени целосно сите називи, со оглед на тоа што дијалектолошкиот материјал е собираан од 120-ина пункта. Меѓутоа, и како таков овој глосариум ни овозможува доста добар увид во состојбата на називите за мразулецот, во начините и патиштата по кои се тие добиени.

Образувањето на овие називи се вршело, главно, на два начина:

1. со изведување врз основа на зборот *мраз* и 2. по метафоричен пат.

I. Називи изведени врз основа на зборот *мраз*

1) *мáнсур* – Љубанце (Скопско). Овој назив претставува варијанта на *мрансул*. Губењето на сонантот *p* е дијалектна појава што може да се сретне и во други зборови. В. *мрáнсул*.

2) *мáнсурка* – Белимбегово (Скопско). Образувањето е како кај *мансур* + суфиксот *-ка*. В. *мáнсур*.

3) *мрáзарец* – Црквино (Велешко). В. *мрáзурец*.

4) *мразóачка* < *мразовачка* – Белица (Порече). Називот е најверојатно образуван од *аојекѝив* + проширениот суфикс *-ачка*.

5) *мрáзул'* – Ѓавато (Битолско). Образувањето со суфиксот *-ул* (сп. *мрсул*, *цуцул* и сл.). В. *мрас*.

6) *мрáзул'ац* – Црешево (Скопско). Дијалектна варијанта на литературното *мразулец*. В. *мрáзулец*.

7) мр́зулец – Милетино, Ростуше, Тетово (Тетовско), Голем Папрадник, Горенци, Горно Косоврасти (Дебарско), Букојчани, Лешница, Попоец (Кичевско), Башино Село (Велешко), Крушеани, Прилепец, Тополчани (Прилепско), Буково, Дихово, Драгош, Живојна, Кукуречани, Паралово, Путурас (Битолско); мр́зул’ец – Волковија, Жерноница (Тетовско); мр́зулец – Слечче (Демирхисарско), Модрич, Коњско (Охридско), Граждено, Шулин (Леринско), Крчишта, Лобанци, Марковени (Костурско). РМЈ за овој збор дава две значења: „1. мосур, леденица, висуљак (леда). 2. (фиг.) слина која виси из носа“. Со оглед на големата распространетост на оваа форма овој назив се утврдил како литературен, постепено изместувајќи ги притоа сите други називи. За потеклото в. мрас.

8) мр́зул’ка – Марена (Кавадарско), Арвати, Љубојно (Ресенско); мр́зул’ка – Рамне (Охридско), Зеленич, Пателе, Пополжани (Леринско), Тиолишта (Костурско). Во костурското село Горенци зборот мразулка има малку поинакво значење – слој мраз, т.е. „слаб мрас кој е фатва реката“. И оваа форма (со *йврдо* л), наспоредно со мразулец, си обезбедила свое место во литературниот јазик.

9) мр́зур – Ѓавато (Битолско // *мразул’*), Царев Двор (Ресенско); мр́зур – Витолишта (Мариовско). Преминот на старото л во р е познат во ред примери во македонскиот јазик. В. мр́зул’.

10) мр́зурац – Дивле (Скопско). Образувањето е со дијалектниот суфикс *-ац*. В. мр́зурец.

11) мр́зурец – Зелениково (Скопско), Богомила, Извор, Карабуњиште (Велешко); мр́зурец – Дуње, Тројаци (Прилепско), Долно Дивјаци (Крушевско), Старавина (Мариовско), Крушје (Ресенско), Преод (Светиниколско). Сп. во РМЈ *мразурец* и *мразурка*. И во овој назив, како и во случајот со *мразур* (в.), има појава на асимилација. В. мр́зулец.

12) мр́нзул – Галичник (Мавровско), Смилево (Битолско). Вметнувањето на елементот *-н-* е чисто дијалектна појава и најверојатно во нашиов назив е добиено спрема зборови од типот *џансало, јанса, кленса* и сл. В. мр́зул’.

13) мр́нсул – Вранештица, Кнежино, Попоец, Прострање, Светорача, Туин (Кичевско), Прилеп, Стровија (Прилепско); мр́нсул’ – Душегубица, Ефловец (Кичевско). Во оваа варијанта на зборот мразулец е јасно изразена фонетска лабилност на *з-s*. Наклоноста да се изговара *s* м. з зад сонанти е доста честа во нашиот народен говор; таа се пројавила дури и во изговорот на некои туѓи зборови примени во поново време: *бенсин, бронса, менса* и др. В. мр́нзул.

14) мрас – Пожарани, Челопек (Тетовско), Голем Папрадник (Дебарско), Куново, Печково (Гостиварско), Здуње (Порече). Во с. Злокуќани среќаваме топоним Мразарниците – дупка во планината, каде што се пушта вода да замрзнува за да се прави мраз што потоа се користи. Зборот *мраз* во РМЈ преведен српхрв. е: „1. лед. 2. мраз, студен, зима“, а кај зборот *лед* Бак. го дава објаснението: „4. смрзла вода“. Етимологијата

на зборот ја дава Мл., кој коренот на овој словенски збор го наоѓа во индоевропскиот јазик.

15) мрзулец – Сараќинце (Тетовско); мрзулец – В'мбел (Леринско). Образовањето е можеби од гл. *мрзне-* „мрзнати, смрзавати се“ (РМЈ). Сп. *мрзао, зла, зло* „што је смрзнато...“ (Бак). Можеби формата на називот е продукт на губење на самогласката, како што е случајот, на пример, со *ѿрайѿза- ѿрѿѿза* и сл. В. мрзулец.

16) мрзулка – Барово (Тиквешко). Варијанта образувана како и во претходниот назив. В. мрзулка.

17) мрзурец – Лугунци, Подлес (Велешко). И овде е извршена асимилација како кај називите *мансур-ка, мразур-ец*. В. мрзулец.

18) мрнсул – Драчево, Нерези, Ракотинци (Скопско). Елементот *-н-* и овде се појавил како во варијантите *мансур-ка, мрансул*. В. мрнсул.

19) мрнсулка – Нова Брезница (Скопско). В. мрнсул.

Овој список на називи изведени од зборот мраз ни дава слика на многу фонетски и морфолошки разновидност. Асимилацијата (*мразур, мразурец* м. *мразул, мразулец*; *мрзурец* м. *мрзулец*), фонетската лабилност (*мрансул – мранзул*), контаминацијата, за која не може да се рече каде и е почетната точка (покрај *мразул* и *мранзул* образувано и *мансур, мансурка*) и вметнувањата на елементот *-н-* (*мранзул, мрансул, мрансул-ка*) – сето тоа создало многукратни можности за разни преплетувања и вкрстувања на облиците. Како такви, називите стануваат мошне интересни за дијалектолозите. При разгледувањето на оваа група називи исто така е важно да се наспомене дека тие се распространети предимно во западна и јужна Македонија, а само делумно во северна Македонија (во Тетовско и само во едно село во Светиниколско).

II. Називи добиени по метафоричен пат

1) климустар – Горенци (Костурско). Во костурското село Тиолишта се среќаваме со изговорот *климустар*. Честа појава е во дијалектите овие два експлозивни консонанта, во контакт со сонантот *л*, да се мешаат (сп. *ѿлембав* м. *клембав* – или обратно: *клифунар* м. *ѿлифур*). Ова мешање ќе го сретнеме и во топонимијата, како што е случајот, на пример, со Глиндивец (чешма во с. Сошани – Охридско) м. Клиндивец. За потеклото в. климустар.

2) граздул – Двориште (Беровско). Гласот *а* во овој збор е добиен како резултат на силната редукција (*ѿрозд-ул*). Во некои наши говори зборот грозд се појавува со значење, добиено исто така по метафоричен пат, на *кочан* од пченка *со зрна*. Сп. *грос* (Луковец – Воденско). Со истото такво значење е и *ѿроздак* (Клисура – Демир Капија), редуцираното *ѿруздак* (Миравци, Стојаково – Гевгелиско) и *ѿроздај* (РМЈ). Во РМЈ грозд е одбележан со неговото основно значење – српхрв.: *ѿрозд* „скупи зрна која висе* на једној заједничкој петелци“ (Бак.). Иста дефиниција дава и РБКЕ за основното значење на *буг. ѿрозд* „кичур, чейка *оѿ*“

ѓроздови зърна на обща дрѓжка“. Изворното значење на зборот грозд Мл. го наоѓа во индоевропскиот јазик.

Следствено називот *ѓраздул* го добил мразулецот овдека по метафоричен пат. Тоа можело да стане индиректно преку дијалектните називи за кочанот од пченката (чие значење е исто така преносно) или директно поради извесна формална сличност со гроздот.

3) дрóнец – Тетово. Во литературниот јазик овој збор не егзистира. Тоа е дијалектизам дојден кај нас од српското јазично подрачје. Бак. за српхрв. *ороњак* го дава објаснувањето: „*оррјина*, траља, крпа“, а за *ороњци* – „врста *оробљеноѓ шесѓа* које се једе у супи“. Според тоа, овој збор кај нас се јавува само со секундарно значење, кое го нема во српскиот јазик. Споредбата овде е очигледна, зашто мразуците, како што се знае, изнаредени по стреите со поголема или помала должина, изгледаат како партали.

4) дрóњѓц – Вратница (Тетовско). В. дрóнец.

5) ду́лец – Волино (Струшко). Овој збор со значење на мразулец не го наоѓаме во другите словенски јазици. Во РМЈ на истата основа има два збора: *дуле* – „земљан суд за воду са *сиском*“ и *дулец* – „1. *чей*. 2. *сисак*“. Меѓутоа, со подруго значење го среќаваме и во соседните јазици. На пр. во српхрв.; *дулац* – „*цев* гајде на коју се удува ваздух у мех“ (можеби и дијал. *дуљ* „*дужина*“ – Бак.; во буг. *дулец* – „*чучурка* на чешма“ (Мл.). Коренот на зборот Мл. го наоѓа во словенското *ду-*, при што го споредува со рус. *дуло* – „преден *оѓвор* на *цев* на огнестрелно оружје или на оружје“ (РБКЕ) и *дулица* – „свинска зурла, *оѓжурка*, *муѓка*“ (Гер.). Сп. во топонимијата: Ду́ло – пештера во која имало сталагмити (В’мбел – Костурско); Ду́лото – длабока јама (Бесвина – Леринско); Мѓчкино Ду́ло – пештера (Ошчима – Леринско); Ду́лица – село во Делчевско.

6) климбúрац – Немањѓца (Светиниколско). Со оглед на тоа дека скоро во непосредната близина се среќава и другиот дијалектен назив *клинѓур* – со исто значење, би можело да се претпостави дека називот *климбурац* претставува една негова видоизмена (*клинѓур* + *-ац*), т.е. дека групата *нд* преминала во *мб*. Можеби горенаведениот назив е добиен и во контакт со називи од типот *клумбарец* (клобурец) и сл. такви дијалектизми, или пак преку контаминација со некој од нив. За потеклото в. клиндúр.

7) климустáр – Тиолишта (Костурско). Кај Гер. со значење на мразулец го среќаваме називот *климистарѓ*. Близок до овој збор е буг. *климѓа* – „*странично дрво* в стола на кола или каруѓа, което поддрѓжа ритлите“ (РБКЕ), т.е. „2. *клѓѓка* в *краѓ* на *осѓ* за да не излиза колелото; *краѓосникѓ*“ (Гер.). Зборот климија има исто значење и во некои говори во Костурско. Тргувајќи од тоа дека овој назив за мразулецот го среќаваме на крајниот југ, тогаш најверојатно е дека грчкиот јазик повлијаел при образувањето на овој назив. Коренот на називот би можеле да го

бараме во зборови од типот *жлџиатѝда*, со значење „лозова пръчка“ (Грьцко-български речник, София 1957).

8) клиндур – Богословец (Штипско). Овој назив за мразулецот е добиен врз основа на зборот *клин*: „1. *зашилѝно дрвце* или *желевце*“ (РМЈ). Со истото значење се среќава и во другите словенски јазици. Сп. буг. *клин*: „*късо дрво* или *желѝзо*, със заострен край, което служи за цепене на дрва или за затягане“ (РБКЕ) или: „3. *стърѝла*, *шипѝ*“ (Гер.). Тука би можел да најде свое место и зборот *клинзарѝ* – „*дълга томга*, съ коѝж на чиликѝ удрѝтъ клѝнѝжѝтѝжѝ“ (Гер.). На иста основа е и топонимот Глиндивец < Клиндивец.

9) клисунар – Чеган (Воденско). Гласот *и* во овој збор е добиен како резултат на редукцијата (*класунар*). Основниот збор на називот е *клас*, кој значи: „1. *клас* (жита). 2. *клиѝ* кукуруза“ (РМЈ). Во соседните јазици зборот се јавува само со првото значење – *клас* на жито. Со второто значење ќе се сретне и во форма *класинка*, *класѝинка* и *класуринка* (РМЈ), а во некои наши говори и во форма *класурка* (Псача, Жидилово – Кривопаланечко) или *класурка* (Ранковце – Кривопаланечко). Во овие говори називите имаат јасно искристализирано значење – *кочан* од *пченка без зрна*. Нашиот назив за мразулецот е земен од називот за *кочанот* од *пченката*.

10) клифунар – Пателе (Леринско). Овој назив има една мала измена: *к м. ѝ*. Со фонетската лабилност на овие консонанти (*к-ѝ*), во групата *кл – ѝл*, се сретнавме кај називите *климусѝар – ѝлимусѝар* и кај топонимот Глиндивец – Клиндивец. Најдобро објаснување за основниот збор ни дава РМЈ, под зборот *ѝлифур* – „1. (арх.) *крижуѝа*. 2. (фиг.) *дугоѝа*, *дугаѝлиѝа*“. Сп. понатаму рус. *грифель* – „*писаѝка* (од *шкриѝаца*)¹“; герм. *грифл* – „*камена писаѝка* за писање по школским плочицама“ или *гриф*, *грифа* – „1. *балчак* (сабѝе), *ручка*, *држаѝе*“ (Бр. К.).

11) крндал’ – Стар Истевник (Делчевско). В. крндул’.

12) крндул’ – Пехчево (Делчевско). Во малку поизменета форма овој збор се наоѓа во РМЈ: *крндак* (дијал.) – „*паѝ*“. Во речникот на Бак. *крндак* е „*крѝи зуб*, покварен *зуб*“, од адј. *крѝ* – „2. *покварен*, *изеден*, *изгризен*“. Сп. во топонимијата *Крнѝ Глава* – стрмно ритче (Чучер – Скопско) и *Крнѝч* – дол, „*кога доаѓа бучи и носи сѝ*“ (Мокриево – Струмичко). Со наставката *-иѝа*, *крндиѝа*, означува „*велико мношѝтво ѝуди или ствари*“ (Бак.). Потеклото на зборот, според Шк., е од тур. *kirinti*, *kirindi* – „2. *разбиѝено*, *исѝечено*, *дѝелиѝи*, *оѝѝаѝи*“ добиено од инф. *kirinmak* – „*разбиѝи се*, *изломѝи се*“. Според тоа називот на нашиов мразулец има преносно значење – нешто подјадено, *лесно*, *криливо*, *слабо*. Можеби потеклото на називот крндул е од збор како буг. *кърновѝ* „*чеѝ на бѝчва*“, кој одговара

¹ Руско-хрватско-српски рјечник, Загреб 1962.

на значењето што го сретнавме кај скоро сите називи од оваа група – нешто *долџо*, *долџнавесиџо*.

13) козирка – Конско (Гевгелиско). Во оваа форма зборот го среќаваме забележен во РБКЕ – *козирка* (рус.): „1. тврда, издадена напред част на фуражка или каскет, която се спуска над челото“. Меѓутоа, може да се земе предвид и основата што ја наоѓаме во буг. збор *козы* – „*чюшкы* на памукъ“ (Гер.), а уште повеќе во рус. народно *козий* – „грубо смотана *цигарета*“ (в. заб. под 1.).

14) кринсул – Жерноница (Дебарско). За овој дијалектен назив можеме да направиме неколку претпоставки. Прво, би можеле називот да го доведеме во врска со буг. *крина* – „дървен *цилиндричен* съд – мярка за зърнени храни“ (РБКЕ) и блиското до него рус. *криниа* „*ћуй*, *врч* (земљан)“ (в. заб. 1.). Второ, можеби во овој збор се крие и грч. *krynos* – мраз (што ќе го сретнеме во сложенките *криолиџ*, *криофор* и сл.), па во контакт со *мрансул* да се образувало со *кринсул*. Сепак, повеќе држи третата претпоставка, имено, дека називот гласел *клинсул* (л > р по пат на асимилација), кој настанал во контакт со називите од типот *мрансул*, *мрнсул*. Во тој случај значењето би се совпаѓало со она на називот *клинсул* (в.).

15) крумдџил – Стојаково (Гевгелиско). Мешањето на согласките *м* и *н*, во консонантските групи *мџ* и *нџ*, е доста честа појава во нашите говори. В. крундџил.

16) крундџил – Трсино (Воденско). Во Струмица зборот *крундџил* значи специјална писалка со која се пишувало на црни таблички. Формата на називот е дијалектна поради редукцијата (*о* > *у*) и асимилацијата (*р* > *л*). Овој збор се среќава и во топонимијата. Сп. Крондџил Дол – ниви и пасишта во дол (Дамјан – Радовишко); Крондџиров Дол – дол со вода (Брест – Штипско), во кој присвојната наставка -ов упатува на лично име или на прекар (сп. во Прилеп – „застанал како крондир“); Крандџилец (доколку спаѓа тука) – тутуново поле (Блатец – Кочанско). Во РМЈ архаизмот *крондир* значи „мал сад обично за ракија“; во РБКЕ освен горното значење дадено е и „2. ледена *висулка* *от стрџа*; *ледунка*“. Потеклото на зборот Мл. го наоѓаме во грч. *kántharos* (сп. лат. *cantharus*, ит. *cantero*), каде што грч. *џ* дало *џ*.

Сосема со исто значење е и српхрв. *кондир* (од грч. *kantharos* – трбушаста чаша) – „врч, крчаг, *џехар*“ (Бр. К.). Меѓутоа, архаичното *кондил* во РМЈ значи и „1. *оловка*. 2. *крижуља*, *џисаљка*“. Ова основно значење на зборот се поклопува со она на *џлифуроџ* (в. *клифунар*). Потеклото можеби би требало да се бара и во *кондилом* (грч. *κόνδυλος*) – „гута, *израшијај*, *брадавица*“ (Вуј.). За овој назив на мразулецот би можело само да се рече дека е добиен со вкрстување на зборот *крондир* со *кондил*, па како резултат на тоа вкрстување настанал *крондил*.

17) месџур – Љуботен (Штипско). Силната редукција придонесла самогласката *и* да се редуцира во *е*. В. мџсур.

18) мѝсур – Кнежје (Светиниколско). И буг. *мисуръ*, *масуръ* (Гер.) означува назив за мразулецот. Меѓутоа во нашите говори овој збор почесто се среќава со значење на клас од пченка *сосе зрна*, а оттука и како назив за мразулецот. И тие називи носат дијалектно обележје: *месѝрка* (Лаки – Кочанско), *мисѝрка* (Тиолишта, Марковени – Костурско), *масѝрка* (Стар Истевник – Делчевско). Зборот *мисир*, *мисирка* во РМЈ значи – „3. врста кукуруза“; буг. *масуръ* значи и „2. стѣбло на растение празно извѣтря“ (Гер.), а исто така и „голѣма цевъ за насукване прежда, калмукањ“ (Мл.). Сп. понатаму српхрв. *мосур* (од тур. *masura*) „иуѝљи дрвени ваљѝиѝ на који се намотава конац или танка жица“ (Шк.).

19) сиљ – Николич (Дојранско). Тешко би можело точно да се утврди изворното значење на овој назив. Можеби потеклото треба да се бара преку буг. *силях* „орџие“ (РБКЕ), добиено од арап. *silah* (со исто значење).

20) солинар – Стинек (Струмичко). Наспоредно со оваа варијанта стои и називот *сулинар* (в.). Овој пример јасно укажува до колкава мера може редукцијата да го видоизмени зборот. Сп. во топонимијата: Солинар – суводолица (Ѓавато – Битолско). В. сулинар.

21) суленар – Миравци (Гевгелиско), Пирава (Валандовско), Дедино, Дукатино, Конче (Радовишко), Љуботен (Штипско), Вељуса, Габрово, Костурино, Смоларе (Струмичко). В. сулинар.

22) сулендар – Богословец (Светиниколско), Жегњане, Романовце, Четирце, Шопско Рудари (Кумановско), Жидилово, Псача (Кривопаланечко), Градче, Соколарци, Спанчево (Кочанско), Долни Стубол, Злетово (Пробиштишко), Шлегово (Кратовско), Никоман (Штипско). Со извесно вкрстување на овој збор со зборот *сукало* можел да настане зборот со кој се среќаваме во Прилеп – суклене (сп. сукле од сукало) и суклендар, што се употребува со погрдно значење за човек *висок* и тром – цепеница. В. сулиндар.

23) сулендарац – Павлешенци (Светиниколско). Дијалектно образување со суфиксот *-ац*. В. сулендар.

24) сулењар – Судик (Светиниколско). В. суленар.

25) сулинар – Клисура (Демирхисарско); сулинар – Загорци, Долна Враштица (Радовишко), Стинек (Струмичко). Овој збор редовно се среќава и во топонимијата и секогаш се означува хидроним: Сулинар – чешма (Секирани, Лисолај – Битолско); Сулинар – суводолица (Ѓавато, Рамна – Битолско); Сулинарка – чешма (Прждево – Кавадарско), Сулинаро – извор (Долна Враштица, Загорци – Радовишко); Долни Сулинар – изворче (Горна Враштица – Радовишко); Сулинарот – чешма (Кавадарци); Сулинарите – планинска месност со големи камења од кои тече вода (Габреш – Костурско); Сулунар – чешма со славина за кисела и обична вода (Екшиси – Леринско).

Во РМЈ зборот *сулин* (дијал.) означува „лед, ледена вода“, а зборот *сулинар* (дијал.) има две значења: „1. љунак на пеѝ. 2. мосур, леденица,

висуљак (леда)“. Мл. за буг. *сулинар*, *сулиндар* вели: „замрзнала вода, ледени пржчици, висулки отъ стряха“, а за зборот *сулнар* – „чучурка на чешма“, па зборот го изведува од тур. корен *su* – вода. За српхрв. *сулинар*, *сулунар* и *сулундар* Шк. вели дека е тоа „*џијев* за пећ, димњак“, а потеклото на зборот го наоѓа во грч. *sōlunaron*, кое кај нас дошло преку тур. *silindir* (сп. франц. *cylindre*). И Бр. К. за српхрв. *сулундар* – „*џијев* на пећи куда излази дим“ – вели дека е турски збор, добиен преку грчкиот јазик, но не од грч. *sōlunaron*, туку од грч. *kylindros* (*цилиндар*). Бак. пак потеклото на зборот го поврзува со перс. *sulundar* – „гвоздена *џев* кроз коју иде дим из огњишта...“. Во секој случај, од каде и да потекнува зборот, јасно е дека тој кај нас е примен преку турскиот јазик и дека зборот *сулинар* или *сулиндар* означува *џевка на нешиџо* (освен Мл. кој коренот го вади од тур. *su*), значи нешто долгнавесто, поради што кај нас и во Бугарија можел да стане назив и за мразулецот.

26) *сулиндар* – Берово (Делчевско), Нивичино (Струмичко); *сулиндар* – Младо Нагоричани (Кумановско), Ранковце (Кривопаланечко), Лаки (Кочанско), Радовиш. Во топонимијата исто така означува хидроним: *Сулидџер* – извор (Радичево – Струмичко); *Сулидџер* – длабок дол со вода (Ладевци – Струмичко).

Називот *сулиндар* стои забележан како дијалектизам и во РМЈ и упатува на *сулинар* 2. В. *сулинар*.

27) *сул'ундар* – Мачево (Беровско). Варијанта на *сулиндар* (в.).

28) *суљинар* – Робово (Беровско). В. *сулинар*.

29) *суџук* – Винаца (Кочанско). Со значење на мразулец овој назив е забележан и во буг. јазик (в. кај Гер. *суджук* 3.). Во РМЈ зборот *суџук* е даден со своето основно значење – „1. вид колбас. 2. вид локум“. Потеклото на зборот е од тур. *sidžuk* – колбас.

30) *чабуџи* – Радовиш (*//сулиндар*). Множинска форма од литературното *чибук* – „1. *џевка* на луле. 2. вид *џевна наџрава* за пушење воопшто.“ (РМЈ). Сп. понатаму српхрв. *чибук* – „1. *џруџ*. 2. дрвена *џев*...“ (Бак.) и буг. *чибук* – „*дълго дървено цигаре*“ (РБКЕ)

Од нашата анализа на називите од оваа група излегува дека на нашиот терен, на широко пространство, се искористиле разни зборови од различно потекло за означување на мразулецот, и тоа скоро редовно такви што означуваат *нешиџо долгнавесто* и сл., т.е. *предметни со извесна формална сличност со мразулецоџи*.

И кај оваа група називи може да се зборува за географијата на нивната распространетост. Имено, образувањата од типот *сулинар* – *сулендар* се најраспространети, карактеристични само за говорите во источна и североисточна Македонија. Граница меѓу називите изведени врз основа на зборот *мраз* и оние од типот *сулинар* – *сулендар* е, приближно земено, реката Вардар.

Географската распространетост ни покажува исто така дека разновидноста на називите е најголема во оние области што се на југ и на

исток. Така, грчкото влијание се одразило во оние називи за мразулецот што се среќаваат во јужна Македонија (сп. точки 1, 7, 15, 16), додека турското влијание се почувствувало многу повеќе (сп. точки 11, 12, 17–30), што е природно, кога ќе се земе предвид долговременото турско владеење на нашето подрачје.

Од направениот преглед на називите за мразулецот во македонскиот јазик јасно се гледа дека тие се многу често од локален, чисто дијалектен карактер. Затоа и ги има толку многу – 17 основни со околу 25 разновидности на основните називи.

РЕГИСТЕР НА КРАТЕНКИТЕ

Бак. – Бакотић Лујо: Речник српскохрватског књижевног језика, Београд 1936.

Бр. К. – Братолуб Клаић: Рјечник страних ријечи, Загреб 1962.

Вуј. – Милан Вујаклија: Лексикон страних речи и израза, Београд 1954.

Гер. – Найденов Геровъ: Рѣчникъ на българскый языкъ, Пловдивъ 1891–1895.

Мл. – Стефанъ Младеновъ: Етимологически и правописенъ речникъ на българския книжовенъ езикъ, София 1941.

РБКЕ – Речник на съвременния български книжовен език, София 1955–1958.

РМЈ – Речник на македонскиот јазик, I–III, Скопје 1961–1966.

Шк. – Абдулах Шкаљић: Турцизми у српскохрватском језику, Сарајево 1965.

ТЕТОВО И НЕГОВАТА ТОПОНИМИЈА

Целта на оваа работа е да ја прикаже денешната положба на топонимијата на град Тетово. Во историските извори од античко време наоѓаме сосем оскудни податоци за настанувањето на град Тетово и ние не знаеме како го викале овој град старите Римјани и месните жители. Според една хипотеза во античко време постоел град на р. Пена во месност Хисар, за кој се претпоставува дека било старо Тетово. Во античката литература тој град го споменува античкиот писател Ливиј: „Тек после тога македонска војска дође под Оенеј. То је био јако утврђен град, опасан реком Артатом с једне стране, а високим брдом с друге“.¹ Тоа би значело дека *Οαεῖειν* би бил градот Тетово, а реката *Artat* – Тетоска Бистрица или Пена.

Сигурни податоци за настанувањето на градот Тетово се наоѓаат во грчките и словенските извори од XIII век. Се претпоставува дека Тетово како село и центар на духовната култура најнапред било околу манастирот Св. Богородица Хтетоска, кој се наоѓа на реката Хтетоска или Хтеовштина во месноста Балџклија.

Во турските извори градот Тетово било запишано како село (*kariye*) и било центар каде што биле одржувани пазари. Во пописот од 1455 година Тетово се споменува и како градска населба (*şehir*)². Тетово редовно се среќава како град и во наредните изворни документи. Од ова можеме да заклучиме дека Тетово токму во средината на XV век прераснало од селска во градска населба.

Името на градот Тетово (Тетово), се среќава во грчките извори уште во XIII век во формата *χτετοβα*. Во таа форма го наоѓаме кај охридскиот архиепископ Хоматијан (1216–1234).³ Во словенските извори првпат неговото име се споменува во Виргинската грамота на бугарскиот цар Константин Асен (1257–1277), каде се опишани даровите на скопскиот манастир Св. Ѓорѓи „села въ Положкой области“ се споменува „Хтѣтовска бразда“.⁴ И во хрисовулот на српскиот крал Милутин (1282–1321) даден исто така на манастирот Св. Ѓорѓи во Скопје е запишано името

¹ Никола Вулић, Географија Јужне Србије у античко доба, Гласник Скопског научног друштва, кн. XIX, Скопје, стр. 3 = ГСНД.

² Глиша Елезовић, Турски споменици, кн. I, Београд 1940 год., стр. 138.

³ Р. М. Грујић, Полошко-Тетовска епархија и манастир Лешак, ГСНД кн. XII, стр. 38.

⁴ Г. И. Ильинский, Грамота болгарскихъ царей, Москва 1912 стр. 15.

Хтѣтова... ѝкже оу Хтѣтовои...“⁵ Името на овој град се споменува уште и во хрисовулот на Стеван Душан и неговиот син Урош, даден помеѓу 1337 и 1346 година во манастирот Пресвета Богородица, кој се наоѓа „на мѣстѣ нарицаемѣмъ архымоудритина Хтѣтова...“. Во хрисовулот на Стеван Душан даден на призренскиот манастир Св. Арх. Михаил и Гаврил со кој му се дава, меѓу другото, и полошкото село Селце, се кажува дека „меѓю мою съ Хтѣтовомъ...“.⁶ Во белешката од XIV век на споменикот на призренскиот манастир Св. Тројца се споменува името на градов („епископъ на положскы богохранимаго мѣста Хтетова“).⁷

Во турските извори од 50-тите и 60-тите години на XV век градот бил запишан со своето старо словенско име – Тетово. Во таква форма името се среќава со вакуфнамето на Мехмед бег од 20. V 1463 година во која ги увакуфил „...свекоoliko свое непокретно имање у вароши Тетову (напишано турски *Tetova*).“⁸ Неговото име се среќава и во формите Ихтетова, Тетова и Тетовада.⁹

Од словенските и грчките извори се гледа дека старата форма на името на градот Тетово било Хтѣтова. За етимологијата на името на градот постојат две мислења. Ст. Романски смета дека името на градот е словенско. Романски претпоставува дека постарата форма на името била Хѣтѣтово или Хѣтѣтова. Консонантската група *xii* како таква не можела да стои во почетокот на зборот ни во словенскиот, ниту пак во прасловенскиот јазик. Тоа се избегнува, како што вели Романски, со вметнување на еров вокал меѓу двете согласки. Од ова излегува дека името е образувано од основата на глаголот хѣтѣти, хотѣти. „Въ славянски, а и въ старобългарски, трѣбва да е сѣществувало лично име Хѣтѣта, Хотѣта, образувано отъ глагола хѣтѣти, хотѣти съ прилагателния суфикс -тъ... Отъ това тъкмо име съ суф. -ово, -ова е образувано Хѣтѣтово, Хѣтѣтова.“¹⁰

Од друга страна Петар Скок смета дека сите месни имиња на -ово, како Тетово, Мариово, Кратово, претставуваат во основата лични несловенски имиња.¹¹

⁵ Ст. Новаковић, Законски споменици српских држава средњега века, Београд 1912, стр. 613.

⁶ Ст. Новаковић, цит. дело, стр. 696.

⁷ И. С. Јастребов, Податоци за историју Српске цркве, Београд 1879 год., стр. 79.

⁸ Глиша Елезовић, Турски споменици, кн. I, Београд 1940, стр. 44.

⁹ Глиша Елезовић, цит. дело; А. Стојановски, Неколку нови податоци за градот Тетово од XV и XVI век, Историја, списание на сојузот на историските друштва на СР Македонија, Скопје 1967 г., бр. 2, стр. 92.

¹⁰ Ст. Романски, Имената на нѣкои Македонски градове, Македонски преглед, год. VII, кн. 4, Софија 1932, стр. 4–5.

¹¹ Петар Скок, Из топономастике Јужне Србије, ГСНД, кн. XII, стр. 199.

Секако имаме топоним образуван од лично име со наставката -ов, која, како и наставката -ев, е карактеристична за образување на месни имиња од лични во сите словенски јазици. Во чешката топонимија се наоѓаат имиња на места *Chotětov*, *Chotětín* што се идентични со Хџџ-тово. Сметам дека мислењето на Романски е приемливо.

Во турските споменици и документи Тетово без почетното *х* е забележано во 1436 година, додека во словенските извори се среќава без *х* во кодикот на манастирот Матка од XVI век: *месѿо Тейово*.¹² Тоа значи дека во втората половина на XV и во првата половина на XVI век имаме губење на консонантот *х* во почетокот на зборот кога *х* се наоѓал пред консонант.¹³

Турското име на градот Тетово – Калканделен (тур. *kalkan* „штит, засолниште“ и *delen* и *delmek* „пробивам“) е забележано за првпат во вакуфнамето дадено на џамијата Кебир Мехмед Челеби во Скопје од 3. II 1470 година „...и за свети месѿид и имарет кој је подигао у касаби Калканделен (турски *Kalkandelen*)“.¹⁴ Името Калканделен се споменува и во пописот од 1476/77 година, градот е запишан со своето словенско име Тетово, а вилаетот го носи турското име на градот „*Vilayetni Kalkandelen*“.¹⁵

Во етнографските карти на Македонија, Тетово е најразлично обележувано. Во етнографската карта на Шафарик од 1842 година стои *Htetovo*. Во картата од 1847 година Ами Буге го забележал *Tettovo*. Во 1867 година во Москва била приготвена една етнографска карта на словенските народности изработена од рускиот етнограф Миркович во која Тетово е забележано со формата Хџџтово. Во етнографските карти од поново време, од 1912 година е забележано Калканделен (Тетово). Името Калканделен се среќава уште во етнографската карта на Лежан од 1861 година, на Сакс од 1877 год. и во картата на Бугарија според Букурешкиот договор од 1913 година.

Во атарот на гр. Тетово се познати овие топоними:

Ајван Пазар – пазар во во градот каде се продава стока. Ајван од тур. *hayvan* < ар. *haywan* „животно“, а Пазар потекнува од тур. *pazar* < перс. *bazar*.¹⁶

Амајлија – нива. – Метафорично име за месност кое потекнува од тур. – ар. *hamail* „запис“ (А. Шкалиќ).

Арабаџи Теке – теке, молитвен дом на дервиши. – Арабат е турски прекар на сопственикот на теќето, кој и покрај богатството, секогаш бил облечен во искинати алишта „целиот бил растурен“ (тур. *harab* „рушење“) (А. Шкалиќ).

¹² А. М. Селищев, Македонские кодики XVI–XVII веков, Софија 1933, 22.

¹³ Блаже Конески, Историја на македонскиот јазик, Скопје 1965, 75–81.

¹⁴ Глиша Елезовиќ, цит. дело, 138.

¹⁵ А. Стојановски, цит. дело, 92.

¹⁶ А. Шкалиќ, Турцизми у српскохрватском језику, Сараево 1965.

Араџечка Корија – месност обрасната со густа шума. Придавката е изведена од арап. *Корија* е обичен топонимски апелатив.

Аџок – муслиманско маало. – Атик или Атик Варош се вика еден дел од град Сараево.

Аџи-Ѓорчеа Фурна (< Ѓорчева) – фурна. – Придавката е изведена од личното име Ѓорче, деминутив од Ѓорѓија, со суфиксот *-ев*.

Аџи-Ил'оа Вал'аџа (< Аџи-Иљова Валавица) – в. Вал'аџа. Топонимот е образуван од (Аџи) Ил'о хипокористик од Илија и апелативот *валавица*.

Аџи-Сџојчеа Чешма (< Стојчева) – чешма. Стојче е деминутив од Стојко.

Аџи-Сџојчев Сокак – маало.

Бабина Чешма – чешма на патот за Призрен. Адјективот е образуван со топонимската наставка *-ина*.

Баждерана (баждарина, трошарина) – ливади. Сложен топоним од турско потекло: *bacdar* перс. *baž* „порез“ и перс. *dar* презентска основа од *dāšten* „имам, држам“ (А. Шкалиќ). Турското *haana* значи „куќа“ каде консонантот *x* се изгубил.

Балезоа Чешма (< Балезова) – чешма. Балез е турско лично име.

Бал Теје – рид со лозја. – Турското *bal* „мед“ и *tere* „глава, врв“ (А. Шкалиќ).

Балџлија – месност со лозја и овошни градини, покрај р. Пена. Топонимот може да е изведен од тур. *bağ* „лозје“ и турскиот формант *-lik*¹⁷ или од тур. *balik* „риба“ (А. Шкалиќ).

Бањиче – бања од минерална лековита вода. Деминутив од апелативот *бања*.

Баши Чешма – пошумена месност во која има чешма. Тур. *baş* „глава, главна“ (А. Шкалиќ).

Безисџен – Покриена чаршија градена од цврст материјал и добро обезбедена: ар. *bāzz* (*bēz*) „платно“ + перс. суфикс *-stān*.

Бел Извор – извор. – Називот го добил по белите камења што се наоѓаат околу него.

Босаџа – нивје. – Топонимски апелатив во определена форма од женски род од *бос*, *боса*, *босо*.

Безлерско Маало – маало во кое живееле беговите каде и денеска се зачувани нивните конаци.

Браји и Сесра – поголеми камења. – Ова име го носат два камења во месноста Хисар. Народното предание вели дека тоа се скаменети брат и сестра кои извршиле прелјуба.

Брезјанско Маало – населба што го добила името според населениците од с. Брезно – Тетовско.

¹⁷ Сп. Балџк сѐртџ геогр. „рид при Златица“. – Од тур. *bağlık sirt* „лозен рид“ од *bag* „лозе“ и *sirt* „рид“. (Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, Български етимологичен речник, свезка I, София 1962, 30.)

Бунар – плоштадот. – Имало бунар кој денеска не постои. Апелатив од турско потекло, кој често се употребува во топонимијата.

Бърдароа_Ливада (< Бърдарова) – ливада. – Посвојната придавка е изведена од прекарот Бърдар со суфиксот *-ов*.

Вал'аџа (< Валавица) – има валавица.

Варош – ова име го носи еден дел од градот.

Ваширишиџе – месност во градот каде се одржувале панаѓури. Сп. апелативот *вашар* кој денеска не се употребува.

Велики Поџок – дол. – Во него има многу вода кога врнат поројни дождови. Сп. адјективот *велики*.

Вишњалок – овошна градина со вишни. – Топонимот е изведен од вишња со турскиот суфикс *-лок*.

Вратишки Ан – ан во Горна Чаршија во кој престојувале селани од с. Вратница – Тетовско.

Гавраноо_Поле (< Гавраново) – рамнина во ридот Бад Тепе. Народното предание вели дека тоа е место каде се собираат гаврани.

Газана – нивје. – Во минатото имало магазин за запаливи средства. (тур. *gaz* „газ, петрол“ + *hana* „кука“).

Гајџанџиџица – занаетчиска работилница на р. Пена во која се правеле гајтани. Топонимот е изведен од апелативот гајтан (тур. *gajtan*) + турскиот суфикс *-ci*, преку гајтанџилак, и суфиксот *-ница* (А. Шкалиќ).

Гамџам_Маало – муслиманско маало. Гамгам е турски прекар.

Гамџам_Џамија – џамија во Гамгам_Маало.

Гоецк'и Пазар – пазар во градот каде се продавале говеда.

Горна_Чаршија – чаршија во горниот дел на градот. Во минатото во неа биле сместени занаетчиски работилници за правење на пушки-пушкарници.

Горно_Маало – маало околу црквата Света Богородица. Тоа е најстаро маало во градот.

Гостиарск'и_Пуџ (< Гостиварски Пат) – пат за гр. Гостивар.

Гробишиџа – градските гробишта.

Грубаноа_Ливада (< Грубанова) – ливада. – Првата компонента е посвојна придавка изведена од личното име Грубан.

Даскалница – зграда која во минатото била сиропиталиште. Образован е од даскал со наставката *-ница*.

Два Брести – населба во која има стари два бреста по кои и го добила името.

Дере_Бој – нивје и шума покрај р. Пена. – Топоним од турско потекло, што значи „покрај река“.

Димеа_Чешма (< Димева) – чешма. – Сп. ЛИ Диме.

Добанџи – муслиманско маало. – Топонимот е изведен од фамилно име, тур. *dogan* „сокол“ и суфиксот *-џи* (А. Шкалиќ).

Дол – дол. – Топонимски апелатив кој е доста чест во нашата топонимија.

Долна́ Бања – бања која се наоѓа во Долно_Маало.

Долна Чаршија – стара чаршија во долниот дел на градот.

Долно Маало – маало. В. Јени Маале.

Долно Теке – овошна градина. – Во минатото имало теке. В. Поројско Теке.

Дрварск'и Пазар – пазар каде се продавале само дрва за огрев. Супстантивиран адјектив образуван со суфиксот *-ски*.

Дреноец (< Дреновец) – рид зафатен со лозја. – Супстантивирана придавка на *-ов* со суфиксот *-ец*, всушност го имаме сложениот суфикс *-овец*.

Дуќанџиџ – Кон половината на XIX век целиот северен крај на градот го носел ова име. Топонимот претставува деминутив од турското *dükkan* < ар. *dukkān* (А. Шкалиќ).

Ески Џамија – џамија. – Турски топоним со значење „стара џамија“.

Ески Јами Маале – маало кое го носи името на Ески Џамија.

Жиџен Пазар – пазар каде се продаваат житни растенија.

Жичара – населба кај жичарата за Попова Шапка.

Здравеа Бафча (< Здравева Бавча) – населба. Сп. ЛИ Здраве.

Зендел Чаушова Сокак – мала улица. – *Зендел* е турско лично име, *Чауш* е прекар, а апелативот *сокак* е од турско потекло.

Ил'адница Карпа – карпа која го добила името по својата височина. Сп. подолу Стотница Карпа.

Илница – карпа. – Место од каде што може да се набљудува патот за Призрен. Тоа се наоѓа над месноста Хисар. Турски *ilan* < ар. *ilān* „објавувам“ (А. Шкалиќ).

Инџирлок – место со многу смокви. – Турцизам од тур. *indžir* „смоква“ и турскиот формант *-lok* (А. Шкалиќ).

Исар – в. Хисар.

Исарска Вода – извор на минерална вода во месноста Хисар, в. Хисар.

Јајчарова Фурна (< Јорчарова) – фурна. Јајчар е прекар на сопственикот на фурната.

Јајчарово Маало (< Јајчарово) – христијанско маало.

Јасиче – месност со јасики. – Деминутивна форма од јасика.

Јемџи Пазар – пазар само за овошје, тур. *yemiş* „овошје“.

Јени Маале – Долно Маало го викале и со ова име. Турски значи „ново маало“.

Јошеа Корија (< Јошева) – месност со шума. Сп. ЛИ Јоше. *Корија* е обичен топонимски апелатив.

Казина Млака – мочурлива месност. Првата компонента е образувана од лично име со суфиксот *-ина*. Апелативот *млака* ја карактеризира влажноста на земјата.

Кале – тврдина на ридот Бад_Тепе.

Камѐн_Мосѝ – мост на р. Пена.

Кара Ценѐмоа_Воденица (< Кара Ценемова Воденица) – воденица. – Сп. прекарот Кара и ЛИ Ценемо.

Кара Ценѐмоо_Маало (< Кара Ценемово) – улица во која се наоѓа Кара Ценемова Воденица.

Киселá_Вода – извор на минерална вода.

Кл'укоо (< Кљуково) – месност со нивје и ливади. – Турците ова место го викале и Кл'укова Оваси. Топонимот претставува хибрид од тур. *kluk* „еребица“ и словенскиот суфикс *-ово*.

Кóдѝук – населба. – Називот е од турско потекло, тур. *kultuk* значи „агол“.¹⁸ Во Речникот на бугарскиот јазик колтук се објаснува со „мишка, подмишка“.¹⁹ Култук е назив на село во СССР.²⁰

Косѝурница – костурница, – е општа именка со суфиксот *-ница*.

Коѝáриѝѝе – нивје под градот. – Апелативот има значење на место каде што се наоѓале *коѝари*. Образовањето настанало со топонимскиот формант *-ѝѝе*.

Коѝѝáњѝѝѝе – месност со костени. Изведен од *коѝѝањ* со суфиксот *-ѝѝѝе*.

Краљеó_Брдо (< Краљево) – рид. – Придавката е изведена од личното име Крале. Брдо е топонимски апелатив кој како општа именка се среќава многу ретко.

К'умлук – населба. – Во минатото тука поминувало старото корито на р. Пена. Турски апелатив *киѝ* „песок“ и турскиот суфикс *iluk* (А. Шкалиќ).

К'ѝѝеник – рид со лозја. – Сп. глаголот *куѝи*.

Лáниѝѝѝе – месност со нивје. – Основата на овој топоним е *лен* и наставката *-ѝѝѝе*.

Лáѝѝинска_Црква – месност со овошна градина. – Некогаш тука имало римокатоличка црква која ја посетувале Латините.

Љусјанско_Маало – населба во која живееле доселеници Шиптари од Албанија.

Марена_Цáмија – цамија. – Сп. Франц Миклошич зборот *maréna* го објаснува со „словенско божество“.²¹ Можеби е изведено и од лично име, в. Маринче Цамија.

Маринче_Цáмија – цамија. В. Марена Цамија.

Малаа_Сѝáница – железничка станица на воз од тесен колосек.

Маркоá_Чешма (< Маркова) – чешма Сп. ЛИ Марко.

¹⁸ М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Москва 1967, II, 411.

¹⁹ Н. Геровъ, *Рѣчникъ на българскѣй языкъ, часть втора*, Пловдив 1897, 388.

²⁰ В. А. Никонов, *Краткий топонимический словарь*, Москва 1966, 220.

²¹ Franz Miklošich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886, 183/2.

Мáрош – извор. – Во основата топонимот го има коренот **mor-* кој е општоиндоевропски. Овој корен се јавува и со долг вокал **tar-* во името на р. Марица во Бугарија и на р. Марош во Унгарија. Коренот **tar-* всушност значи „вода“.²²

Масларск'и Пазар – пазар за млечни производи. – Супстантивирана придавка со наставката -ски и апелативот *йазар*.

Масларск'и Пуџ (< Пат) – пат низ кој поминувале трговци што тргувале со масло (зејтин) од Драч, преку Албанија во нашите краеве.

Мелинчеа Чешма (< Мелинчева) – чешма чие име е поврзано со стариот антропоним *Мелин*.

Мéџоф – манастирска кука во градот, од гр. *μετοχή*.

Млáкалок – млациште. – Апелативот млака образуван со формантот -лок, в. Казина Млака.

Момироа Вóденца (< Момирова Воденица) – воденица. – Композиција од присвојна придавка и општа именка. Сп. ЛИ Момир.

Момироа Плажа (< Момирова) – ливада покрај р. Пена.

Монојол – има монопол.

Окршена Цáмија – цамија со искршено минаре.

Памбукоа Чешма (< Памбукова) – чешма. – Памбук е турски прекар.

Пајрајџница – нивје, веројатно некогаш местото било обраснато со папрат. – Топонимот е изведен од апелативот *йајрајџ* со суфиксот -ница.

Паша Пејрџев Сокак – улица. – Сп. ЛИ Петар.

Паши́н Грој – нивје. – Тука некогаш бил закопан некој паша. Придавка образувана со формантот -ин.

Пéна – река, лева притока на р. Вардар. Извира во месноста Бобошница, на Шар Планина, тече помеѓу Купеник и Бад Тепе, а потоа низ гр. Тетово. Од страна на научници и патописци тетовската река е наречувана различно: Река, Шарска Река, Тетоска Бистрица, а во XIV век се споменува како Хтетовштица. Но, населението ја наречува само Пена. Сп. р. Пенейка, д. п. Титвы, од балт., *Peneikiškis* езеро, а исто така др. пруск. *Pene/Peken*.²³

Пéфчина – населба на ридот Бад Тепе. – Топонимот е изведен од апелативот *йесок* со формантот -ина, кој во овој случај служи за образување на аугментативно значење. (Песочина > Песчина > Пефчина).

Пишманоа Бафча (< Пишманова Бавча) – населба. – Сп. прекарот *Пишман*.

Покриена Чешма (< Покривена) – чешма кај стадионот. – Сп. глаголот *йокрива*.

²² Ст. Младенов, Някои славянски имена на реки и тяхното значење за праисторијата и за општо етикогнозие. Известия на Института за български език, кн. V, София 1957, 17.

²³ В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья, Москва 1962, 201.

Поројско Теке – некогашно теке на патот за село Порој – Тетовско. Сега е овошна градина.

Поџок – дол без вода, а тука има и населба. – Месни образувања од овој апелатив се обични во нашата топонимија.

Прекаче – ритче. – Префиксиран топоним кој во основата го има глаголот *качи*.

Пржоа Бафча (Пржова Бавча) – населба.

Призренск'и Пуџ (Призренски Пат) – пат за гр. Призрен преку Шар Планина.

Рџка – в. Пена.

Рибичео Сокаче (< Рибичево) – улица. – Името е изведено од прекарот *Рибиче*.

Сааџ Кула – кула со саат. – Оваа кула одново ја изградил Мехмед паша Качаникли. Во 1933 год. е срушена, а на нејзиното место сега има парк.

Сааџ Маало – Реонот каде била Саат Кула е познат под ова име.

Салаана – кланица. – Турски *salhane* < ар. *sālḥ* „дерење на кожата од заклани животни“ и перс. *hāne* „куќа“.

Свеџи Аџанасија – црква на врвот од Бад Тепе. – Подигната е во 1890-те години.

Свеџа Боџороџа – црква на десната страна на р. Пена. Таа е најстара црква во градот. Турците ја викаат Ески Клисе „стара црква“.²⁴

Свеџи Димџирија – параклис.

Свеџи Никола – црква на левиот брег на р. Пена.

Свеџи Кирил и Меџоџија – црква во месноста Два Бреста.

Серче бек Маало – муслиманско маало. – Веројатно изведен од прекар, турски *serçe* „врапче“.

Скојск'и Пуџ (< Скопски Пат) – пат за гр. Скопје.

Сиџаница – населба. Тука се наоѓа од секогаш автобуската станица.

Сиџара Бања – Двете компоненти со познати апелативи.

Сиџоџиџа Карџа – карпа. Името го добила по својата височина.

Сиџмоџ – пасиште во ридно место. Обичен апелатив во словенската топонимија.

Сиџудена Вода – извор со студена и вкусна вода.

Табџане Маале – маало во кое живееле табачките работници.

Табџаана – нивје. – Порано таму била работилницата за штавење на кожи, тур. *tabak* < ар. *dabbāg* „кожар“ (А. Шкалиќ).

Табџаница – месност со нивје. – И тука некогаш имало табачки работилници. Топонимот е образуван од *џабак* + *-ница*.

Тевдоа Воденца (< Тевдова Воденица) – воденица. Сп. личното име *Тевдо*.

²⁴ Ѓорданџ Ивановџ, Бџлгарски старини изџ Македонија, София 1931, 89.

Теџоска_Бисџирица (< Тетовска) – реката Пена веројатно ја наречуваат со ова име поради тоа што тече низ Тетово. Сп. Бистра – Бистрица, како Струма – Струмица, наставката *-ица* ги диференцира двете имиња.

Теке_Маало – маало кај Арабат_Теке.

Тобџишки Мосџи – мост на р. Пена. – Се претпоставува дека бил изграден уште од Римјаните. Придавката е образувана од именката *џоџи* со турскиот формант – *си* и формантот *-ски*.

Туљоа_Чешма (< Туљова) – чешма во Туљоо_Маало.

Туљоо_Маало (< Туљово) – маало. Сп. прекарот *Туљо*.

Тумба – населба на мало возвишение. Позната апелатив во топонимијата.

Туџан_Џамија – џамија. Името го добила по нејзината форма.

Турски_Гробиџија – муслимански гробишта, ги има на повеќе места во градот.

Турско_Маало – маало населено само со Турци.

Катџи_Чешма – чешма. Катип е турски прекар.

Кекилок – место што служело за собирање на градските кози од каде ги носеле на паша.

Кисие – месност зафатена со нивје.

Кул'ум_Карџа – карпа. Тур. *kül* „пепел“.

Курџи_Теке – парк со зеленило. – Во минатото имало теке на дервиши доселени од гр. Курт во Мала Азија.

Косе_Јоли – нивје. Тур. *köse + yol* „гол пат“.

Хисар – остатоци од тврдина. – Ар. *hisar* „град, тврдина“. Се наоѓа западно од денешното Тетово во клисурата на р. Пена. Постои хипотеза дека тоа бил стар и утврден град.

Џиџанско_Маало – тоа е посебен цигански дел.

Чанак_Карџа – карпа во месноста Дреноец. – *Чанак* е вид сад, тур. *çanak* „земјен сад“ (А. Шкалиќ).

Чайчакџи_Сокак (< Чапчаков) – маало. Сп. турски прекар *Чайчак*.

Чарџак – рид со лозја. – Многу обичен метафоричен назив за рид и како апелатив раширен во македонската топонимија. Тур. *çardak* од перс. *çartag/çar* „четири“ + *tag* „свод“.

Џамбазоа_Чешма (< Џамбазова) – чешма. – Сп. прекарот *Џамбаз*.

Џорџе_Лозје (< Џордево) – лозје. *Џорџеџи* е фамилно име.

Шарена_Џамија – позната џамија во градот.

Шарска_Рэка – р. Пена ја наречуваат и со ова име.

Шипковечко_Теке (< Шипковечко) – нивје и пасишта. Порано имало теке, под селото Шипковица – Тетовско.

Во текот на времето, паралелно со растот на општеството, со стопанскиот развој на градот, се менувала физиономијата на градот, а со тоа и неговата топонимија. Многу топоними и хидроними, под влијание на

тоа и на урбанизацијата на градот, се изгубиле и се замениле со нови. Така, на пример, топонимите: Баждераана, Безистен, Бунар, Варош, Вратнички Ан, Гајтанцилница, Доганци, Дуќанџик, Јени Маале и др. се изгубиле од употреба. Именувањето и преименувањето на топонимите сè уште трае. Тоа е постојаниот процес во топонимијата на кој најмногу подлежат топонимите од турското потекло.

Од краткиот преглед на топонимијата во Тетово можеме да заклучиме дека, по потекло, топонимите во градот се словенски и турски. Таквата состојба во топонимијата дошла како резултат на заедничкиот долговековен живот на словенското и турското население под турската империја. Топоними од албанско потекло, освен Љусјанско Маало, не се познати во атарот на гр. Тетово.²⁵

Карактеристично за топонимијата на Тетово е тоа што во неа преовладуваат апелативите. Пр.: Гробишта, Даскадница, Дод, Кале, Млакалок, Пефчина, Поток, Тумба. Апелативите како топоними кои во основата содржат апелативи од турско потекло. Пр. Кумлук, Кул'ум Карпа, Кодтук. Апелативите се среќаваат како самостојни зборови и во состави со придавки, броеви, предлози итн. Составен елемент на многу топоними се словенски и турски антропоними. Пр.: Аџи Стојчев Сокак, Бърдароа Ливада, Грубаноа Ливада, Балезоа Чешма, Гамгам Џамија, Мелинчеа Чешма, Момироа Плажа. Хибридниите форми во топонимијата на гр. Тетово се многу чести. Пр. Кљукоо, Вишњалок. Топонимите од турско потекло се приспособуваат кон словенскиот изговор, а некои словенски топоними содржат во себе турски форманти. Така топонимите ги чуваат во себе цртите на стариот и новиот елемент. Тие останале споменици на јазичните судрувања. Топонимите ќе ја сочуваат двојноста на јазиците и тогаш кога таа во секојдневниот говор нема да се чувствува.

Класификација на месните имиња

Сите имиња се класифицираат во две основни групи: месни имиња – топоними и водни имиња – хидроними. Од гледиште на семантиката, месните и водните имиња, според Ташицки, можат да се класифицираат во неколку групи:

1. Физиографски имиња
2. Културно-историски имиња
3. Посесивни имиња

Хидроними

1. *Физиографски имиња.* – Во оваа група спаѓаат оние имиња на води кои означуваат хидрографски објекти: Река, Поток, Млакалок. – Во

²⁵ Муслиманските Албанци во нашите краеве почнале да се населуваат по 1690 год., а особено масовни селидби биле во 18 век. (Ст. Станојевић, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, књ. I, Загреб, стр. 38).

врска со пространствените особини на водата настанал топонимот – Велики Поток; според бојата – Бел_Извор; според особениот вкус на водата е името Кисела_Вода; според температурата на водата настанал топонимот Студена_Вода; – Други особини на водата се содржат во топонимот Пена. – Хидронимот Тетоска Бистрица го носи името на градот.

2. Втората група имиња означуваат хидроними кои се производи на човечката дејност. Најчесто тоа се имиња на чешми и бањи. Пр. Бањиче, Покриена_Чешма, Баш_Чешма.

3. Посесивните водни имиња заземаат значително место меѓу водните имиња. Тие го посочуваат лицето на кое му е посветен објектот. Сите имиња претежно се синтаксички состави од придавка и именка. Придавките се образувани од антропоними (лични имиња или прекари) со наставките (-ев, -ов, -ина). Именките што се јавуваат како втора компонента обично го означуваат видот на објектот. Пр. Бабина_Чешма, Балезоа_Чешма, Маркоа_Чешма, Мелинчеа_Чешма, Туљоа_Чешма.

Топоними

1. Физеографски месни имиња

1.1. Според видот на месноста наречени се: Тумба, Прекаче, Дол, Кодтук, Бал_Тепе, Стрмод.

1.2. По настанувањето и квалитетот на земјиштето настанале имињата: Кумлук, Пефчина, Кул'ум_Карпа.

1.3. Многу топоними добиле име по растенија. Имиња образувани со топонимиска наставка: Вишњалок, Дреноец, Инџирлок, Коштаниште, Папратница. Топонимите Житен_Пазар, Дрварск'и_Пазар претставуваат синтаксички состави.

1.4. Топоними што ги добиле своите имиња според имињата на птици и животни: Гавраноо_Поле, Кл'укоо, Ајван_Пазар.

1.5. Метафорите како топоними се раширени и во нашата топонимија: Брат_и_Сесра, Чанак_Карпа, Чардак.

1.6. Многу топоними добиле име на положбата на која се наоѓаат: Долно_Маало, Долна_Чаршија, Горно_Маало, Горна_Чаршија.

1.7. Броевите како топоними доаѓаат многу ретко: Два_Бреста, Ил'адница_Карпа, Стотница_Карпа.

1.8. Топоними чие име е добиено од друго месно име: Љусјанско_Маало, Поројско_Теке, Скопск'и_Пут.

2. Културно-историски месни имиња

2.1. Топоними во врска со различни видови стопанска дејност на човекот: Газаана, Дуќанџик, Салаана, Табакаана.

2.2. Имиња кои сведочат за античко или средновековно селиште: Исар или Хисар, Кале.

2.3. Имиња во врска со патишта: Баждераана, Станица, Тобџиски Мост.

2.4. Некои месни имиња настанале во врска со легенди и религиозни претстави: Гробишта, Костурница, Латинска Црква, Метоф, Окршена Цамија, Пашин Гроп, Света Богоројца, Свети Никола.

3. Посесивни месни имиња

На тетовското подрачје бројни се топонимите што ја означуваат сопственоста на месноста. Поголемиот број топоними се синтаксички состави од придавки и именки. Првата компонента е присвојна придавка, додека вториот дел е општа именка која може да биде географски термин или збор со културно-историско значење. Според тие особености посесивните имиња можеме да ги разделиме на повеќе подгрупи и тоа според значењето и структурата на именската компонента.

3.1. Топонимите чија втора компонента е некој определен културно-историски поим: Арабат Теке, Гамгам Цамија.

3.2. Топоними составени од лично име или прекар и именки што означуваат предмети од материјалната култура: Аци Ил'оа Вал'ајца, Момироа Воденца.

3.3. Имиња составени од антропоним и географски термин: Грубаноа Ливада.

3.4. Називи составени од антропоним и втора компонента што ги означува улиците во градот: Аци Стојчев Сокак, Гамгам Маало, Јајчароо Маало, Рибичео сокаче.

3.5. Имиња во кои е одразена народноста: Циганско Маало, Турско Маало.

Лингвистичка анализа на месните имиња

Фонетските и морфолошките особености што се карактеристични за тетовскиот говор се одразени и во топонимијата на гр. Тетово. Тетовскиот говор е опишан во целост во трудот на Трајко Стаматоски „Градскиот тетовски говор“, Македонски јазик, год. VII и VIII.

1. *Фонетски особености*. – 1.1. Старословенската носовка од заден ред ж во коренот на зборот и во топонимите се развила во у: Скопск'и Пут, Тупан Цамија. – Како во говорот така и во топонимите изговорот на вокалот а не е јасен: Даскалница, Долна Чаршија. – На нашиов терен се редуира вокалот и во неслоговно ј кога се наоѓа непосредно зад друг вокал. Во таква позиција и доаѓа со губење на интервокалното в, о: Вал'ајца, Света Богоројца. Во некои топоними имаме губење на и во суфиксот -ница, кога консонантот н се наоѓа зад вокал – Кара Ценемоа Воденца, а од друга страна кога н се наоѓа зад консонант, вокалот и во суфиксот -ница се чува – Костурница. Во топонимијата како и во говорот се јавува извесна дифтонгизација. Непосредноста на вокалите во разни вокални групи што настанале по загубата на консонантите о, в, х не се отклонува, бидејќи вокалите ја чуваат својата слоготворност: Дреноец, Јошеа Корија, Покриена Чешма. Исто така и истородните вокали во

непосредно соседство во месните имиња не се контрахираат: Кл'укоо, Гавраноо_Поле, Салаана, Тетоо. Турските вокали *i* и *u* во турските суфикси *-lik*, *-luk* се заменуваат со *ъ*, *у*: Балъклија, Кумлук.

1.2. *Топонимиие и современиот тетоовски говор имаат идентични црти и во консонантизмот*. – Консонантот *в* се губи редовно во позиција меѓу два вокала и во топонимијата: Грубаноа_Ливада, Димеа_Чешма, *в* се губи и во Тетоска_Бистрица, пред суфиксот *-ски*. – Во почетокот на зборот во тетовскиот говор консонантот *ј* пред *е* обично се губи. Во топонимијата понекаде *ј* пред *е* може да се чува: Јемиш_Пазар. – Гласот *х* како фонема и овде отсуствува. Но, се јавува колебање за неговиот изговор во почетокот на зборот кај топонимот Хисар кој се изговара и без *х*: Исар, Исарска_Вода. На крајот на зборот *х* се променило во *ф*: Метоф. – Од другите консонанти се губи денталот *р* во Света_Богородица. – Затврднувањето на меките консонанти, карактеристично за други наши говори, посебно го зафатиле консонантизмот во тетовскиот говор. Во топонимите како и во говорот се чува полумекото *л*: Вал'ајца, Аци_Ил'оа_Вал'ајца, Ил'адница_Карпа. Консонантот *л* кога се наоѓа на крајот на слогот се менува во *д*: Бал_Тепе, Кодтук. – Карактеристичен е консонантот *к* добиен кога меконепченото *к* се наоѓа пред меките вокали *е*, *и*. Во таква позиција *к* има иста гласовна вредност како *к*: Гостиарск'и_Пут, Дрварск'и_Пазар. – Консонантот *м* се среќава само во топоними од туѓо потекло: Гајтанџилница. – Во топонимот Брат_и_Сесра се забележува отсуство на *и* во групата *ср*. – Во топонимијата е позната и измената на консонантите, односно е присутен еден асимилационен процес. Прострујната согласка *с* во позиција пред *ч*, се развила во консонантот *ф*. Всушност се редуцира фрикативноста на согласката *с*, така што од неа останува само струењето на воздухот кое ја дава фрикативната согласка *ф*. Тоа струење на воздухот, најверојатно, најпрвин го формулирало *х*, па преку *в* – со асимилацијата по звучност – до *ф*.²⁶ Тој процес е присутен во топонимот Печина кое е добиено од *песок*, со топонимската наставка *-ина*.

1.3. Месните називи составени од два збора прават акцентски целисти со тоа што акцентот е на третиот слог од крајот. Има случаи кога акцентот е на вториот слог од крајот: Пашин_Гроп, Скопск'и_Пут. Карактеристично за акцентот на некои топоними е тоа што тој се повлекува за еден слог понапред во случаите кога *и* преминува во *ј*, и кај именките на *-ница* со губењето на вокалот *и*.

2. *Грамајички особености*. – Во однос на морфолошко-синтаксичките црти го набљудуваме следното. Топонимите се јавуваат во сите три рода, во сите бројни категории и во својата определена и неопределена

²⁶ Д. Петровић, Судбина консонантских група *сц*, *шч*, *шћ*, *шђ* у говору Зете, Зборник за филологију и лингвистику XI, Нови Сад 1968, 240.

форма. Имаме интересна појава со придавката *мал, а, о*, која се проширува и се јавува во формата *малаф, малаа, малоо*. Во синтаксичките состави придавката од машки род се јавува во старата неопределена форма на *-и*: Свети_Никола.

3. *Образување на месни имиња*. – Според структурата месните имиња можеме да ги поделиме на три групи:

3.1. Топоними и хидроними за чие образување се употребени општи именки – апелативи. Пр. Бунар, Дол, Кале, Колтук, Метоф, Поток. – Сложени месни имиња се: Баждераана, Газаана, Салаана, Табакаана.

3.2. Во топонимијата се одделува посебна група на топоними кои се образувани по морфолошки пат, т.е. со топонимски наставки. Топонимските наставки се додаваат кон коренот или основата на зборот, така што зборовите со нив ја добиваат чисто топонимската функција. Во топонимијата на Тетово се јавуваат разновидни суфикси како од словенско така и од турско потекло.

Со формантот *-ец*, односно со дериватот *-овец* имаме само еден топоним – Дреноец. Повеќе топоними се образувани со формантите *-ица*, односно *-ница*: Ил'адница Карпа, Илиница, Костурница, Папратница, Табачница. Формантот *-иши* со топонимска функција се јавува во називите: Котариште, Коштањиште, Ланиште. Суфиксот *-ина* е застапен во Пефчина, а суфиксот *-ци* го среќаваме во Доганци. Суфиксот *-ово* се среќава за образување на топонимот: Кл'укоо. Деминутивните форманти *-че* и *-ик* ги има во топонимите Бањиче и Купеник. Со формантот *-ои* се познати топонимите Марош, Варош, а со *-ол* Стрмол.

Од турските суфикси се среќаваат: *-лок* од *-lök* во топонимите Инџирлок, Млакалок, Вишњалок; деминутивниот суфикс *-чик* во Дуќанџик; хибридниот *-лија* од Балџклија.

3.3. Во третата група се класифицираат месните имиња што во лексичко-семантичката страна претставуваат синтагматски состави.

а) *Сосстав од именка и именка*: Брат_и_Сесра, Јемиш_Пазар, Чанак Карпа, Тупан_Џамија.

б) *Сосстави од придавка и именка*. – Посвојна придавка и именка: Аџи Горчеа_Фурна, Бабина_Чешма, Балезоа_Чешма, Беглерско_Маало, Грубаноа_Ливада, Гавраноо_Поле, Јошеа_Корија, Казина_Млака, Пашин_Гроп, Поројско_Теке. – Состави од качествена придавка и именка: Бел_Извор, Баш_Чешма, Велики Поток, Горно_Маало, Ески_Џамија, Житен_Пазар, Јени_Маале, Окршена_Џамија, Покриена_Чешма, Стара_Бања, Стотница_Карпа, Шарена_Џамија.

Топонимите и хидронимите, освен тоа што претставуваат богат филолошки материјал, ја одразуваат историјата на тој крај, обрнуваат внимание на неговата природа. Топонимите се слика на животот на еден народ, слика на неговите обичаи и неговата култура. Тие се поврзани за минатото на народот, а понекогаш можат да послужат како негов споменик, како историски документ или историски извор.

Аляксандр Крывіцкі

**БЕЛАРУСКАЯ ВЯСЁЛКА І МАКЕДОНСКИ ПОЈАС:
РОДНЫЯ ЦІ СВАЯКИ?***

Слова *вясёлка* рэгіянальная ўсходнеславянская назва агульнавядомай атмасфернай з'явы, якая мае такія пашыраныя і агульнапрынятыя ў розных славян назвы, як рус. *ра́дуга*, укр. *ра́йдуга*, польск. *tęcza*, луж. *duha*, чэшск. *duha*, славац. *duha*, славен. *doga*, серб.-харв. *duža*, *dúga*, мак. *виножиџо*, балг. *дъга*. У беларускай нацыянальнай мове падобнай агульнапрынятай назвай дадзенай з'явы выступае зараз якраз слова *вясёлка*¹.

Зразумела, што ў сувязі з гэтым слова *вясёлка* з'яўляецца ў пэўнай меры агульнавядомым у Беларусі. Але як традыцыйная мясцовая назва адзначанай з'явы яно ўсё ж агульнапашыраным не было.

Паводле матэрыялаў ДАБМ аб мясцовых назвах вясёлкі агульнапашыранай яе назвай у межах БССР выступае агульнаславянскае слова *ра́дуга* (ра́дуґа)². Адзначаюцца таксама спарадычныя роднасныя да яго *дуу́а*, *ра́да*, *раз'і́ха*, *па́раду́ха*, *у́радава'і́ца*, *ра́дава'і́ца*.

Арэал ужывання назвы *вясёлка* ў Беларусі вялікі. Але ён даволі незвычайны па характару. Гэта цэнтральны абшар беларускіх мясцовых гаворак, за выключэннем усходняй часткі Магілёўскай і Гомельскай абл., з аднаго боку, і паўночна-заходняй часткі Мінскай, Гродзенскай і ўсёй Брэсцкай абл., з другога (адасобленым астраўком адзначана гэта назва на захадзе ад Пінска). Незвычайнасць арэала назвы *вясёлка* ў тым, што ён не мае сабе аналагаў ва ўстаноўленых яднаннях мясцовых гаворак Беларусі³.

* Исправките (течнички, печатни и др.) во текстот се според истоимената преобјавена и коригирана статија во: Крывіцкі А. А. *Выбраныя працы*, уклад. І. У. Галуза [і інш.], навук. рэд. В. М. Курцова, Мінск: Беларуская навука, 2017, с. 163–171, што ја добивме од почитуваниот проф. Микалај Антропов, член на Меѓународниот редакциски одбор на списаниево.

¹ ТСБМ 1: 603 – *Глумачальны слоўнік беларускай мовы*, Мінск 1977.

² ДАБМ – *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*, Мінск, 1963, карта № 312; Тое ж: уступныя артыкулы, даведачныя матэрыялы і каментарыі да карт, с. 902.

³ *Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак*, Мінск: Навука і тэхніка, 1968; Тое ж: *Карты*. Мінск: Навука і тэхніка, 1969; Крывіцкі А. А. *Традыцыйны сельскі моўны ландшафт Беларусі*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i

Назва *вясёлка* (*в'ас'ólка*, *в'ес'ólка*, *в'ес'ёлка*) адзначаецца як бы па фоне назвы *радуга* і пераважна паралельна з ёй. Яна з'яўляецца найбольш пашыранай у арэале. Але маюць месца і іншыя па ўтварэнню роднасныя да яе па аснове назвы. На поўдні Беларусі даволі часта адзначаецца назва *весья́лаха* (*в'ес'елу́ха*). Ужываецца таксама назва *перавясёлка* (*перав'ас'ólка*). Гэта цікавае ўтварэнне даволі шырока вядома на ўсходзе ад Мінска, спарадычна мае месца на поўдні, у гаворках усходняга Палесся. Адзін раз адзначана і *перавесьялу́ха* (*перав'ес'елу́ха*, Кір. р-н Маг. вобл.). Як адзінкавыя маюць месца таксама *весьялі́ца* (*в'ес'ел'и́ца*, Маз. р-н Гом. вобл.), *вясё́лік* (*вес'э́лык*, Іван. р-н Брэсц. вобл.), *весьялё́к* (*высыл'ók*, Даманавіцкі⁴ р-н Брэсц. вобл.), *асяло́к* (*ас'алók*, Брасл. р-н Віц. вобл.; *ос'елók*, Жытк. р-н Гом. вобл.).

Беларускі арэал назвы *вясёлка* з'яўляецца толькі як бы цэнтральнай (сярэдняй) часткай арэала падобных назваў у цэлым. Яго паўднёвую частку складаюць гаворкі захаду Украіны. Найбольш пашырана тут таксама назва *весёлка* (*вес'ólка*, *висёлка*, *вес'ílка*, *вис'у́лка* і інш.). Распаўсюджана і назва *веселу́ха* (*висилу́ха*, *в'исилу́ха*, *весел'óха* і інш.). У многіх месцах адзначаецца назва *веселі́ца* (*весел'и́ца*, *весел'и́ц'а* і інш.). Пашыранай на захадзе з'яўляецца назва *веселá* (*весéла*, *вес'óла*, *вес'ól*). У розных месцах украінскамоўнай часткі арэалу назвы *весёлка* адзначаны спарадычныя назвы з аналагічнай асновай (*ви'си'л'án*, *ве'сел'ун* і інш.). У Закарпацці выяўлена вельмі цікавая, на наш погляд, назва *весло́*⁵. «На велікарускай дыялектнай тэрыторыі *весёлка* '*вясёлка*' даволі шырока выступае на Смаленшчыне (Слабадскі і інш. р-ны), менш на Пскоўшчыне, у Велікалукцкай і, нарэшце, Валагодскай зоне. Па папярэдніх даных прыблізна ў гэтым жа арэале пашырана і слова *веселу́ха* '*вясёлка*', зафіксаванае ў асобных смаленскіх (былы Рослаўскі ўезд), бранскіх, тульскіх і архангельскіх (халмагорскіх) гаворках»⁶. Гэта як бы паўночна-ўсходні працяг або частка арэалу назвы *вясёлка* і іншых назваў, падобных да яе па аснове.

Hercegovine, Posebna izdanja, Zbornik radova povodom 70 god. života akad. Jovana Vukovića, knj. 6, Sarajevo, 1977, 185–197.

⁴ Паводле сучаснага тэрытарыяльна-адміністрацыйнага падзелу в. Даманавы ўваходзіць у склад Івацэвіцкага р-на Брэсцкай вобл., в. Даманавічы – у складзе Калінкавіцкага р-на Гомельскай вобл.

⁵ Кабайда А. В., *Из спостережень над западноукраїнськими лексичними діалектизмами*, Вісн. Львівського держ. ун-ту ім. Ів. Франка, Сер. філол. Львів, 1966, вип. 4, 88–93; *Таксама*: АУМ, 1, карта № 343, коментар – с. 73.

⁶ Толстой Н. И. *Из географии славянских слов: 8 'радуга'*, Общеславянский лингвистический атлас, Материалы и исслед. 1974, Москва: Наука, 1976, 33.

Назву *вясёлка* ўслед за М. Фасмерам ставяць звычайна ў непасрэдную сувязь па аснове з прыметнікам *вясёлы*, што здаецца, як быццам, відавочным⁷. Тым больш, што «ўсходнеславянскі арэал пашырэння лексемы (*вясёлка*. – А.К.) можна звязваць з літоўск. *linskūnė* ‘вясёлка’ ↔ *liņksmas* ‘вясёлы’, а таксама вепс. *il’ioi-ka’oi* ‘вясёлка’ ↔ *il’o* ‘вяселасць, смех’»⁸. Ды і ўсходнеславянская *радуга* (*райдуга*) па сваёй матывацыі таксама, здаецца, сугучная з назвамі тыпу *вясёлка*. Як адзначае М. І. Талстой, «даныя лінгвістычнай геаграфіі даволі красамоўна сведчаць на карысць этымалогіі, прапанаванай А. Праабражэнскім, г. зн. на карысць зыходнай формы **radoga*, дзе пачатковае **ra-* трэба выводзіць з **radъ* ‘рады’»⁹. На аснове звестак адносна традыцыйных міфалагічных уяўленняў і вераванняў славян, звязаных з вясёлкай як з’явай прыроды, М. І. Талстой спрабуе таксама вельмі дасціпна і грунтоўна давесці матывацыйную натуральнасць рэгіянальнай усходнеславянскай назвы *вясёлка* (*вяселуха* і г. д.). Падводзячы вынікі разгляду такіх звестак з розных месцаў Слав’і і асабліва з яе паўднёвай часткі, ён адзначае: «Ясна адно, што адсутнасць вясёлкі па вераваннях паўднёваславянскага арэала і пастуха вядзе да неўраджаю, голаду, бяды, няшчасцяў, пакарання і «наказанняў боскіх», а з’яўленне вясёлкі ўсё гэта здымае, абяцае ўрадлівасць і абяцае тым самым **радасць і вяселле** (падкрэслена намі – А. К.). Параўн. вышэй *весёлка, веселуха, рада, радовница* і інш.»¹⁰

Усё гэта робіць уражанне. Але ёсць у дадзеным папулярным тлумачэнні паходжання назвы *вясёлка* і падобных да яе па аснове і некаторыя слабыя бакі.

Адвольнай з’яўляецца ўсё ж прапанаваная А. Праабражэнскім этымалогія назвы *радуга* (*райдуга*). У народным уяўленні нейкая семантычная сувязь паміж адзначанымі назвамі і словамі *рады, радасць, радавацца*, як быццам, існуе. Але мала верагодна, што падобная сувязь з’яўляецца першаснай, генетычнай, а не вынікам больш позніх асацыяцый, семантычнай пераарыентацыі гэтых назваў. Пры такой этымалогіі яны ставяцца ў зусім адасобленае структурнае становішча ў адносінах да характэрных і пашыраных славянскіх назваў, якія з’яўляюцца простымі або структурна развітымі рэфлексамі праславянскай асновы **doga*. Таму этымалагічную «рэзекцыю» назвы *радуга* як *рад-уг-а* наўрад ці можна лічыць натуральнай. Роднасная сувязь гэтай усходнеславянскай назвы з указанымі назвамі вясёлкі ў іншых славянскіх мовах выступае даволі

⁷ Фасмер 3: 431 – Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка*, т. 3, Москва: Прогресс, 1971.

⁸ ЭСБМ – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, Мінск, 1980, 2: 325; ЕСУМ – *Этымалагічний словник української мови*, Київ, 1982, 1: 362.

⁹ Толстой Н. И., *Тамсама*, 29.

¹⁰ Толстой Н. И., *Тамсама*, 67.

выразна¹¹. Да таго ж унікальным і пераканальна невытлумачальным у гэтым выпадку выглядае таксама і самае словаўтваральнае развіццё прапанаванай зыходнай асновы **radъ* у назве *ра́дуга* (*ра́йдуга*). Цяжка давесці ўсходнеславянскую натуральнасць такога лексічнага ўтварэння.

Пры адзначанай этымалагічнай інтэрпрэтацыі назвы *вясёлка* і падобных да яе па аснове цяжка дастаткова пераканальна растлумачыць таксама і іх словаўтваральную структуру, асабліва некаторых з іх. Звычайна як пашыраныя, так і лакальныя і адзінкавыя назвы дадзенага тыпу лічацца зусім нармальнымі, як быццам, утварэннямі¹², якія не патрабуюць тлумачэння, або не вартымі ўвагі словаўтваральнымі экзатызмамі¹³. Даволі сур'ёзную ўвагу на гэты бок назваў дадзенага тыпу звярнуў М. І. Талстой. Зыходзячы з меркавання аб іх этымалагічнай сувязі з асновай **veselъ*, ён лічыць таксама назву *вясёлка* (*весёлка* і г. д.) зусім натуральным субстантыўным утварэннем ад яе. Нетрансфармаваным рэфлексам гэтай асновы з'яўляецца, на яго думку, карпацкая назва *веселá* (*весёла*), «якая захавала скланенне прыментнікаў»¹⁴. Падобна як назву *вясёлка* (*весёлка*) адзначае ён як утварэнні ад указанай асновы з іншымі суфіксамі назвы укр. *ви́си'л'а́н*, *ве"силу́н*, *весéлик*, *вёс'ол*, *весéўка*, *весіўка*, *весел'оха*, *веселу́ха*, бел. *веса́люха*.

Другую ж групу складаюць у М.І. Талстога «цікавыя адзінкавыя прыклады змянення «унутранай формы» слова на аснове народнаэтымалагічных уяўленняў, якія вядуць да змяненняў і знешняй формы, г. зн. лексем»¹⁵. Такімі «мадыфікацыямі слоў *весёлка*, *веселá* і інш.» з'яўляюцца, на яго думку, укр. *вис'у́лка* (збліжае з *виси́ти* «вісець»), *весн'іўка*, *ве"сн'іўка*, *ви"сн'ёнка* (збліжае з *весна́*), бел. *ос'о́лка*, *ос'елок* (указвае на магчымую сувязь з *асяло́к* «тачыльны камень»), укр. *сі́лка* (адпадзеў пачатковага склада або збліжэнне з *сі́лка* «гаршчок»). Да гэтай жа групы ён адносіць і бел. *висил'ок*, а таксама укр. *весло*. Нарэшце, «трэба меркаваць, што і адзінкавы беларускі прыклад *перавеселу́ха* «вясёлка» (Кір. р-н Маг. вобл. – А. К.) узнік у выніку кантамінацыі слоў *перевясло́* «скрутак саломы для вязання снапоў» і *веселу́ха* «вясёлка»»¹⁶.

¹¹ Фасмер 3: 431; ЭССЯ 5: 98–99 – *Этимологический словарь славянских языков*, вып. 5, Москва: Наука, 1978; і многія інш.

¹² Напрыклад, заўвага А. В. Кабайды аб украінскамоўных назвах *весел'о́ха*, *веселу́ха*, *в'ісилу́ха*, утвораных «з дапамогай суфіксаў, якія ў асноўным надаюць адценне павелічальнасці або грубасці», Кабайда А. В., *Тамсама*, 90. Маецца на ўвазе, відаць, значэнне падобных утварэнняў наогул, а не дадзеных назваў.

¹³ Паказальна ў гэтых адносінах, што ў ЭСБМ пры тлумачэнні назвы *вясёлка* іншыя вядомыя беларускія назвы гэтага тыпу (*веса́люха*, *перавясёлка* і інш.) нават не пададзены.

¹⁴ Толстой Н. И., *Тамсама*, 30.

¹⁵ Толстой Н. И., *Тамсама*, 31.

¹⁶ Толстой Н. И., *Тамсама*, 46.

Дадзенае М. І. Талстым тлумачэнне лексіка-словаўтваральнай варыянтнасці назваў тыпу *вяселька* вызначаецца канцэптуальнай паслядоўнасцю. Але з прынятага ім пункту погляду аб аснове адзначаных назваў такое тлумачэнне іх лексіка-словаўтваральнай варыянтнасці з’яўляецца ўсё ж у некаторых адносінах спрэчным. Выклікае сумненне лексіка-словаўтваральная натуральнасць формы асноўнай агульнапашыранай назвы *вяселька*. Прывабнымі, аднак усё ж меркавальнымі з’яўляюцца таксама тлумачэнні формы адзінкавых «мадыфікацыйных» назваў (*ос’елок, сілка, весло, перав’ес’елуха* і інш.). М. І. Талстой адзначае, што «прапанаваную этымалагічную сувязь з каранем **vesel-* у пералічаных прыкладах пацвярджае, на наш погляд, факт геаграфіі разгледжаных слоў... Усе яны прадстаўлены адзінкавымі прыкладамі ў асобных мікрэонах. Ніводзін з пералічаных прыкладаў не ўтварае дастаткова абсяжнай зоны і не мае адпаведнасцей па-за сваім моўным арэалам (арэалам асобнай славянскай мовы), затым ніводзін з гэтых тэрмінаў не зафіксаваны за межамі досыць значнай па сваім прасцягу вобласці распаўсюджвання слова *весёлка* (*веселá, веселуха* і г. д.) ‘вяселька’ і ніводзін з гэтых тэрмінаў, як правіла, не ўжываецца ў якасці адзінага ў канкрэтных дыялектах, г. зн. у гаворках адного населенага пункта»¹⁷. Але трэба заўважыць, напрыклад, што назва *перавяселька*, аналагічная па сваёй лексіка-словаўтваральнай структуры да «мадыфіката» *перавеселуха*, з’яўляецца, як ужо адзначалася, даволі пашыраным утварэннем у межах назвы *вяселька*. Яна засталася чамусці па-за ўвагай. Ды і пра адсутнасць адпаведнасцей да падобных назваў можна сцвярджаць толькі ў тым выпадку, калі зыходзіць з меркавання аб іх этымалагічнай сувязі з асновай **vesel-*.

Нарэшце, слабасць тлумачэння этымалогіі назвы *вяселька* і падобных да яе па аснове як утварэння ад асновы **vesel-* заключаецца яшчэ і ў тым, што адзначаная літоўскамоўная назва *вяселькі* аналагічнага па матывацыі тыпу, на чым, здаецца, грунтуецца меркаванне аб натуральнасці падобных па матывацыі яе ўсходнеславянскіх назваў, з’яўляецца, відаць, нейкай адзінкавай ці зусім экзатычнай у літоўскай мове. У матэрыялах атласа літоўскай мовы ў складзе назваў *вяселькі* назва *linskūnė* або нешта падобнае да яе адсутнічае нават у складзе адзінкавых назваў¹⁸. У сувязі з гэтым усходнеславянскія назвы тыпу *вяселька* выглядаюць нейкай зусім экзатычнай інавацыяй, даволі загадкавай і незвычайнай не толькі па арэале свайго ўжывання, але і па паходжанні. А гэта, зразумела, вельмі насцярожвае.

¹⁷ Толстой Н. И., *Тамсама*, с. 32–33.

¹⁸ *Lietuvių kalbos atlasas*, I. Leksika, Vilnius: Mosklas, 1977. Карты № 105, камент. 181–182.

І ўсё ж усходнеславянскія назвы тыпу *вясёлка* з некаторымі балтыйскамоўнымі назвамі вясёлкі маюць, як можна думаць, вельмі цесную сувязь. Але не з загадкавай *linskmūnē*.

Сярод назваў вясёлкі як у славянскіх, так і ў балтыйскіх мовах нямала, як вядома, рознага роду адзінкавых, лакальных і рэгіянальных утварэнняў з разнастайнай матывацыяй. Аднак, як зазначае А. П. Непакупны, назіранні над семантыкай назваў паказваюць, што і ў славянскіх, і ў балтыйскіх мовах «дамінуючым матывам пры найменні была форма вясёлкі»¹⁹. Гэту матывацыю маюць, як відавочна, пашыраныя славянскія назвы вясёлкі з асновай **doga* (у тым ліку і *ра́дуга*, *ра́йдуга*²⁰), а таксама назвы з асновамі **lōkъ*, **prōgъ* (**prōga*), **sъtoga*, адзінкавыя і празрыстыя па матывацыі бел. *кл'уч*, *карóm'ис'ел* і г. д. З кола такіх падобных па сваёй «унутранай форме» назваў даволі блізкімі не толькі матывацыйнымі, але і нават лексічнымі адпаведнікамі з'яўляюцца славянскія і сучасныя літоўскія і латышскія народныя назвы вясёлкі з матывацыяй 'тое, чым перавязваюць, ахопліваючы кругом, звязваюць у адно цэлае'.

Славянскія назвы з адзначаным канкрэтным відам матывацыі, якая адлюстроўвае форму вясёлкі, з'яўляюцца зараз галоўным чынам асабліва-васцю паўднёvasлавянскіх моў. Як вынікае з матэрыялаў, пададзеных М. І. Талстым, яны выступаюць тут пераважна не як лексічныя тэрміны, а як словазлучэнні. Маюць яны пашырэнне «пераважна ў латэральнай зоне, пачынаючы ад славенскіх дыялектаў і істрыйскіх чакаўскіх і да Чарнагорыі, паўднёвай Македоніі і паўднёвай Балгарыі»²¹: слн. *svete Marije pásac*; серб.-харв. *bôžji pásic*, *bójži pásak*, *božji pás*, *božji pojās*, *nās svetog Луке*, *Marijin pas*, *ródica* (ад *Bogorodica*, згорнутае словазлучэнне), *rodičica*, *bābin lūb* або проста *pas*, *pases*; балг. *пойас*, а таксама *гòспод'оф пòйас*, *д'адоф гòспод'оф пòйас*, *д'адогòспод'оф пòйас*, *пòясъ на д'адо гòспод*, *ба́б'ин пòйас*, *ма́йчин пòяс*, *пòйасна*, *òпас* (*òпъс*), *упасн'ё*, *препàска*, *богорòдичен пòйас*, а таксама *зўна*, *зўнка*, *зўн'ица*, *зъна*, *узўна*, *узўнка*, *узўн'ичка*, *ба́ба Зўна* (*Зўнка*, *Узўнка*); мак.

¹⁹ Непокупный А. П., *Пояс – одно из названий радуги в атласах балтийских и славянских языков*, *Baltistica* V (1), Vilnius, 1969, 69–70.

²⁰ Фасмер 3: 431. У дадатку да артыкула рэдактар гэтага выдання слоўніка А. М. Трубачоў прыводзіць меркаванне Семерані, які лічыць назву *ра́дуга* запазычаннем са старажытнаасяцінскай мовы. Але магчыма старажытнаасяцінская форма паўплывала толькі на ўзнікненне трансфармацыі **doga* у *ра́дуга* (*ра́йдуга*).

²¹ Толстой Н. И., *Тамсама*, 35–40.

ѿојас, ба́бин ѿојас, ѿојасо ѿѿје во́да, бо́ѿуѿојас, бо́ѿоф ѿојас, зу́нка, зу́ница²², зу́ници, озу́ница.

У дыялектным ужыванні ў літоўскай мове аналагічную паўднёва-славянскім назвам з асновай **po-jasъ* матывацыю і этымалогію мае назва вяселькі *júosta*. Але як сведчаць указаныя ўжо матэрыялы атласа літоўскай мовы, слова *júosta* як назва зафіксавана толькі ў двух выпадках. Гэта слова, як і аналагічныя лексемы ў паўднёvasлавянскіх мовах, выступае тут пры абазначэнні вяселькі ў спалучэнні са спецыфічнымі азначэннямі, блізкімі часткова да паўднёvasлавянскіх: *laĩmės (laĩmės і інш.) júosta* (літаральна «ведзьмін пояс, лента»), *dermės júosta* («пояс шчасця»), *malõnes júosta* («добры пояс»), *diẽvo júosta* («боскі пояс»), *oro júosta*, *spalvóta júosta*, *vájvo júosta*, *vaĩvoro júosta*, *dandaĩs júosta*. Адзначаныя назвы ўтвараюць як бы рэгіянальны фон для агульнапрынятай літоўскамоўнай назвы *vaivorykštė* на большай частцы Літвы ў цэнтры.

На тэрыторыі Латвіі пашырана назва *dieva josta (juõsta)* «у гаворках 18 вялікіх воласцей на ўсходзе ад лініі: Даўгаўпілс – Ліваны – Варкляны – Балвы – Алуксне.., г. зн. абмяжоўваецца арэалам Латгаліі»²³.

Зразумела, што адзначаная адпаведнасць паміж традыцыйнымі назвамі вяселькі ў гаворках літоўскай і латышскай моў, з аднаго боку, і моў паўднёвых славян, з другога, не з'яўляецца яшчэ сведчаннем агульнасці зыходнай асновы гэтых назваў. Тым больш, што зусім падобная па матывацыі назва вяселькі характэрна для грэчаскай мовы і нават непасрэдна выступае як *зу́нка* (*зу́на*, *зу́ница* і г. д.) у балгарскай і македонскай мовах, што можа, як быццам, з'яўляцца падставай для тлумачэння ўсіх яе паўднёvasлавянскіх лексічных адпаведнікаў як выніку адаптацыі грэчаскай назвы (калькіравання).

Аднак звесткі аб назвах вяселькі ў іншых славянскіх мовах, сабраныя ў выніку розных лінгвагеаграфічных даследаванняў, паказваюць, што лічыць рэгіянальнымі інавацыямі ўказаныя паўднёvasлавянскія назвы, як мяркуюць, нельга. Праўда, падобных назваў вяселькі ў заходне-славянскіх мовах не засведчана²⁴. Не з'яўляюцца яны пашыранымі і ва ўсходнеславянскіх мовах. Але ўжыванне іх тут усё ж адзначана. Так, паводле матэрыялаў ДАБМ падобныя назвы ў Беларусі засведчаны ў двух рэгіёнах. На паўночным захадзе рэспублікі назва *пай́ас*, а таксама

²² Видоески Б., *Кумановскиот ѿговор*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1962, 250.

²³ Непокупный А. П., *Тамсама*, 71.

²⁴ Kupiszewski W., *Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego*, KJ PAN, Prace językoznawcze, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1969, 57; *Sorbischer Sprachatlas*, 9, Bautzen, 1983, 116–117 (карта № 39 з каментарыем); *Atlas slovenského jazyka*, IV, Lexika. Časť druhá, Úvod – komentáre – dotazník – indexy. Bratislava: Vyd-vo SAV, 1984, 35.

харошый пайас, *бóжы пайас* выступае ў Браслаўскім і суседнім Шаркаўшчынскім р-нах Віцебскай вобл. У заходнім Палессі назва *пóйас* зафіксавана ў Іванаўскім і Столінскім р-нах Брэсцкай вобл. Асабіста М. І. Талстым адзначана таксама назва *пас* адначасова з *малáнка* і *вясёлка* ў Петрыкаўскім р-не Гомельскай вобл. (усходняе Палессе), праўда, толькі ў складзе пэўнага выразу, клішэ, як патэнцыяльны тэрмін²⁵. У гаворках Украіны назва *пóйас*, а таксама *бóжий пóйас*, *пóйас Бóжойі ма́тери*, *прісв'атóйі Ді́вы пóйас*, *пóйас бóжий*, *пойасні́ца*, *па́ска* адзначаны ў Ровенскай і Жытомірскай абл.²⁶, а таксама ў Закарпацці²⁷.

Беларускі паўночна-заходні, ці, як яго называе А. П. Непакупны, браслаўскі арэал назвы *пóяс* (*пайас*) з'яўляецца, бясспрэчна, інавацыйным. Гэту беларускую рэгіянальную назву трэба лічыць «калькай адпаведнай літоўска-латышскай назвы радугі»²⁸. Беларуская ж палеская назва *пóйас* (і *пас*?) разам з аналагічнымі ўкраінскімі назвамі *вясёлкі* ўтвараюць палескі, ці, дакладней, палеска-карпацкі арэал, які зусім слухна «можна паставіць у сувязь» з паўднёваславянскім арэалам падобных назваў. У гэтай сувязі адзначаныя палеска-карпацкія назвы *вясёлкі* трэба разглядаць, відавочна, як рэфлексы старажытнаславянскага наймення *вясёлкі* з зыходнай семантычнай асновай (матывацый), агульнай з семантычнай асновай указаных назваў *вясёлкі* ў літоўскіх і латышскіх гаворках.

На фоне гэтых рэфлексаў адной са старажытнаславянскіх назваў *вясёлкі* з матывацый, агульнай з адзначанымі літоўскімі і латышскімі назвамі, зусім натуральным здаецца меркаванне і ў адносінах магчымасці аналагічнай матывацыйнай інтэрпрэтацыі назвы *вясёлка* і падобных да яе назваў па аснове. Яны могуць быць пастаўлены ў сувязь са старажытнаславянскай зыходнай асновай **vez-slo* і яе пашыранымі сучаснымі рэфлексамі тыпу бел. *вясло́*, *вя́сла* ‘звязка, пучок дробных нанізаных прадметаў’, ‘скрутак лыка’, укр. *весло́* ‘звязка якіх-небудзь аднародных прадметаў’, рус. *вёсло* ‘скрутак саломы, якім звязваюць снапы’, ‘вага ў калодзежы з жураўлём’, укр. ‘каромысла’²⁹; *вясло́*, *вя́сла*, *вя́селка*, *вясёлка* ‘нізка лык, грыбоў, лістоў, баранкаў і інш.’³⁰; *перавёсла* (*перавёсла*, *перавёсла*, *перавёсла*) ‘скрутак саломы, якім звязваюць

²⁵ Толстой Н. И., *Тамсама*, 58.

²⁶ Непокупный А. П., *Тамсама*, 73.

²⁷ Толстой Н. И., *Тамсама*, 37.

²⁸ Непокупный А. П., *Тамсама*, 71.

²⁹ ЭСБМ 2: 327.

³⁰ СПЗБ 1: 394–395 – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*, т. 1, Мінск, 1979.

сноп'³¹, *перэвесло* 'тое ж'³², *перавясла* 'тое ж', 'вераўчаная ручка ў вядры'³³ і г. д.

У адрозненне ад пашыранага зараз тлумачэння назвы *вяселька* і падобных да яе па аснове назваў прапанаванае тлумачэнне іх этымалагічнай сувязі не патрабуе дапушчэнняў і ўскосных меркаванняў для абгрунтавання «законнасці» лексіка-словаўтваральнай формы перш за ўсё пашыранай назвы *вяселька* (*весёлка*), а таксама назваў бел. *перавяселька* (*перавеселуха*), укр. *весло* і некаторых іншых. Па лексіка-словаўтваральнай структуры гэтыя назвы суадносныя, як гэта відавочна, з указанымі назвамі *перавясла* ў снапе, ручкі ў вядры і з'яўляюцца па сутнасці іх семантычнымі трансфармацыямі³⁴. Праўда, існуючае зараз народнае ўяўленне аб утваральнай аснове гэтых і падобных назваў (народная этымалогія) абумовіла паасобныя адзінкавыя або лакальныя лексіка-словаўтваральныя змяненні іх формы (тыпу укр. *ве^{бі}се^{бі}лун*, *весёлік*, *весел'оха*, *весёла* або *веселá* і інш.). Трансфармацыя народнага ўяўлення аб утваральнай аснове падобных назваў з'яўляецца, відавочна, вынікам іх сутыкнення і ўзаемадзеяння з усходнеславянскімі інавацыйнымі назвамі *ра́дуга* (*ра́йдуга*). Гэта меркаванне дае магчымасць нейкім чынам зразумець і растлумачыць незвычайнасць сучаснага арэала дадзеных назваў. Вынікам падобнага ўзаемадзеяння з'яўляецца таксама і лексіка-словаўтваральная форма пашыранай назвы *весьялуха* (*веселуха*). Гэта яўнае ўпадабненне назвы *вяселька* да назвы *ра́дуга* (*ра́йдуга*) з карэкцыяй *г > х* у сувязі з матывацыйнай пераарыентацыяй *вяселькі*.

Даволі простае тлумачэнне ў аналагічнай сувязі атрымлівае бел. *асяло́к*. Яна таксама знаходзіцца ў зусім відавочных прамых структурна-семантычных адносінах са словамі *о́сілка*, *о́сілок*, *о́сілко*, *о́сялко*, *во́сілка*, *во́сілко*, *во́сялка* 'дужка ў вядры, кашолцы і г. д.', 'вяроўка з пятлёў'³⁵. Магчыма тое ж і укр. *сілка*.

Пры пашыраным тлумачэнні этымалагічнай сувязі назваў тыпу *вяселька* яны ў кантэксце старажытных уяўленняў славян аб самой

³¹ ЛАБНГ – *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак*, т. 3, карта 642 'пера-вясла' (аўтарскі экзэмпляр з першаснай (рабочай) нумарацыяй картаў захоўваецца ў аддзеле дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі. Адзначаная лексема ў такім значэнні пашырана якраз у паўднёва-заходніх і сярэднебеларускіх гаворках [Карта № 176 «Перавясла» ўключана ў 2 том ЛАБНГ «Сельская гаспадарка», Мінск, 1994].

³² ТС 4: 27 – *Тураўскі слоўнік*, т. 4, Мінск: Навука і тэхніка, 1985.

³³ СПЗБ 3: 484–485.

³⁴ Матывацыя такой назвы зусім зразумелая, калі прыняць пад увагу меркаванне М. І. Талстога аб тым, што сучасная назва *вяселькі* толькі частка назвы дадзенай з'явы ў яе старажытным разуменні: Толстой Н. И., *Тамсама*, 54 і далей.

³⁵ СПЗБ 3: 263; СПЗБ 1: 329; ТС 3: 267; ЭСБМ 2: 198.

вясёлцы як з'яве атрымліваюць, як быццам, досыць верагоднае абгрунтаванне. Але ў такім выпадку зусім дзіўнай выглядае ўсё ж іх семантычная ізаляванасць па паходжанню, па зыходнай аснове ў межах абшару тоесных па матывацыі назваў вясёлкі ў славянскіх і літоўскай і латышскай мовах. Іх арэал у нейкай меры як бы разрывае гэты абшар, робіць даволі загадкавай і праблематычнай узаемасувязь тоесных па матывацыі славянскіх (найперш паўднёvasлавянскіх) і літоўскіх і латышскіх назваў³⁶. Дадзенае ж тлумачэнне назваў тыпу *вясёлка*, як гэта відавочна, робіць гэты абшар цэласным славяна-балцкім (нават славяна-балцка-грэчаскім) утварэннем³⁷.

Такім чынам, беларуская назва *вясёлка*, калі, магчыма, і не сястра, дык усё ж, можна думаць, вельмі блізкая родзічка македонскай рэгіянальнай назве адпаведнай з'явы прыроды *йорјас*.

³⁶ Не выпадкова М. Алінеі ў каментарыі да карт аб назвах вясёлкі ў мовах Еўропы схіліўся ўсё ж да думкі аб тым, што назва для яе на базе 'пояс, кушак, дзяга' характэрна «у амежаванай і.-е. зоне, якая ўключае (паўднёвых) славян і грэкаў». Літоўскія і латышскія назвы вясёлкі з аналагічнай матывацыяй ён (са спасылкай на С. Каралюнаса) роднаснымі па аснове да славянскіх не палічыў. Atlas linguarum Europae (ALE), Sous la red. de Mario Alinei al. Van Gorcum, Assen, 1983. Vol. 1: Carte: premier fascule. Carte 1.9 (carte de motivations zoomorphisme, anthropomorphisme palen, anthropomorphisme chrétien et islamique). Тое ж, Commentaires, 49.

³⁷ Непокупный А. П., *Балто-севернославянские языковые связи*, Киев, 1976, 66.

НОВИ ТРУДОВИ

**Z ETYMOLOGII POLSKIEJ: KAGANEK, KAGANIEC;
WSTRZEMIĘŻLIWY¹**

Апстракт: Оваа статија е продолжение на опсежната етимолошка студија иницирана во 2022 година, насловена „Од полската етимологија“ (в. фус. 1). Воведот во првиот дел од оваа студија содржи информации за принципите и критериумите за избор на наслови усвоени од авторот и структурата на етимолошките написи.

Во овој труд авторот се задржува на полските зборови *kaganek*, *kaganiec* и *wstrzemięźliwy*, при што ги наведува нивните значења во современиот полски јазик. Авторот прегледно ја дава хронологијата на овие зборови во полскиот јазик, а потоа се задржува на нивната етимологија.

Во современиот полски јазик, зборот *kaganek* генерално се користи во значењето на „глинена чинија со рачка или метален сад со масло, во кој се потопува фитил за осветлување“. Од друга страна, *kaganiec* има две значења: 1. „плетенка направена од кожа или жица ставена на муцката на животни (најчесто кучиња) склони кон гризење, 2. „железен сад во кој гори оган, што се употребувал во античко време за осветлување“.

Придавката *wstrzemięźliwy* значи 1. „тој што одржува умереност во нешто; резервиран“, 2. „докажување на нечија умереност, воздржаност“. Дополнително, во полскиот јазик се употребуваат и прилогот *wstrzemięźliwie* „воздржано, на воздржан начин“ и именката *wstrzemięźliwość* „воздржаност (во нешто, од нешто)“.

Клучни зборови: полски јазик, етимологија, *kaganek*, *kaganiec*, *wstrzemięźliwy*.

¹ Artykuł stanowi kontynuację zainicjowanego w 2022 roku obszernego studium etymologicznego, opatrzonego tytułem „Z etymologii polskiej”, por. *Z etymologii polskiej* (1): berek, zbereźnik, „Rocznik Slawistyczny” LXXI (2022), s. 77-84; *Z etymologii polskiej* (2): rozgardiasz, „Slavia Occidentalis” (w druku); *Z etymologii polskiej* (3): przyzwoity; wyśmienity; rubaszny, „Rocznik Slawistyczny” LXXII (2023), s. 47-59; *Z etymologii polskiej* (4): sowity, „Slavia Occidentalis” (w druku); *Z etymologii polskiej* (5): bimber, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” (w druku), *Z etymologii polskiej* (6): baka, baki, „LingVaria” (w druku). We wprowadzeniu do części pierwszej zamieszczono informacje dotyczące przyjętych przez autora zasad i kryteriów doboru wyrazów hasłowych oraz struktury artykułów etymologicznych.

Abstract: This article is a continuation of an extensive etymological study initiated in 2022, entitled "From Polish Etymology" (see: footnote 1). The introduction in the first part of this study contains information about the principles and criteria for the selection of titles adopted by the author and the structure of the etymological articles. In this paper, the author focuses on the Polish words *kaganek*, *kaganiec* and *wstrzemięźliwy*, stating their meanings in the modern Polish language. The author provides an overview of the chronology of these words in the Polish language, and then dwells on their etymology. In the modern Polish language, the word *kaganek* is generally used in the meaning of "a clay bowl with a handle or a metal vessel with oil, in which a lighting wick is dipped". On the other hand, *kaganiec* has two meanings: 1. "a braid made of leather or wire placed on the muzzle of animals (mostly dogs) prone to biting, 2. "an iron vessel in which fire burns, which was used in ancient times for lighting". The adjective *wstrzemięźliwy* means 1. "one who maintains moderation in something; reserved", 2. "proving one's moderation, restraint". Additionally, the adverb *wstrzemięźliwie* "in a restrained manner, reserved" and the noun *wstrzemięźliwość* "restraint (in something, from something)" are also used in the Polish language.

Key words: Polish language, etymology, *kaganek*, *kaganiec*, *wstrzemięźliwy*.

KAGANEK, KAGANIEC

We współczesnym polskim języku ogólnym wyraz *kaganek* używany jest w znaczeniu 'gliniana miseczka z uszkiem lub metalowy garnuszek wypełniony tłuszczem, w którym zanurzony jest knot służący do oświetlania'. Natomiast *kaganiec* posiada dwa znaczenia: 1. 'plecionka z rzemienia lub drutu nakładana na pysk, skłonny do kąsania zwierzętom (zwykle psom), 2. 'garnnek lub żelazny koszyk z palącym się w nim ogniem, używany w dawnych wiekach do oświetlania' (SWJP 353).

Chronologia

W staropolszczyźnie niepodzielnie panuje (10 przykładów) *kaganiec* 'świecznik, lichtarz, koszyczek metalowy na świecę czy lampę, lampa' (Sstp. III/3: 219). Natomiast forma *kaganek* 'lampa olejowa' traktowana jako deminutivum od *kaganiec* jest poświadczona od XVI w. (7 przykładów), wobec dominującej zdecydowanie postaci *kaganiec* - 52 przykłady (zob. SPXVI 10: 20-21). Jako nazwa osobowa *Kaganek* występuje już od 1409 r. (SEBań I: 607). Sporadycznie w XVI w. pojawiają się formy z -r-: *kraganiec* (1 przykład), *kraganc* (1 przykład), u Kalepina: *kaganiec* (3 przykłady): *kraganiec* (1 przykład) (tamże). W tym samym czasie ujawnia się też nowe znaczenie tego wyrazu 'druciany koszyczek unieruchamiający pysk zwierzęcia (zwykle koniowi lub psu), także wędzidło' (tamże). W tekstach XVII-XVIII w. *kaganiec* (sporadycznie też *gaganiec*) zarówno w znaczeniu 'lampa', jak też 'uzda, munsztuk' poświadczono 54 razy, zaś *kaganek* posiada takich poświadczeń 32 (według danych ESJP XVII-XVIII).

Poza polszczyzną wyraz funkcjonuje (od XIV w.) w języku czeskim, por. czes. *kahan* 1. daw. ‘kaganek, kaganiec’, 2. ‘lampa’, *kahanec* daw. ‘kaganek, kaganiec’, *kahánek* dem. ‘ts.’ (SCP 210-211; Rejzek 284), słowackim (od XVI w.), por. *kahan* ‘proste urządzenie do oświetlania lub ogrzewania’, *kahanec* ‘lampka, znicz’ (KSSJ 146; Králik 248), stbrus. *kahanecъ* I 1. ‘naczynie’ 1596, 2. ‘kaganek, lampa olejowa’ 1580, *kahanecъ* II ‘uzda’ 1653 (HSBM XIV: 214-215), stukr. *kahanecъ* ‘świecznik’ XVII (Tymczenko I: 354), *kahanecъ* I, *kahanecъ*, *kaganecъ*, *kakhanecъ* ‘kaganiec, kaganek, lampka’ 1596, *kahanecъ* II ‘uzda’ 1627 (SUM XVI-XVII 14: 5). W języku rosyjskim pojawia się o wiele później jako zapożyczenie z polskiego, por. *kaganec* – kaganiec, *lampka olejna* 1852, *kaganok* – kaganek XIX w. (Witkowski 69).

Etymologia

Etymolodzy dość zgodnie uznali wyraz za niejasny, np. A. Brückner (SEBr 212-213), M. Vasmer (Vasmer II: 155), F. Sławski (Sławski II: 21), A. Bańkowski (SEBań I: 607), W. Borys (SEBor 219), J. Rejzek (Rejzek 284), W. Mańczak (PSE 77). Większość z nich wzięła wszakże pod uwagę zależność polskiego słowa od faktów języka greckiego, np. W. Borys pisze: „Nie można wykluczyć wędrownego zapożyczenia z grec. *tágēnon* / *tēganon*, śrgrec. *tēganon* / *tēgánion* ‘patelnia, tygiel’, z upodobnieniem spółgłosek *t – g > k – g* (i *g – g*), por. bliższe greckiej postaci ros. *tagán* ‘rodzaj podstawki pod naczynie (kocioł) przy gotowaniu wprost na ogniu’, cs. *taganъ* ‘patelnia, tygiel (objaśnienie to napotyka jednak trudności natury fonetycznej, gdyż w śrgrec., z którego musiało być dokonane zapożyczenie, nie jest poświadczona postać z *-a-* w pierwszej sylabie, czyżby więc w słow. zaszło również upodobnienie samogłoski w pierwszej sylabie do *-a-* w sylabie drugiej?)” (SEBor 219). Na trudności natury fonetycznej zwrócił uwagę już wcześniej M. Vasmer (II: 155), który zdecydowanie odrzucił tę etymologię (nawiasem mówiąc stworzoną przez A. Matzenauera i E. Bernekera), co jednak nie powstrzymało innych etymologów, by ją nadal podtrzymywać i propagować w swoich słownikach etymologicznych. Uczynił to także całkiem niedawno słowacki etymolog L. Králik, chociaż jednocześnie poddał pod rozważenie także inną (rodzimą) interpretację genezy interesującego nas wyrazu, wychodząc od pierwotnego **dag-anъ* (**dhōgūh-*), a to od pie. **dhegūh-* ‘gorzeć, świecić’ i zestawiając z słc. *decht* ‘dziegieć’ < ps. **degъtъ*, o tym samym pierwiastku praindoeuropejskim. Słowacki etymolog jest jednak świadomy tego, że mielibyśmy tu do czynienia z nieregularnym rozwojem fonetycznym *d-g- > g-g- > k-g-*, co znacznie osłabia wiarygodność przedstawionej etymologii (Králik 248). Z innych rozwiązań na uwagę zasługują dwie propozycje, zgodnie z którymi jest to: a) formacja rodzima o postaci pierwotnej **gaganъ*, co należy łączyć z **žegti*, **žego* ‘palić’, **jbz-gaga* ‘zgaga’ (Machek 235), b) kontynuacja ps. **kaganъ* ‘koszyk żelazny lub

druciany do światła, albo do zakładania zwierzętom na pysk’ z niejasną dalszą etymologią (ESUM II: 336-337).

Bez wątpienia należy nieco więcej uwagi poświęcić etymologii W. Machka która z jakichś powodów została zignorowana (por. wszakże Cychun 2014: 219-220), a przecież posiada ona niewątpliwe zalety, przede wszystkim odznacza się prostotą i przejrzystością w odróżnieniu od ekwilibrystycznych wywodów zwolenników koncepcji greckiej czy indoeuropejskiej. Przede wszystkim należy, tak jak to zasygnalizował czeski etymolog, przyjrzeć się faktom historycznym i dialektalnym języka polskiego. Bliższe zapoznanie się z tymi danymi powoduje, że koncepcja W. Machka musi ulec pewnej modyfikacji, a mianowicie, zamiast wskazania na pokrewieństwo formy **gaganъ* z **žegti*, **žego* i **jbzgaga* (< ps. **geg-* / **gig-* < pbsłow. **deg-* / **dig-*, por. lit. *dègti*, *degù* ‘palić się, płonąć, gorzeć i in.’ - zob. SEJL 97-98) należałoby doszukiwać się raczej zależności od bogatej rodziny dialektalnej, opartej na pol. dial. (z języka dziecięcego) *gaga*, *gigi*, *gaguś*, *gagunio* ‘ogień’ (SW I: 791), *gaga* I dziec. 1. ‘ogień’, 2. ‘rana, skaleczenie’, 3. ‘coś, co może sprawić ból’, *gaga* II przymiotnik nieodmienny, *dziec.* ‘gorący’, *gaga* III przysłówek, *dziec.* ‘gorąco’, *gaga* IV zob. *zgaga*, *gagać* dziec. 1. ‘boleć’, 2. ‘parzyć’, *gagadelko* ‘lampka olejna lub naftowa własnej roboty, bez cylindra’, *gagadlko* zob. *gagadelko*, *gaganek* zob. *kaganek*, *gaganiec* zob. *kaganiec*, *gagany* dziec. ‘gorący’, *gagi* I dziec., nieodm. rzecz. ‘ogień’, *gagi* II dziec., nieodm. przym. ‘gorący’, *gagladelko*, *gagladlko* = *gagadelko* (SGP VIII/1: 75); *gagula* 1. ‘małe, słabo widoczne źródło światła; światelko’, 2. *dziec.* ‘ogień’, *gagulec* ‘błędny ogień’, *gaguleczka*, *gagulinka* ‘owad – biedronka (Coccinella)’, *gagulka* 1. ‘lampka własnej roboty, olejna lub naftowa, bez cylindra’, 2. *dziec.* ‘źródło ognia, światła’, *gaguluś* dziec. ‘ogień’, *gagunio* ekspr. ‘ogień’, *gaguszek* ‘mała lampa, najprawdopodobniej naftowa’, *gaguszka* 1. ‘ts. co *gaguszek*’, *gaguś* ekspr ‘ogień’, *gaguśka* ‘to samo co *gaguszek*’ (tamże 756).

Trudno odpowiedzieć na pytanie, czy istnieje ścisła zależność pomiędzy wymienionymi powyżej formami gwarowymi a ogólnopolskim wyrazem *zgaga* ‘palenie, pieczenie (w przełyku)’. W. Boryś omawiając kasz. *gaga*, *gąga* ‘zgaga, orexis’ i uznając tę formę za wtórną wobec kasz. *zgaga*, *zgąga* i in. ‘ts.’, pol. *zgaga*, z ps. **jbzgaga* dodał następujący komentarz: „Na formę wyrazu oddziałać mogło też dziecięce *gaga*, *ga* ‘ogień’” (SEK II: 149). Podobnie kasz. *gagula* ‘światelko’, *gaguśk* ‘mała lampka’ rozpatruje etymologicznie wyłącznie w powiązaniu z dziec. *gaga*, *ga* ‘ogień’, poza związkiem z ps. **jbzgaga* ‘zgaga’. Można by zatem uznać dziecięce *gaga*, *ga* za jedną z wielu formacji polegających na podwojeniu identycznej sylaby, w rodzaju *kuku* dziec. ‘rana, skaleczenie’ (zob. SEPP 215), *ziazia* dziec. ‘boli’, *ziuziu* dial., dziec. ‘zimno’ i in., które są równie stare, co nieprzejrzyste etymologicznie. Proces derywacyjny można przedstawić w taki sposób: *gaga* (podwojenie *ga*) > *gag-an-y* > *gagań-ec* / *gagan-ek*.

Gdy chodzi natomiast o znaczenie *kaganiec* ‘munsztuk, uzda, namordnik’, które pojawia się sporadycznie już w tekstach XVI w., to jest ono wynikiem rozwoju znaczenia ‘koszyk żelazny albo garnek z palącym się wewnątrz ogniem, używany do świecenia’, czy *gór.* ‘skrzynka albo kosz z żelaznych prętów do spuszczenia w głąb szybu zapalonych węgli, słomy albo drzewa, w celu oczyszczenia powietrza’ (zob. SW II: 201) > ‘druciany koszyczek unieruchamiający pysk zwierzęciu (zwykle koniowi lub psu), także wędzidło’ (SPXVI 10: 20-21), por. też dial. *kraganiec* ‘koszyk druciany na drążku od łowienia ryb’ (KSGP). Postać dial. z *-r-* (np. *kraganiec* ‘munsztuk koński’ 1588, *kraganc* ‘ts.’ 1566 - zob. SEBań I: 608) powstała prawdopodobnie w wyniku kontaminacji *kaganiec* i dial. *kraga*, *kragiel* ‘kołnierz; krawat’, por. też *kraganiec* ‘jarzmo wołu’ (KSGP), niem. *Kragen* 1. ‘kołnierz’, 2. ‘gardło, szyja’ (WSNP I: 927), dniem. *krage* 1. ‘szyja; gardziel, gardło, przełyk’, 2. ‘okrycie szyi, okładzina, otulina’ (Lübben 371).

WSTRZEMIĘŻLIWY

W polskim języku ogólnym przymiotnik *wstrzemięźliwy* to 1. ‘taki, który zachowuje w czymś umiar; powściągliwy’, 2. ‘świadczący o czymś umiarze, powściągliwości’ (SWJP 1253). Ponadto w użyciu znajduje się przysłówek *wstrzemięźliwie* ‘w sposób wstrzemięźliwy’ oraz rzeczownik *wstrzemięźliwość* ‘powściągliwość w czymś; powstrzymywanie się od czegoś’ (tamże).

Chronologia

Przymiotnik w tej i nieco odmiennych postaciach pojawia się w tekstach z końca XVI i 1 połowy XVII w., por. *wstrzemięźliwy*, *wstrzymięźliwy*, *strzymięźliwy*, *wstrzymawały*, *wstrzymały*, *strzymawały*, *wstrzymywały*, *nieztrzymawały* ‘wstrzymujący się, powściągający, miarę zachowujący, umiarkowany, nieprzesadny, niezbytujący’, podobnie jak przysłówek *wstrzemięźliwie*, *strzymięźliwie*, *wstrzymywale*, *strzymywale* i rzeczownik na *-ość*, *wstrzemięźliwość*, *wstrzymięźliwość*, *strzymięźliwość*, *wstrzymawałość*, *wstrzymałość*, *strzymawałość* ‘wstrzymywanie się od popędu, przesady, zbytku = powściągliwość’ (Linde VI: 336). *Kartoteka słownika języka polskiego XVII-XVIII w.* podaje liczne przykłady użycia przymiotnika *wstrzemięźliwy*, poczynając od r. 1613, podobnie jak rzeczownika na *-ość*, z odesłaniem do synonimicznego *powściągliwość* (1623), por. też *wstrzemięźliwość* ‘cnota’ (1688), *wstrzemięźliwość cielesna* (1614), w. *od potraw, lekarstw* i in. (KSJP XVII-XVIII).

Już w połowie XVII w. w źródłach starobiałoruskich notujemy jako polonizmy *vstremežlivyj* ‘powściągliwy’ (Bułyka 70), podobnie jak w staroukraińskich od k. XVI (1596): *vstremežlivostь*, *vstremjažlivostь* ‘wstrzemięźliwość, powściągliwość’ (SUM XVI-XVII 5:50; Tymczenko I: 122).

Pod względem formalnym i znaczeniowym trudno nie łączyć omawianego przymiotnika z czasownikiem znanym już staropolszczyźnie *wstrzymać*, *wstrzymać się* 1. ‘opanować, powściągnąć, zachować w pewnym stanie’, ~ *wstrzymać się (od czegoś)* ‘powstrzymać się od czegoś, nie czynić czegoś’, „wstrzymacz się od czelestnych żądy” XV, 2. ‘zatrzymać w ruchu, zahamować’, 3. ‘zatrzymać w charakterze więźnia, uwięzić’ (Sstp. X/5: 370-371), *wstrzymanie* ‘powstrzymanie się (od czegoś), wstrzemięźliwość, powściągliwość’, *wstrzymawać się* ‘powstrzymywać się od czegoś, nie czynić czegoś’, *wstrzymywanie* ‘powstrzymanie się od czegoś, wstrzemięźliwość, powściągliwość’, *wstrzymować* ‘powstrzymywać, powściągać’ (tamże 371), *wtrzymać się* ‘powstrzymać się (od czegoś), nie czynić czegoś’, *wtrzymanie* ‘powstrzymanie się (od czegoś), wstrzemięźliwość, powściągliwość’ (tamże X/6: 417).

Etymologia

Etymologia przymiotnika *wstrzemięźliwy* pomimo dość oczywistej zależności tegoż od czasownika *wstrzymać (się)* itd. (zob. powyżej) przez długi czas nie była do końca właściwie rozpoznana i zinterpretowana. Można przyjąć, że już A. Brückner był bardzo bliski trafnego rozwiązania tej kwestii, kiedy pisał w swoim *Słowniku etymologicznym języka polskiego*: „**wstrzemięźliwy**, niewstrzemięźliwość; nowsze słowo, niby sklecone z dwu różnych. Miał język od *wstrzymać*, *wstrzymywać się*: *wstrzymały*, *wstrzymywały* (jak *bywały* i t. p.), do nich rzeczowniki: *wstrzymałość*, *wstrzymywałość*; obok nich była *sromięźliwość*, od **sromięgi*, *sromięźliwy* (p. *srom*); dziś tego słowa już nie używamy, ale ono odmieniło *wstrzymywałość* we *wstrzemięźliwość*, a wreszcie we *wstrzemięźliwość*” (SEBr 634-635). Najślabszym ogniwem koncepcji A. Brücknera jest z pewnością teza o derywowaniu formacji *sromięźliwy*, *sromięźliwość* od hipotetycznego **sromięga*.

Z żalem musimy przyznać, że w stosunku do propozycji ojca polskiej etymologii W. Boryś uczynił wyraźny krok wstecz. Jego próba wyprowadzenia przymiotnika *wstrzemięźliwy* od hipotetycznego czasownika **wstrzmić* lub **wstrzmieć* ‘tkwić, sterczeć’, będącego prefiksalną formacją pochodną od daw. i dial. *trzmić* / *trzmieć* ‘tkwić, sterczeć’ (zob. *trzymać*) wydaje się całkowicie chybiona, podobnie jak twierdzenie, że bezpośrednią podstawę przymiotnika mógł stanowić niepoświadczony pochodny rzeczownik **wstrzemięga* z przyrostkiem *-ęga* (jak *włóczęga*) z przypuszczalnym znaczeniem ‘podtrzymywanie, powstrzymywanie czegoś’ (SEBor 713). Nic więc dziwnego, że Z. Babik (2009: 85-86) zaliczył hasło *wstrzemięźliwy* do najślabszych haseł SEBor.

Z. Babik w swojej obszernej recenzji SEBor poświęcił dużo uwagi etymologii opisywanego tu przymiotnika i poustawił wszystko – jak mi się zdaje – na właściwych miejscach. Ponieważ książkowe wydanie recenzji Z. Babika, której wydawcą jest sam autor jako osoba fizyczna należy uznać za rarytas wydawniczy, zupełnie prawie nieznany szerszemu ogółowi miłośników

polskiej etymologii, dlatego też w tym miejscu pozwolę sobie w sposób szczegółowy zaprezentować poglądy krakowskiego sławisty na kwestię genezy interesującego nas wyrazu. A oto podstawowe ich założenia:

1. uwagi krytyczne wobec stanowiska W. Borysia:

a) trudno zaakceptować proponowane w charakterze etymonu pol. *trzmieć* / *trzmieć* ‘tkwić, sterczeć’ głównie z powodów semantycznych (znaczenie ‘tkwić, sterczeć’ trudno uznać za motywujące znaczenia derywatu *wstrzemięźliwy* ‘umiejący się powstrzymać od czegoś, zachować umiar, powściągliwy; nacechowany powściągliwością’);

b) nie wydaje się możliwe, aby za bezpośrednią podstawę przymiotnika uznać hipotetyczny rzeczownik **wstrzemięga* z przypuszczalnym znaczeniem ‘podtrzymywanie, powstrzymywanie czegoś’ lub podobnym. Brak dowodów na to, że formant *-liwy* mógł być sprawcą procesu morfonologicznego polegającego na wymianie [g] na [ż] ([ź]), por. np. *zapobiegliwy*, *dobrotliwy*, *dociekliwy*, z zachowaniem twardości końcowej spółgłoski podstawy);

2) propozycje etymologiczne:

a) za podstawę słowotwórczą przymiotnika *wstrzemięźliwy* należy uznać czasownik (w)*strzymać*, co doskonale tłumaczy rozwój semantyczny wyrazu pochodnego;

b) nieco późniejsza postać z *-e-* (*wstrzymięźliwy* : *wstrzemięźliwy*) ma charakter hiperpoprawny;

c) dane słownikowe (Linde; SJPDor) dają dowód na istnienie paralelnych form na *-źliwy* i *-żliwy*, z których te drugie są genetycznie pierwotne;

d) w powstaniu przymiotnika *wstrzemięźliwy* duży udział ma inny przymiotnik z finalnym *-ęźliwy*, a mianowicie *sromięźliwy* (*sromięźliwy*), por. stpol. *sromięźliwy* 1. ‘połączony ze wstydem, przejęty wstydem’, 2. ‘wstydlivy, skromny, unikający nagannego postępowania’, *sromięźliwość* 1. ‘poczucie wstydu’, 2. ‘zniesławienie, zniewaga’ (zob. Sstp. VIII/5: 387-388);

e) stpol. *sromięźliwy* posiada dokładny odpowiednik formalno-semantyczny w postaci sch. *sraměžl(j)iv* ‘wstydlivy’, które jest formacją pochodną od realnie poświadczonego w sch. rzeczownika *sramež*, *srámež* ‘wstyd’ (zob. JAZU XVI: 164)²;

f) forma polska i serbska kontynuują ps. **sormežbivъ*, a pojawienie się nosówki w pierwszej z nich należy tłumaczyć perseweracyjną nazalizacją [e], podobnie jak *między* < *miedzy*, dial. *mięszać* < *mieszać*;

g) jak to ujmuje autor: „Przyjąwszy współistnienie w jednym systemie realnie zaświadczonych w starszej polszczyźnie *sromać się*, *sromięźliwy* i *wstrzymać się*, powstanie nowego *wstrzymięźliwy* objaśnimy łatwo dokładną proporcją słowotwórczą *sro-mać się* : *sro-mięźliwy* = *wstrzy-mać się* : X (= *wstrzy-mięźliwy*). Większość tych ustaleń poczynił już Brückner 635, inaczej interpretując jedynie genezę samego *sromięźliwego*” (Babik 2009: 86).

Wydaje się, że propozycję etymologiczną Z. Babika należy zaakceptować bez zbędnych uzupełnień i modyfikacji.

² Por. także mac. *sramež* (rzadko) ‘wstyd; wstydlivość’ (RMJ III: 304; MRR 762).

Rozwiązanie skrótów

a) języki

cs. = cerkiewnosłowiański
czes. = czeski
dniem. = dolnoniemiecki
grec. = grecki
kasz. = kaszubski
lit. = litewski
niem. = niemiecki
pie. = praindoeuropejski
pol. = polski
ps. - prasłowiański
ros. = rosyjski
sch. = serbskochorwacki
słc. = słowacki
słow. = słowiański
stbrus = starobiałoruski
stpol. = staropolski
stukr. = staroukraiński
śrgrec. = średniogrecki

b) inne

daw. = dawne
dem. = deminutivum
dial. = dialektalne
dziec. = dziecięce
ekspr. = ekspresywne
górn. = górnicze
in. = inne
itd. = i tak dalej
itp. – i temu podobne
np. = na przykład
nieodm. = nieodmienne
p. = patrz
por. = porównaj
przym. = przymiotnik
r. = rok
ts. = to samo
w. = wiek
zob. = zobacz

Bibliografia

- Babik = Babik Z., 2009, *Pożegnanie z lasem. Nad Słownikiem etymologicznym języka polskiego profesora Wiesława Borysia*, Kraków.
- Bułyka = Булыка А.М., 1972, *Даўнія запазычанні буларускай мовы*, Мінск.
- Cychun = Цыхун Г., 2014, *Наматкі пра некаторыя беларускія аднаведнікі славянскім архаізмам*, [w:] *Studia Borysiana. Etymologica diachronica slavica*, red. M. Jakubowicz, B. Raszevska-Żurek, Warszawa, s. 215-224.
- ESBM = *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 1978–, рэд. В.У. Мартынаў, т. 1–, Мінск.
- ESJP XVII-XVIII = ESJP XVII-XVIII: *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII-XVIII w.*; [online]: <https://sxii.pl> (dostęp: 27.06.2024).
- ESUM = *Етимологічний словник української мови*, 1982–2012, ред. О. Мельничук, т. 1–6, Київ.
- HSBM = *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*, 1982–, рэд. А.Я. Жураўскі, А.М. Булыка, т. 1–, Мінск.
- JAZU = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*, 1880-1976, red. Đ. Daničić, knj. I-XXIII, Zagreb.
- Králik = Králik Ľ., 2015, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava.
- KSGP = *Kartoteka Słownika gwar polskich* [online:]
- KSJP XVII-XVIII = *Kartoteka Słownika języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku* [online]: <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/20029?language=en> (dostęp: 28.06.2024).
- KSSJ = *Krátký slovník slovenského jazyka*, 1989, red. J. Kačala, M. Pisárčiková, Bratislava.
- Linde = Linde S.B., 1807–1814, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa.
- Lübben = Lübben A., 1980, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*, Darmstadt.
- Machek = Machek V., 1968, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- MRR = Гавриш К., 1969, *Македонско-руски речник*, Скопје.
- PSE = Mańczak W., 2017, *Polski słownik etymologiczny*, Kraków.
- Rejzek = Rejzek J., 2015, *Český etymologický slovník*, Praha.
- RMJ = *Речник на македонскиот јазик*, 1966, ред. Б. Конески, т. III, Скопје.
- SCP = Siatkowski J., Basaj M., 2010, *Słownik czesko-polski*, Warszawa.
- SEBań = Bańkowski A., 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
- SEBor = Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- SEBr = Brückner A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- SEK = Boryś W., Popowska-Taborska H., 1994-2010, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1-6, Warszawa.

- SEJL = Smoczyński W., 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno.
- SEPP = Fałowski A., 2022, *Słownik etymologiczny polszczyzny potocznej PWN*, Warszawa.
- SGP = M. Karaś, J. Reichan (red.), *Słownik gwar polskich*, 1979-, red. M. Karaś, J. Reichan, t. 1-, Wrocław.
- SJPDor = *Słownik języka polskiego*, 1958-1969, red. W. Doroszewski, t. 1-11, Warszawa.
- SPXVI = *Słownik polszczyzny XVI wieku*, 1966-, t. 1-, Wrocław.
- Sstp. = *Słownik staropolski*, 1953–2004, red. S. Urbańczyk, t. 1–11, Warszawa; Kraków.
- SUM XVI-XVII = *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.*, 1994-, ред. Д. Гринчишин, вип. 1-, Львів.
- SW = *Słownik języka polskiego*, 1900–1927, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiecki, t. 1–8, Warszawa.
- SWJP = *Słownik współczesnego języka polskiego*, 1996, red. B. Dunaj, Warszawa.
- Тымченко = Тимченко Є., 2002–2003, *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.*, кн. 1–2, Київ ; Нью-Йорк.
- Vasmer = Фасмер М., 1986–1987, *Этимологический словарь русского языка*, т. 1–4, Москва.
- Witkowski = Witkowski W., 2006, *Nowy słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim*, Kraków.
- WSNP = Piprek J., Ippoldt J., 1987, *Wielki słownik niemiecko-polski*, t. 1-2, Warszawa.

Henryk Duda

POLSKI ETNONIM *MOSKAL* A NAZWA MIEJSCOWA *MOSKWA*

Апстракт: Темата на овој труд е еден етнички назив, кој денес се смета за погрден, презирен или архаичен етноним *Moskal* 'Московјанец; Русин'. Овој збор, според етимолошките речници, преминал од полскиот јазик во источно-словенските јазици. Според мислењето на современите носители на полскиот јазик и според бројни речници на полскиот јазик, етнонимот *Moskal* потекнува од името *Moskwa* 'Москва'. Сепак, анализата на неговата структура и податоците од полскиот јазик не ја потврдуваат оваа честа претпоставка. Според Анђеј Баньковски, авторот на *Етимолошкиот речник на полскиот јазик*, што се однесува до морфолошката структура, *Moskal* би требало да биде *Moskwin* (спореди *Litwa* 'Литванија' – *Litwin* 'Литванец'). Од друга страна, лингвистичкиот материјал покажува дека полските лексички единици со коренот *mosk-* (*mozg-*) се постари отколку што вообичаено се смета. Пред сè, треба да се земаат предвид популарните полски презимиња како *Moskal* (или **Moskol*; 1383) и *Mozgawa*, старите полски топоними како *Moskole* (1388; денес *Moskule*), *Moskiew* (1417; подоцна променето во *Moskwa*, денес мало село близу Łódź) и *Moskarzew*, и заедничкиот збор *Moskal* 'вид на пита, руска палачинка'. Последната именка е зачувана до денес во јужна Полска.

Лингвистичката хронологија – според мислењето на авторот на трудот – овозможува хипотеза дека етнонимот *Moskal* во значењето 'Русин' бил создаден преку звучна асоцијација на домашниот збор *moskal* 'руска палачинка' со *Moskwa* и *Moskwicin* (друг стар етноним, 'жител на Москва, Русин').

Според авторот на трудот, ваква асоцијација била можна, бидејќи етимологијата на заедничкиот збор *moskal* и името *Moskwa* 'главниот град на Русија' била замаглена, а сличноста на овие лексички единици со името *Moskal* била очигледна за полските говорители. За да се докаже горенаведената теза, во трудот повторно ќе се анализираат јазичните податоци и досегашните етимолошки хипотези поврзани со потеклото на етнонимот *Moskal*.

Клучни зборови: потекло на етнонимите, негативно обележани етноними, полско-руски јазични контакти.

Abstract: The topic of the paper is an emotionally marked ethnic name, nowadays considered pejorative, contemptuous or archaic ethnonym *Moskal* 'Muscovite, Russian'. This word, according to etymological dictionaries, passed from the Polish language to the Eastern Slavic languages. In the opinion of contemporary native speakers of the Polish language and according to numerous dictionaries, the ethnonym *Moskal* derives from the name *Moskwa* 'Moscow'. However, the analysis of its structure and the Polish language data do not confirm this common belief. According

to Andrzej Bańkowski, the author of the *Etymological Dictionary of the Polish Language*, as far as morphological structure is concerned, *Moskal* should rather be *Moskwin* (see *Litwa* ‘Lithuania’ – *Litwin* ‘Lithuanian’). On the other hand, the linguistic material shows that Polish lexical units with the root *mosk-* (*mozg-*) are older than it is commonly believed. First of all, the popular Polish surnames like *Moskal* (or **Moskol*; 1383) and *Mozgawa* should be taken into account, old Polish place names such as *Moskole* (1388; today *Moskule*), *Moskiew* (1417; later changed into *Moskwa*, now a small village near Łódź) and *Moskarzew*, and the common word *moskal* ‘kind of pie, Russian pancake’. The last noun is preserved to this day in Southern Poland.

The linguistic chronology – in the opinion of the author of the paper – allows for the hypothesis that the ethnonym *Moskal* in the sense of ‘Russian’ was created by sounding the native *moskal* ‘Russian pancake’ with *Moskwa* and *Moskwicin* (another old ethnonym, ‘resident of Moscow, Russia; Russian’).

According to the author of the paper, such an association was possible because the etymology of the common word *moskal* and the name *Moskwa* ‘the capital of Russia’ were blurred, and the similarity of these lexical units with the name *Moskal* was obvious to the Polish speakers. In order to prove the above thesis, the article re-analyzes the linguistic data and the hitherto etymological hypotheses relating to the origin of the ethnonym *Moskal*.

Keywords: origin of ethnonyms, negatively marked ethnonyms, Polish-Russian language contacts.

Wstęp

Wojna Rosji przeciw Ukrainie ma wpływ na języki słowiańskie oraz na dyskurs publiczny. W języku odbija się także towarzyszące wojnie napięcie emocjonalne, np. w niektórych polskich restauracjach zaczęto *pierogi ruskie* nazywać *pierogami ukraińskimi*, gdyż przymiotnik *ruski* w polszczyźnie potocznej i w niestandardowych odmianach polszczyzny znaczy «rosyjski». W komentarzach internetowych nazwy własne odnoszące się do *raszystów* (z ukr. *рашистів*, kontaminacja *Росія* i *нацизм*) pisze się małą literą, a więc *putin*, *rosja*. Do szerokiego obiegu wchodzi także, a raczej wracają, gdyż od dawna były obecne w kulturze (subkulturach), emocjonalnie nacechowane etnonimy odnoszące się do Rosjan: *Kacap*, *Moskal*, *Rusek* etc.¹ Podobnie w

¹ Po 24 lutego 2024 r. w wystąpieniach medialnych zabierali głos liczni językoznawcy, którzy zwracali uwagę na te kwestie (zob. np. Czesak, Radłowska 2022; Kołodziejek 2022). Relacja wojna i język stała się też przedmiotem badań naukowych w Polsce, m.in. w maju 2023 r. Komisja Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych Oddziału PAN w Lublinie przy współudziale Katedry Literatury Polskiej XX i XXI Wieku oraz Katedry Literatury Rosyjskiej, Ukraińskiej i Białoruskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Katedry Historii Ukrainy Kijowskiego Uniwersytetu im. Borysa Hrinchenki oraz Urzędu Miasta Włodawa zorganizowała międzynarodową konferencję „Przekaz kulturowy, językowy, literacki, publicystyczny, obrazowy wobec rzeczywistości wojny w Ukrainie”. Część konferencyjnych wystąpień ukazała się w czasopiśmie „TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków

języku ukraińskim, choć tam zaczęto wykorzystywać zaczęto wykorzystywać etnonim *Moskal* w debacie publicznej jeszcze przed wojną 2022 roku, a nawet przed aneksją Krymu przez Rosję w 2014 r. (zob. Ляшенко і in. 2016). Jak zauważyła Natalija Melnyk,

традиційно негативно маркований фольклорний образ [москаля] нині набирає нових значень: 1) вояк чужої земної російської армії, що вторглася на територію України; 2) аморальний представник українського суспільства, носій деструктивного способу мислення, котрий, мешкаючи в Україні, свідомо їй шкодить (Мельник 2018: 155).²

Tematem niniejszego artykułu jest jedna z tych emocjonalnie nacechowanych nazw etnicznych, współcześnie uznawany za pogardliwy lub pejoratywny archaiczny polski etnonim *Moskal* «Rosjanin». O tym, że w języku polskim wyraz ma nacechowanie pejoratywne pisano w literaturze niejednokrotnie. Przemysław Wiatrowski (2005: 180) uznał, że „emocjonalizm [*Moskal*] uzewnętrznia negatywny stosunek nadawców do Rosjan”. Zob. też np. Niewiara (2006: 29–54), Tyrpa (2011: 105–9), por. SJP Dor i WSJP. Dlatego ambiwalentne znaczenie może mieć dla współczesnego odbiorcy tytuł *Do przyjaciół Moskali* (1832) Adama Mickiewicza, ponieważ w jednym związku składniowym stawia tu poeta wyrazy o przeciwstawnym nacechowaniu emocjonalnym – *przyjaciel* w opozycji do *Moskal*, co skłania niektórych badaczy do postawienia tezy, że u Mickiewicza *Moskal* nie zawsze występuje w znaczeniu negatywnym (np. Rudnicka-Fira 1981: 153). Ważniejszym literackim świadectwem negatywnego nacechowania wyrazu jest, jak sądzę, o kilkadziesiąt lat późniejsza wypowiedź innego poety – Cypriana Norwida:

Do słowa Moskal, do słowa Moskwa przywiązywanie ohydy jest zarazem przeciw-historyczną i przeciwpolityczną działalnością. Zdaje się, iż natomiast obowiązani jesteśmy używać określników, jak to: Rząd Petersburski, Państwo Petersburskie, ludność Państwa Petersburskiego, poniekąd rosyjską zwaną... patriotyzm Państwa Petersburskiego itp. (Norwid VII, 136)

Kulturowych” (nr 6 (18), 2023). W języku ukraińskim ukazała się natomiast m.in. monografia *Язык і війна* (Ажнюк (red.) 2024).

² Zamordowana niedawno we Lwowie Iryna Farion nie dostrzegła „традиційно негативно маркованого фольклорного образу” etnonimu *Moskal* w ukraińskim, o którym pisze Melnyk. Zdaniem Farion, w języku ukraińskim wyraz jest nacechowany neutralnie, a emocjonalnego zabarwienia nabiera dopiero w konkretnym użyciu. Etymologię i rozwój semantyczny ukraińskich etnonimów *жид* i *москаль* oraz derywatów od tych jednostek leksykalnych badaczka wykorzystuje – moim zdaniem – w nieuprawniony sposób do obrony agresywnej przemowy znanego parlamentarzysty ukraińskiego Oleha Tiahnyboka. Więcej szczegółów zob. Фаріон (2004).

Z języka polskiego wyraz przeszedł do języków wschodniosłowiańskich. Podług słowników etymologicznych jest w tych językach uważany za polonizm. W rosyjskim: *моска́ль* «выходец из Москвы, русский (солдаты)» (Фасмер II, 659: „из польского”). Por. białorus. *Маскаль* «żołnierz armii carskiej na terytorium dawnej Rzeczypospolitej», *Маскоўка* «żona żołnierza»: z polsk. *Moskal*, które od toponimu *Moskwa* (ESBM VI 245-246 z odwołaniem do Fasmera i Kjune). W ukraińskim *москаль* «żołnierz, Rosjanin» i liczne derywaty, także czasowniki *москалитися*, *змоскаліти*, *намоскалитися* «(z)rusyfikować się» (ESUM III, 519, s.v. *москаль*¹: „запозичення з польської мови”). Białoruskie *moskań* dało początek litewskiemu *maskolius*, *-iaus* w znac. 1. ‘Moskal, mieszkaniec Wielkiego Księstwa Moskiewskiego, poddany carów moskiewskich’, 2. ‘żołnierz armii carskiej’ (SmoczESJL 375 z kwalifikatorem *daw.*). Lindert (1967: 86) wskazuje jeszcze na serbochorwackie gwar. *moskal* z sufiksem *-al* bez wskazania wyrazu motywującego. W dostępnych mi słownikach tego wyrazu nie znalazłem. Może to źle zinterpretowane: *Москѡв* m. der Russe (Moskowiter), Russus. (KarSerSł 415).

W odczuciu współczesnych natywnych użytkowników języka polskiego oraz niektórych badaczy etnonim *Moskal* wywodzi się od nazwy *Moskwa*. *Moskala* od *Moskwy* wywodził m.in. Aleksander Brückner (BrückSE 344) lub Bronisława Lindert (1967: 85) w pracy o „Formantach służących do tworzenia nazw mieszkańców w językach słowiańskich”. Małgorzata Sulisz (1969: 329) za Tadeuszem Lehrem-Spławińskim (1946: 78–9) wiąże wyrazy nazwy *Moskal* i *Moskwa* z rdzeniem **mosk-* // **mozg-*, lecz nie wyjaśnia zależności między etnonimem a toponimem. Nie dostrzegła też problemu Irena Seiffert (2002), ani Marian Kucała (1999). Analiza budowy etnonimu *Moskal* oraz polski materiał językowy – jak sądzę – nie potwierdzają tego powszechnego przekonania o jego pochodzeniu od nazwy topograficznej *Moskwa*.

Zanim przodków Rosjan zaczęto nazywać *Moskalami*

Podług słowników etnonim *Moskal* «mieszkaniec Wielkiego Księstwa Moskiewskiego, żołnierz moskiewski, Rosjanin» wszedł w obieg w XVI wieku. Z tego samego okresu poświadczona jest nazwa *Moskwicin*, którą można wywieść od łac. *Moscvitus*. W funkcji etnonimu występował też toponim *Moskwa*. Przykładowo w twórczości Jana Kochanowskiego „Rosjanie najczęściej są nazywani *Moskwą*, także *Moskalem*, *Moskwicinem* i *Moskiewskim*. Ta ostatnia nazwa odnosi się raczej do Iwana Groźnego (występuje też jako nazwa Rosjan) [...]” (Kucała 1999: 335). Zanim jednak zajmujemy się formami udokumentowanymi w zachowanych dokumentach i publikacjach, przyjrzyjmy się formom hipotetycznym, omawianym w słownikach i literaturze przedmiotu.

Moskwini

Podług Andrzeja Bańkowskiego, jeśli chodzi o budowę, to od *Moskwa* powinien być etnonim **Moskwini* tak jak od *Litwa* powstało *Litwin* (BańkESJP

II 212). Jest to forma całkowicie hipotetyczna, proponowana wyłącznie przez tego badacza i nie będziemy się nią dalej zajmować. Tak w polskim jak i w innych językach słowiańskich poświadczane jest homonimiczne do hipotetycznego etnonimu **Moskwini* nazwisko *Moskwini* (pięciu nosicieli, Łódzkie) oraz *Moskwini* (1 raz, Łódzkie) (SNWwPU VI 556-57). Jego rosyjski odpowiednik Borys Unbegaun interpretuje jako formację z sufiksem *-in* i włącza do podgrupy nazwisk, o których nie można jednoznacznie powiedzieć, czy pochodzą od nazw miast, czy od nazw rzek, nad którymi te miasta są położone, np. *Wologdyn* (od *Wologda* rzeka i miasto o tej nazwie), *Moskwini* (od *Moskwa*), *Samarin* (od *Samara*) (Унбегун 1989: 115).

Moskwa

Więcej uwagi musimy poświęcić hipotetycznemu etnonimowi *Moskwa*. Taką postać wyjściową *Moskala* postuluje Witold Mańczak.

Jest rzeczą oczywistą, że etnonim *Moskal* został utworzony od nazwy geograficznej *Moskwa*, tak jak *góral* zostało urobione od *góra*. Ale skoro *Moskal* pochodzi od *Moskwa*, to jest rzeczą również oczywistą, że etnonim ten pierwotnie musiał brzmieć **Moskwali*, jakkolwiek forma ta zaświadczona nie jest. Tak więc w *Moskal* zaszedł nieregularny zanik *w* na skutek częstego użycia tej nazwy. (Mańczak 2015: 171; por. Mańczak 2017: 116, s.v. moskalik)

Hipotetyczny *Moskwali* przywoływany bywa też w rosyjskiej literaturze przedmiotu. W trzecim tomie wydanej w Petersburgu książki *Древняя Русь. Наследие в слове* W. W. Kolesowa czytamy:

В записках Георга Паерле [?], в Хронкиках пана Кобержиского, в записках «разговоров» 1602-1611 гг. сохранились беседы поляков, например, с торговцами на рынке: «Ей ты, курвин сынъ москваль!...». (Колесов 2000: 261)

W zapiskach Georga Hansa Peyerle, w Kronikach pana Kobierzyckiego, w dokumentach „rozmów” 1602-1611 r. zachowały się wypowiedzi Polaków, na przykład, z kupcami na targowiskach: „Hej, ty, skurwisyn Moskwa!...”

Z kontekstu wynika, że słowa „Ей ты, курвин сынъ москваль!...” wyszły z ust Polaka w Moskwie. Ponieważ W. W. Kolesow nie podaje, z którego ze wspomnianych tekstów pochodzi cytata ani w jakim języku został po raz pierwszy zapisany, nie możemy mieć pewności, czy etnonim *москваль* jest pierwotny, czy też jest to forma hiperpoprawna w miejsce realnej *Moskala*.³ Kolesow najprawdopodobniej nie jest w tym miejscu dokładny ani co do

³ Hans Georg Peyerle, niemiecki kupiec z Augsburga opisał swoją podróż z Krakowa do Moskwy w języku niemieckim. W przekładzie na rosyjski jego zapiski ukazały się w Moskwie (Peyerle 1837). Tekst niemiecki dostępny dopiero od niedawna (zob. Peyerle 1997). Do tej edycji nie mam dostępu. Хронкики пана Кобержиского to zapewne *Historia Vladislai Poloniae et Sveciae Principis [...] usque ad excessum Sigismundi III [...] Auctore Stanislao [...] Kobierzickij [...]* (Gdańsk 1655).

postaci etnonimu, ani co do źródła cytowanej frazy. Znalazłem ją w *Kronice moskiewskiej*, której autorem jest inny kupiec niemiecki Conrad Bussow w postaci: *Еѹ ты, курвин сын москаль*, [...] (Буссов 2024: 231, to wydanie także jest przekładem z niemieckiego).

O tym, że *Moskal* może być wynikiem uproszczenia grupy spółgłoskowej -*kw*- pisze także XIX wieczny autor podpisujący się pseudonimem *A Rusinian from the banks of the river Boh*:

The Slovonian terms of Moskal and Moskali (for Muscovite and Muscovites) now used, are contracted from the original Moskwal and Moskwali. Muscovy and Muscovite is contracted from Moskwa and Moskwaite, hence we use the original terms in preference to the corrupted ones. (Rusinian from the Banks of the Boh 1854: 29)

Jego wydana co najmniej sześć razy w Londynie broszura *Russia; its plans of conquest revealed. A series of papers...*, jak sądzę, już w momencie wydania nie miała żadnej wartości naukowej, dlatego nie będziemy się nią dalej zajmować.⁴

Choć istnienia hipotetycznej formy *Moskwal* nie możemy wykluczyć, to dopóki nie znajdziemy silnych argumentów filologicznych, możemy ją w tych rozważaniach pominąć.

Moskwicin i Moskal

Słownik staropolski nie notuje ani etnonimu *Moskal*, ani wyrazu pospolitego *moskal* ‘rodzaj placka upieczonego z mąki’. Jako apelatywum najwcześniej poświadczone w 1534 r. (SPXVI XV, 34). W znaczeniu ‘żołnierz cara moskiewskiego’ po raz pierwszy w utworze Jana Kochanowskiego *Jezda do Moskwy*: Na każdy dzień żwierzyną Króla obsyłając / Świeżego Moskála mu w łykách posyłając (SPXVI XV, 34; SPKoch II, 510). W języku Kochanowskiego *Moskal* obok częstszego *Moskwicin*, poświadczonego 3 razy i *Moskwa* w znaczeniu ‘wojsko moskiewskie’ (4 razy), leksem *Moskwa* w innych znaczeniach 6 razy. Słownik polszczyzny XVI w. nie ma jeszcze haseł *Moskwita*, *Moskwicin*, co wynika zapewne z zasad ekscerpcji materiału i doboru źródeł.

Tak słabe poświadczenie wyrazu *Moskal* nie dziwi, gdyż rozkwit kontaktów z Moskwą, tj. Księstwem Moskiewskim następuje dopiero w ostatnich dziesięcioleciach XVI wieku i w pierwszych wieku XVII. Początkowo *Moskal* tak jak i *Moskwicin* nie miał zabarwienia emocjonalnego. To zabarwienie pojawiło się później, gdy negatywne relacje z Moskwą i jej przedstawicielami zaczęły profilować znaczenie etnonimu, a gdy po r. 1725 władcy moskiewscy

⁴ Autor inkryminowanej broszury wywodzi nazwę Moskwa od nazwy świątyni, „a *mosque* hence the name of the town of *Mosque*, Slovonised in *Moskwe*, by pronouncing the *qu* as *kw*, then giving the Slovonian termination of *a*, they make it the present *Moskwa*, by which name they themselves and all the Slovonians call their town and country.” (Rusinian from the Banks of the Boh 1854: 28–9).

zaczęli forsować nazwę *Rosja* i *Rosjanie*⁵, ten negatywny profil wyrazu zaczął się utrwaląć. Jednak długo jeszcze mógł wystąpić w neutralnym kontekście, jak np. w *Pieśni legionów polskich we Włoszech* (Mazurku Dąbrowskiego):

Niemiec, Moskal nie osiedzie,
Gdy jąwszy pałasza,
Hasłem wszystkich zgoda będzie
I ojczyzna nasza. (Wybicki 1973: 159)⁶

Nie rozwijając szerzej rozwoju semantycznego etnonimu *Moskal* w polszczyźnie, powróćmy do zagadnień związanych z jego etymologią.

Kłopoty z chronologią

Gdy weźmiemy pod uwagę popularne polskie nazwisko *Moskal*, poświadczone już w II poł. XIV wieku, oraz inne onimy z rdzeniem *mosk-* (*mozg-*) takie jak nazwisko *Moskwa*, wspomniane wyżej *Moskwini*, *Mozgawa* i inne, nazwy miejscowe takie jak np. *Moskarzew* oraz wyraz pospolity *moskal* «rodzaj placka», do dziś zachowany w południowej Polsce, to jesteśmy zmuszeni na nowo przemyśleć etymologię etnonimu *Moskal*.

Nazwiska *Moskal* i inne antroponimy z rdzeniem **mosk-* / **mozg-*

Nazwisko *Moskal* nosi w Polsce 6492. Większość z nosicieli tego nazwiska mieszka na południu kraju (podług ISNP, dostęp: 25 VIII 2024). W literaturze przedmiotu klasyfikuje się je jako nazwisko odetniczne obok nazwisk *Moskwa* i *Moskwita*:

Trzy nazwy – pisze Zofia Kaleta – określały Rosjan. Pierwsza zapisana w 2 połowie XIV to nazwa sufiksalna *Moskal*, utworzona od nazwy zbiorowości *Moskwa* (por. 1 p *Moskal*, *Moskwicini* ‘Rosjanin’ L), w 1 poł. XV w. odnotowano nazwę *Moskwa* (por. nazwa zbiorowości *Moskwa* L), a w 2 poł. XV w. – nazwę *Moskwita*. (zob. Kaleta 2007a: 301; por. Kaleta 2007b: 100)

Taka jednoznaczna kwalifikacja nazwiska nie wydaje się zasadna. Współcześnie używane nazwisko *Moskal* może mieć różną genezę w zależności od okresu i miejsca jego powstania. Nie można wykluczyć, że w niektórych wypadkach nazwisko *Moskal* pochodzi od nazwy etnicznej *Moskal*, np. w przypadku osób przybyłych na ziemię dawnej Rzeczypospolitej z terenu

⁵ Nazwa *Rosja* (Россия) narodziła się w wyniku kontaktów wschodniosłowiańsko-greckich (-o- z greckiej nazwy Rusi: Ρωσία). Ukraińcy uważają, że jest to „ukradzione imię”, tzn. że od kiedy w czasach Piotra Wielkiego zaczęto forsować tę nazwę zamiast nazw *Moskwa*, *Moskowie*, *Księstwo Moskiewskie* to zaczęto w planowy i systematyczny sposób niszczyć Ukrainę i ukraińskość: „Назвавши себе Росією або Великою Руссю, Московія тим самим стверджувала себе спадкоємцем і продовжувачем Київської Русі, цим стверджувала і своє право на “собирання земель руських” (Наконечний 2001: 22). Rosyjski punkt widzenia zob. B. M. Kłos (Kłos 2012).

⁶ Inne wersje tego tekstu tamże na s. 160-169.

Księstwa Moskiewskiego, a późnej Rosji (tak jak np. pol. nazwisko *Mazur* od *Mazur* ‘przybysz z Mazowsza’ etc.). Wśród nazwisk tego typu Stanisław Bystroń wyodrębnia dwie grupy. Do pierwszej zalicza nazwiska od „grup etnicznych na obszarze polskim” (np. *Mazur*, *Ślęzak* etc), do drugiej natomiast nazwiska od „grup obcych” (np. *Czech*, *Niemiec* etc.). W tej grupie wymienia *Moskala* (por. Bystroń 1936: 12).

Jest to jednak tylko jedna z możliwych hipotez etymologicznych. Za tym, że nie każde nazwisko *Moskal* ma taką etymologię, przemawia chronologia lingwistyczna. Z *Moskalami* «osobami pochodzącymi z Moskwy, z Księstwa Moskiewskiego» weszliśmy w szersze kontakty językowe i kulturowe dopiero od drugiej połowy XVI wieku. Z tego też okresu pochodzą pierwsze przykłady użycia tej nazwy etnicznej odnotowane w *Słowniku polszczyzny XVI wieku*. Wyrazu pospolitego *moskal* nie notuje *Słownik staropolski*, który gromadzi słownictwo polskie sprzed XVI stulecia. Z drugiej połowy wieku XIV (1389) natomiast, a więc na długo przed tym nim weszliśmy w szersze kontakty kulturowe i polityczne z Moskwą (Księstwem Moskiewskim) pochodzi nazwisko *Moskal*. Nosił je bliżej nieznanego mieszkaniec Małopolski: *Moskal* de Strogoborzyc (SSNO s. 558).

W tekstach XVI-wiecznych odnotowano także pierwsze poświadczenia wyrazu *moskal* w znaczeniu *rodzaj placka*. Rzeczownik *moskal* w znaczeniu kulinarnym zachował się w gwarach południowej Małopolski do dziś (Rak 2021: 160–3; zob. też Rak 2014). Geografia występowania rzeczownika *moskal* w znaczeniu kulinarnym zgadza się z geografiami występowania nazwiska *Moskal*. Najwięcej osób o nazwisku *Moskal* mieszka we współczesnym województwie krakowskim i podkarpackim.

Dawne poświadczenie nazwiska *Moskal* w dokumentach, a także geografia występowania nazwiska – na terenie, gdzie do dziś znany jest rzeczownik *moskal* «rodzaj placka», także «osoba, która lubi jeść placki, plackojad», pozwala przypuszczać, że przynajmniej na południu Polski nie jest to nazwisko odetniczne, tj. nie pochodzi ani wprost od nazwy miasta/księstwa *Moskwa*, ani od rzeczownika zbiorowego *Moskwa* «grupa Rosjan, żołnierzy moskiewskich / rosyjskich», ani od nazwy *Moskal* «mieszkaniec Moskwy, Rosjanin». Najprawdopodobniej trzeba je wywieść od psł. rdzenia **mosk-* / **mozg-* «wilgoć», por. polskie *mózg*, który w innych językach miał bądź ma też znaczenie «szpik kostny». Ten sam rdzeń występuje też zapewne w wyrazie *moskal* «rodzaj placka». Z etymologicznego punktu widzenia *moskal* «placek» to «placek z wilgotnego, płynnego, brejowatego ciasta».

Jeśli zgodzimy się, że nazwisko *Moskal* pochodzi od tego samego rdzenia **mosk-* / **mozg-* to możemy widzieć w nim dwa różne modele (typy) nazewnictwa. Najpierw można je wywieść od przezwiska (nazwy nieoficjalnej) charakteryzującego a nawet obelżywego – *Moskal* = «ktoś bez charakteru, nieorganizowany, człowiek powolny, rozlazły». Funkcjonalnie tak zinterpre-

towana nazwa osobowa *Moskal* odpowiadałaby, np. współczesnemu przezwisku *Ciapa*, por. wyraz pospolity *ciapa* «człowiek nieudolny ślamazarny» (Warchoń 1998-1999: 259)

Nazwisko *Moskal* można jednak zinterpretować jako derywat od **mosk-* / **mozg-*, lecz tym razem w znaczeniu, które bliskie jest polskiemu «mózg», tj. charakteryzującego osobę przemądrzałą (podobnie jak współczesne przezwiska typu *Myśliciel*, *Myśliwy* czy okazjonalnie używany jako przezwisko rzeczownik pospolity *mózgowiec*).

Od antroponimu *Moskal* wywodzi się kilka innych nazwisk, np. patronimiczne *Moskaluk* i *Moskalewicz* z sufiksami właściwymi pograniczu polsko-wschodniosłowiańskiemu *-uk* i *-ewicz*. Chronologicznie derywaty tego typu musiały być późniejsze, więc możemy je w tych rozważaniach pominąć. To samo możemy powiedzieć o derywowanych od *Moskala* i *Moskwy* nazwiskach takich jak *Moskalik*, *Moskwik*, *Moskwiak*, które jedynie tym różnią się od dwu poprzednich, że formanty *-ik*, *-ak* nie są charakterystyczne dla pogranicza polsko-ruskiego. Na szczególną uwagę natomiast zasługuje nazwisko *Moskala* – 1982 nosicieli, większość to mieszkańcy obecnego województwa krakowskiego i śląskiego. Nazwisko to uznaje się za derywat od nazwy osobowej *Moskal* (ISNP). Geografia nazwiska wspiera hipotezę, że *Moskal* nie jest nazwiskiem odetniczym.

Nazwisko *Moskwa* nosi w Polsce 4168 (ISNP, s.v. *Moskwa*). Najstarsze znane poświadczenie z 1420 r. (SSNO III 559). ISNP za słownikiem Hrinczenki (II 447) wywodzi to nazwisko „od n. etnicznej Moskwa”. Również w przypadku tego onimu widać wyraźnie, że choć jest to onim ogólnopolski, to dominuje w Polsce południowej i południowo-wschodniej (ib.). Taka chronologia i geografia, podobnie jak w przypadku *Moskala*, każe wątpić, że jest to nazwisko od toponimu *Moskwa* lub, że zostało przeniesione z języka ukraińskiego (nazwisko lub jego podstawa), jak sklasyfikowała je Halszka Błyskal w opisie elementów obcych w antroponimii wsi Wola Jasieniecka (Błyskal 1999: 93).

Rdzeń *mosk-* / *mozg-* w toponimach i hydronimach

Od rdzenia **mosk-* / **mozg-* – jak już wiemy – pochodzi w języku polskim rzeczownik *mózg*. Ta jednostka leksykalna występuje też w innych językach słowiańskich. Oprócz tego mamy wyraz pospolity *moskal* udokumentowany co najmniej od II poł. XVI w., zachowany w dialektach południowej Polski do dziś w znaczeniu ‘rodzaj placka’ i przenośne ‘grubas’. W kontekście tych rozważań warto także inne nazwy własne o dawnym pochodzeniu derywowane od **mosk-* / **mozg-*.

W Polsce

Nazewnictwo to zgromadził Kozierowski i Moszyński. Tu wymieniamy jedynie najważniejsze toponimy i hydronimy, istotne w kontekście prowadzonej analizy.

1. *Moskorzew* wieś w dawnym województwie częstochowskim, najstarszy zapis *Moscorsow* 1334-42, *Moskorzow* 1354-1355. „Nie można wykluczyć – pisze Stanisław Rospond – pochodzenia od prasłowiańskiego **mosk-*, **mozg-* «wilgoć».”

2. *Moskule*, dziś *Nowe Moskule* i *Stare Moskule*, łódzkie – nazwa znana od późnego średniowiecza, najstarszy zapis *Moscole* z 1388.

3. *Moskwa*, wieś koło Łodzi, dawniej *Moskiew* (pierwsza wzmianka z 1417 r.), od niejasnego hipotetycznego **mosky*, **moskъve*. BańkSEJP II 212-13. Tamże Bańkowski pisze: „Stąd może i stp. nazwa osobowa *Moskwa* 1420 (w Toruniu; do dziś częste nazwisko w Polsce).”

4. *Mozgawa*, wieś w Kieleckiem, k. Pinczowa. Prawdopodobnie od hydronimu *Mozgawa*.

5. *Moskawa*, prawy dopływ Warty, pow. średzki i wrzesiński; *Mozgawa* dopływ Mierzawy w powiecie jędrzejowskim (kieleckie).

Powstawanie tych nazw trudno łączyć z wychodzącą dopiero na arenę dziejów Moskwą, obecną stolicą Rosji. Nazwa *Moskwa* pojawiła się w źródłach wcześniej (1147), lecz trudno przypuszczać, żeby wymienione polskie nazwy powstały w związku z kontaktami polsko(?)-moskiewskimi w tym okresie.

Poza Polską

Za tym, że wspomniane nazwy powstały bez związku z nazwą *Moskwa* «stolica Rosji» przemawia także fakt, że nazwy tego typu występują także na innych terenach słowiańskich, np. rzeka *Moskwa*, dopływ Cisy na Zakarpaciu (Ukraina), rzeka *Moskawa* w Niemczech, wieś *Московець* koło Płowdiwu w Bułgarii i inne. (Zob. Трыбачёв 2005: 70, 200)

Wnioski

Przedstawione tu dane pozwalają przypuszczać, że w okresie rozpadu wspólnoty prasłowiańskiej rdzeń **mosk-* / **mozg-* był produktywnym rdzeniem w nazewnictwie rzeczonym, co wiązać należy z jego znaczeniem «wilgoć, błoto, maź» i od niego derywowano liczne nazwy rzeczne, które nadawano rzekom i strumykom na terenach wilgotnych, błotnistych. Później powstające nad tymi ciekami wodnymi osady przybierały nazwy od nazw wodnych, czego najlepszym przykładem jest *Moskwa* «stolica Rosji» $\Leftarrow$ *Moskwa* «rzeka nad którą leży Moskwa». Od rdzenia **mosk-* / **mozg-* mogły powstawać wyrazy pospolite takie jak polskie *mózg* oraz pospolite jak polski *moskal* «placek».

Istnieje wiele hipotez odnośnie pochodzenia nazwy *Moskwa* «rzeka nad którą leży stolica Rosji i od której wzięła swoją nazwę».⁷ Przedstawiony tu przegląd wzmacnia hipotezę o słowiańskim pochodzeniu nazwy stolicy Rosji, choćby dlatego, że trudno przypuszczać, by nazwy z rdzeniem **mosk-* /

⁷ Popularny, ale naukowo wiarygodny przegląd hipotez daje np. Witold Cienkowski (1992: 146–7).

**mozg*- na terenie Ukrainy, Polski, Niemiec łączyć z okresem bałtosłowiańskim.

Chronologia lingwistyczna – moim zdaniem – każe poważnie potraktować hipotezę, którą postawił Andrzej Bańkowski, autor *Etymologicznego słownika języka polskiego*, że etnonim *Moskal* w znaczeniu «Rosjanin» powstał przez skojarzenie brzmieniowe rodzimego, polskiego *moskal* z *Moskwą* i *Moskwicinem* (jeszcze jeden dawny etnonim, «mieszkaniec Moskwy, Rosji; Rosjanin»), bądź – jak to ujął Andrzej Bańkowski – „w grę wchodzi skojarzenie notorycznego «blinojada» ze staropolską nazwą blina, przypadkiem podobną do nazwy etnicznej *Moskwa*” (BańkESJP II 212). Takie skojarzenie było możliwe, gdyż etymologia wyrazu pospolitego *moskal* «placek, blin» oraz nazwiska *Moskal* uległa zatarciu, a podobieństwo tych jednostek leksykalnych z nazwą *Moskwa* bardzo wyraźne. Dodajmy jeszcze, że najprawdopodobniej tego typu proces obserwujemy we współczesnym języku polskim. W niestandardowej odmianie polszczyzny wszedł do użycia pogardliwy etnonim *Ciapaty*, którym nazywa się «osoby o ciemnej karnacji skóry, Arabów, mieszkańców Indii, Pakistańczyków». To nowe słowo narodziło się przez skojarzenie z słowem *čapati* «rodzaj pieczywa rodem z Indii».⁸

Spis źródeł i słowników

- BańkESJP** – Bańkowski A., 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1-2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- BrückSE** – Brückner, A., 1989, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. 5, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- ESBM** – Мартынаў В.У. (ред.), 1990, *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, т. 6, Мінск: Навука і тэхніка.
- ESUM** – Мельничук О.С. (ред.), 1989, *Етимологічний словник української мови*, т. 3, Київ: Наукова думка.
- ISNP** – *Internetowy słownik nazwisk w Polsce (ISNP)*, [online] <https://nazwiska.ijp.pan.pl/> [dostęp: 07.08.2024].
- KarSerSI** – Карацiћ, В. С. 1818. *Српски рјечник : Истолкован њемачким и латинским ријечма*, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=1216&m=2#page/4/mode/2up>.
- Norwid** – Norwid, C., 1983, *Pism a wybrane*, wybrał i objaśnił J.W. Gomułicki, t. 4, *Proza*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- SJPDor** – Doroszewski W. (red.), 1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa.
- SmoczESJL** – Smoczyński W., 2007, *Etymologiczny słownik języka litewskiego*, Wilno.

⁸ Możliwe, że w polskim to rzekomo indyjskie **čapati* zlało się z włoskim *ciabatta* «rodzaj pieczywa». O tym ostatnim zob. np. Wąsik, Borejszo (2007: 60).

- SPKoch** – Kucała M. (red.), 1998, *Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego*, t. 2, Kraków.
- SPXVI** – Mayenowa M.R. (red.), *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 15: Mor - Nałysion, Wrocław.
- WSJP** – Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego*,
<https://wsjp.pl/index.php?pwh=0> [dostęp: 25.08.2021].

Literatura

- Błyskał, H., 1999, *Elementy obce w antropimach księgi gromadzkiej wsi Wola Jasieniecka koło Krosna (1463-1767)*, w: *Język. Teoria – dydaktyka. Materiały 21 konferencji językoznawczej zorganizowanej w Trzcinicy k. Jasła w dniach 27-29 maja 1998 roku*, red. B. Greszczuk, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, s. 91–104.
- Bystroń, J.S., 1936, *Nazwiska polskie*, wyd. 2, Lwów-Warszawa: Książnica Atlas.
- Cienkowski, W., 1992, *Tajemnice imion własnych*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Czesak, A., Radłowska, R., 2022, *Wojna w Ukrainie. Językoznawca tłumaczy, skąd wziął się „Putler”, „kacap”, „rosja”*,
<https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,28232216,wojna-w-ukrainie-jezykoznawca-tlumaczy-skad-wzial-sie-putler.html> [dostęp: 12.06.2024].
- Kaleta, Z., 2007a, *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII-XV wiek)*, t. 1, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW).
http://rcin.org.pl/Content/39455/PDF/WA243_18875_2631015-T1_HIS-NAZW-POL_0000.pdf.
- Kaleta, Z., 2007b., *Słownik najstarszych nazwisk polskich : pochodzenie językowe nazwisk omówionych w „Historii nazwisk polskich”*, t. 1, red. L. Dacewicz, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW).
http://rcin.org.pl/Content/38217/PDF/WA243_18877_2631016_SLO-NAJ-NAZW_0000.pdf.
- Kobierzycki, S., 1655, *Historia Vladislai Poloniae et Sveciae Principis [...] usque ad excessum Sigismundi III [...] Auctore Stanislao [...] Kobierzickj [...]*, Gdańsk: Sumptibus G. Försteri.
- Kołodziejek, E., 2022, *Język wojny*,
<https://24kurier.pl/blogi/ewa-kołodziejek/jezyk-wojny/> [dostęp: 12.06.2024].
- Kucała, M., 1999, *Nazwy ludów słowiańskich w pismach Jana Kochanowskiego*, „Prace Filologiczne”, t. 44, s. 333–338.
- Lehr-Spławiński, T., 1946, *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian*, Poznań: Wydawnictwo Instytutu Zachodniego.
- Lindert, B., 1967, *Formanty służące do tworzenia nazw mieszkańców w językach słowiańskich : Rozprawa habilitacyjna*, Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Wydział Humanistyczny.

- Mańczak, W., 2015, *O przygotowywanym słowniku etymologicznym języka polskiego*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, t. 71, s. 167–175,
https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/151640/manczak_o_przygotowywanym_slowniku_etymologicznym_jezyka_polskiego_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Niewiara, A., 2006, *Moskwicin - Moskal - Rosjanin w dokumentach prywatnych : Portret*, Łódź: Wydawnictwo Ibidem.
- Peyerle, H.G., 1837, *Zapiski Georga Paerle, o putešestvii ego iz Krakova v Moskvu i iz Moskvy v Krakov, s 19 Marta 1606 goda po 15 Dekabrja 1608 : Per. s německoj rukopisi*, [Sanktpeterburg]: [Tip. Imp. Rossijskoj Akad.],
<https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10784009>.
- Peyerle, H.G., 1997, *Journey to Moscow : Beschreibung der moßcouitterischen Rayß, Welche ich Hanns Georg Peyerle von Augspurg mit herrn Andreassen Nathan und Matheo Bernhardt Manlichen dem Jüngern, Ady 19 Marty Ao 1606 von Crachaw aus, angefangen ...*, [w:] *Arbeiten zur Geschichte Osteuropas*, red. G.E. Orchard, Band 5, Münster.
- Rak, M., 2014, *Słownictwo podhalańskie w Etymologicznym słowniku języka polskiego Andrzeja Bańkowskiego*, „LingVaria”, nr 17, s. 97–108.
- Rak, M., 2021, *Kulinarne kulturemy – podhalańskie, polskie, słowiańskie : zarys problematyki*. W *Polskie kulinaria : aspekty historycznojęzykowe, regionalne i kulturowe*, red. R. Przybylska i D. Ochmann, s. 159–73.
<https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/282868>.
- Rudnicka-Fira, E., 1981, *Nazewnictwo w „Dziadach” Adama Mickiewicza*, „Język Artystyczny”, t. 2, s. 145–70.
- A Rusinian from the Banks of the Boh, 1854, *Russia; its plans of conquest revealed. A series of papers...*,
<https://books.google.pl/books?id=TN6l9KbqTYYC>.
- Seiffert, I., 2002, *Obraz Słowianina w przysłowiach geograficznych*, [w:] *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 3, Opis, konfrontacja, przekład*, red. L. Pisarek, I. Łuczków, J. Sokołowski, „Slavica Vratislaviensia”, t. 117, Wrocław, s. 245–52.
- Sulisz, M., 1969, *Budowa słowotwórcza nazw etnicznych w języku polskim*, „Rozprawy Komisji Językowej [Wrocławskie Towarzystwo Naukowe]”, t. VII, s. 287–341.
- Taszycki, W., 1968, *Kilka uwag o nazwach mieszkańców od nazw krain i miejscowości*, [w:] tenże, *Rozprawy i studia polonistyczne. 4, Onomastyka i historia języka polskiego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 50–55.
- Tyrpa, A., 2011, *Cudzoziemcy i obce kraje w dialektach polskich*, Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Warchoł, S., red., 1998-1999, *Przezviska i przydomki w językach słowiańskich. Przezviska i przydomki w językach słowiańskich*, t. 1-2. Lublin:

- Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wąsik, E., Borejszo M., 2007, *Zapożyczenia włoskie we współczesnej polszczyźnie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Wiatrowski, P., 2005, *Ekspresywizmy leksykalne w „Przewodniku Katolickim” z lat 1895–2005. Peiorativa pierwotne*, Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza, t. 17, s. 163–189, <https://doi.org/10.14746/pspsj.2010.17.12>.
- Wybicki, J., 1973, *Wiersze i arietki*, red. E. Rabowicz, T. Swat, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.
- Ажнюк, Б.М. (red.), 2024, *Мова і війна: Динаміка мовної системи і мовна політика*, Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, <https://drive.google.com/file/d/15U-YyRkcAZmnFT733IrcA0UgCNaHCCRX/view>.
- Буссов, К., 2024, *Московская хроника. 1584-1613*, Москва: Директ-Медиа.
- Клосс, Б.М., 2012, *О происхождении названия „Россия”*, Москва: Рукописные памятники Древней Руси, [http://www.lrc-press.ru/pics/previews/ru/\(832\)blok%20Kloss-2012.pdf](http://www.lrc-press.ru/pics/previews/ru/(832)blok%20Kloss-2012.pdf) [dostęp: 24.08.2024], *Studia historica. Series minor*.
- Колесов, В.В., 2000, *Древняя Русь: наследие в слове. В 5 кн. Кн. 3: Бытие и быт. Филология и культура*, СПб: Филологический факультет Санкт-Петербургского гос. университета.
- Ляшенко, И.В., Ромашина, О.Ю. & Федюнина, И.Э., 2016, *Актуализация «устаревшего» прозвища в украинской и российской блогосферах*, „Научный результат. Вопросы теоретической и прикладной лингвистики”, t. 2, nr 3, s. 15–19, <http://dspace.bsu.edu.ru/handle/123456789/42222> [dostęp: 6.08.2024].
- Мельник, Н., 2018, *Українські народні прислів'я про москалів: динаміка традиції*, „Літератури світу: поетика, ментальність і духовність”, t. 11, s. 150–158, https://doi.org/10.31812/world_lit.v11i0.2063.
- Наконечний, Є.П., 2001, *Украдене ім'я: Чому русини стали українцями*, Львів.
- Трубачёв, О.Н., 2005, *В поисках единства: Взгляд филолога на проблему истоков Руси*, Москва: Наука.
- Унбегаун, Б.О., 1989, *Русские фамилии*, Москва: Прогресс.
- Фаріон, І., 2004, *Слова як свідки правди Лінгвістична експертиза етнонімів «жид» і «москаль» у контексті мітингової промови*, „Журнал Універсум”, nr 7–9 (130–132), <https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2004/3/svid.html> [dostęp: 3.08.2024].

Зоран Спасовски

ЗА НАСТАНОКОТ НА ОЈКОНИМОТ ВЕЛЕС

Abstract: The text deals with the origin and the meaning of the name of the city of Veles. First all of the historical mentions and the present theories are listed, then each of them is critically analyzed and at the end, a review of which of them is acceptable or not and why, and which could be the true interpretation is given. The text ends with the conclusion that it is hard to be stated with a great certainty, because the place of the original city itself is not located, the to-day settlement is a new one formed in the Ottoman time.

Keywords: Macedonian language, onomastics, oikonyms, Veles.

Во оваа статија ќе се занимаваме со ојконимот Велес, неговите форми низ историјата, неговите форми во други јазици, неговото потекло и ќе се обидеме да ги пренесеме и искоментираме погледите за неговото можно значење.

Како урбана населба, Велес се смета дека постои уште од 168 г. пр. н. е., но пишаните податоци за него се скудни. Првите пишани потврди се грчки и датираат од десеттиот век, кога е забележан во грамота од Василиј II од 1019 г. Формата во која е забележан таму гласи **τόν Βελεσσόν**. Второто споменување е во историјата на Георги Акрополит од околу 1250 г., каде е запишано **Σκόπια ὡ καὶ Βελεσός** и **τόν Βελεσσόν** (Станковска 1995: 42). И понатаму постои запис и од 1272, кога во Велес се споменува некој византиски воен архонт Теодор Калабак (Микулчиќ 1985: 84).

Во словенски записи се јавува за време на српската средновековна држава. Првиот е од 1308, кога во договор меѓу српскиот крал Милутин и Карло Валоа е споменат како пограничен византиски град кон српската држава. Следните записи се од 1330, кога српската војска ги освоила **Велес, Просек, Чрешче** и **Добрун**; од 1343, кога Јован Кантакузен, на пат кон Србија, се задржал и во **Велес**, и кон средината на 14 в., кога е забележено дека некој феудалец Раденко на манастирот Архангели во Призрен му ја дарувал црквата Св. Архангел во Велес (ibid.).

Од словенските записи треба да се споменат и тие во житието на Св. Јоаким Осоговски и Белградскиот препис (од XVI–XVII в.), издаден од Ламански, потоа во *О нѣкойѣхъ славянскихъ рукописяхъ въ Бѣлѣградѣ, Заѣребѣ и Вѣнѣ*, СПб. 1864, стр. 137, каде што се среќава во формите **Велезъ** и чръньць **Велеса град**; потоа во четвороевангелие од 14

в., кога е забележано **трговец идеже ѿ Велесъ** (Цонев 1910: 22); во Зографскиот поменик од 1527 г. во формите **Велесъ** и **гра^а Веле^с** (Иванов 1970: 505–506); и во Слѣпченскиот кодик, како **гра^а Велесъ** (Селишчев 1933: 780). Освен ова, има запис и во пролог од 1598 г., кој гласи **градоу оу Велѣс** (Јашар, Конески 1972: 39) и во Трескавечкиот поменик од 17–18 в., во формата **градъ Велесъ** (Селишчев 1933: 144).

Турските записи датираат од 15 в. Турците го запишувале градот во формата **Köprülü**, кое значи ‘град со мост’, ‘Мостовград’, можеби ‘Мостар’. Првото вакво споменување се среќава во турскиот опширен пописен дефтер од 1467–1468 год. (Соколки 1971: 133).

К’нчов го регистрира во формата **Велесъ**, а Бранков (1905: 118) го предава како **Veles**, но во заграда и со турската форма (**Keuprulu**). За време на СФР Југославија официјалното име му било **Титов Велес** (Список 1981: 71), а по нејзиниот распад, во Р Македонија, пак само **Велес**. Во месниот говор градот се именува само како **Велес**.

Значи, формите во кои е забележан се **Βελεσσόν, Βελεσός, Велесъ, Велесъ Велѣс, Велезь, Köprülü, Keuprulu, Титов Велес** и **Велес**. Словенската форма е **Вѣлесъ** (напишано и **Велесъ, Велѣсъ, Велезь**), на грчки е **Βελεσσός**, на албански **Vëlës**, а на турски **Köprülü**.

Во однос на неговото потекло и значење, колку што успеавме да забележиме ние, има два главни става кои доминираат во науката: дека всушност, го продолжува името на античкиот град **Вилазора** кој бил претходно лоциран на истото или на блиско место и дека потекнува од називот на словенскиот бог **Велес** или **Волос**. Освен тоа, има толкување од проф. Љубица Станковска дека потекнува од лично име; а покрај тоа, можеме да додадеме и две други можности кои се споменуваат во литературата тука и таму, но без многу голема веројатност: дека името можеби потекнува и од грчката форма **Ελεούσα** и дека можеби, всушност се работи за **Св. Власиј**.

Ќе ги разгледаме сите овие мислења едно по едно.

Ставот дека ојконимот **Велес** го континуира античкото име **Bylazora** почива врз мислењето дека овој антички град бил лоциран на местото на денешниот **Велес**. На пр., Томашек (1893: I 17.18; II: 61) наведува дека тој бил еден од трите града кои го формирале пелагонискиот **Триџолиџис**. Според него се работело за пајонски град и според тоа би требало да заклучиме дека **Велес** континуира постаро пајонско име приспособено на јазикот на Словените. Меѓутоа, ние би додале овде дека, интересно, но град со исто име, но без елементот **Byl**, значи **Ἀζωρος**, имало и во провинцијата **Перебија** во **Тесалија**, во подножјето на **Олимџ**, кој пак бил еден од трите града кои го формирале **Триџолис** (заедно со **Питиџум** и **Доличе** – Смит 1854, Ливиј 42.53, 44.2)¹.

¹ Цитат од речникот на Смит: „AZO'RUS (Ἀζωρος, Ἀζώριον, Ptol. 3.13.42: Eth. Ἀζωρίτης), a town in Perrhaebia in Thessaly [p. 1.355] situated at the foot of Mount

За разлика од Томашек, други автори сметале дека се работи за илирски топоним. Овде накратко ќе го пренесеме ставот на бугарскиот академик Романски (1931: 1–6). Надоврзувајќи се на мислењата на Лик (1835: III 470) и Хан (1868: 166), тој смета дека името е пренесено од античкото *Vylazora* и дека е илирско. Романски поконкретно толкува дека се работело за композит составен од *vylas* и *ora*, во кој првиот елемент *vylas* треба да е генитивна форма од основата на *-es*, која, според него, „е многу вообичаена во индоевропските јазици“. Затоа Романски толкува дека основата на зборот е всушност *vyl*, или на грчки *βολ*. Расудувајќи дека штом се работи за генитивна форма, која изразува присвојност, а втората именка е ‘мост’, во коренот треба да се работи за име на река, односно составот да значи ‘мост на ...’, Романски во првиот корен бара име на река. Го сопоставува коренот *vyl* со словенското **vel-* (во словенското име на реката – *Велика*), и доаѓа до заклучок дека е можно да се работи за индоевропскиот корен **uel*, кој значи, турка, носи, од кој послаб степен е **ul-* ‘бран’ (сп. на стсл. вљна, лит. vilnis, старо-горнем. wëlla, староинд. vāṇa- итн., а и имиња на реки изведени од тоа: *Welna* (= *Вълна*), во Полска, исто и *Welm*; потоа литовски реки: *Wilja*, *Wilna*, од што е добиено и името на градот *Wilno*, лит. *Vilnius*). Значи, тој толкува дека во коренот *Велес* се крие име на река, чие значење би требало да биде нешто како ‘разбранувана, брза река’, и дека пајонскиот композит е добиен од името на реката, кое се пренело прво на мостот, а потоа на градот. Но во словенскиот останал само првиот дел (генитивната форма од тоа име на река), а Турците го превеле целиот назив. Со оглед што се работи за реката *Вардар*, која во минатото била забележувана како *Аксиос*, тој морал да дообјасни дека поради тоа што се запишувало *Аксиос*, вистинското име на реката кое ѝ го дало тамошното домородно население (односно Илирите) не се зачувало, но се крие во коренот на зборот *Велес*.

На толкувањата ќе се навратиме на крајот, во заклучоците; меѓутоа, како и да е, Романски (Ibid: 2) ни пренесува и еден интересен податок, а тоа е дека Томашек во толкувањето прибавува и непозната форма, односно вели: *Βολ-ἄζωρ*, - *ἄζωρα*, grosse Stadt der Paionen am Axios, slav. *Welica*, alb. *Welëze* (т.е. *Вил-азор/Вил-азора*, голем пајонски град, на *Аксиос*, на словенски *Велица*, на алб. *Велëзе*), без да даде податок за тоа од каде е формата *Велица*.

Освен ставот дека името на градот го продолжува постариот ојконим *Вилазора*, постои и општоприфатен став дека потекнува од името на словенскиот бог *Велес*. За овој бог во словенските извори се предаваат

Olympus. Azorus, with the two neighbouring towns of Pythium and Doliche, formed a Tripolis. (Liv. 42.53, 44.2.) *There was also a town of the name of Azoras in Pelagonia in Macedonia.* (Strab. vii. p.327; Leake, Northern Greece, vol. iii. pp. 319, 342.)“ ([Dictionary of Greek and Roman Geography \(1854\)](#), [AZO'RUS \(tufts.edu\)](#))

двојни форми, имено **Велес** и **Волос**, и според ова, топоними што би се поврзале со овој корен и кои би потекнувале од името на овој бог, во остатокот од словенската јазична територија (некогаш и денес), кои ги најдовме ние, би требало да се: островот **Волос** во Грција, **Волосово**, град во Русија, **Вележ** во Босна, **Велес** во Македонија и во Драгачево, Србија, **Велешџа** во Охрид, **Велесџово** во Охрид и во Црна Гора, **Волоско** – село во Хрватска, **Велешки** – дел од Сараево, и **Велесџино** – Тесалија.

Прашањето за богот **Волос-Велес** е многу комплицирано, меѓутоа ќе се обидеме да дадеме колку што е можно краток преглед и етимологија, за да видиме дали ќе може да ни помогне во нашето толкување.

Велес е бог за кој постарите истражувачи главно сметале дека е бог на подземјето, смртта, на измами, магија и музика и заштитник на стока и богатство и кој му бил главниот противник на Перун. Меѓутоа, понови истражувања (Иванковиќ 2019) покажуваат дека напротив, му бил комплементарен на Перун, и обезбедувал социјален ред и мир (ibid: 56). Овој широк, и дури и меѓусебно противставен спектар на „полиња“ со кои се занимавал овој бог се објаснува со наводите на некои нови истражувачи, на пр. Живанковиќ (Заседателева: 7) според кои всушност се работи за реликт од постаро териоморфско божество од времето на ловечко-собирачки заедници, мечка позната како **Волосајко** или **Влас**. Имено во палеолитот мечката се сметала за чувар на семејството, предок на животот, протогенитор на човекот и сите понатамошни функции и полиња кои му се придавале на овој бог покажуваат развој на концептот од тотемско божество во бог заштитник и бог на мудроста и вдохновението. Кога се прешло од ловечки во седентарен живот, тој станал заштитник на стоката, но во почетокот не бог заштитник на стоката, туку самиот бог-стока. А од поранешните функции на протогенитор, предок итн., се развиле и функцијата на давање мудрост, вдохновение итн. И самата форма на зборот го покажува истото; во почетокот таа означувала влакнесто суштество кое било некаква мешавина меѓу човек и мечка. Но понатаму се јавува и во називите за созвездијата **Плејади**, т.е. за **Малајџа** и **Големајџа Мечка**, кои на словенски биле **Volosožari**, **Volosyni**, **Vlašiči** итн., а во Србија во 19 в., две ѕвезди од **Плејадиите** дури биле нарекувани **Воле** и **Волејџа**, изведени несомнено од **Волос** (Иванковиќ 2019: 63). Понатаму, еден стар руски текст на Анафасиј Никитин укажува на поврзаност меѓу плејадите, кои на руски се нарекуваат **Volosyni**, со култ на мечката во западните делови на Русија и во регионите близу Волга (ibid: 63). А и, како што забележуваат истражувачите, цела класа жреци, врачеве и сето тоа што се сфаќа како мудрост (на руски **волхва**) доаѓа од „влакнестиот бог“ **Велес** (Заседателева: 9). Од друга страна, пак, народниот фолклор во врска со **Велес** во Дубровник насочува пак кон периодот на ловечките заедници: имено, во него овој бог се јавува како ловец наречен **Велимир Ловецот**, за што има соодветен лик во балтискиот фолклор, во умешниот и остроок литвански ловец **Velnias** (Иванковиќ

2019: 68). Сето тоа укажува дека концептот за богот **Волос** се развил од тотемско божество човек-мечка во примитивни ловечко-собирачки заедници и еволуирал во таков на заштитник, чувар, давател на мудрост и инспирација итн.

Што се однесува на етимологијата, според сево ова кажано погоре, јасно е дека таа би доаѓала од ‚волос‘, со значење ‚влакно, руно‘, како што е и источнословенската форма. **Велес**, ние би рекле, дека е истата форма, но малку поблиска до литванското **Velnias** и можеби одразува некаква стара дијалектна разлика, па оттаму и **e** во основата. Меѓутоа, ќе ја пренесеме овде и етимологијата на Иванковиќ (2019: 77), кој ги изведува двете форми од митологемата ***veluno-** (која ја поврзува со индискиот бог **Varuna**, литв. **Velnias** итн., и преку формите **Volъnъ** + **ъсъ**, **Velъnъ** + **ъсъ** > **Volъsъ**, **Velъsъ** > **Volosъ**, **Velesъ** > ги објаснува **Volos** и **Veles**).

А како би било сето ова поврзано со името на градот **Велес**, мислењето и за тоа ќе го дадеме во заклучоците.

Во однос на толкувањето на проф. Љубица Станковска, според неа, името на градот доаѓа од лично име **Велес** и е комбинација од ова име + присвојниот суфикс **-ъ**, односно се работи за присвојна синтагма ***Велесъ ѓрао**, т.е. **Велесов Град**. А самото име **Велес** било добиено од име **Велеслав**, кое не е потврдено во нашата антропонимија, но е потврдено во таа на другите словенски јазици, на пр. буг., срп., пол. итн. Станковска од ист корен ги толкува и топонимите **Велешѿа**, **Велесѿово** и **Велесѿино** (Станковска 1995: 44).

На крајот, иако не многу веројатни, да ги додадеме и другите две можности за настанокот на ова име. Едната е името да доаѓа всушност од грчкото **Ελεούσα**, т.е. ‘милостива’. Ако решиме да ѝ дадеме шанса и на оваа претпоставка, треба да го протолкуваме слично како ојконимот **Велѿуса** и да дозволиме дека некогаш во градот имало црква Св. Богородица Елеуса според која цел град го добил името.

Втората е името да доаѓа од **Св. Власиј**. Во локалната дубровничка легенда која ја споменавме погоре **Велес** е маскиран со **Св. Влахо**, чие име често се употребува во почитателната множина **Св. Власиј** (Иванковиќ 2019: 68). Односно, по христијанизацијата, местото на паганскиот бог **Велес** го зазел христијанскиот светец **Св. Влахо**. И ваква појава, христијански светци да заземаат место и заменуваат поранешни божества или митолошки суштества, е позната меѓу Словените (Заседателева: 3). Меѓутоа, за да допуштиме ваква можност, би требало да утврдиме дека ваквата „замена“ се случила на поширока словенска територија, не само во Дубровник, дека можеби овој светец бил патрон на градот, дека можеби имало и таква црква некогаш во градот, и пак веројатно би имале проблем да докажеме зошто во тој случај името е идентично со името на богот **Велес**, не на Светецот. Но и на ова ќе се навратиме.

Сега да ги разгледаме критички секој од овие погледи. Во однос на првиот, дека **Велес** го наследува името од античкиот град **Билазора**, накратко ќе се задржиме на толкувањето на Романски и потоа на самата таа можност. Имено Романски, веројатно поведен по мислењето на претходните двајца истражувачи, би рекле дека погрешно го декомпонира името **Vylazora** на **vylas** и **ora**. Со оглед што имало ист таков град во Тесалија, кој исто бил дел од триполис и во себе содржел дел од името кој го носела и **Vylazora**, имено **Αζωρος**, ние мислиме дека би требало да се декомпонира на елементите **βυλ** и **αζωρος**, не на **vylas** и **ora** и понатаму во **vylas** да се бара генитив, а за **ora** да се мисли дека е ‘мост’. А што се однесува на **Köprülü**, од Микулчиќ (1985: 92) дознаваме дека **Велес** имал акропол и варош, што значи дека сепак бил важен град, и дека „варошот набрзо запустел, бидејќи 2 км посеверно никнала турска касаба, која била наречена **Κυῦριλλι** и чија чаршија го презела сиот стопански и човечки потенцијал“ (Ibid: 93). Тоа значи дека оригиналната населба била два км. појужно; **Köprülü** може да е и сосема нова населба, која Турците си ја крстиле по свое. Што може да значат **βυλ** и **αζωρος** ние не можеме да знаеме, и дури не можеме да знаеме ни дали се пајонски, или старогрчки или илирски, но мислиме дека декомпозицијата треба да се направи вака. Освен тоа, Микулчиќ (ibid: 92) со сигурност укажува и дека градот бил лоциран на друга локација (кај с. Кнежје, Светиниколско), па и тоа може да претставува извесна пречка за ваквото толкување.

Во однос на вториот поглед пак, дека **Велес** го носи името на словенскиот пагански бог Велес, би рекле дека е пак малку веројатно од две причини. Првата е што иако тоа веројатно не е невозможно, ретко населените места добиваат име според богови. Обично тоа се случува со планини и слични впечатливи објекти. А втората би била дека култот за богот Велес не им бил познат на јужните Словени (Станковска 1995: 43), па затоа и тешко е дека името би дошло оттаму. Меѓутоа, ни една од овие причини сепак не исклучува со сигурност дека и ова би можело да е толкувањето за името. Па сепак, покрај сето тоа, и повеќето од топонимите кои се сметаат за припадници на ова семантичко гнездо, односно дека се изведени, како и **Велес** од името на богот Велес, кои ги споменавме погоре, **Волос Волосово, Вележ, Велес, Велешџа, Велесџово, Волоско, Велешки** и **Велесџино** – всушност имаат и поинакви толкувања од тоа дека се изведени од името на богот. Имено, изговорот на **Волос** на турски е **Голос**, а таа форма се среќава и во постари словенски и грчки документи, па се претпоставува дека можеби доаѓа од **Gološ**, односно ‘голо место’, не од **Волос**. За **Волоско**, селото во Хрватска има претпоставка според која тој ојконим доаѓа од постар романски топоним **Valle Osca**. **Valle** е долина на италијански, кое на романскиот далматски во Кварнер го добило и значењето ‘увала’, т.е. ‘залив’, а **Osca** е всушност **Учка** (име на врв таму), па топонимот

всушност би значел ,увала, заљев *Учке*‘, не од *Волос*. Но од *Valle Osca* се добило *Волоско* (Коблер 1896: 285–287). *Велесѿово*, *Велесѿино*, а и *Велешѿа* попрво би се извеле од л. име *Велешѿа* отколку од *Велес*. Како посигурни дека се изведени од Велес остануваат само *Вележ* и *Велешѿи*, и *Волосово* во Русија, но во првиот случај пак се работи за планина (*Велешѿи* е населба во Сараево, но името веројатно значи ‘жители, дојденци од *Вележ*’), па е поверојатно, а во вториот името може да доаѓа од некаков култ кој го имало таму. Па така, ни за оваа претпоставка не можеме со сигурност да кажеме дека е точна.

Што се однесува на толкувањето дека името на градот доаѓа од лично име, иако толкувањето е логично и издржано, решението не би го барале тука од причина што и градови ретко се именуваат според лично име, а и од причина што и самата Станковска забележува дека конкретно ова име не е забележано на нашата територија. Меѓутоа и овде ќе забележиме дека и овие аргументи не исклучуваат со сигурност дека и ова толкување не е точно.

Можноста пак, да се работи всушност за *Елеуса*, со ништо не е потврдена и веројатно произлегува само од случајна сличност на двата збора – *Велес* и *Елеуса*. А би рекле дека да се работи за *Св. Власиј*, па и *Влахо* или *Влах*, е уште помалку веројатно и од тоа.

Така што, како заклучок, би рекле дека потеклото на името на градот *Велес* сепак останува не сосема јасно, меѓутоа според нас најверојатна е можноста името сепак да потекнува од постарото пајонско име *Билазора*, но со отпаѓање на последниот слог и преосмислување на зборот со најблискиот словенски збор што има смисла, а тоа било името на богот Велес. И покрај тоа што градот *Билазора* е убициран на друго место. Така мислиме затоа што тоа најчесто се случува; ново население да ги преземе имињата на веќе постоечките градови и објекти, и да ги приспособи на својот јазик. Така е во случаите, на пр., со *Орбелос* : *Беласица*, *Χαλκηδών* : *Кади Кoj*, *Σκαρδος* : *Шар Планина* итн. А локалитетот *Билазора*, иако на друга локација од *Велес*, сепак не е толку далеку од него. А истото ова мислење го застапува и Петар Илиевски (1996: 27). Па сепак, со оглед на фактот дека се претпоставуваат светилишта на двете страни од реката, не би требало потполно да се исклучи ни оваа претпоставка. Меѓутоа, мислиме дека добри насоки за недвојбено откривање на значењето на името може да ни даде забелешката на Микулчиќ дека *Кojрулу* е всушност нова населба и дека оригиналниот *Велес* бил околу 2 км појужно; но и дека во античко време се работело за *ѿриѿо-лиѿиѿис* – односно за три града. Можеби тие биле блиску еден до друг и зафаќале поголема површина сите заедно; и можеби на оригиналната локација би се нашло нешто што би укажало на потеклото на името. А и дека врз основа на неговите истражувања се покажува дека се работело за важен град; но и забелешката на Томашек која ни ја пренесува акад. Романски (1931: 2): „*Βυλ-άζωρ*, - *άζωρα*, grosse Stadt der Paionen am

Бранков 1905 = Brankoff D.M., 1905, *La Macédoine et sa population chrétienne. Avec deux cartes ethnographiques*, Paris: Plon-Nourrit et c. Collection. americana.

Иванковиќ 2019 = Ivanković, M., 2019, *New Insights on Slavic god Volosъ/Velesъ from a Vedic Perspective*, *Studia Muthologica Slavica*, 55-81, Vol. 22, Ljubljana: SAZU.

Иванов 1970 = Иванов Й., *Бългaрски сѣтарици из Македония*, София 1970.

Јашар-Конески 1972 = Конески Б. – Јашар Настева О., 1972, *Македонски ѿексѿови 10-20 в.*, Скопје: Универзитет Кирил и Методиј.

Коблер 1896 = Kobler Giovanni, 1896, *Memorie per la storia della città liburnica di Fiume Stab.* Tipo-lit. Fiumano di e. Mohovich, Fiume.

Ливиј = Livius, Titus, 1823, *The History of Rome... in Six Volumes*. Baker, George (Translator). New York: Peter A. Mesier et al; The Online Library of Liberty.

Лик 1835 = Leake, William M, 1835, *Travels in northern Greece*, London: J. Rodwell.

Микулчиќ 1985 = Микулчиќ, Иван, 1985, *Средновековниот ѓраг Велес – ѿојоѓграфски ѿприказ*. Годишен зборник на Филозофскиот факултет 38, 83–100.

Илиевски 1996 = Илиевски, П. Х., 1996, *Јазичиѿи на ѿочваѿи на Македонија во античкиот и рановизантиискиот ѿериод* – Јазичите и почвата на Македонија: прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, Скопје: МАНУ, Макропроект „Историја на културата на Македонија).

Романски 1931 = Романски, С., 1931, *Именаѿи на някои македонски ѓрадове*, 5. Велес 7, Софија: Македонски преглед 7, год. VII, кн. 1.

Селишчев 1933 = Селишчев, А. М., 1933, 8^о, *Македонские кодекики XVI-XVIII веков, Очерки ѿо истѿорической зѿноѓграфии и диалекѿологија Македониѿи*. Македонский научний институт: София.

Смит 1854 = Smith, William, 1854, *Dictionary of Greek and Roman Geography, illustrated by numerous engravings on wood*. LLD. London: Walton and Maberly, Upper Gower Street and Ivy Lane, Paternoster Row;

- John Murray, Albemarle Street. ([Dictionary of Greek and Roman Geography \(1854\)](#), AZO'RUS ([tufts.edu](#)))
- Соколовски 1971 = М. Соколовски – А. Стојановски, 1971, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер N 4 (1467-1468 год.)*, Скопје: Државен архив на РМ.
- Список 1981 = Систематски список на општини и на населени места во СРМ, Скопје 1981.
- Станковска 1995 = Станковска, Љубица, 1995, *Македонска ојконимија, Книга Прва*, Скопје: Метаморфоза.
- Томашек 1893 = Tomaschek W., 1893, *Die Alten Thraker, Eine Ethnologische Untersuchung*, Germany: Proff & Co., KG. Bad Honnef, a. Rhein.
- Хан 1868 = Hahn, von J.G., 1868, *Reise von Belgrad nach Salonik*, Wien: Akademie der wissenschaften genehmigte.
- Цончев 1910 = Цонев, Б., 1910, *Опис на речисициите и староречачициите книги в Народната библиотека в София*, София 1910.

Користена литература

- Иванов Ѓ., *Бугарски старици из Македонија*, София 1970.
- Микулчик, Иван, 1985, *Средновековниот град Велес – топографски приказ*. Годишен зборник на Филозофскиот факултет 38, 83–100.
- Илиевски, П. Х., 1996, *Јазичиите на почвата на Македонија во античкиот и рановизантискиот период* – Јазичите и почвата на Македонија: прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, Скопје: МАНУ, Макропроект „Историја на културата на Македонија“).
- Романски, С., 1931, *Имената на некои македонски градове*, 5. Велес 7, Софија: Македонски преглед 7, год. VII, кн. 1.
- А. Стојановски – М. Соколовски, 1971, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер N 4 (1467-1468 год.)*, Скопје: Државен архив на РМ.
- Систематски список на општини и на населени места во СРМ, Скопје 1981.
- Станковска, Љубица, 1995, *Македонска ојконимија, Книга Прва*, Скопје: Метаморфоза.
- Цонев, Б., 1910, *Опис на речисициите и староречачициите книги в Народната библиотека в София*, София 1910.
- Скок, П., 1973, *Етимологијски речник хрватскога или српскога језика*, III, Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности.
- Лома, А., 1987, *Везана митолошка назвања у топонимији, Ономатолошки прилози*, VIII, Београд, стр. 37-50.

- Селишчев, А. М., 1933, 8°, *Македонские кодексы XVI-XVIII веков, Очерки по исторической географии и диалектологии Македонии*. Македонский научный институт: София.
- Конески Б. – Јашар Настева О., 1972, *Македонски јексјови 10-20 в.*, Скопје: Универзитет Кирил и Методиј.
- Brankoff D.M., 1905, *La Macédoine et sa population chrétienne. Avec deux cartes ethnographiques*, Paris: Plon-Nourrit et c. Collection. americana.
- Hahn, von J.G., 1868, *Reise von Belgrad nach Salonik*, Wien: Akademie der wissenschaften genehmigte.
- Ivanković, M., 2019, *New Insights on Slavic god Volosъ/ Velesъ from a Vedic Perspective*, *Studia Muthologica Slavica*, 55-81, Vol. 22, Ljubljana: SAZU.
- Kobler Giovanni, 1896, *Memorie per la storia della città liburnica di Fiume Stab.* Tipo-lit. Fiumano di e. Mohovich, Fiume.
- Leake, William M, 1835, *Travels in northern Greece*, London: J. Rodwell.
- Livius, Titus, 1823, *The History of Rome... in Six Volumes*. Baker, George (Translator). New York: Peter A. Mesier et al; The Online Library of Liberty.
- Malingoudis, Ph. 1981, *Studien zu den slavischen Ortsnamen Girechenlands*, Wiesbaden.
- Smith, William, 1854, *Dictionary of Greek and Roman Geography, illustrated by numerous engravings on wood*. LLD. London: Walton and Maberly, Upper Gower Street and Ivy Lane, Paternoster Row; John Murray, Albemarle Street. ([Dictionary of Greek and Roman Geography \(1854\)](#), [AZO'RUS \(tufts.edu\)](#))
- Tomaschek W., 1893, *Die Alten Thraker, Eine Ethnologische Untersuchung*, Germany: Proff & Co., KG. Bad Honnef, a. Rhein.
- Vasmer, M., 1941, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin.

Александра Гецовска

НОВ ПРИСТАП КОН ЕТИМОЛОГИЈАТА НА БАЛКАНСКИОТ ЕНДЕМСКИ ВИД МОЛИКА (PINUS PEUCE)

Abstract: The Balkan pine (*Pinus peuce*) is a Balkan Peninsula endemic tree species, growing in high mountains of Macedonia, Serbia, Montenegro, Kosovo, Albania, Greece and Bulgaria. The name *molika* is widely used in standard Macedonian and dialects of Bulgarian, and also in Serbian and Albanian. The etymology of this Balkan tree name, *molika* is discussed. But analysis reveals that *molika* likely originates from a Slavic root, with a lost initial *s*- (*s*-mobile), related to the name *smolika*, which refers to the tree's resin-producing capability (*smola*). The name derives from the Proto-Slavic root **s(m)el-*, meaning 'to burn slowly, smolder' (such as *borina*, *borika*, and *borinka*). This is possible interpretation or etymology of the name *молика* (*molika*) that suggests, the name may originate from the characteristic of this type of pine tree to produce resin, which is known for its medicinal properties and widespread use.

Key words: endemic, *molika*, resin, etymology.

Борот *молика* претставува балкански ендем и терциерен реликт. Географската дистрибуција на *Pinus peuce* Gris на Балканот не е континуирана, ами во интервали од стотици километри во: Македонија, Србија, Црна Гора, Косово, Албанија, Грција и Бугарија.

Одреден број претставници од старата планинска терциерна флора успеале да се зачуваат во посебни рефугијални подрачја, во планинскиот појас или да мигрираат во пониските делови каде што климатските прилики биле поповолни за нивен опстанок и егзистенција. Таков е случајот со терциерните реликти кои свое засолниште нашле на повисоките региони на планините, како што се *моликаџа* (*Pinus peuce* – Пелистер, Нице, Јабланица), *муникаџа* (*Pinus heldreichii* subsp. *Leucodermis* – Шар Планина, Галичица, Нице) и др. (Матевски, 2013: 130). Моликата во Македонија е распространета на Баба Планина со врвот Пелистер, Шар Планина, Кораб, Нице, Кожув Планина, Галичица, Јабланица. Првите податоци за моликата ги добиваме од Август Гризебах, првиот систематски истражувач на флората на Пелистер, но и во Македонија. На своето патување и истражување на флората на Балканскиот Полуостров во 1839 година при посета на тогашната покраина Румелија (Македонија), која ѝ припаѓала на Отоманската Империја (од 29 јуни до 8 јули, истата година) ја посетил и Битола. На 2 јули 1839 година, Гризебах,

придружуван од 11 турски војници и Николаки Стерју од село Магарево, го посетил Пелистер каде што го хербаризирал петоигличестиот бор, на кој му го дал научното име *Pinus peuce*, нов вид за науката, објавен во 1844 година, како *speciesnova*. Номинацијата на латинскиот назив на видот, според Ацевски (2009: 140) најверојатно доаѓа од влашкиот збор *peuce* (певце) што значи *бор*. Според раскажувањата на месното население од село Маловиште (Битолско), при посетата на Август Гризебах¹ (1839) на Пелистер, му било одговорено дека она што го гледа е *peuce* односно бор, по што на научниот родов назив, тој го додал називот *peuce*. Познато е дека во хеленскиот период, дифтонизите се монофтонгизирале, па во 3 в. пр. н.е., дифтонзите *ev*, *av*, преминале во групите *ev*, *av* односно *ef*, *af* (грч. *πεύκη* > лат. *peuce* > мак. *йевце*, *йефце*). Во грчкиот *πεύκη* (пефки) е 'ела, бор', стгрч. *πεύκη*, нгрч. *пеџко* 'бор' (Аргировски, 1998: 213), а во библиските текстови од македонска редакција на црковнословенскиот јазик со приспособување на *v/v* и *k/џ*, што укажува на едначење по звучност, имаме певгъ (Аргировски, 2004: 264).

Долги години по откривањето на моликата на Пелистер во Македонија (1839), објавени се податоци за нови наоѓалишта во Црна Гора, околу изворот и горниот слив на реките Лима и Ибра (Pančić, 1871).

Овој вид, се спомнува во античките дела на: Плиниј, Овидиј. Називот на борот се разликува не само од земја до земја, туку и во една иста земја. Со народните називи на *Pinus peuce* се занимавале ботаничари (Панчиќ, Кошанин, Фукарек, Маркграф, особено Балдачи), дендролози (Димитров, Милер, Петровиќ, Плавшиќ и Митруши), филолози (Скок, Ѓериќ, Селишчев, Андреа Мједа, Нопша, Валентини, Харапи, Лако, Газукли, особено Јокл, Орел, Лома, Домосилецкаја, Аргировски). Со исклучок на Јокл и Балдачи, сите останати, се занимавале со народните називи на одредена земја или регион. Во врска со називите на *Pinus peuce* на целиот Балкан треба да се напомене дека постојат бројни несогласувања, недоследности и забуни во однос на народните називи кои се неограничени.

Месното население, во Мариовско (Македонија), овој бор го нарекло *елов бор* затоа што по надворешните карактеристики на кората, многу наликувал на елата. На официјалната страница на националниот парк Пелистер, се наведува дека ботаничарот Јован Цвијиќ во 1871 го дал

¹ Ботаничарот Август Гризебах (Henrich August Rudolf Grisebach, 1814 – 1879) универзитетски професор по ботаника и растителна географија на Универзитетот во Гетинген, Германија и директор на Ботаничката градина во истиот град се смета за основач на растителната географија – фитогеографија. Ја истражувал флората на повеќе делови од Европа (Алпите, Пиринеите, Скандинавија, Карпатите и особено на Балканскиот Полуостров), Мала Азија, Карипското флористичко подрачје итн.

името *молика*, кое сега е најчесто во употреба (park-pelister.com), овој податок не е точен. Откривањето и именувањето на четинарите, е ботаничка практика, пр. *молика* (Август Гризебах, 1839), *оморика* (Јосиф Панчић², 1871, кај Ђурица, 2017: 86) итн., а називот *молика* е потврден и кај Ровински (1888), Балдачи (1891), Адамовиќ (1909), Кошанин (1925) кој го додал и *малика*, а Петровиќ го потврдил во 1934 г. Во Црна Гора, *Pinus peuce*, Фукарек го именува *mulika* или *muljika*, називи блиски до називот *munika* (како што се нарекува *Pinus heldreichii*) како *молика*, што е погрешно затоа што ова предизвикало недоразбирање кај некои автори, како што е Рајзер, кој навел погрешни локации на *Pinus peuce* во Црна Гора (Papaioannou, 1970: 513).

За *Pinus peuce* ги среќаваме називите: мак. *молика*, *бор*, *ела бор* (Ем, 1967), срп. *molika*, диј. *moľika*, хрв. *молика* (Pančić, 1871), буг. *бяла мура*³ (Стојанов, 1921), моликата во Бугарија е откриена од Јанка на Пирин Планина (1872), алб. *arneni* (Markgraf, Mitrushi, 1955), но и: *arnvarne*, *arnen*, *ardheni*, *arrie*, *artisi* и *bardhe*, *mlike*, *molikë*, *merlike*, *mekish*, *rrobuli*, а најраспространет назив кај Тоските е *arneni*⁴ (Mitrushi, 1955: 45). Според Јокл, како што наведува Балдачи, народниот алб. назив *molik-ë* (ж.р.), првпат се споменува во лексиконот на Башкими (1908: 272) со објаснување ‘вид дрво’. Потоа, имаме чеш. *borovice rumelska*, рус. *сосна румелиская*, ром. *molid*, анг. *Macedonian Pine*, гер. *Rumleische Weymouthskiefer* (*Rumelische Strobe*), ром. *Pin grecese*, фран. *Pin des Balcans*, итал. *Pino di Macedonia*.

²Панчиќ прв го наведува зборот *молика* *Pinus peuce* како заеднички назив во 1871 г., но не за Албанија, туку за југоисточна Црна Гора, која се граничи со североисточна Албанија, каде живее српското племе Васојевиќи.

³ Според Димитров, називот *мура* за *Pinus peuce* може да се најде во бугарската библиографија до 1913 година, бидејќи *Pinus heldreichii* не бил застапен во рамките на тогашните национални граници на Бугарија. По Балканските војни, бугарската национална територија ги вклучува и Пирин Планина и Али Ботуш, каде што се јавуваат и двата вида борови, каде *Pinus peuce* е наречен *бјаламура*, т.е. *беламура* за да се разликува од *Pinus heldreichii* од Пирин Планина која се нарекува *чернамура*. Очигледно називите *бјаламура* и *чернамура* се библиографски називи. Грчките номадски овчари (Каракачани), кои со векови ги искористувале високите области на планините, Балкан Планина, Кила Планина, Витоша, Пирин Планина, Родопи итн. за пасење добиток, а кои се населиле во Грција, за *Pinus peuce* и *Pinus heldreichii* го користат називот *robolia*.

⁴ Причината за најголемата географска распространетост на називите во Албанија, од сите балкански земји, е затоа што ботаничарите по утврдувањето на видот на дрвото, од кое потекнува заедничкиот назив без да размислат дали овој назив се однесува и на други видови четинари, називот бил додаван и понатаму и на други видови. Филолозите пак, ги интересирало само лингвистичката класификација на зборот. Несогласувањата беа резултат и на полиетничноста на балканските земји.

Заради описите за видовите во Румелија, во руската, чешката и германската литература борот *Pinus peuce* е познат како *румелиски бор*, додека пак, англискиот и италијанскиот назив е *македонски бор*. Местното население во Мариово (на границата Македонија – Грција), во селото Градешница и во селото Мајдан (Алшар), *Pinus peuce* го нарекува *елов-бор* т.е. елки затоа што се слични на боровите. Од истиот крај (Градешница), шумарите го употребуваат називот *чамов-бор*, т.е. борови слични на ела, еловиден бор односно *бор*. Овие називи се однесуваат на *Pinus peuce* присутен на планините Нице и Кожуф, сп. мак. *чам*, тур. *çam*, алб. *tsam*, *kaladhani* итн. (со турско потекло *чам* < *çam* за *Abies alba* и *Picea excelsa*). Смолата што се добива од чамовите дрвја скоро редовно се нарекува *чамсџказ* < *çamsakizi* (Јашар–Настева, 2001: 45–46).

Во Бугарија, во близина на градот Габрово (најсеверната точка од неговото распространување, под врвот Вежен), *Pinus peuce* се нарекува *morika*, додека во градот Тетевен северозападно од Вежен се нарекува *мура*. Во реонот на градот Самоков, на планината Рила, каде што се јавува *Pinus peuce*, се нарекува и *мура*, додека во Констенец, на 30 километри североисточно на истите планини, се нарекува *молика*. *Pinus peuce* веројатно не им бил добро познат на Грците во античко време поради неговата ретка појава. Теофраст ги наведува грчките борови *Pinus nigra*, *Pinus halepensis*, *Pinus brutia*, и *Pinus pinea* и укажува на тоа дека во Македонија има уште еден вид бор кој дава семе што веројатно се однесува на *Pinus peuce* или *Pinus heldreichii*, бидејќи семето на двата вида паѓа рано, веднаш по созревањето т.е. во септември за *Pinus peuce* и од крајот на септември до 20 октомври за *Pinus heldreichii*⁵.

Со потеклото на овој вид четинар се занимавале голем број етимолози, но тоа сè уште истото се води како дискутабилно што значи

⁵ Потоа, конусите повторно се затвораат поради влагата и остануваат затворени и празни во есен, зима и пролет, за разлика од конусите на *Pinus nigra* и *Pinus silvestris*, чии конуси се затвораат и се полнат цело време додека семките се ослободуваат во *Pinus nigra* на крајот на февруари–март а кај *Pinus silvestris* на крајот на април–мај. Денес, номадските овчари на планините во Македонија, Каракачаните, во областа на планината Нице го нарекуваат *рџуповло* (робуло). *Pinus heldreichii*, кој е пораспространет во Грција меѓу другите го има и називот *робуло*. Во некои погранични планини на падините на планината Ворас го има словенското име *жујски бор* што значи *цигански бор* и *злашни бор* односно *злаштен бор* (сп. Србија Златибор), во истите села *Pinus silvestris* *белибор* (белбор) и *Pinus nigra* *црни бор* (црнбор) се одгледуваат. Во некои села на Помаците на јужните Родопи на грчко-бугарската граница, *Pinus peuce* најчесто се нарекува *борика*, односно бор или *черенбор* ‘црн бор’, додека *Pinus silvestris* се нарекува *бели бор*. Таму нема друг вид бор.

станува збор за особено тешка етимологија. Етимологијата на народните називи на *моликаџа*, може да се разгледува во однос на мотивираноста: боја⁶, лековити својства, итн.

Првото толкување за потеклото е дека називот *молика* (Васојевиќи – Црна Гора и Малисор – Албанија) има илирско потекло (Baldaciu, 1941). Според Скок називите *молика*, *муника* и *оморика*, имаат илиро-тракиско потекло, каде алтернацијата *r/l/n* е супстрат (Skok, 2: 451). Според Скок и Ѓериќ, буг. *морика* е идентична на срп. *оморика*, кои се водат како несловенски и доаѓаат од грч. *μυριακη*, лат. *Myrice*. БЕР се придружува на Скок во претпоставката за веројатно супстратното потекло на *моликаџа* како и за *омориката*, а истата теза за супстратна лексика од илирско-дакиско-тракиско потекло наоѓаме во ром. *molid*, *molika* (Boerescu, 2015). На оваа тема пишувала и Domosileckaja (2017). Од друга страна постои теза каде *la molika*, е во врска со *omara*, *omora*, *omorika* со *omar*, *omor*, *omór* 'Berberis vulgaris', класифицирани под *moriti* (Vaillant 1950–1977, 4: 196). Според поновите истражувања четинарите, *муника*⁷ 'Pinus leucodermis', *молика* 'Pinus peuce' и *оморика*⁸ 'Picea omorika' (босански, македонски и српски) се ендемски видови, а *оморикаџа* треба да се одвои од *моликаџа* и *муникаџа* (Loma, 2004: 97; 2017: 300). Последните два назива на дрвја може да се проследат наназад до заеднички словенски етимон **moln(j)ika*, кој нема никаква врска со *оморика* освен што ја има истата словенска наставка *-ika-* (според тоа има словенско потекло), која првенствено се користи за изведување на називи на растенијата. Терминот **mъln(j)ika*, буквално

⁶ Во градот Гусиње, југоисточна Црна Гора, според Петровиќ се нарекува *белибор*, односно *белбор*. Според Кошанин, Pinus peuce во селото Севце, Шар Планина се нарекува исто *белибор*, т.е. *белбор*, за разлика од Pinus heldreichii, кој е *црнибор* односно *црнбор*. Според истиот автор, името *белибор* го добила Pinus peuce поради белата кора на младите дрвја. Меѓутоа, веројатно ова име се однесува на посветлата боја на круната, за разлика од потемната на Pinus holdeichii која се јавува на планината Ошљак на северниот дел на Шар Планина, додека Pinus silvestris, во Македонија, Србија, Црна Гора итн. Вообичаено се нарекува *белибор*, според Кошанин, а ретко според Рудски (1929–1936). Кората на младите дрвја на двата бора е слична бела и мазна, а на Pinus heldreichii е малку побела, па веројатно оттука и името Pinus leucodermis. Покрај називот *белибор*, Pinus peuce се нарекува и *мекишбор* mekiš-bor, т.е. наречен *мекбор* поради мекото дрво, како што забележува Кошанин.

⁷ Босанската борова *munika*, *munjika* која расте на високи и карпести места е изложена на громови, се поврзува со срп. *munja* < заеднички словенски веројатно **mъlnja*. Покрај *муника*, се јавува и формата *муњика*, која формално е објаснета како дериват со наставка *-ика* од српското *munja* 'секавица, гром'. Семантички, ова звучи како веродостојно објаснување, бидејќи се верува дека овој вид бор ги привлекува молњите (Loma, 2004: 98).

⁸ Називот *оморика* се поврзува со буг. *morika* 'смрека', слов. **mъxorъ* 'реса' што во овој случај ги опишува висечките гранки.

‘дрво на молња’, од **mьl(d)ni* ‘молња’, првично се однесува на босанскиот бор, кој расте на карпести места изложен на ветер и молњи. Според Лома, називот *молика* редовно се јавува во албанскиот јазик, кој последователно бил позајмен на јужнословенска, романска територија, а во српскиот позајмен како *mun(j)ika*, сп. *múnja* ‘молња’. Според ова толкување, *моликаѿа* е заемка од алб. *molikë*, каде може да се следи словенскиот прототип **mьlnika*. Заедничкото словенско **mьlnьja*, може да се реконструира од протоформата на називот на дрвото **mьlnjika* (дрво кое е обликувано од ветер, мраз), што лежи во основата не само на срп. *munjika*, *munika*, туку и на албанското *molikë*, алб. *-ol-*, редовно се одразува во словенското *-ьln-*. Следствено на тоа, *моликаѿа* во јужнословенските јазици треба да се смета за заемка од албанскиот јазик, а романската верзија би била исто така албанска заемка, веројатно пренесена од Словените, бидејќи *-itf* се чини дека се променило под влијание на словенскиот збор *molitva* ‘молитва’, што означува и осветено дрво каде што се одржуваат молитви. Иако, треба да се напомене дека не се наведени топонимни докази (во статијата од 2004 на Лома), кои укажуваат на молња, призивање молитви⁹ итн. Понатаму, се наведува различниот финален глас на ром. *molid* (дијалектно и *molidf*, *moliv*, *molitf*, *molif*), кое доаѓа од словен. форма *моликава*, која се навраќа на *ѿ*-коренот **moliku*, *-ѿкве*, односно поверојатно е дека се заснова на слов. *mo(d)litva* ‘молитва’, што може да значи и *зайѿс*, свето дрво на село, обично даб, под кое се читаат молитви за време на молењето. Бидејќи дабот бил посветен на богот на громот во претхристијанско време, веројатно ова е и типот на бор кој често бил подложен од удари на гром, кој е доведен во култно-митолошки контекст (Loma, 2004: 99; 2017: 300). Дабот е светото дрво на Словените, посветен на богот Перун, главниот бог на Словените, богот на громот, создателот на молњата. Иако се знае дека дабот е култното дрво на Словените, (кое во овој случај) е заменето со бор (сепак и борот може да врши таква култна функција), сепак се поставува прашањето,

⁹Неколку години подоцна, Лома повторно се навраќа на истата тема, па прави поврзување со етимонот *мов*, односно со чеш. *chmorek* ‘коса на новороденче’ (Loma, 2017: 300) односно хипотетичкото иницијално *h*, го пронаоѓа и во топонимијата. Според Лома (2004: 101), предложената етимологија изгледа веродостојна и од семантичка и од формална гледна точка; на крајот на краиштата, мора да се опише како хипотетичка, во отсуство на докази за **x* прифатениот шаблон. Нема докази за зборот постари од 19 век кој би можел да го потврди или побие нашиот пристап, пишува Лома. Мора да се земе предвид фактот дека спирањот *h* или исчезнал или е нестабилен во повеќето српски и во многу бугарски дијалекти, и дека во тешка консонантска комбинација како *th* можеби бил растворен порано отколку на друго место. Но, потоа, во 2017 година, наоѓа докази за зборот и пред 19 век, како и лексика, поврзана со топонимија во Црна Гора.

во шума каде што постои даб и бор (како во нашиот случај), зошто народот би избрал бор, наместо неговото култно, свето дрво даб?

Од друга страна, според несловенските интерпретации, називот е наследен од албанскиот вокабулар, *mëllenjë* ‘црна птица’, *molikë* (Jokl, 1923: 196; Orel, 1998: 272), иако албанската етимологија, до денес е контроверзна. Варијантата со *l* постои и во албанскиот *molikë* и во романскиот *molid* (сп. *molidf*, *moliv*, *molitf*, *molif*), второто обично е изведено од првото. Во новиот етимолошки речник на албанскиот јазик, Орел предложил нова словенска деривација, која води кон општословенското **moldika* со значење ‘младо дрво, кое никнува, пука’. Од семантичка гледна точка овој предлог е прилично неубедлив, како и објаснувањето на Јокл како *црно дрво*. Сепак, словенското потекло на албанскиот, како и романскиот фитоним сè уште остануваат веројатни, само поради наставката.

Селишчев пак (1931: 198), албанскиот назив го смета за словенски. Албанците од север со називот „*molike f*“ го именуваат дрвото *Pinus peuce*. Називот бил даден, но не се зело предвид дека се однесува и на други четинари¹⁰. Одамна постои колебањето за албанското потекло на називот (D'Andrea Mjedja, истражувач на албанскиот јазик и албанските називи на растенијата, не бил сигурен дали називот *molikë*, кој е присутен во дијалектот Малисор од памтивек, е со албанско потекло и, дали Албанците го презеле од Словените). Сепак, тој го остава словенскиот збор необјаснет, а неговото расудување, како што споменавме се чини дека се заснова само на неговата наставка типична за јужнословенските називи на растенијата, пр. алб. *borigël/ borikë* ‘вид бор’ < јужнословенски *borika* мак. ‘бор’, срп. ‘бор’, буг. ‘ела’ или пак, алб. *molikë* изведено од срп. *оморика*, а вториот назив – сосема неубедливо – од тур. *orman* ‘шума’ (Šaur 1979: 119; БЕР, 4: 243).

Изведувањето на називот молика од *molъ* ‘молец’ (Seliščev, 1931: 240) се коси со основната ботаничка карактеристика на овој вид бор затоа што моликата е високоотпорно, многу здраво дрво. Доказ за тоа е што ова дрво служи за вкрстување при што се добиваат отпорни хибридни фиданки (Горгиева et al. 1970: 183), а несоодветно е и од семантичка и морфолошка гледна точка, бидејќи *-лъ* од *molъ* не е потврдено (Loma, 2004: 99).

¹⁰Ботаничарот истражувач Харапи, наведува дека планинските жители на Малесија и Махе го користат името *molike* кое се однесува на *Pinus nigra* var. *Autsriaca*. Лако, (директор на корчанската библиотека), во 1937 година укажува дека зборовите *mollizë* и *mellejzë* и слични зборови значат еден вид *Carpinus*, кој во областа Корча се нарекува *shkozë*. Газули потврдува дека зборовите *mollizë*, *mellejzë* и слични дијалектни форми како *mëdhezë*, *mëdheche*, *melleze* во Корча се однесуваат на *Carpinus betulus*.

Називот *молика* е словенски (Киш, 2010: 31), кој веројатно доаѓа од *смола*, односно е изведен од основната карактеристика на ова дрво да произведува *смола* (која истовремено служела и како лек), па реконструкцијата би гласела *(с)молика*. Префиксот или иницијалното *с* односно консонантот *s*, во науката е познат и како *s-mobile* односно подвижно *с*. Потоа следува коренот *мол-*, и наставката *-ика*, типична за растенија. Моликата како ендемски вид пронајден и класифициран во науката подоцна, веројатно добил назив по псл. **smola*, *smolъ* од коренот **(s)mel-* ‘полека гори, тлее’. Лексемата *смола* е засведочена во сите словенски јазици, мак. *смола*, буг. *смола* срп. хрв. *smòla*, словен. *smola*, рус. *смолá*, чеш. *smůla*, *smola*. Пслов. **smola*, *smolъ* е од ие. корен **(s)mel-* ‘полека гори, тлее’, литв. *smelà* ‘смола’, *smilkti*, лет. *smēls* ‘*смолнаĩя шума*’, староанг. *smolder* ‘чад’, англ. *smell* ‘мириса, смрди’, гер. *smelen*, староирс. *smál*, *smól*, *smíal* ‘оган, жар, пепел’ (Snoj и Bezljaj III, 273; Gluhak, 1993: 566). Според Махек, првобитното значење на *смола* ‘živice’ е од изгорени дрва (во смолни печки) за разлика од простата *смола* наречена сурова *смола*, која го истиснала пражазичниот назив *рик-s* (лат. *pīx*, грч. *πίσσα*, алб. *pishë*) словенски, односно пслов. **рькль* > *пекол*. Во словачкиот јазик *смола* има и друго значење, покрај ‘živica (имаме рус. *živica* укр. *жуусця* ‘мека смола’, чеш. *živice* ‘битумен’, пол. *żywica* ‘смола’) и ‘неуспех, малер’. Со такво значење се среќава и во српскиот и хрватскиот (Скок, 294).

Општословенското и прасловенското **smola* ‘катран, несреќа, неуспех, пекол’ (сп. Derksen, 2008: 426), тур. *katran* ‘смола; катран’, го позајмиле Албанците односно го презеле од словененското *smóllë* ‘смола’. Според претходно наведеното, називот може да се толкува како словенски, каде имаме елизија на иницијалното *с* познато како *s-mobile* во дендронимот *молика* затоа што согласката *с* во индоевропските корени во иницијална позиција пред консонант може да биде факултативен глас. А, фамилијата од зборови што потекнува од корени со и без иницијално *s-* е иста (Томовски, 1974: 243). Исто така во некои називи на растенија, дрвја, нивни делови, плодови, производи итн., во различни индоевропски јазици може да се идентификува префиксот **sm-* / **som-*, а некаде го нема (Blazek, 2001: 54; Blazek, 2002: 203; Blazek, 2003: 5). Префиксот **sm-* / **sm-*, **som-*, бил продуктивен за формирање називи на растенија, дрвја и нивните плодови, производи, а првата функција веројатно била колективна, отколку индивидуална, а се употребува како за домородни, така и за зајмени називи (Blazek, 2003: 9). Ова е чест случај кој се среќава во индоевропските јазици и најчесто се јавува во сродни зборови кои припаѓаат на ист корен. Па така, појавата на *s-mobile* може да се сретне кај називите на дрвја во различни индоевропски јазици. На пример, називот за дендронимот *бор* во лат. *pinus* се среќава без *s*, а во сангл. *spindel* со *s*; потоа *оаб*, лат. *quercus* (без *s*); пгер. **skwern-/skweraz* (со *s*);

ела, на лат. *abies* (без *s*); гер. *spechtbaum* (со *s*), потоа *туса*, лат. *taxis* (без *s*); во грч. *σμίλαξ* ‘тиса’ (со *s*) ‘четинар кој вирее во букова, елова и моликова шума’; пгер. *staikaz* (со *s*) итн. Овие примери покажуваат како подвижниот глас *s* може да се појави или исчезне во називите на дрвја низ различните јазици, што е карактеристика за еволуцијата на лексемите во рамките на индоевропските јазици. Во словенските јазици пак, називи со иницијално *s* се: мак. *смрека*, *смрча*; срп. *смрча*; цргор. *смрча*; буг. *смърч*; пол. *świerk*, словач. *smrek*, укр. *смерека*. Смрчата односно смреката (исто како и моликата се користеле како лек против кашлица и бронхитис, лек за рани, делотворна е за кожата, а содржи танин, смола, етерично масло итн), грч. *σμ-πρκᾶ*, ‘зимзелено дрво’, *σμ-πρκὸς*, келт. *sm-(p)rikos* > псл. **smr̥kь* или **sm̥rkь*, мак. *смрека*, срп. *смрѐка* чеш. *smrk* итн. (Stalmaszczyk, Witczak, 1995: 227–229). Називот на смреката *смрча* изведен е од псл. **smerk-/sm̥rk-*. Па, **sm-porg-*, алб. *shpardh* ‘даб’ (Orel, 1998: 427), *σμ-κῖνα* > алб. *shkurre* f. ‘грмушка’ (Jokl, 1963: 121). А, го среќаваме и називот срп. *mrča* (без *s*, а се однесува на растението *Myrtus communis*). Исто така, некои словенски називи на растенија, кои најчесто се класифицираат како супстратни со *s*-мобиле, може да се вклучат во оваа анализа, словен. *smled* ‘*Peucedanum oreosel*’, чеш. *sml̥di, -nik* ‘*Peucedanum*’, пол. *smlod* ‘*Peucedanum album* и *palustre*’, ‘*Polygonatum multiflorum*’, ‘*Daucus carota*’, укр. *smovd* ‘*Anthriscus silv.*, *Peucedanum*, *Thalictrum*’ (Machek, 1954: 164) < псл. **s(-ъ)тъbld-ъ* < **sm-/sm̥-m̥ldʰo-*. *S*-мобиле имаме и кај **mēl̥ь*, **mēl̥ь*, во балтичките и словенските форми **(s)mēl̥-i-*, кои се формално компактибилни со коренот **melH-*. А, скандинавските форми со *sm-* (швед. *smula* ‘парче’; нор. *smola* *gijal*. ‘прав’), можеби потекнуваат од коренот *melH-* (Derksen, 2008: 311). Во прилог, влегува и називот *смирна* (лат. *Commiphora myrrha*) растение, поточно грмушка или ниско дрво кое припаѓа на семејството *Burseraceae*. Ова растение е извор на смола, произведува ароматична смола која се користи во парфеми, лекови и за верски обреди. Смирната е ‘дрво чија мирисна смола се користела за миросување, балсамирање или како мелем за рани’ грч. *σμίρνα*, *σμίρνη* (Макаријоска, 2016: 64). Според Кошанин, називот *мура*, веројатно потекнува од лат. *murra* и *turreus* односно од сгрч. *μύρρα* (*myrrha*), грч. *myrra* или *смирна*, гер. *Myrrhe*, што означува миризлив смолест сок од арапско дрво, вид багрем, кој се користел за балсамирање на мртвите. Се користел и како темјан, за арома на пијалаци, особено вино (Ernout, Meillet, 1959: 423; Walde, Hoffman 1954). Грчкиот назив *μύρ* (*mur*) во Средниот век го имал истото значење како и гер. *Myrrhe*, а коренот на овој назив се поврзува со феникиското *morah* (Cange, 1958: 961). Според оваа етимологија *mur* (се поврзува со грч. *μύρ*, лат. *peuce*) со значење, смолест или миризлив бор, што се поврзува со грч. *μωτχόελατο* односно миризлива ела за *Pinus heldreichii* поради големата содржина смола и мирисот, а факт дека и смолата и

игличките на *Pinus peuce*, имаат исклучително пријатен мирис и што ова дрво произведува многу смола. Јужните називи на Балканот за *Pinus peuce* се поврзуваат со производство на смола, како мак. *молика*, алб. исто, но и *artin*, *arn* итн, грч. *ρητινη* (*ritini*). За народниот назив на *Pinus peuce* на Пелистер, Балдаци пишува дека јасно е дека во рамките на неговото полиетничко распространување, кога овој четинар првпат бил откриен од науката на неговата класична локација, не можеше да има друго име освен грчко, бидејќи во областа на Битола преовладува грчкиот јазик, како и други јазици (турски, аромански, албански, словенски), а преовладувале бидејќи во времето на Грizeбах ориентацијата на Македонија била свртена кон Патријаршијата. Затоа, ботаничарот од Гетинген го применил истиот назив што го слушнал од локалното население на видот што го опишал. Називот *πεύκη* е грчки назив за „Pech oder Harz“ (гер. Harz 'смола').

Дрвото моликата е доста смолесто. Смолните канали на моликата се пошироки и од смолните канали на белиот бор. Според продуктивноста на смолата, моликата го зазема второто место меѓу четинарите на Балканскиот Полустров по алепскиот бор (Калинков, 1970: 445). Поради својата висока запаливост, се користела за производство на сигнални огнови. Некои студии покажаа дека смолата на моликата по својата прозрачност и други својства се доближува до канадскиот балсам, поради кое таа може успешно да го замени тој увозен производ во хистолошката техника.

Мотивираноста односно етимологијата на овој дендроним може да се толкува и преку лековитите својства на смолата кои се одамна познати и корисни за народот (што е чест случај и редовен мотив за растенијата). Така на пример, во Египет, смолата од борот се користела за балсамирање. Во Русија се цвакала (како мастика) за зајакнување на непцата, при забоболка, а настинките се лечеле со облоги од игли на пареа. Од дамнешни времиња, нашето месно население ја користи за лекување градни, кожни, стомачни заболувања, отворени рани, лек против хемориди, дизентерија итн. Борот *Pinus peuce* во Грција, област Ворас (Нице), е единствениот бор од кој се екстрахирала смолата за медицински цели. За истата цел на Пинд, се користел и борот *Pinus heldreichii*. А, друг таков бор, на таа надморска височина не е резистентен. А, смолата од моликата може да најде примена во некои области, како во медицината, каде што не може да биде употребена смолата на белиот и црниот бор (Коев, 1970: 456). Кај Чајкановић смолата е *мелем за сваку рану* (Чајкановић, 1994: 32). Таа се користи за производство на боја, сапун, лепило или терпентин (тврдата смола се користи за боја и цемент, а меката за производство на лекови и темјан). Од балканските називи, се воочува дека моликата била позната на оваа територија од многу одамна. Многу често се случува во називите на лековитите растенија, називот да не се поврзува со формата, ами со

лековитите својства на растението, како и нивното влијание врз луѓето. А, откривањето на семантичкиот модел на овие називи може да даде го даде клучот за етимолошко решение (Меркулова, 1965: 76).

Потврда за ова наше толкување кое се поврзува со *смола*, може да најдеме во латинската и грчката литература. Очигледно е дека родовиот назив, лат. *Pinus* и видовиот назив, грч. *peuce*, се тафтологија, имаат исто значење ‘бор’. За латинскиот назив *pinus*, дадени се неколку можни етимологии, за кои се пишувало многу. Латинскиот назив *pinus* ‘бор’, означува разни видови четинари богати со смола. Поради своето богатство со смола на лат. *pinus* се додава и смрека (Genaust, 1996: 487–488). Според едно толкување доаѓа од келт. *pin* ‘карпа, планина’ затоа што расте таму (Светличная, 2003: 180). Се поврзува исто така со основата на грч. *πίναξ*, *-ακος* ‘дрвена штица’, со ист корен како и грч. *πίτυς*, *-voς* ‘борово дрво’, алб. *pishe*, што може да се разгледа и како неиндоевропски назив за дрво. Лат. *-in-*, може да се разгледува како консонантски кластер односно како **pit-sno-* или **pik-sno-* односно ова може да се поврзе со *pix* ‘темна смола’, што е логично од семантичка гледна точка затоа што боровите се карактеристични по нивната смола (Vaas, 2008: 467).

Во етимолошкиот речник на Батисти и Алеси, се споменува лат. *picea* ‘смола’. Оттука и дериватите од смола¹¹, иако треба да се напомене дека грчкиот и македонскиот назив *ѝиса*, имаат смолни карактеристики, но не и смола. Ие. **pik-* ‘смола’ слично е на **pit-* ‘бор, ела’, стинд. *pitu-daru* ‘вид дрво’, грч. *pitys* ‘оморика, ела, бор’, ром. *păcură* (во романскиот има значење на пекол). Па, се добива впечаток дека се работи за истиот корен со суфикс *-k-* и *-t-* **pei-/pi-* ‘мастен’, поради смолата, алудирајќи на сокот од смолата (Genaust, 1996: 488, Gluhak, 1993: 464) или пак дека доаѓа од **s(pit)-*, **s(pik)-* ‘шилест’, алудирајќи на игличките на борот (Genaust, 1996: 488). Постои мислење дека станува збор за предгрчки назив (Beekes, 2010: 1198–1199). Грч. *πίτυς* наликува на лат. *pīnus* ‘бор’ и двете со нејасна основа (Leschber, 2012: 121). Оваа лексема се споредува со пие. **pit(u)* ‘некоја форма на четинар’, лат. *pīnus*, грч. *pītus*, санск. *pītu* (Mallory, Adams, 2006: 157, 159), алб. *pishë*.

Смолестото дрво од бор што служи за осветлување или за потпалување оган е *борина*, *боринка* или *боринче* (сп. *си ѓо бара со*

¹¹*bitūmen*, *-minis* ‘катран, асфалт’ (од праие. **gwet-u-* ‘катран, смола’, стирс. *be(i)the*, средновелшки *bedw* ‘бреза’, бретон. *bezuen* ‘бреза’, пракелт. **g^wetuiā-* заемка од брит., санск. *jātu* ‘гума’, ствгер. *cuti* ‘глутен’, нвгер. *kiit*, *kiitt* ‘кит, мастика’, прагер. **k^wedu-* ‘смола’, < **g^wēt-*. Лат. **betu-* ‘смола’ од *betulla* ‘бреза’, според Плиниј, катранот се екстрахирал од брезите во Галија, а таа практика била позната и за некои народи во Италија.

боринче, *ke si žo najde so ožinče* ‘прави нешто неразумно или ризично создавајќи си непријатности). Дериватот *боринка* од бор¹² *f*, бот., хип. е ‘нагалено за бор’. Во лексемата *боринка* е регистриран дем. суфикс -инка, поврзан со крајните југоисточни говори¹³ (Пеев, 2020: 19–20). Албанските називи *artin* (*bardhë*), *ardhë*, *arnen*, *arne*, *arn* за *Pinus peuce* (како и *arti*, *artin*, *artir* за *Pinus heldreichii*), укажуваат на дрво богато со смола.

Во македонската антропономастика имаме: Смол, Смолан, Смоле, Смоло, Смолче¹⁴. Овие лични имиња, по потекло се поврзуваат со смола, така на пример, Смол како двочлено име, може да биде составено од префиксот *c-* од стсл. *съ* со и од морфемата -мол која потекнува од стсл. глагол *молити* < псл. **modliti* ‘моли’. Морфемата *c-*, се содржи во составот на сложените имиња: чеш. *Sbor*, *Sl'ub*, *Smil*, *Smysl*, пол. *Smil*, *Smysl*, *Smyslaw*, а морфемата -мол, главно, се јавува како прва компонента во составот на сложени антропоними како што се, на пример: буг. *Молибор*, рус. *Молмора*, чеш. *Modliboh* (Станковска, 2009: 180). Мак. *смола* ‘леплива материја со боја од жолта до црна или безбојна од кората на некои дрвја што излегува посебно од кората на боровите’, смолар ‘човек што собира смола’ што смолари, глаг. *смоли* ‘мачка со смола’ (*TPMJ* V, 461), сп. Смолјани ‘словенско племе во Македонија’ (*TPMJ*, V: 461).

Факт е дека територијата на која е распространета моликата, односно овој вид бор, бележи богат топонимски материјал, кој се однесува на неговото својство да испушта смола, како од игличките, така и од кората на стеблото, но и да лекува. Особено плени фактот што на Балканот онаму каде што е застапена моликата, постојат бројни топонимски називи. Така на пример, во Македонија, моликата се

¹² Кошанин (1925) и Петровиќ (1934) го бележат словенскиот назив *бор* за *Pinus peuce* во областа Пелистер, а вториот го дава и ароманското име *čip* (*kin*), двата збора означуваат *бор*. Називот *бор*, е општословенски и прасловенски *богъ со германски и келтски паралели. Од ие. **bheg-* со првобитно значење ‘бор’, а се добиени и други значења (Skok I: 188; БЕР I: 67; Киш, 1996: 50).

¹³ *јелху л'у мари Илену/ мари јелха ли си ѓледала/ ѓа си ми ѓолко нарасла/ ѓенка, висока боринка?/ - Нарасл си с м нарасл / уѓ ѓаѓѓкуу си ѓледани/ уѓ мајчину си бизјане/ уѓ сесѓрину си ѓ ржјене/ уѓ браѓѓуу си л'улене.*

¹⁴ Соодветни лични имиња се засведочени и во антропонимскиот фонд на другите словенски јазици, сп. рус. Смола, Смолка, Смоля, Смолько, срп. Смол, Смолан, Смолко, Смољац, чеш. Smol, Smolik, Smola, Smolek, што се наоѓаат во топонимите Smolin, Smolina, Smolkov.

среќава во село Смолево (раселено село, сместено на планината Баба, југозападно од Битола), а семантиката на називот на селото Смолени (назив за некои села во Охридско, Прилепско итн.) може да се искаже преку дефиницијата 'луѓе кои живеат во месноста Смолја'¹⁵, потоа Смолница село во Дебарско, но и Рогачево, Тетовско итн. Под врвот Дудица (2180 м), на планината Кожуф, источно од Нице постои месноста Молиак, иако не постои повеќе борот молика, исчезнал (сепак се спомнува кај Радуловиќ, 1936: 375), сепак топонимијата е белег на овој вид тука распространет ендем. Во Бугарија, *моликаџа* е застапена на Смолян, кој се наоѓа на јужните падини на Родопските планини, односно моликата е застапена на територијата на Благоевград, Софија и Кустендил, како и во пазарциски, ловешки, пловдиски и старозагорски и *смолјански* округ (Илиев, Донов, 1970: 267).

На несловенската територија, во Грција како ороним, се среќава словенизмот *Σμόλκα* во егејскиот дел на Македонија, образуван со словенскиот суфикс *-ika* што упатува на растение (што дава смола). Смолика *Σμόλικας*¹⁶ (Северна Грција, венецот на моликата)¹⁷, Смолја – село во околината на Трикала (Грција), регистрирани од М. Фасмер со формите *Σμόλη* и *Σμόλια*. Од ботаничката лексика во *Речникот* на Малецки (Malecki, 1936) се регистрирани исто така следниве словенски називи: *лисџу*, *лоза*, *смола*, *сок* итн.

Моликата е застапена во Албанија, Голо Брдо, каде живеат Македонци муслимани, имаме топоними *Смолник* или *Смолница*, алб. *Smollik*. Во Косово, ја има во с. *Млике* (со редукција, се испуштило *о*, алб. *Mlikë*), кај Горанците (Македонци муслимани), тоа е планинско село богато со моликова шума на шарпланинскиот појас. Во случајот со фитонимите, онаму каде што виреат борови (без разлика на кој вид припаѓаат), има мноштво засведочени називи врзани за смола во словенските и несловенските земји. Би рекле, станува збор за индоевропски ареал. Покрај изведенките со бор, среќаваме и топо-

¹⁵ Топонимот *Смолја е елиптично образување, добиено со супстантивизација на адјективот од некогашната атрибуциска синтагма *Смолја (Шума) кој е образуван со придавскиот суфикс *-ја* во формата за женски род *-ја* (Станковска, 2009: 157)

¹⁶ Едни од најпознатите грчки езера се наоѓаат токму во Епир, а се викаат Драколимни. Едното езеро е на планината Тимфи, а другото на Смоликас, и оддалечени се неколку километри едно од друго. Според локалното предание, два змеја непријатели некогаш живееле на планината. При нивните битки летале карпи и борови, пробивајќи ја Земјата и создавајќи волшебна природа каква што може да се види денес.

¹⁷ планина во Пинд, Епир, највисоката планина од венецот Пинд, која ја дели Егејска Македонија на исток, од Северен Епир на запад, со надморска височина од 2.637 м. Смолика е втората по висина планина во денешна Грција, по Олимп (сп. грч. *Σμόλικας*, *Смоликас*, влашки: *Smolcu*).

‘гулаб’ (Пјанка, 1970: 287), може да се каже дека не е уверливо и прифатливо. Затоа што на планината Баба, со врвот Пелистер, нема гулаби на планината, не била сакрално место и не наликува, нема форма на гулаб. Негирањето на тезата за грчкиот назив за гулаб, и именувањето на Пелистер од лично име Гулаб²⁰, го среќаваме кај Конески (1991). Претходно ги занемарував ботаничките и народни интерпретации, но сега сум сè поцврсто уверена дека нивните интерпретации имаат јасна претстава.

Моликата како балкански ендем, долго време се разгледуваше како назив со нејасна етимологија. Називот *молика* најчесто се среќава во стандардниот македонски, редовно во албанскиот, во дијалектите на бугарскиот, како и во српскиот. Тафтолошкиот латински назив *Pinus peuce* за овој балкански бор е добро истражен, но истиот има дискутабилна етимологија. И покрај бројните интерпретации, во кои најчесто отсуствуваа поцврсти докази (топоними итн.), сметаме дека можно толкување на називот *молика* односно етимологијата на овој дендроним произлегува од карактеристиката на овој вид бор да произведува смола, која има лековити својства и е широко распространета и употребувана. Постојат бројни докази во овој контекст локализирани точно, каде што вирее, балканската молика *Pinus peuce* (*Смолево* – Битолско; *Смолакис* – Грција; *Смолјански округ* – Бугарија). Тука, би ги вклучиле мноштвото словенски називи поврзани со карактеристиката течење смола од бор затоа што смолата е општо-словенски и индоевропски назив. Моликата како ендемски вид пронај-

веќе во збор што го разбираам, почна процес на откривање на некои дотогаш од мене незабележани карактеристики на изгледот на планинскиот врв. Секој пат кога се возев кон Ѓавато, кревајќи го погледот нагоре кон планината, се повеќе се уверував дека линијата на Пелистер, со малата вдлабнатина меѓу двете благо означени вршки, навистина потсетува на спојот на две гулабови крилја. За мене стануваше така видлив мотивот на именувањето. Дека притоа не сум вршел никаква анализа на теренот, заснована врз објективни опсервации, ами само сум се потчинувал на една јазична сугестија, правејќи избор на подробностите за да ја оправдам неа, ми стана одеднаш јасно дури тогаш, кога научив дека и овде, како и во толку други случаи при вакви географски објекти, именувањето станало со лично име, па следствено единствено правило е *Пелисџер* да го преведиме во *Гулаб*, а не во *Ѓулаб*. Но заедно со тоа станува дури смешно барањето облик на гулабови крилја на планинскиот врв“ (Конески 1993).

²⁰ На планината Пелистер, што е до Битола, името ѝ го дал дедо Ное. Еден ми кажува, соопштува Цепенков, оти, кога спаѓала водата, го видел дедо Ное Пелистер колку едно перо орлоо и од *џеро* што рекол рекол Ное, Пелистер се нарекла. А друг старец ми прикажал, оти кога спаѓала од потопот водата се виделе стените обелени и Ное рекол: „бели сет стени на онаа планина“ (Иванова, О., *Ситудии од џојонимијаша и анџиројонимијаша*, Скопје 1999: 121)

ден и класифициран во науката подоцна, веројатно добил назив по псл. **smola*, *smolъ* од коренот *(s)*mel-* ‘полека гори, тлее’, англ. smolder ‘чади, тлее’, smell ‘мириса’, оттука и *борина*, *боринка* ‘смолесто дрвце кое служи за потпалување оган’.

Користена литература и извори

- Аргировски, М. 1998. *Грцизмиите во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Аргировски, М. 2004. „Имиња на животни и на растенија во библиските текстови (македонска редакција)“, *XXXI научна конференција на XXXVII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 251–266.
- Ацевски Ј., Симовски Б. 2009. „Сукцесивните процеси во старите моликови шуми на локалитетот *Бежова чешма* во национален парк *Пелистер*“, *Шумарски преглед*, Шумарски факултет во Скопје, год. 42, Скопје, 140–145.
- БЕР: *Български етимологичен речник*, София 1971–.
- Горгиева М., Ничота Б., Стаменков 1969. „Ртливоста на семето од молика (*Pinus peuce Gris.*) и појава на неразвиен и недоразвиен ембрион кај него“, *Зборник на симпозиумот за моликаџа 1969*, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Земјоделско-шумарски факултет, Скопје, 119–126.
- Заимов, Ы. 1967. *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров*, София.
- Заимов, Ы. 1988. *Български именник*, София.
- Јашар-Настева, О. 2001. *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Калинков,
- Кошанин, Н. 1925. *Четинари јужне Србије*, Гласник Скопског научног друштва, Том. I. Св. 1. Карта 2, Скопје.
- Киш, М. 2010. *Лексички, зборообразувачки и морфолошко-граматички особености на македонските дијалекти*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Макаријоска Л., Шимиќ М. 2016. „Фитонимите во македонските и хрватските црковнословенски текстови (лексички паралели)“, *Македонистика 15*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје 55–84.
- Матевски, В. 2013. „Разновидност и потекло на флората на Република Македонија“, *Приспајни предавања, прилози и библиографија*, МАНУ, Скопје, XVII, 127–164.
- Меркулова 1965. „О некоторых принципах этимологии названий“, *Этимология принципы реконструкции и методика исследования*, РАН, Москва 72–87.

- Панчић Ј. 1871. Шумско дрвеће и шибље у Србији. Гласник Српског ученог друштва, Рад. 152, Београд.
- Пеев, К. 2020. „За периферните македонски говори, врз речникот од збирките народни песни од Серско, Демирхисарско, Драмско и дијалектен текст од Солунско“, *Македонистика* 19, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје 1–381.
- Пјанка, В. 1970. *Торономасиџикаџа на Охридско-Пресијанскиот Базен*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје 1970.
- Радуловић, С. 1936. *Молика на џланинама Нице-Кожух*, Sumarski list, Zagreb.
- Светличная Е. И., Толок И. А. 2003. *Этимологический словарь латинских ботанических названий лекарственных растений*, Харьков.
- Селищев, А. М. 1931. *Славянское население в Албании*, София.
- Станковска, Љ. 2009. „Етимологијата на имињата на раселените села од Охридско“, *Македонистика* 10, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 119–188.
- Томовски, Д. 1974. „Етимолошки мисцели“, *Македонски јазик* 25, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 237–248.
- ТРМЈ: *Толковен речник на македонскиот јазик I–IV*, 2003–2014, Сн. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски (редакција), ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Чажановић, В. 1984. *Речник српских народних веровања о биљкама*, Београд.
- Adamović, L. 1913. „Građa za floru Kraljevine Crne Gore“, *Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti* 195: 1–96.
- Baldacci, A. 1891. „Cenni ed appunti intorno alla flora del Montenegro III“, *Malpighia* 4 (1–2): 37–59.
- Bezljaj, F. 1976–2005. *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 1–5, Ljubljana.
- Bělič, J. 1972. *Nástin české dialektologie*, Praha.
- Beekes, R. 2010. *Etymological dictionary of Greek*. Leiden Indo-European etymological dictionary series 10. Leiden, Boston.
- Blazek, V. 2001. „Old Prussian arboreal terminology“, *Uniwersytet Warszawski. Katedra Filologii Bałtyckiej Linguistica Baltica* 9, 29–61.
- Blazek, V. 2002. The 'beech'-argument – State-of-the-Art. *Historische Sprachforschung* 115, pp. 190–217.
- Blazek, V. 2003. „The prefix *Srp- / *Som- in the Indo-European three- & plant names“, *Sbornik praci Filozoficke fakulty Brnenske Univerzity Studia Minora facultatis philosophiae Univerzitatís Brunensia* 51, *Linguistica Brunensia*, Praha, 5–11.
- Boerescu, P. 2015. „Frigider, molid, molete (precisări și rectifiări IV)“, *Limba Română* nr. 1, ianuarie–martie 2015, 5–12.

- Cange, Ch. 1958: *Clossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, Graz.
- Derksen, R. 2008: *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden - Boston.
- Domosileckaja, M. V., 2017. „Sosna belokoraja (bosnijskaja, gel'drejcha) Pinus leucodermis, Pinus heldreichii v balkanskom lingvističeskom kontekste“, *Kazanskij, N. N. (ed.), Indojevropejskoje jazykoznanije i klassičeskaja fi lologija 21*, Sankt Peterburg, 206–225.
- Ernout A, Meillet A. 1959. *Dictionnaire etymologique de la langue latine*, Paris.
- Frisk, H. 1973–1979. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, I–III, Heidelberg.
- Gebauer, J. 1894–1929. *Historická mluvnice jazyka českého*, 1–4, Praha.
- Genaust, Helmut. 1996. *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennam*, Basel, Boston, Berlin.
- Gluhak, A. 1993. *Hrvatski etimološki rjecnik*, Zagreb.
- Grisebach, A. 1841. *Reise durch Rumelien und nach Bursa im Jahre 1839*, Göttingen.
- Holub, J. Kopečný, F. 1952., *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- Janka V. V. 1871. Correspondenz (Philippopel. 30. VIII. 1871) Oesterreichische botan. Zeitschrf. XXI, Nr. 10.
- Jokl, N. 1923. *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin/Leipzig.
- Jokl, N. 1963. „Die Verwandtschaftsverhältnisse des Albanischen zu den Ubrigen indogermanischen Sprachen“, *Die Sprache* 8, 113–156.
- Katsanos, D. 1932. *Ηαλκανική Περίκη Pinus peuce Gris. (Die balkanische Kiefer. Pinus peuce Gris. in Griechenland) (Griechisch mit Zusammenfassung in Deutsch)*, Wissenschaftl. Jahresschrift der Fakultät der Natur.-und Mathematischen Wissenschaften d. Univ, Thessaloniki.
- Kovačević, S. 1939. „Prilog geografskoj terminologiji“, *Naš jezik* 6, 114–125.
- Leschber, C. 2012. „Latin tree names and the European substratum“, *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 129, 117–125.
- Loma, A. 1991. „Vorslavisches Substrat in der Toponymie Serbiens“, *Die Welt der Slaven* 36, 99–139. ru/sadovodam/rasteniya-muxi/).
- Loma, A. 2004. Some Traces of Interlinguistic Contacts in the Central Balkan Mountains. *Balkanica - Annual of the Institute for Balkan Studies*, XXXIV, 97–103.
- Loma, A. 2017. „Tschechisch *chomor*, *chmour* ‘abgefallene Nadeln’, serbisch *omorika* ‘Fichte’ und dazugehöriges“, *Studia etymologica Brunensia* 22, Praha, 299–310.
- Machek, V. 1941. „Několik slov s počátečním ch-“, *Naše řeč* 25, 198–208.
- Machek, V., 1968. *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.

- Małecki, M. 1936. *Dwie gwary macedońskie. Sucho i Wysoka w Soluńskim*. cz. II, Słownik, Kraków.
- Mallory, J.P. Adams D.Q. 2006. *The Oxford introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European world*, Oxford.
- Markgraf, F. 1932. *Pflanzen aus Albanien*, Tab. 19, Stuttgart.
- Meyer, G. 1891. *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Straßburg.
- Mitrushi, I. 1955. *Drurst dhe shikuret e Shqiperise. (Dendrologia Albanian)*, Instituti i shkencave, Tirane.
- Orel, V. 1998. *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden – Boston – Köln.
- Papaioannou, J. 1970. „Volksnamen und wissenschaftliche Namen von Pinus peuce Gris.“ *Зборник на симпозиумот за моликајта 1969*, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Скопје, 509–525.
- Reiser O., Führer L. 1896. *Materialien zu einer Ornithologia Balcanica Bd. IV. Montenegro*, Wien.
- Pižurica, M. 1980. „Prilog Rovinskog srpskohrvatskoj geografskoj terminologiji“, *Vtora jugoslovenska onomastička konferencija*, Skopje 6–9 oktombri 1977, 245–286.
- Pulević, V. Samardžić, N. 2003. *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, Podgorica.
- Rovinski, P. 1888. *Montenegro*, Tom. I, St. Petersburg.
- Skok, P. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–4, Zagreb.
- Snoj, M. 2016. *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.
- Stalmaszczyk P., Witczak Krzysztof T. 1995. „Celts-Slavic connections: New evidence for Celtic lexical influence upon Proto-Slavic“, *Linguistica Baltica* 4, 225–232.
- Stojanov, N. 1921. *Über die Vegetation des Ali-Botusch-Gebirges*, Godišnjak na Sofijski Univerzitet 17, Sofija.
- Svane, G. 1992. *Slavische Lehnwörter im Albanischen*, Aarhus.
- Šaur, V. 1979. „Zametki po slavjanskoj etimologii“, *Zeitschrift für Slawistik* 24, 115–120.
- Vaillant, A. 1950–1977. *Grammaire comparée des langues slaves*, 1–5, Paris.
- Vasmer, M. 1941. *Die Slaven in Griechenland*, Berlin.
- Vaan, M. 2008. *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages*, Leiden Indo-European etymological dictionary series 7, Leiden, Boston.
- Walde A., Hoffman J. 1954. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* 3, Aufl. m-z, Heidelberg.
- Ylli, Xh., 1997. *Das slavische Lehnwort im Albanischen*, 1, Lehnwörter, München.

МАКЕДОНСКИ ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК – прилог на буквата Б¹

Б

-ба *-ba* suf.; наставка за образување именки од глаголи и во основа означува дејство со поголема предметеност отколку именките изведени со суфиксот *-ње*.

■ Од псл. **-ьба*; првично, соодветната наставка е **-ba*, со **-ь* и **-o* добиени од основните зборови на *i-* и *o-*основата. Псл. наставка е од блтсл. **-ba*, од пие. **-b^ho-*, **-b^heh₂* кај именките и придавките. Сродно е со литвански *-yba*, *-ybė* и латвиски *-ība*.

бааги *бааџи* и: *баеџи*, *баја*, *бајаџи* adv.; ‘прилично, многу; божемски, како да’.

■ Од тур. *bayağı* < *bayak* ‘претходен, стар’ < *bayak* + *-i*; сродно со азерб. *bayağı*, казаш. *баяғы* (baäğy) ‘ист, стар’; сп. буг. *баеги*; срп. *бајаги*, алб. *bajagi*. Овој збор е изведен од сттур. *baȳa* ‘пред, неодамна’. Семантичкиот пат е ‘пред, неодамна’ > ‘стар’ > ‘ист’ > ‘обичен’. Развојот на значењата ‘како, како да, божемски’ и ‘доволно, прилично, многу’ не е јасен. Во македонскиот народен и разговорен јазик иако од исто потекло, кај прилогот *бајаџи* се забележува семантичка разлика во поглед на акцентот, имено ако е *бајаџи́* (со акцент на првиот слог од крајот на зборот) тогаш е со значење ‘прилично, многу’, ако акцентот е *бајаџи* (со акцент на вториот слог од крајот на зборот) тогаш е со значење ‘божемски, како да’ и најчесто пред него стои зборот *кѓ* (< *коо* < *као* < *како*) в. **кобајаги**.

¹ Во првиот број на сп. *Etymologica Macedonica* (ЕМ 1, 2023: 107–115) е даден воведниот дел во кој е објаснета концепцијата и методологијата. Таму е прикажан преглед на скратениците и дел од користената литература. Со оглед на тоа што станува збор за актуелна работа, концепциски некои промени се покажаа како нужни, за што подробно ќе бидат наведени при излегувањето на првиот том на МЕР. Овде е даден само обработениот материјал на буквата Б.

баба¹ *баба* f., *баби* pl.; ‘мајка на родител; стара жена; мајка на сопругата; сопруга на дедо; (fig.) човек со слаба волја, нерешителен, неотпорен; (fig., pl.) последните три дена од месецот март; дел од воденица’.

Во релација со: ▲ бабин, бабински, бапски, бабичка, бабиче, бабиште, бабетина, бапски ▼ бабјак

■ Од псл. **baba* < блтсл. **bā̃bā̃*?, експресивен збор од детскиот јазик. Едно од најприфатливите објаснувања е дека овој збор во основа е од ономатопејско потекло, го има во сите словенски јазици, а го има и во ром. *babă*, аром. *babā*, грч. *βαβά*, *βάβα*, унг. *bába* итн.

баба² *баба* и *бабо* m., *бабовци* pl.; ‘татко’.

Во релација со: ▲ бабалок ▼ бабачко, бабаџан

■ Од тур. *baba* ‘татко’ < перс. *bābā* < стперс. *pārā*; балкански турцизам, сп. буг. *баџа*, срп. (dial.) *бабо*, ром. *baba*, алб. *baba*, *babë*, нгрч. *μπαιάς*. Тур. збор е резултат на ономатопеја што вообичаено се наоѓа во многу јазици.

бабачко *бабачко* и *бабачко* m., *бабачковци* pl.; ‘крупен, силен човек, човечиште’.

Во релација со: ▲ бабачка, бабачковица ▼ баба², бабалок, бабаџан

■ Од тур. *babaşko*, *babaş* ‘храбар, крупен, огромен, дете што во секој поглед личи на својот татко’; сп. буг. *бабачко*, срп. *бабачко*, алб. *babaşkë*. Неспорно е дека основата е од тур. *baba* ‘татко’; за суфиксот *-ачко* постојат неколку тврдења: тур. *-aşko* веројатно е словенско образување врз основа на буг. турцизам *бабач*, повратно позајмен во турскиот; дека е домашно образување од тур. *baba* со суфиксот *-ачко*; односно дека е директно позајмено од турскиот јазик; сп. **бабаџан**.

бабаџан *бабаџан* m., *бабаџани* pl.; ‘силен и јак човек; бабачко’.

Во релација со: ▼ баба², бабачко

■ Од тур. (dial.) *babacan* ‘крупен и силен човек’; балкански турцизам, сп. буг. *бабџан*, срп. *бабаџан*, алб. *babaxhan*, *babagjan*, аром. *baba-ğean*. Овој збор е хибридна турско-персиска сложенка; сп. **бабачко**.

бабица *бабица* f., *бабици* pl.; ‘жена што помага при породување на друга жена и се грижи за бебето во првиот период; (dem., hip.) баба’.

Во релација со: ▼ баба¹

■ Од псл. **babiti* ‘помогне/помага на родилката при породување’, што е каузативно образување од **baba* со значење ‘возрасна, зрела жена што раѓала, што го искусила мајчинството’, сп. буг. (arch.) *баба*, срп. (dial., arch.) *бабица*. Во сите словенски јазици значењето ‘помошница при породувањето’ во зборот *баба*, *бабица* се развил повратно од глаголот. Во македонскиот јазик поради совпаѓање со *баби*, множинска форма од *баба*, наместо глаголот *баби* (*се*), потврден и во цел. *БАБИТИ СА* ‘раѓа’, почесто се употребува формата *бабува* со повеќе значења; в. **бабува**.

бабјак *бабјак* m., *бабјаци* pl.; ‘двегодишна билка што расте на неплодни запуштени места како плевел, висока до два метра со жолти цветови; *Verbascum phlomoides*’.

Во релација со: ▼баба

■ Од псл. **babakъ*, но реконструкцијата на оваа форма (особено варијантите со смекнато *b*’ или *bj*, кои се сметаат за вторични), сепак, не дава полна увереност за староста на овој дериват со суфиксот **-akъ* од **baba*. Називите на разни растенија што се изведуваат од псл. **baba* се мотивирани на различни начини (а во некои случаи се јавува и секундарна мотивираност). Деноминацијата би можела да биде мотивирана од користењето на билките во народната медицина, сп. псл. **baba* ‘бајачка, гатачка’, или пак со изгледот на фитонимот што асоцира на ‘стара жена, баба’. Најчесто станува збор за паретимолошко, секундарно потпирање на зборот *баба*, по губењето на сознанието за првобитната мотивација. Во случајот на *бабјак*, мотивацијата е најверојатно од карактеристиките на билката ‘издржлива, отпорна, жилава’ како баба.

бабне *бабне*, *бабнаи* pf.; ‘силно удри; набрекнува жила’.

Во релација со: ▲бабнење ▼баботи, боботи

■ Од псл. **bqbъnēti < *bqbъnъ*, во крајна линија од псл. основа **bqbъ* со ономотопејско потекло; сп. срп. (dial.) *бубнет*, хрв. (dial.) *bubnet* ‘бучи, шуми, фучи’, слн. *bobneti* ‘свекоти, оддава тап звук’, укр. (dial.) *бубніти* ‘збувне, се подуче, отече’.

баботи *бабои* impf.; ‘силно удира, татни; гласно зборува, со висок тон’.

Во релација со: ▲баботење, бабот, баботало, баботач, баботевица ▼боботи

■ Од псл. **babotati*, во крајна линија од ономотопејско потекло; сп. буг. *баботя* ‘бучи, брмчи’, срп. *бабатати* ‘свекоти со забите од студ, страв или грозница’, глуж. *babotać* ‘брбори, дрдори’.

бабун¹ *бабун* m., *бабуни* pl.; ‘човек со збрчкано лице; богомил’.

Во релација со: ▲бабунски

■ Можеби од псл. **babunъ* ‘бајач’, кој во мак. *бабун* развил значење ‘човек со збрчкано лице’, или од псл. **babonъ* ‘суеверие, суеверна личност’; сп. буг. *бабун*, срп. *бабун*, *бабуна*, укр. *бабуни*, чеш. *baboněk*, пол. *zabobon*, слч. *babona*, *bobona*, ром. *boboane*, унг. *babona*. Според Бернекер (Berneker 36–37) од **baboniti*/**babuniti*, додека во ЭССЯ (1: 111–112) глаголот се изведува од именката, која се реконструира како **babonā*/**babunā*/**babona* и ја сведува на редупликативен корен **bha(n)-* (сп.: *бае*), сугерирајќи врска со **baba* ‘старица’, што се гледа во мак. *бабун* ‘човек со збрчкано лице’, срп. *бабоња*, хрв. *babonja* ‘маж што личи на баба’, срп. *бабуна* ‘жена со зли очи’ како секундарно значење.

бабун² *бабун* m., *бабуни* pl.; ‘вид мајмун; павијан’; *Pario*.

Во релација со: ▲ бабунски

■ Од англ. *baboon* < фр. *babouin*, од *baboue* ‘гримаса; муцка’, од германско потекло, дијалектно *Bärre* ‘усни; муцка’; сп. буг. *бабуин*, срп. *бабун*, алб. *babunë*, грч. *βαβουίνος*, тур. *babuin*. Именувањето *бабун* се однесува на кој било од петте видови големи, робусни и првенствено копнени мајмуни пронајдени во сувите предели на Африка и Арабија. Сите видови од родот *Pario* имаат долги муцки.

бабура *бабура* f., *бабури* pl.; ‘вид широка дебела пиперка’; *Capsicum*.

Во релација со: ▲ бабурест

■ Нејасно. Најголем дел од етимолозите се на мислење дека е аугментативно-пејоративна форма, по пат на метафора, од *баба*, од псл. **baba* со суфиксот *-ура*; сп. буг. *бабура*; срп. *бабура*, хрв. *babura*, слн. *babura*. Во ЕРСЈ (1: 37) се дава поинакво толкување, или од **bah-* ‘се дие, се надува’, или од редуликативниот корен **ba-buh-/bъ-buh-* ‘подуен, надуен’. На оваа семантика упатуваат и паралелите со синонимите *бабушара*, *бабошара*, *бобошара* што се наведуваат во ЕРСЈ; сп. и лат. назив за пиперка *Capsicum* од *capsa* ‘чаура’.

бавен *бавен*, *бавнио̃* adj.; ‘што е пипав, што работи со мала брзина’.

Во релација со: ▲ бавно, бавност, бавеж ▼ бави

■ Од псл. **bavъnъ* < **baviti* ‘задржува (се)’ + **-ъnъ*, во крајна линија, од пие. **b^huh-* ‘правам нешто да биде, да се појави, да постои’. Во јсл. јазици оваа придавка изведена од глаголот **baviti* се јавува во македонскиот и бугарскиот, а од западнословенските во чеш. *bavny* ‘забавен, интересен’.

бави (се) *бави (се)*, *баваи̃ (се)* impf.; ‘прави да задоцни, задржува некого; се задржува, задоцнува, оддолжува; се занимава’.

Во релација со: ▲ бавење, бавен, бавно, бавност, бавеж, добави, забави, избави, набави, прибави

■ Од псл. **baviti (se)*; сп. буг. *бавя (се)*, срп. *бавити (се)*, слн. *baviti se*, рус. *бавить(ся)* ‘набави’, пол. *bawić* ‘чека’. Во суштина, станува збор за интензивно-каузативен дериват од псл. **byti* ‘прави нешто да биде, трае, задржува’ од пие. **b^hewh₂-/*b^heh₂u-* (скрт. *bhavaṃyati*, каузатив ‘создава, прави нешто да биде’). Значењето во псл. веројатно било ‘престојува, е некаде’ (интензивна смисла) или ‘произведува, направи нешто да биде’ (каузативна смисла), оттаму ‘се занимава со нешто’. Во македонскиот јазик значењето ‘се занимава (со некого, нешто)’ е најверојатно под влијание на срп. *бавити*.

бавча *бавча* f., *бавчи* pl.; ‘градина’.

Во релација со: ▲ бавчичка, бавчиче, бавчалак, бавчанција, бавчанцилак, бавчанциство

■ Од тур. *bahçe*, што е заемка од перс. *bāğçe* ‘градина’. Овој збор е балкански турцизам; сп.: буг. *бахча*, (dial.) *бафча*, срп. *баишта*, (dial.) *бахча*, *баишча*, *баиша*, алб. *bahçe*, (dial.) *baça*, *bashçe*, грч. *μπαχτές*, *μπαχτσές*, аром. *bahce*.

багаж *баџаж* m., *баџажоџи* (sg.); ‘потребни работи што се носат при патување (куфери, торби); оптовареност со мислење, идеологија, предрасуди, обично во негативна смисла’.

Во релација со: ▲багажен, багажник

■ Позајмено од фр. *bagage* < од стфр. *bagues* (pl. од *bague* ‘врзоп’), што е најверојатно изведено или од итал. *baga* ‘врзоп, сноп; пакет’, или од прованс. *baga* ‘вреќа, мев’; сп. буг. *багаж*, срп. *багаж*, алб. *bagazh*, тур. *bagaj*. Можно е овој збор во европските јазици (италијански и шпански, а од нив и во француски) да е преземен од турскиот јазик (*boğça* < *boğ*) околу 13 век; в. **бовча**.

багер *баџер* m., *баџери* pl.; ‘машина за копање земја, за префлување земја, песок, чакал’.

Во релација со: ▲багерист

■ Позајмено од герм. *Bagger(maschine)*, што е сложенка чиј прв дел е изведен од глаголот *baggern* ‘копа со багер’; сп. буг. *багер*, срп. *багер*, алб. *bager*. Овој глагол е позајмен од хол. *baggeren*, што е деноминатив од именката *bagger* ‘кал, блато’.

багра *баџра* f., *баџри* pl.; ‘боја; пурпур, руменило; (dial., colloq.) банда, цган’.

Во релација со: ▲багри, багрење

■ Најверојатно од **bagra*, номинализација на **bagrъ* ‘виолетова (боја)’ од коренот **bag-*, засведочен во **bagati* ‘пали/запали оган’ + **-ръ*, во крајна линија од пие. **b^heh₃g-* ‘пали, пече, пржи’; сп. стсл. *bagzrz*, буг. *багра*, срп. *багра*, рус. *багор*, *багор* ‘виолетов, виолетова боја’; укр. *багор* ‘виолетов’; слн. *bager* ‘виолетов, светлоцрвен’. Псл. **bagrъ*, според ЕРСЈ (2: 47, 52–53), има спорно потекло; се толкува како изведенка на *-ro-* од типот **dobrъ* од **bag-* ‘гори’, што значи изворно ‘пламена боја’, или, пак, тргнувајќи од реконструкцијата **bagrъ* како заемка од некој турски јазик, во крајна линија од сттур. *bakir* ‘бакар’. За погрдното значење ‘банда, цган’ можеби преку срп. *багра* со повеќе значења ‘сој; група луѓе што претставуваат некоја посебна целина; талог, бигор, дно; нечистотија’ за што Скок и Безлај имаат поинакви претпоставки околу етимологијата на овој збор.

багрем *баџрем* f., *баџреми* pl.; ‘листопадно дрво, со високо тенко стебло и бело-розов цвет со опоен мирис; *Robinia pseudoacacia*’.

Во релација со: ▲багремов, багремче, багремиште, багремник, багремовина

■ Овој збор е ограничен на јужнословенскиот простор, најверојатно од постарата форма *баџрен*, од **bagra*, номинализација на **bagrǝ* ‘виолетова (боја)’ од коренот **bag-*, засведочен во **bagati* ‘пали/запали оган’ + **-rǝ*, во крајна линија од пие. **b^heh₃g-* ‘пали, пече, пржи’; сп. буг. (dial.) *багрѐн*, *багрѐм*; срп. *багрѐм*; алб. (dial.) *bagrēm*. Со оглед на тоа што за дрвото ‘*Robina pseudacacia*’, донесено од Северна Америка (почетокот на 17 век), во македонските дијалекти, освен *багрѐм*, се споменуваат називите *бел ѓрн*, *френски ѓрн*, *бела киѓка*, *ѓиѓом драч*, *дива роѓачка*, *раѓи*, *салкаѓ*, *крал*, *караличе*, *кралче* и *ѓеѓсѓх* каде што е одразено туѓото потекло на ова растение, се поставува прашањето за мотивацијата со именувањето *баџрѐм*. Нашиот став е дека овој назив изворно се однесувал на автохтоно растение (*Cytisus purpureus*), кое има цветови слични на багрѐмот, а подоцна овој назив се пренел на *Robina pseudacacia*. Во ЕРСЈ (2:54–55) се става под знак прашање семантичката врска со *баџрѐн* (< **bagrǝ*) во изворното значење ‘црвен’ поради тоа што багрѐмовиот цвет е бел а дрвото има жолтеникаво-зелена боја, па се тргнува од претпоставката за српскиот јазик дека се работи за пасивен партицип од *багрѓти* ‘потемне’, со оглед на црникавата боја на багрѐмовата кора. Но според нас, како што споменавме претходно, во определен период на цветање на *Robina pseudacacia*, цветовите добиваат пурпурна нијанса, а можеби се работи за именување добиено од ластарите (фиданките) кои се мазни и сјајни и имаат црвеникаво-кафеава боја, а на нив има парови спирално наредени триаголни трња, кои исто така имаат црвеникаво-кафеава боја. Ако се имаат предвид и другите македонски дијалектни двокомпонентни називи како *бел ѓрн*, *френски ѓрн*, *ѓиѓом драч*, тогаш би можело да се извлече заклучок дека трнот е битна карактеристика на ова дрво.

багри *баџри*, *баџраѓ* impf.; ‘(poet.) обои, зарумени, направи румено’.

Во релација со: ▲ багрѐње, багра

■ Од псл. **bagriti* < **bagrǝ*; сп. буг. *багрѐ*; срп. *багрѓти*; в. **багра**.

бадем *бадем* m., *бадеми* pl.; ‘многугодишно шумско дрво со бел или розов цвет и плод со јатка; плод од бадемово дрво; *Prunus amygdalus*’.

Во релација со: ▲ бадемче, бадемов, бадемest, бадемка, бадемлија

■ Позајмено од тур. *badem*, што е од перс. *bādām*, *bādām* (скрт. *badama*) ‘бадем’. Станува збор за балкански турцизам, сп. буг. *бадем*, срп. *бадем*, алб. *bajame*, *badam*, *badem*, ром. *badim*. Во тур. дијалекти постои и варијанта *bayam*.

бадијава и бадијала adv.; ‘бесплатно, под цена; залудно, напразно, попусто, без корист’.

Во релација со: ▲ бадијалѓија

■ Позајмено од тур. *bedava* ‘бесплатно, евтино’; сп. буг. *бадева*, *бади(х)ава*, срп. *багава*, алб. *badjava*. Од отомански тур. *bād-i havā*, што Скок (Skok 1:87) и Шкаљиќ (Škaljić 110), исто и Безлај (Bezlaј 1: 7), ЕРСЈ (2: 58–59), ЕРХЈ (ЕРНЈ 1: 36) и др., го толкуваат како персиско-арапска сложенка, додека пак Нишанјан (Nişanyan «be-dava») смета дека е заемка од перс. *bād-āvard* ‘ветрот донесе’ (израз што се користи за работи добиени бесплатно или случајно), што е сложенка од *bād* ‘ветер’ и *āvardan* ‘што носи, донесува’.

бадминтон *бадминџон* m., *бадминџоноџ* (sg.); ‘спортска игра слична на тенис, која се игра со топче со пердуви и рекети’.

Во релација со: ▲ бадминтонски

■ Позајмено од англ. *badminton*; сп. буг. *бадминтон*, срп. *бадминтон*; алб. *badminton*. Бадминтонот како спортска игра се развил од старата индиска игра *poona* која е пренесена од англиските колонијални офицери во 1873 година од Индија и првпат се играла во дворецот Бадминтон, имот на Војводата од Бофорт во јужниот дел од Англија.

Бадник *Бадник/бадник* m., *бадници* pl.; ‘Бадник, верски православен празник, ден спроти Божиќ; дабово дрво или дабова гранка – симбол за празникот Бадник’.

Во релација со: ▲ бадникар, бадникарски, бадников, бадниковица
▼ бдее, буди, буден

■ Овој збор е во врска со глаголот *бдее*, наследен од псл. **bъdēti*, од блтсл. **budē̃tei*, од пие. **bʰewdʰ-* ‘остане буден’. Од истиот пие. корен и е глаголот *буди*; сп. буг. *бѣдник*, срп. *бадњак*. Во современиот македонски јазик од именката *бадник* е изведена придавката *бадников*, што не е случај со другите јсл. јазици каде што од придавската форма **bъdъnъ* е изведена именката *бадњак* и секако е во врска со името на празникот (на пр., срп. „Бадњи дан“), што е превод на лат. *Vigilia (Natalis Domini)*.

бае *бае*, *бааџи* impf.; ‘шепоти таинствени зборови за лекување болен; (fig.) зборува многу, без потреба, повторува една иста работа’.

Во релација со: ▲ баење ▼ бајка, басна

■ Од псл. **bajati* ‘раскажува’, од блтсл. **bāʹtei*, од пие. **bʰéh₂ti* ‘зборува, кажува’; сп.: буг. *бая*, срп. *бајати*, рус. *баять*, укр. *баяти*, хрв. *bajati*, слн. *bajati*, пол. *bajać*, чеш. *bajit*.

баеги *баеџи* и: *бааџи*, *бајаџи* adv; ‘не е многу, ама пак е значително повеќе од нормалното; многу, ама не сака така да се нарече, дури се мисли и дека е повеќе од многу’.

Во релација со: ▼ бааги, бајаги

■ в. бааги

баждар *баждар* m., *баждари* pl.; ‘такса за тезга на пазар; службено лице што собира такса по тезгите; службено лице што има должност да контролира мери и тегови; тој што работи во баждарница; такса за стока, обично за внесување в град на пазар’.

Во релација со: ▲ баждарен, баждари, баждарина, баждарница, баждарџија

■ Позајмено од отомански тур. *bajdar*, *bacdar* < перс. *bāğdār*, *bāždār* ‘собирач на данок, цариник’; балкански турцизам, сп. буг. *баждар*, *баждарски*, *баждарница*, *баждарина*; срп. *баждар*, *баждарац*, *набаждарац*, *баждарија*, *баждарица*; алб. *bazhdar*, *bazhdari*, *baxhdar*.

база *база* f., *бази* pl.; ‘основа, темел, подлога; (само sg.) почеток од кој и врз кој нешто се прави, се гради и се продолжува, се развива; супстанција што се соединува со киселините и ги неутрализира градејќи сол; собирно место за концентрација на воени единици и за нивно снабдување и опслужување’.

Во релација со: ▲ базичен, базира ▼ бејзбол

■ Позајмено преку европските јазици (фр. *base*, герм. *Basis*, англ. *base*) од грч. *βάσις* ‘столб, подножје’; сп. буг. *база*, срп. *база*, алб. *bazë*. Во грч. *βάσις* е апстрактна именка изведена од глаголот *βαίνω* ‘оди’ од ие. **g^wem-*.

базар *базар* m., *базари* pl.; ‘покриена ориентална чаршија; голема трговска кука во која се продава разновидна (евтина) стока’.

Во релација со: ▼ пазар

■ Позајмено преку западноевропските јазици (англ. *bazaar*, герм. *Basar*, фр. *basar*) од осман. тур. *bazar* < перс. *bāzār* ‘место каде што се тргува; трговија’; сп. **пазар**.

базди *базди*, *баздаи* impf.; ‘шири непријатна силна миризба, реа’.

Во релација со: ▲ базд, базди

■ Од псл. **pъzděti* ‘прди’, од блтсл. **p(e)sde[?]tei*, од пие. **pesd-*. Сродно со латв. *bzdēt*, литв. *bezdėti*, стгрч. *βδέω*, латински *pēdō*; сп. буг. *бъздя*, *пъздя*, срп. *баздеи*, рус. *бздеть*, укр. *бздити*, хрв. *bazdjeti*, слн. *pezdeti*, пол. *bzdzieć*, чеш. *bzdíti*, слч. *bzdiet*.

базен *базен* m., *базени* pl.; ‘област од која истечни води се слеваат во некоја друга истечна вода или во неистечни води; подрачје со рудни наслаги; вештачки издлабен простор наполнет со вода (отворен или затворен) и (обично) наменет за капење’.

Во релација со: ▲ базенче ▼ басен

■ Позајмено преку европските јазици, преку фр. *bassin* < влат. **baccin(i)um*, најверојатно од галско потекло **bacca* ‘голем сад за вода’; сп. герм. *Bassin*, англ. *basin*, буг. *басейн*; срп. *базен*; алб. *basen*.

баир *баир* m., *баири* pl.; ‘рид, брдо’.

Во релација со: ▲баирче, баирски

■ Позајмено од тур. *bayır* ‘брег; стрмина; падина’; балкански турцизам, сп. буг. *баир*; срп. *баир*; алб. *bair*; ром. *bair, bajur*.

бајат *бајат*, *бајати* adj.; ‘застојан, не е свеж (обично за храна)’.

Во релација со: ▲бајати, бајатост

■ Позајмено од тур. *bayat* ‘застојан, не е свеж’ од арап. потекло; балкански турцизам, сп. буг. *баят*, срп. *бајат*, алб. *bajat*, аром. *bāiate*, грч. *μπαϊάτικος*.

бајач *бајач* f., *бајачи* pl.; ‘гаталец, вражач, вражалец, тој што бае, гата’.

Во релација со: ▲бајачки, бајачка ▼бае, баење, бајка, басна

■ Од псл. **bajačъ* < **bajati* + **-ačъ*; в. **бае**.

бајка *бајка* f., *бајки* pl.; ‘кратка поетска приказна со фантастична содржина; приказна за неверојатни искуства на вистински суштества и средби со нереални суштества; (fig.) каков било вид на претерана приказна за нешто; измислица, фантазија’.

Во релација со: ▲бајковен, бајковиден ▼бае, баење, басна, бајач, бајачка

■ Од псл. **bajka* < **bajati* ‘раскажува’; сп. срп. *бајка*, рус. *бајка*, пол. *baјka*; пие. глаголки корен **bha-* во словенските јазици се специјализирал за монотоното кажување на магиски формули и раскажување на фантастични содржини. Зборот *бајка* во значење на ‘fabula’ е книжевен бохемизам.

бајонет *бајонет* m., *бајонети* pl.; ‘студено оружје, нож со кој се сече и се бодe, а може да се стави на цевката од пушката’.

■ Позајмено од фр. *baïonnette* (*bayonnette*), именувано по францускиот град Бајон (Bayonne).

бајрак *бајрак* m., *бајраци* pl.; ‘знаме’.

Во релација со: ▲бајраче, бајрактар, бајрактарка, бајрактарски

■ Позајмено од тур. *bayrak* ‘знаме’; балкански турцизам, сп. буг. *байрак, баряк, байряк*; срп. *барјак, барјачак, барјаклија, бајрак, бајраклија*; алб. *bajrak, barjak*; ром. *bairac, bariac*, грч. *μπαϊράκι*. Во мак. дијалекти често и *барјак, барјактар*.

бајрам *бајрам* m., *бајрамот* (sg.); ‘празник, прослава; *Бајрам* – муслимански верски празник по завршетокот на рамазанскиот пост’.

Во релација со: ▲бајрамски, бајрамува

■ Позајмено од тур. *bayram* ‘верски празник; празник воопшто, прослава, веселба’; балкански турцизам, сп. буг. *байрам*; срп. *бајрам*; алб. *bajram*; грч. *μπαϊράμ(ov)*; ром. *bairam*; аром. *bairame*.

бакал *бакал* m., *бакали* pl.; ‘трговец на различни ситни производи, обично прехранбена стока’.

Во релација со: ▲ бакалин, бакалка, бакаллак, бакалница, бакалски, бакалува

■ Позајмено од тур. *bakkal* ‘трговец на мало’ од арап. потекло; балкански турцизам, сп. буг. *бакалин*, *бакалия*; срп. *бакал*, *бакалин*, *бакалов*, *бакалисати*; алб. *bakall*, *bakallxhi*, *bakallëk*; ром. *băsan*, аром. *băsal*, грч. *μπακόλης*.

бакалар *бакалар* m., *бакалари* pl.; ‘вид риба од северните мориња; *Gadus morhua*’.

■ Позајмено преку срп. *бакалар* (хрв. *bakalar*), од итал. *baccalario*, *baccalà*, кое пак, може да е позајмено од шп. *bacalao* (сродно со итал. *baccala*, порт. *bacalhau*, галиц. *bacallau*, катал. *bacalla*), помалку веројатно е од хол. *bakaliaw* (< стхол. *bakeljauw*, *kabeljauw*). Можеби има врска со лат. *baculum* ‘стап’, што се должи на начинот на кој оваа риба се подготвувала, односно се сушела.

бакар *бакар* m., *бакароѝ* (sg.); ‘хемиски елемент, метал со темноцрвена боја; предмети, садови направени од бакар или обложени со бакар’.

Во релација со: ▲ бакарен, бакрен, бакардиса, бакари, бакариса, бакарисан, бакарлија, бакарник, бакарџија, бакрач, бакрачи, бакрдан, бакропис, бакрорез, бакрорезец

■ Позајмено од тур. *bakır* ‘бакар’; балкански турцизам, сп. буг. *бакър*; срп. *бакар*; алб. *bakër*; ром. *băsan*, аром. *băcîre*, грч. *μπακίρι*.

бакне *бакне*, *бакнаѝ* pf.; ‘даде бакнеж некому во знак на љубов, почит; (се ~) даде и прими бакнеж’.

Во релација со: ▲ бакнува, бакнеж, бакнирака, баци, бацува, бацување, бацувачка, бацувка ▼ баца, бацка, бацло

■ Формата *бакне* (и изведенките *бакнува*, *бакнување*, *бакнеж*) во мак. јазик е подоцнежна варијанта од *баци*, најверојатно по следниов редослед *баци* > *бацне* > *бакне*, при што, *бакне* е само варијанта на *бацне* со што се искажува еднократно, моментно дејство на глаголот *бакне*. Постојат повеќе претпоставки, во БЕР (1: 37) е дадено мислење дека се работи за ономотопеја (без да се прецизира), Скок (Skok 1: 84–85) е на мислење дека коренот *bak-* е од ономотопејско потекло со варијанта *bah-* во *bahnuti* > *banuti*. ЕРСЈ (2: 266–268) наоѓа формална врска, како што претпоставува и Скок, меѓу чакавското *baknit* ‘бакне’, буг. (dial.) *баџам/бакам*, *баџна/бакна* ‘баци, бакне’ и срп./хрв. *баџити/baciti*, но семантички неизвесна (изворно ономотопеја за гласен удар, допир, како цмокне); **в. баци.**

бакрач *бакрач* m., *бакрачи* pl.; ‘бакарен котел, или воопшто котел, во долниот дел поширок, кој има рачка од железо за која се држи или се обесува; (fig.) глупости’.

Во релација со: ▼ бакар

■ Позајмено од тур. *bakraç* ‘котел, обично бакарен, долу поширок, а горе потесен’; балкански турцизам, сп. буг. *бакрач*; срп. *бакрач*; хрв. *bakrač*; слн. *bakrač*; унг. *bogratcs*, *bagrats*; алб. *bakraç*; грч. *μπακράτσι*; аром. *bārcaçe*.

баксуз *баксуз* m., *баксузи* pl.; ‘човек што го следи лоша среќа, кому едно по друго му се случуваат лоши работи, несреќен човек; човек што му носи несреќа на друг човек; несреќа, неволја’.

Во релација со: ▲ баксузен, баксузлак

■ Позајмено од тур. *bahtsız* ‘несреќен човек, што го следи лоша среќа; што донесува лоша среќа; несреќа, неволја’; балкански турцизам, сп. буг. (dial.) *баксџин*; срп. *баксуз*; алб. *baksuz*, *baksëz*. Турскиот збор е заемка од перс. *baht* ‘среќа, судбина’, што е изведена од перс. глагол *bāxtan*, *baḫṣ-* ‘дава, споделува, дели’.

бактерија *бактѐрија* f., *бактѐрии* pl.; ‘микроскопски мал, едноклеточен организам’.

Во релација со: ▲ бактериски, бактериолог, бактериологија, бактериолошки

■ Збор од меѓународната научна (медицинска) терминологија, што е позајмен со посредство на герм. *Bakterie*, од лат. *bactĕrium* ‘стапче’ (за означување на микроорганизмите уште од 1838 г.), од грч. *βακτήριον* ‘стапче’, што е деминутив од *βάκτρον* ‘стап’; сп. буг. *бактерија*; срп. *бактерија*; алб. *bakter*; грч. *βακτήρια*; тур. *bakteri*. Како и во случајот со зборот *бацил*, името е мотивирано од изгледот на многу бактерии кои наликуваат на стапче.

бакиши *бакиши* m., *бакишии* pl.; ‘подарок, дар, награда за направена услуга; паричен додаток, награда што се додава кон цената на услугата’.

■ Позајмено од тур. (dial., arch.) *bakşış*, покрај *bahşış* ‘паричен додаток, награда што се додава кон цената на услугата’; балкански турцизам од персиско потекло, сп. буг. *бакиши*, срп. *бакиши*, алб. *bakshish*, грч. *μπαῖσις*, *μπαχτοῖσις*, ром. *bacșiș*, аром. *băhçișe*. Тоа е заемка од перс. *bahşış* или *bahşāyīș* ‘давање, дарежливост’, од *bahşīšn*, што е изведен од глаголот *bāhtan*, *baḫṣ-* ‘дава, бесплатно дава, раздава’ со наставката *-īș*.

бал *бал* m., *балови* pl.; ‘свечена вечерна игра само за поканети гости, обично во сала’.

Во релација со: ▲ балски, бало ▼ балет, балетан, балетанка, балерина

■ Позајмено од фр. *bal* (герм. *Ball*, англ. *ball*), што е изведенка од фр. глагол *baller* ‘танцува’, од лат. *bāllare*, во крајна линија од стгрч. *βαλίζω* ‘танцува’; сп. буг. *бал*, срп. *бал*, алб. *ballo*, тур. *balo*.

бала *бала* f., *бали* pl.; ‘голем и цврсто стегнат врзоп, обично од платно’.

Во релација со: ▲ бале

■ Позајмено најверојатно од итал. *balla* ‘голем врзоп’ од фр. *balle* < фран. **balla* ‘топка’ < нгерм. **ballan-*; сп. ствгерм. *bal*, стнорд. *bolle*; сп. буг. *бала*, срп. *бала*. Герм. зборови веројатно се во врска со лат. *foliis* ‘мев, мешина’ < грч. *φάλλος* ‘машки полов орган’, од пие. **b^hol-* ‘отече, отекува’.

балада *балада* f., *балади* pl.; ‘лирско-епска песна со тажна содржина’.

Во релација со: ▲ баладен, баладичен

■ Позајмено од фр. *ballade* од стфр. *balade* < пров. *balada* ‘песна за танцување’ < *balat* ‘танцува’, од длат. *ballare*, што е позајмено или е во релација со стгрч. *βαλλίζω*; сп. буг. *балада*, срп. *балада*, алб. *baladë*, грч. *μπαλόντα*, тур. *balad*.

баланс *баланс* m., *баланси* pl.; ‘рамнотежа’.

Во релација со: ▲ балансира, балансирање ▼ баланса, биланс, билансен, билансира, билансирање

■ Позајмено од фр. *balance* ‘рамнотежа, вага’, сп. герм. *Balance*, англ. *balance*, буг. *баланс*, срп. *баланс*, алб. *balancë*. Фр. *balance* е од влат. *bilanda* < лат. *bilanx* ‘вага со два сада’, што е составена од преф. *bi-* и *lanx* ‘сад, чинија’ (можеби заемка од медитерански супстрат). Влат. *bilancia* во македонскиот јазик влегла и со посредство на други јазици: *баланси* ‘кантар, уред за мерење’, најверојатно преку срп./хрв. *balansa* од млет. *balanza*; *биланс* ‘состојба на приходите и расходите во определен период’ преку герм. *Bilanz*.

балдаза *балдаза* f., *балдази* pl.; ‘свеска; сестра на сопругата’.

Во релација со: ▲ баладоза, балдоска

■ Позајмено од тур. *baldız* ‘свеска; сестра на сопругата’; се среќава уште во буг. *балдџа*, *балдџка* и во срп. *балдуза*, *балдаза*. Тур. *baldız* < *baltır* или *baltız* ‘мала сестра’, што може да се доведе во врска со сттур. збор *bala* ‘дете, мало’.

балерина *балерина* f., *балерини* pl.; ‘балетска уметница, балетска танчарка’.

Во релација со: ▲ балет ▼ бал

■ Позајмено од итал. *ballerina*; сп. герм. *Ballerina*, фр. *ballerine*, англ. *ballerina*, буг. *балерина*; срп. *балерина*. Италијанскиот збор *ballerina* е изведен од *ballare* ‘танцува’ < лат. *balio*; в. **бал**.

балет *балеј* m., *балеји* pl.; ‘уметнички танц придружен со музика што прикажува симболично различни чувства и страсти; уметност на балетската игра; театарски ансамбл што изведува балет’.

Во релација со: ▲ балетски, балетен, балетан, балетанка, балерина, балет-мајстор ▼ бал

■ Позајмено од фр. *ballet*; сп. герм. *Ballett*, англ. *ballet*, буг. *балет*, срп. *балет*. Фр. *ballet* е изведен од итал. *balletto*, а во итал. е деминутив од *balio* ‘танц’ < лат. глагол *balio* ‘танцува’; в. **бал**.

балист *балиси* m., *балиси* pl.; ‘припадник на албанска националистичка организација во Втората светска војна’.

Во релација со: ▲ балистички, балистка

■ Од алб. *ballist*, што е изведен од првиот дел на името на албанската националистичка, антикомунистичка и монархистичка организација *Balli Kombëtar*, основана во 1939 година под името *Lëvizja kombëtare e rezistencës*. Иако *Balli Kombëtar* најчесто се преведува како „Национален фронт“ (англ. *National Front*), основата е алб. *ball/ë, -i* ‘чело’.

балистика *балистика* f., *балистикајѝа* (sg.); ‘наука што ги проучува законите за движењето на проектилите’.

Во релација со: ▲ балистичар, балистички

■ Позајмено од европските јазици (фр. *balistique*, герм. *Ballistik*, англ. *ballistics*); сп. и буг. *балистика*, срп. *балистика*, алб. *balistikë*. Зборот е изведен од лат. *ballista* ‘воена направа за фрлање камења’, од стгрч. *βαλλίστρα*, од *βάλλω* ‘фрлам’.

балкан *балкан* m., *балкани* (pl.) и Балкан (top., sg.); ‘планина; име на географска и политичка целина во Европа, Балкански Полуостров’.

Во релација со: ▲ балкански, Балканец, Балканка, балканец, балканка, балканче, балканизам, балканизација, балканизира, балканијада, балканистика, балканолог, балканологија, балканштина

■ Од тур. *balkan* ‘висок и густ со шума планински венец’, а името на полуостровот е од тур. *Balkan*, назив за планински венец во Бугарија и источна Србија (Стара Планина). Тур. *balkan* е општотурски збор, најверојатно во врска со (dial.) *balkan* ‘мочуриште, блато’; сп. буг. *балкан* ‘планина’, унг. *balkán, balkány* ‘блатно место, блато’, рус. *балкан* ‘долина; шумовито поле меѓу планини; подножје на планина’. Во мак. дијалекти се среќава зборот *балкан* како општа именка со значење ‘планина’, додека пак, како топоним, односно како назив за целиот полуостров е од поново време.

балкон *балкон* m., *балкони* pl.; ‘издадена мала заградена тераса на куќата; уметност на балетската игра; издигнат и ограден дел над партерот во театар, киносала и сл.’.

Во релација со: ▲ балконски, балконче

■ Позајмено од итал. *balcone*, што е аугментатив од *balco* ‘скеле’; сп. germ. *Balkon*, фр. *balcon*, англ. *balcony*, буг. *балкон*, срп. *балкон*, алб. *ballkon*, грч. *μπαλκόνι*, тур. *balkon*. Овој збор е заемка од некој germ. извор; сп. ствгерм. *balco*, *balcho* ‘столп, потпора’.

балон *балон* m., *балони* pl.; ‘шупливо, еластично, по форма елипсовидно, топчесто тело, исполнето со гас полесен од воздухот за да може да се крева, да се движи високо над земјата, служи за летање, посматрање, мерење и сл.; детска играчка од еластична материја што се дуе; меур воопшто, што личи на балон; голем стаклен сад за течност (обично оплетен со прачки)’.

Во релација со: ▲ балонски, балонче

■ Позајмено од фр. *ballon*, заемка од ситал. *ballone* (литв. *pallone*) што е аугментатив од итал. (dial.) *balla* (= *palla*) ‘топка’; сп. germ. *Ballon*, англ. *balloon*, буг. *балон*, срп. *балон*, алб. *balonë*, грч. *μπαλόνι*, тур. *balon*. Овој збор има germ. потекло; сп. ствгерм. *balla* ‘топка’, но со значење ‘балон, шупливо, еластично, по форма елипсовидно, топчесто тело, исполнето со гас полесен од воздухот за да може да се крева’ почнало да се шири по летот на француските браќа Монголфје (Montgolfier) во 1783 г.

балсам *балсам* m., *балсами* pl.; ‘мирислива смеса од етерични масла и смоли што се употребува како лековита маст’.

Во релација со: ▲ балсамира

■ Позајмено преку germ. *Balsam* од лат. *balsamum*; сп. буг. *балсам*, срп. *балзам*, алб. *balsam*, грч. *βάλσαμο*, тур. *balsam*. Овој збор во лат. е преземен од стгрч. *βάλσαμον*, а во грч. е преземен од некој семитски извор; сп. хебр. *bōšēṯ*, арап. *bašam* ‘дрво од кое се добива балсамот’, арамеј./сирис. *bsāmā* или *besmā* ‘мирис, парфем’.

балта и балтија *балѝа/балѝија* f., *балѝи/балѝии* pl.; ‘секира’.

Во релација со: ▲ балтак, балтација, балток

■ Од тур. *balta* ‘секира’, балкански турцизам, сп. буг. *балтия*, *балтаджия*, срп. *балта*, *балтија*, *балтиче*, *балтарче*, *балтарина*, ром. *baltac*, *băltac*, *baltag*, *baltagiū*, грч. *μπαλτάς*. Овој збор навлегол и во другите источно и средноевропски јазици, сп. рус. *балта*, укр. *балда*, *балта*, блр. *балта*, слн. *balta*, унг. *balta*, пол. *balta* слч. *balta*. Во мак. дијалекти освен *балѝа* и *балѝија* се среќаваат и називите *балѝак*, *балѝачка*, *балѝаче*, *балѝила*, *балѝек* и *балѝијка*. Според некои етимолози овој збор има старотурско потекло **balto* или **baldu* ‘секира’. Сроден е со монголската форма *balta*, која има исто значење и нема пишан пример. Поппе (Poppe 1953) и Менгес (Menges 1953) ја истакнале паралелата со академскиот збор *pāltu/pāṣtu* ‘двоглава секира’. Завршниот звук /a/, кој се појавил во турските јазици по 13 век, покажува монголско влијание.

балчак *балчак* m., *балчаџи* pl.; ‘рачка на сабја’.

■ Од тур. *balçak*, (dial.) *barçak* ‘рачка на сабја, на јатаган, на меч и сл.’ Освен во македонскиот јазик овој турцизам е регистриран и во срп. со следниве разновидности *балчак*, *барчак*, *балча*, *балчаг* и *балџак*.

бам *бам!* interj.; извик за подражавање силен звук со низок тон што трае кратко (обично од камбана, од пушка, од тапан).

Во релација со: ▲ бам-бум!

■ Ономатопеја.

бамбус *бамбус* m., *бамбуси* pl.; ‘вид тропска трска висока од 25 до 30 метри што се користи за мебел, за спортска опрема и сл.; *Bambusa arundinacea*’.

Во релација со: ▲ бамбусов

■ Позајмено преку герм. *Bambus*, од порт. *bambu*, што пак е заемка од малај. *bambu*; сп. англ. *bamboo*, хол. *bambue*, буг. *бамбук*, срп. *бамбус*, алб. *bambi*, грч. *μπάμπού*, тур. *bambu*. Крајното -s во герм. збор доаѓа од порт. множински облик. Во португалскиот јазик зборот е позајмен од некој дравидски јазик (сп. тамил. *vamru*).

бамја *бамја* и *бамња* f., *бамји/бамњи* pl.; ‘вид зеленчук со месеста мешунка, полна со зрна; *Hibiscus esculentus*’.

■ Од тур. *batya*, балкански турцизам; сп. буг. *бамя*; срп. *бамија*; алб. *batje*; грч. *μπόγια*; ром. *bată*. Тоа е заемка од арап. *bāṭiyyā* ‘зеленчук од африканско потекло, *Alcaea aegyptiaca* или *Abelmoschus esculentus*’. Во арапскиот јазик потеклото на овој збор е нејасно.

бан *бан* m., *бан* pl.; ‘самостоен или вазален владетел на држава’.

Во релација со: ▲ бански, бановина, банија

■ Овој збор е позајмен од авар. **bajan* < **bojan* ‘заповедник на орда’ (сп. византиски грч. *βοάνας*, засведочен во 10 в. кај Константин Порфириогенит во значење ‘господар (кај Аварите)’; сп. буг. *бан*, срп. *бан*, хрв. *ban*, алб. *ban*. Според некои, овој збор во аварскиот е најверојатно иранизам (сп. авар. *baγa-* ‘бог’), иако постои мислење дека е изворно тур. збор, изведен од сттур. корен *baγ-* ‘богат, благороден’ (со еквиваленти и во другите алтајски јазици: монголски, тунгуско-маџунски). Овој збор се доведува во врска со индо-иранскиот **bʰagás* од пие. **bʰeh₂g-ó-s*, од **bʰeh₂g-* ‘дели, раздава’ + **-os* (девербален суфикс).

банален *банален*, *баналниош* adj.; ‘обичен, излитен, секојдневен, општ’.

Во релација со: ▲ банално, баналност, банализира, банализација

■ Позајмено од фр. *banal* < *ban-* + *-al*; сп. буг. *банален*, срп. *баналан*, алб. *banal*, тур. *banal*. Фр. *banal* е во врска со лат. *bannālis* < *bannus* ‘забрана, јурисдикција’, што пак, е заемка од пгерм. **banpa-* ‘наредба, заповед’ < пие. **bheh₂-* ‘кажува, зборува’; сп. **бае**.

банана *банана* f., *банани* pl.; ‘тропско дрво со големи лисје и со жолтеникави долгнавести плодови што се јадат; *Musa paradisiaca*, *M. sapientium*’.

■ Позајмено преку европските јазици, најверојатно преку англ. *banana*, од шп. или од порт. *banana*; сп. фр. *banane*, герм. *Banane*, буг. *банан*, срп. *банана*, алб. *banane*, грч. *μπάνανα*. Во португалскиот јазик зборот е заемка од некој јазик во Африка, во Конго или во Гвинеја (*baana*). На европска почва зборот прв пат е регистриран во 1563 од Гарсија де Орта.

банда *банда* f., *банди* pl.; ‘толпа, група, дружина што врши злосторства; оркестар (особено воен) од лимени инструменти’.

Во релација со: ▲ бандација, бандит, бандитски, бандитизам
▼ бандера

■ Позајмено преку европските јазици, најверојатно преку фр. *bande*, од итал. *banda*, што е пак позајмено од гот. *bandwa* ‘знак, знаме’, можеби од пие. **bheh₂*- ‘сјае’; сп. герм. *Bande*, буг. *банда*, срп. *банда*, алб. *bandë*, грч. *μπάντα*. Семантичкиот развој одел од ‘знак’ до ‘луѓе собрани под ист знак; чета’. Значењето ‘криминална банда’ се развило во германскиот, можеби под влијание на *Bandit*.

бандаж *бандаж* m., *бандажи* pl.; ‘преврска на голема рана, на скршеница и сл.; челичен обрач (шина) на тркало; метален дел од тркалото на автомобилот на кој се монтира гумата’.

Во релација со: ▲ бандажира, бандажирање

■ Позајмено од фр. *bandage*, од *bander* ‘преврзува, обвива’ < стфр. *bande* ‘завој, преврска’, што е заемка од германско потекло (фран. **binda* ‘приклучи, поврзе’, сродно со англиски *bind* ‘врзува’; сп. буг. *бандаж*, срп. *бандаж*, алб. *bandazh*, *bandashë*, тур. *bandaj*.

бандера *бандера* f., *бандери* pl.; ‘столб за електрична, телеграфска и друга инсталација’.

Во релација со: ▼ банда

■ Од итал. *bandiera* ‘знаме’ < итал. *banda*; сп. шп. *bandera*, сиц. *bannera* и порт. *bandeira*, буг. (arch.) *бандера*, срп. *бандера*; в. **банда**. Овој збор навлегол и во другите балкански јазици (ром. *bandieră*, аром. *banderă*, грч. (μ)*παντιέρα*, алб. *bandjerë*, тур. *bandera*, *bandıra*) и во словенските јазици (слн. *bandera*, слч. *bandera*, пол. *bandera*, рус. *бан(и)ера*, укр. *бандера*, блр. *бандера*, *бандзера*). Значењето ‘столб’ се развило по пат на метонимија од изворното ‘знаме’ > ‘столб за знаме’ на словенска почва.

бандерола *бандерола* f., *бандероли* pl.; ‘лента од хартија со царински или даночен жиг, се обвива околу предметите што биле подложени на царинење; хартиена етикета на стоката со која се докажува дека е

платен данок; пискул или гајтан на труба; лента на која виси барабанот; знаменце на копје, катарка и сл.; рекламна лента на обвивката на книга'; буг. *бандерол*; срп. *бандерол*; алб. *banderole*; грч. *μπαντερόλα*; тур. *bandrol*.

■ Позајмено преку фр. *banderole* 'знаменце, рамна лента со натпис' од итал. *banderuola*, што е деминутив од *bandera*; сп. порт. *bandeiriola*, шп. *banderola*, англ. *banderole*, герм. *Banderole*, буг. *бандерол*, срп. *бандерол*, алб. *banderole*, грч. *μπαντερόλα*, тур. *bandrol*.

бандори *бандори*, *бандораи* impf.; 'брбори, дрдори'.

Во релација со: ▲ бандорење

■ Од ономотопејско потекло, иако има паралели и во други јазици; сп. срп. *бандати*, *бандорити* 'брбори; зборува глупости; блада; тропа', пол. *bańdurzyć* 'брбори; лаже, измислува', аром. *bāndurédzī* 'брбори'.

баница *баница* f., *баници* pl.; 'вид сукано тесто'.

Во релација со: ▲ баничка, баничар, баник ▼ гиба, гибаница

■ Од јсл. (dial.) **gъbanica* < **gъbanъ* + **ica*, што е пасивен партицип од гл. **gъbati* 'витка, превиткува', а е во врска со начинот на подготовка на овој вид сукано тесто (тенките кори се виткаат); сп. буг. *баница*, срп. *гибаница*, *баница*. Почетната група *гб-* се упростила по губењето на полувокалот во слаба позиција. Од псл. **gъbanъ* со помош на суфиксот **ikъ* се образувал и зборот *баник* со исто значење; сп. укр. (dial.) *баник* 'пирог со сирење', слч. (dial.) *banik* 'вид колач'. Сродно е со срп. *гибаница*, при што овој збор е изведен од псл. итератив со превој **gybati*.

банка *банка* f., *банки* pl.; 'установа за парично и кредитно работење; зграда во која е сместена установата за работа со парични средства на граѓаните и на правните субјекти; пара со вредност од десет денари; вложените пари на сите играчи во едно делење карти при коцкањето'.

Во релација со: ▲ банкин, банковен, банкар, банкарски, банкарство, банкомат, банкнота, банкнократ, банкнократија ▼ банкет, банкомат, банкрот

■ Од итал. *banco* 'клуба, тезга' (поврзано со клупите на јавни места од кои работеле првите банкари во ренесансна Италија), од ствгерм. *bane* 'тезга, клуба' < пгерм. **banki-*. Значењето 'банка' се развило преку 'тезга, маса на која менувачите и позајмувачите на пари ги вршеле трансакциите', слично како и нгрч. *τράπεζα* 'маса, банка'; сп. буг. *банка*, срп. *банка*, алб. *bankë*, тур. *bank*, *banka*.

банкет *банкеи* m., *банкеи* pl.; 'свечен ручек или вечера во чест на некој или при некоја прослава'.

Во релација со: ▲ банкетен ▼ банка

■ Позајмено преку фр. *banquet* и герм. *Bankett* од итал. *banchetto*, што е деминутив од *banco* ‘клуба, маса’; сп. буг. *банкет*; срп. *банкет*; алб. *banket*. Денешното значење ‘свечен ручек или вечера со многу гости’ се развило од ‘оброк’ < ‘јадење’ < ‘масичка’, а поради деминутивната форма на италијанскиот збор, може да се претпостави значење ‘оброк при кој се користи масичка за сервирање’; в. **банка**.

бања¹ *бања* f., *бањи* pl.; ‘минерални извори со уреди за капење; капалиште, просторија за капење во кука или во стан; капење во топла вода’.

Во релација со: ▲ бањски, бањар, бањарка, бањач, бањачка

■ Од псл. **ban'a* ‘бања, капење; када, корито; извор со топла вода’, од лат. *balneum*, *balineum* ‘бања, место за капење’, рано позајмување од старогрчкиот *βαλανεῖον*. Направени се обиди за поврзување со *βάλανος* ‘желад’, но се семантички неубедливи. Според Бикс (Beekes 195), тој е збор од предгрчкиот период; сп. стсл. *бања*, *бањати*, *бањити*, буг. *баня*, срп. *бања*, хрв. *banja*, слн. *banja*; рус., укр., блр. *баня*; чеш. *baň*, *baně*, слч. *baňa*, пол. *bania*; како заемка од словенските јазици, унг. *banya*, ром. *baie*.

бања² *бања* (се), *бањааѝ* (се) impf.; ‘капе неког; се капе’

Во релација со: ▲ бањање ▼ бања¹, бањач, бањачка

■ Од псл. (јсл.) **ban'ati* ‘капе (се)’ што е деноминал од псл. **ban'a*; сп. **бања¹**.

баобаб *баобаб*, m., *баобаб* pl.; ‘африканско дрво што расте во саваните; *Adansonia digitata*’.

Во релација со: ▲ баобабов

■ Позајмено преку фр. *baobab* од нлат. *bahobab* од некој африкански јазик во Сенегал; сп. буг. *баобаб*, срп. *баобаб*, алб. *baobab*, грч. *μπαομπάμπ*; тур. *baobab*. Некои етимолози даваат претпоставка дека е од арап. фраза *abū ḥibāb* ‘татко на семињата’, што е сложенка од *abū* ‘татко’ и *ḥibāb* ‘семиња’, што доаѓа од арапскиот корен *ḥbb*, но оваа етимологија не е сигурна.

бап *бај!* interj.; за подражавање звук (обично ненадеен) што се слуша при брз пад на нешто или при удар со тап предмет.

Во релација со: ▲ бапка², бапкање, бапне, бапнува, бапнување

■ Ономатопеја.

бапка¹ *бајка* f., *бајки* pl.; ‘гуша; подуен израсток, оток на оболено место; дел од воденицата, дебело дрво што се наоѓа во водата под чаркот’.

■ За првото и второто значење ‘гуша; подуен израсток, оток на оболено место’, веројатно од псл. **bar-/rarp-* со основна семантика

‘отекува, набабрува’ в. и **бабне**; за значењето ‘дел од воденицата, дебело дрво што се наоѓа во водата под чаркот’ деминутивната форма е изведена како метафора од *баба* (во фолклорот предметите што одат во пар се нарекуваат *дедо* и *баба*, односно „машкиот“ се вметнува во „женскиот“ дел).

бапка² *байка*, *байкааи* impf.; ‘удира неког со нешто; (се ~) се удира’.

Во релација со: ▲бапкање, бапне, бапнува ▼бап

■ Од ономотопејско потекло, од извикот *баи!*

бапне *байне*, *байнаи* pf.; ‘падне со тресок, грубо удри со тресок; грубо фрли, тресне; одеднаш влезе, одеднаш се појави; (се ~) се тресне, се удри; нагло легне, се фрли на нешто’.

Во релација со: ▲бапнува, бапнување, бапка², бапкање ▼бап

■ Од ономотопејско потекло, од извикот *баи!*

бар¹ *бар* m., *барови* pl.; ‘ноќен локал со музика и забавна програма; бифе, мал локал во кој се служат пијалаци, најчесто стоејќи; бифе (во креденец)’.

Во релација со: ▲барски, бармен, барменка, барменски ▼барьера, барикада

■ Позајмено од англ. *bar* (сп. герм. *Bar*, срп. *бар*, алб. *bar*, грч. *μπαρ*), што потекнува од стфр. *barre* ‘даска, маса’ < влат. **barra* ‘попречна шипка’. Во англискиот јазик значењето ‘ноќен локал’ е засведочено во изразот *bar-room* ‘соба (во гостилница) со столови или даски за послужување’.

бар² *бар* m., *бара* (count. pl.), бари pl.

Во релација со: ▲барски, барометар, барометарски

■ Позајмено преку европските јазици (англ. *bar*, герм. *Bar*), од стгрч. *βάρος* ‘тежина, притисок’ од *βαρύς* ‘тежок’.

бар³ *бар* и *баре*, *барем* part.; ‘во најмала рака; макар’.

Во релација со: ▲баре, барем

■ Позајмено од тур. *bari*, *bari(m)*, (dial.) *bare(m)* ‘само еднаш’; балкански турцизам од персиско потекло, од персискиот збор *bārī* ‘еднаш’ < *bār* ‘време’ + наставката *-ī*; сп. срп. *бар*, *баре(м)*, буг. *бар*, *бар*, *баре(м)*, *бари(м)*, алб. *bari*, *bare*, ром. *barem(i)*, *barim*, аром. *báre*, *bári*, *bárim*, грч. *μπάρεμ*, *μπάρεμος*, *μπάρε μου*.

бара¹ *бара* f., *бари* pl.; ‘застојана вода во подлабоко место на површината на земјата; локва, вир; (fig.) нешто што е топло (за течности)’.

Во релација со: ▲баричка, бариште, барски

■ Нејасно. Можеби од супстратно потекло, или евентуално од псл. **bara* < блтсл. **bārā*?, од пие. **b^heh₂-reh₂* ‘сјаен; нешто сјајно’, од пие. **b^heh₂-* ‘свети, сјае’; сп. псл. **bolto* ‘мочуриште’, изведено од **b^hel-*

‘сјајно, бело’, како и **bělъ* ‘мочурливо земјиште’, но кои, исто така, најверојатно потекнуваат од супстрат; сп. буг. *бара*, срп. *бара*, рус. *бара*, хрв. *bara*, слн. *bara, barje*, чеш., слч. (dial.) *bara*, пол. *bary* (pl.); од словенските јазици во: ром. *bară, barică*, унг. *bara*, тур. *bara*, нгрч. *μπάρα*.

бара² *бара, барааи* impf.; ‘сака, посакува нешто од некого; му сака нешто на некого; има потреба за нешто; настојува да најде некого или нешто; (се ~) се труди, прави напор да се најде, да се осознае, да се открие себеси’.

Во релација со: ▲ барање, баран, барател, барач

■ Овој глагол во македонскиот јазик развил такви значења што ги нема во соседните словенски и несловенски јазици, сепак останува неутврдена неговата етимологија. Има траги во буг. *барам* ‘допира, пипа, фака со рака за да најде нешто’ и во слн. (dial.) *bârati* ‘прашува’, евентуално во пол. (dial.) *barać* ‘се бори’, па оттаму некои етимолози го изведуваат од псл. **barati* и го изведуваат семантичкиот развој ‘се бори’ > ‘допира’ > ‘прашува’. Според други, поверојатна е споредбата со грч. *φράζομαι* ‘мисли, размислува’, *φράζω* ‘покажува, објаснува’, со претпоставка за почетното значење ‘се чувствува’ и изворното ‘фати, донесе’, што овозможува поврзување со пие. корен **bher-* ‘носи’. Имајќи ги предвид значењата во македонските дијалекти, особено во југоисточните егејски говори, каде што кај овој глагол е забележано и значењето ‘гледа’, Чашуле (Čašule 2017: 87–88) смета дека овој глагол има супстратно потекло, го врзува со пие. **uer-* ‘воочува, внимава’, а дава паралела и со мак. глагол *вара, варка* ‘чува, пази, внимава’.

бараба *бараба* m./f., *бараби* pl.; ‘разбојник, арамија, никаквец, пропаднат човек’.

■ Позајмено преку срп./хрв. *бараба/baraba*, од ситал. *barabba* ‘распуштен, невоспитан младич; крадец; никаквец’ (или од герм. *Baraber*) < лат. *Barabbas*, што доаѓа од грч. *Βαραββᾶς*, во крајна линија од арамеј. патроним *bar ’abbā* ‘син Абин’.

барабан *барабан* m., *барабани* pl.; ‘ударен музички инструмент со цилиндрична форма, обложен од двете страни со кожа; дел од машина, апарат во вид на цилиндер’.

Во релација со: ▲ барабанче, барабанар, барабанџија, барабани

■ Позајмено од рус. *барабан* ‘тапан’; сп. буг. *барабан*, срп. *барабан*, ром. *barabană*, pol. *baraban*. Рускиот збор е добиен со асимилација од татар. *дарабан*; сп. и рус., укр. (dial.) *тарабан*, покрај *барабан*, пол. (dial.) *taraban*; сп. и тур. *balaban* ‘голем тапан’, заемка од перс. *pahlavān* ‘храбар’. Формите *palvan, balwan, balivan, palğan* ‘храбар,

бораџ' се вообичаени во турските јазици и се користат со значењата 'голема личност, голема глава', но и (fig.) 'голем тапан'.

барабар *барабар* adv.; 'заедно; еднакво, исто'.

■ Позајмено од тур. (dial.) *barabar*, покрај *beraber* 'еднаков, ист' од перс. *bar ā bar* 'еден врз друг, еднаков, ист'; сп. буг. *барабар*, срп. *барабар*, ром. *barabar*, *bărăbar*, аром. *bara-bara*, алб. *barabar*.

бараж *бараж* m., *баражи* pl.; 'брана, пречка, преграда; интензивно артилериско бомбардирање; решавачки натпревар или серија од натпревари'.

Во релација со: ▲ *баражен* ▼ *бар*¹, бариера, барикада

■ Позајмено од фр. *barrage* < стфр. *barre* 'пречка, преграда'; сп. англ. *barrage*, буг. *бараж*, срп. *бараж*, алб. *barazh*, тур. *baraj*. Во современиот македонски јазик најчесто како спортски термин; в. *бар*¹.

барака *барака* f., *бараки* pl.; 'ниска зграда од штици што служи за живеење или привремено сместување'.

Во релација со: ▲ *баракче*

■ Од катал., шп. *baracca* 'колиба од кал', со различно посредство, најверојатно преку фр. *barraque* или итал. *baracca*, или пак, преку тур. *baraka* со исто значење; сп. и герм. *Baracke*, англ. *barrack*, буг. *барака*, срп. *барака*, алб. *barakë*, грч. *μπάρακα*. Овој збор најрано се јавил во каталонскиот со значење 'колиба од кал со сламен покрив' и можеби е во врска со зборот *barro* 'кал, блато' од влат. **barrum* 'глина, кал', што е од предромански супстрат на Пиринејскиот Полуостров (Иберија), веројатно од келтски; сп. срирс. *broch* 'отпад, талог' и гал. **barros* 'грмушест крај'.

бард *бард* m., *бардови* pl.; 'народен поет и пејач кај старите Келти што пеел во придружба на харфа; првенец, најугледен претставник, во уметноста или во книжевноста'.

■ Позајмено, можеби преку рус. *бард*, од англ. *bard*, во крајна линија од пкелт. **bardos* 'бард, поет'; сп. буг. *бард*; срп. *бард*.

бардак *бардак* m., *бардаци* pl.; 'земјан или бакарен сад со рачка и дулец за вода, вино или за ракија'.

Во релација со: ▲ *бардаче*, *барде*, *бардакчија*

■ Од тур. *bardak* < *bart* + *-ak* 'бокал за вода'; балкански турцизам, сп. срп. *бардак*, *бардаче*, *бардачић*, *бардачина*, *бардаклија*, буг. *бардак* покрај *бърдук*, *бардук*, ром. *bărdac*, алб. *bardak*, *bardhak*, грч. *μπαρδάκι*.

барел *барел* m., *барели* pl.; 'мерка за нафта и деривати од нафта; мерка во која се искажува цената на нафтата и според која се продава'.

■ Позајмено од англ. *barrel*, изворно ‘дрвено буре’, што е преземено од стфр. *baril* (*bareil*), фр. *baril*, веројатно од келтско потекло; сп. буг. *барел*; срп. *барел*, рус. *баррель*, укр. *барель*.

баретка *барейка* f., *барейки* pl.; ‘тркалезна или аглеста капа без штит’.

Во релација со: ▲ беретка

■ Позајмено од фр. *barrette*, што е преземено од итал. (dial.) *barretta* < стпров. *beret* од лат. *birrus* ‘краток плашт со кулавка (капа)’ од келтско потекло.

барз *барз*, *барзиоѝ* adj.; ‘назив за коза или за овца со бели пруги по главата или по телото; назив за човек со прошарена коса, побелен во косата’.

Во релација со: ▲ барзав

■ Позајмено од ром. (dial.) *barz* ‘сив, шарен (за животно)’, аром. *bardzu* ‘светол и шарен (за коњ или маска)’, *barză* ‘бела маска’; балкански и карпатски романизам; сп. буг. *барз*, *барзав*, *бардз*, *бардзив*, *бардзав*; срп. *барзаст*, *барза*, *барсес*, *барсоша*, *барзан*; укр. (dial.) *барза* ‘црна овца со бели гради; црн јарец’. Оваа романска приставка се смета за дачки супстратен збор, или заемка од палб. **bardza-* > алб. *bardhë* ‘бел’.

бари *бари*, *барайѝ* impf.; ‘вари малку, до извесен степен; (се ~) се вари до извесен степен’.

Во релација со: ▲ बारेње, обари ▼ вари

■ Од псл. **bariti* (**barati*), што се изведува од **ob-variti* декомпонирано во **o-bariti*; сп. срп. *барити*, слн. (dial.) *barati* ‘попари (за заклоно животно)’, *obara*, слч. *obarit* ‘попари’, рус. *бараток*, покрај *вараток* ‘зовриена вода’; в. **вари**.

барьера *барьера* f., *барьери* pl.; ‘брана, пречка, преграда’.

Во релација со: ▲ бариерен ▼ бар¹, барикада

■ Позајмено од фр. *barrière*, што е изведено од фр. *barre* ‘пречка, преграда’; в. **бар¹**.

барикада *барикада* f., *барикади* pl.; ‘преграда направена од разни предмети како засолниште при улична борби; изложена положба во политичка борба’.

Во релација со: ▲ барикаден, барикадира ▼ бар¹, барикада

■ Позајмено преку фр. *barricade*, од итал. *barricata*, што е изведено од *barricare* ‘препречи, попречи’ < *barra* < влат. **barra* ‘попречна шипка’; сп. буг. *барикада*, срп. *барикада*, алб. *barikadë*, тур. *barikat*; в. **бар¹**.

баритон *барийѝон* m., *барийѝони* pl.; ‘машки глас меѓу бас и тенор, длабок тенор или висок бас; пејач со таков глас’.

Во релација со: ▲баритонски

■ Позајмено од итал. *baritono*; сп. герм. *Bariton*, фр. *baryton*, буг. *баритон*, срп. *баритон*, алб. *bariton*, тур. *bariton*. Итал. *baritono* е изведено од длат. *barytōnus* ‘со длабок глас’ < стгрч. *βαρύτονος*, сложенка од *βαρύς* ‘тежок’ + *τόνος* ‘тон’.

барок *барок* m., *барокои* (sg.); ‘стил во европската уметност (архитектурата, вајарството, сликарството, декоративната уметност, литературата) од крајот на XVI до средината на XVIII век, чии главни карактеристики се претеран декоративен раскош и патетичност во пишувањето’.

Во релација со: ▲барокен, барочен

■ Позајмено преку фр. *baroque* (првично значење ‘бисер со неправилна форма’) од порт. *barroco* ‘неправилен бисер’, сродно со шп. *barruco* и итал. *barocco*, со неизвесно крајно потекло (можно е да има врска со лат. *verruca* ‘брадавица’), но можно е да потекнува од техничкиот термин на схоластичката логика *Baroco*. Имено, во 16 век терминот *Baroco* ги надминал границите на филозофијата и почнал да се користи за опишување на сè што е премногу и апсурдно сложено., Во *Le Dictionnaire de l'Académie française* од 1762 г. стои дека терминот може да се користи фигуративно за да се опише нешто ‘неправилно, бизарно или нееднакво’; сп. буг. *барок*; срп. *барок*; алб. *barok*; грч. *μπαρόκ*; тур. *barok*.

барон *барон* m., *барони* pl.; ‘благородничка титула пониска по ранг од грофовската’.

Во релација со: ▲баронски, баронеса, бароница, баронство

■ Позајмено од фр. *baron* ‘слободен човек; феудалец’; сп. герм. *Baron*, англ. *baron*, буг. *барон*, срп. *барон*, алб. *baron*, грч. *βαρόνος*, тур. *baron*. Фр. *baron* е преземено од герм. јазици, **baro* ‘човек, маж’.

барут *баруи* m., *баруиои* (sg.); ‘експлозивна материја за полнење муниција за огнено оружје’.

Во релација со: ▲барутен, барутана, барутница, барутчија

■ Позајмено од тур. *barut*, *barud*, покрај *barit*; балкански турцизам од грч. потекло; сп. буг. *барут*, *барутчија*, срп. *барут*, *барутана*, ром. (arch.) *barut*, *barutană*, аром. *bărute*, алб. *barot*, *barut*, *baruthanë*, грч. *μπαρούτι*. Тур. збор е од грч. *πυρίτης*, оттаму и називот за минералот *йириш*.

бархет *бахет* m., *бархетои* (sg.); ‘вид памучна ткаенина со ленена основа’.

Во релација со: ▲бархетен ▼порхет

■ Позајмено од срвгерм. *barchât* > герм. *Barchet* (денешна форма *Barchent*), од срлат. *barracanus*, што е од арап. *barrakān* ‘еден вид наметка што се носи во северна Африка’.

бас¹ *бас* m., *басови* pl.; ‘најдлабокиот машки глас; пејач со таков глас; инструмент што дава длабоки тонови’.

Во релација со: ▲басист

■ Позајмено преку фр. *basse*, од итал. *basso* ‘низок, длабок’ од срлат. *bassus* ‘длабок, дебел’; сп. буг. *бас*, срп. *бас*, алб. *bas*, грч. *μπάσσο*, тур. *basso*.

бас² *бас* (dial.) m., *басови* pl.; ‘облог’.

■ Позајмено (можеби преку алб. *bast*), од тур. *bahis* ‘дебата; натпревар со зборови; облог’ од арапско потекло; сп. алб. *të vëmë (të zëmë, të lidhim) bast*, буквално: ‘да се фатиме на бас’, буг. *бас* ‘облог’.

басамак *басамак* (dial.) m., *басамаци* pl.; ‘скала, лествица; скалило на скала’.

■ Позајмено од тур. *basamak*, балкански туцизам; сп. алб. *basamak*, буг. (dial.) *басамак*, срп. *басамак*, ром. *basamac*.

басен *басен* m., *басени* pl.; ‘област од која истечни води се слеваат во некоја друга истечна вода или во неистечни води; подрачје со рудни наслаги; вештачки издлабен простор наполнет со вода (отворен или затворен) и (обично) наменет за капење’.

Во релација со: ▼базен

■ в. **базен**.

баскет *баскеѝ* m., *баскеѝи* pl.; ‘топка за кошарка; кошарка на еден кош’.

■ Позајмено од англ. *basketball*, што е сложенка од *basket* ‘кош’ (од неизвесно потекло) и *ball* ‘топка’ од герм. потекло (< ствгерм. *balla* ‘топка’); сп. буг. *баскетбол*; срп. *баскет*; алб. *basket-top, basket-lojë*; грч. *μπάσкет*; тур. *basketbol*.

басма *басма* f., *басми* pl.; ‘вид шарена памучна ткаенина’.

Во релација со: ▲басмичка, басмар, басмарка, басмен

■ Од тур. *basma*, што е изведено од глаголот *basmak* ‘притиска, печати’; балкански турцизам, сп.: буг. *басма, басмаджия*, срп. *басма, басмо, басмација, басамџија*, рус. *басма*, укр. *басма*, ром. *basma*, аром *băsmă*, алб. *bashtë*.

басна *басна* f., *басни* pl.; ‘кратка епска творба во стих или во проза со поучна содржина, во која луѓето и нивните карактеристики обично се претставени преку животни, растенија или предмети; измислица, неверојатна приказна’.

Во релација со: ▲баснар, баснарица, баснарка, басничка, баснописец, баснословен, баснотворец ▼бае, бајка

■ Во значењето ‘кратка поучна приказна’, најверојатно преку срп. *басна*, од рус. *басня* ‘басна’, а во значењето ‘мистични зборови кои се изговараат при баеење’ од псл. **basnъ*, именка изведена од глаголот **bati*, **bajati* ‘кажува, раскажува’ + **-snъ*, од пие. **b^heh₂-* ‘зборува, кажува’; сп. буг. *басня*, срп. *басна*, рус. *басня*, (arch.) *баснь*, укр. *басні*, хрв. *basna*, слн. *basen*, чеш. *baseň*, слч. *baseň*, пол. *baśń*. Слично со лат. *fābula* ‘наратив’, пгерм. **bōniz* ‘молитва’ и формално поврзано со стрч. *φάσμα* ‘привидение, фантом’ од истиот пие. корен но со друго значење.

бастион *бастѿион* m., *бастѿиони* pl.; ‘издаден дел од бедем на тврдина; кула на тврдина; добро чувано место, потпора во одбраната на некоја позиција’.

Во релација со: ▲бастионски

■ Позајмено од фр. *bastion*, што е изведено од срфр. *bastille* ‘тврдина’ < стфр. *baastel*, *basstel* ‘утврдување; утврдена кула; привремено утврдување изградено за напад или одбрана; (мал) замок или тврдина’, од герм. потекло (фран. **bastijan* ‘шије; ткае’ < пгерм. **bastaz* ‘влакна; јаже’; сп. буг. *бастуион*, срп. *бастуион*, алб. *bastion*).

бастун *бастѿун* и *бастѿум* m., *бастѿуни/бастѿуми* pl.; ‘специјално изработен стап со свиткана рачка за потпирање при одење’.

Во релација со: ▲бастунче, бастумче

■ Позајмено, најверојатно, преку тур. *baston*, или преку нгрч. *μπαστόνι* од венец. *baston*, ‘стап, прачка’; сп. итал. *bastone* со исто значење, буг. (dial.) *бастун*, срп. *бастун*, алб. *bastun*, грч. *μπαστόνι*, тур. *baston*. Венец. збор еволуирал од длат. *bastum* или *basto*, а во мак. јазик, освен формата *бастун* постои и *бастум*, што може да укажува и на постаро позајмување.

батак¹ *байѿак* m., *байѿаци* pl.; ‘кал; блато, мочуриште, кално место; безизлезност, хаос; расипан човек, никаквец’.

Во релација со: ▲батаклив ▼батакчија, батакчилак

■ Од тур. *batak* ‘блато, мочуриште, кално место’, изведенка од тур. гл. *batmak* ‘тоне, потопа, пропадне’; сп. и буг. *батак* ‘блато, кал’, *батакчија* ‘човек што не си ги плаќа долговите, што тоне во долгови’.

батак² *байѿак* m. (dial., colloq.), *байѿаци* pl.; ‘копан (обично кај птици)’.

■ Од псл. **bъtъ* ‘главна, дебела гранка на дрво; подебел крај (на гранка, стебло, мотка)’ и суф. **-ъkъ*, но сепак, се чини дека во мак. стандарден и колоквијален јазик формата *байѿак* и покрај тоа што е регистрирана во северните македонски говори, сепак се сведува на срп. *батак*. За семантичкиот развој, сп. англ. *butt* ‘бут, задник’, ‘поголем или подебел крај на нешто (на пр., *свински буѿи*)’, ‘подебелиот крај или рачка на алат или оружје’ итн. Псл. **bъtъkъ* се

сведува на пие. глаголска придавка **bhuto-* од **bhu(h₂)-* ‘настанува, никнува’ > псл. **byti*. Меѓу **bътъ* ‘тоа што никнало, настанало, се појавило’ и **batъ/*bътъ* ‘тоа со што се удира’ тешко е доследно да се разграничат облиците и значењета во словенските јазици.

батал *batāl* adj. (incl.); ‘запуштен, неприбран, неуреден, запоставен’.

Во релација со: ▲ батали, баталува

■ Од тур. *batal* ‘безвреден, неупотреблив; огромен’, покрај тур. *battal* ‘расипан, уништен, напуштен’ од арап. *baṭṭāl*, што е изведено од коренот *bṭl* ‘празен, суверен, неважечки’; балкански турцизам, сп. буг. *батал* ‘запуштен’, срп. *батал* ‘расипан; запуштен’, алб. *batal* ‘необработен’, ром. *batal* ‘скопен овен, јарец’, аром. *bātalci* ‘крупен, голем’.

баталјон *batāljon* m., *batāljoni* pl.; ‘воена единица составена од две до четири чети’.

Во релација со: ▲ баталјонски ▼ батерија

■ Од фр. *bataillon*, што е позајмено од итал. *battaglione* < *battaglia* чиешто постаро значење е ‘воена единица’ од длат. *battālia* ‘борба, битка’, варијанта на *battuālia* ‘борба на гладијатори’, од лат. *battuere* ‘бие (се), војува’; сп. англ. *battalion*, герм. *Bataillon*, ром. *batalion*, алб. *batalion*, пол. *batalion*, буг. *батаљон*, срп. *батаљон*, рус. *батаљон*, укр. *батаљйон*.

бате *batē* n. (hip.), *batēvci* pl.; ‘постар брат’.

Во релација со: ▲ бато, батко ▼ брат

■ Од прасловенски **batę* < **batъ*, во словенските јазици ретка деми-нутивна форма **batъ* + **-ę*, за која се врзуваат две значења ‘постар брат или кој било постар маж’ и ‘татко’; сп. буг. *бате*, (dial.) *бачо*, срп. *бата*, укр. *батя*, *батъо*, рус. *батя*, блр. *баця*, слч. *bat’a*. Постојат повеќе гледишта, дека е од иранско потекло **pHtā* ‘татко’, дека е позајмен од сттур. *bāča* ‘постар роднина’, дека е од палеобалкански супстрат, веројатно сроден со албанскиот *bacë* ‘обраќање кон постар роднина од почит’, романски *baci* ‘бач, главен овчар’ итн. Се чини како најубедлива претпоставката дека е хипокористик од псл. **brātrъ* или **brātъ*, сп. и унг. *bátya* ‘голем брат’, ром. *bade* ‘(arch.) постар брат; постар човек; (pejor.) слабо образован човек од село’. Трубачов (ЭССЯ 1: 164) го одделува **bat’a* од **brat(r)ъ* и го врзува со пие. **ph₂ter-* ‘татко’, но со оглед на значењата во македонските дијалекти, а и во голем дел од јужнословенските и западословенските јазици, сепак се работи за помлади образувања од *браѝ*; в. **батко** и **брат**.

батерија *баџерија* f., *баџери* pl.; ‘спој на неколку галвански елементи или на акумулатори заради добивање на поголема електромоторна сила или на поголема јачина на струјата; џебна електрична светилка; борбена и тактичка единица во артилеријата (обично од 3 до 6 топа)’.

Во релација со: ▲батериски ▼баталјон

■ Од фр. *batterie* < *battre* ‘бие, тепа’, што потекнува од лат. *battuere* (нлат. *battere*) ‘бие (се), тепа (се), војува’; сп. буг. *батерия*, срп. *батерија*, алб. *bateri*, грч. *μπαταρία*.

батиса (arch.) *баџиса*, *баџисааџи* pf.; ‘потоне, пропадне, упадне’.

Во релација со: ▲батисува, батисување

■ Од тур. *batmak* ‘потопи, потоне, пропадне’ + суфиксот *-иса* (од грчко потекло); балкански турцизам, сп. срп. *батисати*, буг. *батис(в)ам*, алб. *batis*.

батист *баџистџи* m., батистот (sg.); ‘вид многуfino и густо ткаено платно’.

Во релација со: ▲батистен

■ Позајмено од фр. *batiste* < *batishe*, што е изведенка од фр. *batter* ‘бие, тепа, чука (коноп, лен)’, од лат. *batt(u)ere* ‘бие, тепа’; сп. буг. *батист*, срп. *батист*. Околу потеклото и значењето на овој збор постои мислење дека е во врска со името на францускиот ткајач Баптист од Камбре, кој започнал со производство на овој вид стоки околу 1300 година, а личното име е изведено од лат. *baptista* ‘крстител’ (како атрибут на Св. Јован Крстител), што пак е преземено од грч. *βαπτιστής* ‘крстител’ < *βαπτίζω* ‘крсти’ < *βάπτω* ‘потопи, потопува’, или пак од неговата употреба при бришење на главите на децата по крштевањето.

батко *баџко* m. (hip.), *баџковци* pl.; ‘постар брат’.

Во релација со: ▲бате, бато ▼брат

■ Од прасловенски **batъko* < **batъ*. Во македонските дијалекти односот помал брат или сестра кон постар брат освен со називот *баџко* се изразува уште со називите: *баџе*, *баџенце*, *баџко*, *баџе* ‘помал девер’, *баче* и *бале*, коишто уште повеќе се емоционално маркирани. Од аспект на деривацијата извесно влијание има и карактерот на суфиксот *-ко* во јужнословенските јазици кој, за разлика од западнословенските и источнословенските, има друга функција, односно овој суфикс го изгубил примарното деминутивно значење.

бато *баџо* m. (hip., Voc.), *баџовци* pl.; ‘постар брат’.

Во релација со: ▲бате, батко ▼брат

■ в. бате.

бау *бау*, interj.; извик за подражавање истрел и сл.; (*бау-бау!*) за плашење на децата; самото измислено плашило со кое ги плашат децата.

■ Интернационална ономотопеја; сп. итал. *bai bai* ‘за плашење на децата’.

баџи *баџи*, *баџаџи* pf.; ‘бакне некого; (се ~) се бакне со некого’.

Во релација со: ▲ бацува, бацување, бацувачка, бацувка, бакне, бакнеж, бакнирака ▼ баца, бацка, бацло

■ Во секој случај од ономотопејско потекло, од експресивен корен каков што е пие. **bu-*, **bus-* ‘усна; баџи, бацува’; сп. лат. *basium* ‘бакнеж’, герм. *Buss* ‘бакнеж’, *bussen* ‘баџи, бацува’, англ. *buss* ‘бакнеж’, литв. *bičiūti* ‘се бакнува’, латв. *biša* ‘бакнеж’; сп. и перс. *bus* ‘бакнеж’. Мак. форми *баџи*, *бацува* се постари во однос на *бакне*, *бакнува*; в. **бакне**.

бацил *бацил* m., *бацили* pl.; ‘патогена бактерија во облик на стапче, предизвикувач на некои болести’.

Во релација со: ▲ бацилен, бацилоносител ▼ бактерија

■ Називот го создал герм. научник Ф. Ј. Кон (Ferdinand Julius Kohn) во 1872 г. и е дел од меѓународната научна (медицинска) терминологија; сп. англ. Во македонскиот јазик е позајмен веројатно преку герм. *Bazille* од лат. *bacillus*, односно *bacillum* ‘стапче’, што е деминутив од *baculum* ‘стап’. Името е мотивирано од фактот дека првите откриени микроби изгледале како стапчиња; в. **бактерија**.

бач *бач* m., *бачови* pl.; ‘старешина на бачило, најстар овчар на бачило’.

Во релација со: ▲ бачевина, бачина, бачило, бачилар, бачило, бачилски, бачува

■ Карпатско-балкански сточарски термин со нејасно потекло; сп. срп. *бач*, буг. *бач*, слч. *bač*, пол. *bacz*, ром. *baci*, алб. *baç*, *baħho*, унг. *bacs*, *bacsa*, *bacso*. Можеби преку **боач* (сп. *бан* < *боан* < *бојан*), од сттур. (аварска) титула **baγači*, веројатно од стиран. потекло, од истиот ие. корен како *боџ*, *боџаџи*; сп. срперс. *b(a)g* ‘господин’; источно- и западнословенскиот збор **bogačъ* ‘богат’ можно е да ја одразува истата иран. предлошка, наслонет на словенскиот суфикс **-ačъ*.

баџа *баџа* f., *баџи* pl.; ‘оцак, димник; прозорче на покрив од кука’.

Во релација со: ▲ баџичка, баџиче, бацин

■ Од тур. *basa* ‘отвор за чад, светлина итн.’; балкански турцизам, сп. буг. *баджа*, срп. *баџа*, алб. *baħha*, *baħhë*, грч. *μπάντσα*. Тур. *basa* е од перс. *bāsa* ‘голем прозорец’, изворно *bādcāh* ‘прозорец’, што е сложено од *bād* ‘ветар, воздух’ и *cah* ‘место’.

баџанак *баџанак* m., *баџанаци* pl.; ‘маж на свеската, роднинска врска помеѓу сопрузите на сестри’.

Во релација со: ▲баџанаков

■ Од тур. *başanak* ‘маж на свеската, роднинска врска помеѓу сопрузите на сестри’; балкански турцизам, сп. буг. *баджанак*, срп. *баџанак*, алб. *bachanak*, грч. *μπατζανάκις*, аром. *bîginac*.

баш¹ *баш* adv.; ‘токму на тоа место; токму во тоа време, тогаш; всушност’.

■ Најверојатно станува збор за вкрстување на континуантите на псл. **bъзь* ‘сосем, потполно’ и тур. *baş* ‘глава; врв; главен; водач; прв; токму’ на јсл. терен; в. **баш**⁻³

баш² *баш* part., за истакнување на некој исказ; за искажување различни емоции (одобрување, чудење, одбивање, негодување).

■ в. **баш**¹ и **баш**⁻³

баш⁻³ *баш*- prefix, прв дел од полусложенка со значење ‘прв, главен, најдобар, најважен, првокласен’

Во релација со: ▲башбакан, башибозук, башместо, башпријател, башчауш

■ Од тур. *baş* ‘глава; врв; главен; водач; прв; токму’ < сттур. *baş* ‘глава’; сп. буг. *баш*; срп. *баш*; алб. *bash*; ром. *baş*, грч. *μᾶς*; тур. *baş*.

башка *башка* adj. (indcl.) и adv.; ‘друг, посебен; посебно, одделно’.

Во релација со: ▼баш³

■ Од тур. *başka* ‘посебно, одделно, одвоено’ < сртур. *başka* или *başğa*, што е изведено од сттур. *baş* ‘глава’ + сттур. суфикс *-ka*; балкански турцизам, сп. буг. *башка*, срп. *башка*, ром. *başca*, алб. *bashka*. Во западнопреспанскиот говор зборот *башка* ‘заедно’ е во врска со алб. *bashkë* кој има различно потекло од тур. збор *başka*.

бдее *бдее*, *бдеаѝ* impf.; ‘не спие, ја поминува ноќта без сон; внимава, чува, се грижи за некого, за нешто’.

Во релација со: ▲бдеење, бдение, бденија, бдејач, бдејачка ▼буди

■ Од псл. **bъdēti* ‘остане буден’, од блтсл. **budē̃tei*, од пие. **bʰudʰ-ēh₁ye-ti* < **bʰewdʰ-* ‘остане буден’. Во релација со **blusti* ‘гледа’, **buditi* ‘буди’; сп. стсл. *бздѣти*, буг. *бдя*, срп. *бдеи*, рус. *бдеть*, хрв. *bdjeti*, слн. *bdeti*, слч. *bdiet*, чеш. *bdít*, пол. *bdzieć*; в. **буди**.

бе¹ *бе* interj., често продолжено *бее!*, *бе-е-е!* за подражавање блеење на овци.

Во релација со: ▲бека, бекне, бекнува, блее

■ Ономатопеја од прасловенско, а можеби уште од индоевропско потекло; сп.: слч. *be*, чеш. *be*, *bee*, пол. *be*, *bee*, укр. *бее*, литв. *be*, грч. *βῆ*, лат. *bee*, герм. *bäh*.

бе² *бе* interj. и part.; за засилување при обраќањето; за истакнување, за нагласување на исказот; за согласување, одобрување.

■ Според Скок (Skok 1: 128), Шкаљик (Škaljić 127) и ЕРСЈ (3: 17), најверојатно од тур. *be* со исто значење; сп.: срп. *бе*, буг. *бе*. Сепак, во турскиот јазик од нејасно потекло. Според Нишањан (Nişanyan <be>, <bge>) тоа е извик специфичен за румелиските дијалекти на турскиот јазик. Постои хипотеза дека е во албанскиот јазик веројатно во прашање кратка форма на пие. **bhrāter*- ‘брат’; сп. илир. *bra*, стсл. *bratъ*, стпрус. *brāti*, старонордски *broðir* ‘брат’. Можно е од албанскиот да навлегол во другите балкански јазици, особено во турскиот и во грчкиот јазик. Во БЕР (1: 38) буг. *бе* се изведува од *бате*, додека тур. *бе* се толкува како заемка од бугарски; сп. **бре**.

беатификација *беаџификација* f., *беаџификации* pl.; ‘Ставање во редот на блажените од страна на папата’.

Во релација со: ▲ беатифицира

■ Позајмено преку европските јазици; сп. итал. *beatificazione*, germ. *Beatifikation*, англ. *beatification*, буг. *беатификација*, срп. *беатификација*, ром. *beatificare*. Овој збор е од нлат. *beatificatio*, што е изведено од партиципската основа на длат. глагол *beātificō*, сложена од *beātus* ‘блажен, среќен’ и *faciō* ‘прави, чини, работи’.

бебе *бебе* n., *бебиња* pl.; ‘новороденче, мало дете уште непроодено, доенче’.

Во релација со: ▲ бебенце, бебуле, бепче, бебешки, бебиситер, бебиситерка, бебиситинг

■ Експресивен збор од детскиот јазик, можеби е заемка од тур. *bebek*; сп. срп. *беба*, (dial.) *бебе*, алб. *bebe*, ром. *bebelus*, но сп. и англ. *baby*, germ. *baby*, фр. *bebe*, итал. *bebe* итн.

бег¹ *беџ* m., *беџови* pl.; ‘бегство, бегане, забрзано движење, движење на некаде со трчање’.

Во релација со: ▲ бегство ▼ бега

■ Од псл. **bēgъ*, поствербал од **bēgti*; сп. буг. *бяг*, срп. *бег*, блр. *бег*, рус. *бег*, укр. *біг*, хрв. *bijeg*, слн. *beg*, чеш. *běh*, пол. *bieg*; в. **бega**.

бег² *беџ* m., *беџови* pl.; ‘благородничка титула, титула на феудален земјопоседник или на заповедник во Турското Царство’.

Во релација со: ▲ бегов, бегинка, беглак, беглик, беглербег, бегликчија, беговина, беговица, бегува, бежица

■ Од тур. *bey* ‘господин, началник’, во крајна линија од сттур. *beg* ‘главен, човек со титула’; сп. буг. *бей*, срп. *бег*, алб. *bej*, грч. *μῆνης*, *βῆης*, рус. *бей*, унг. *beu*. Постојат различни теории за натамошната етимологија на зборот. Според една од нив, можно е да има потекло од праиранскиот **bagáh*, од праиндоиранскиот **bʰagás* ‘бог’. Меѓутоа, деривацијата од иранскиот јазик е несигурна и можеби е вистински турски збор.

бега *беџа, беџааи* impf.; ‘се оддалечува со трчање; се истава, се губи, одбегнува; напушта, заминува, си оди, се иселува, изостанува; без знаење на родителите се мажи, оди по момче без дозвола од родителите; брзо поминува, исчезнува’.

Во релација со: ▲ бегање, бег¹, бегство, бегалец, бегалка, бегалко, бегалски, бегалство, беганица, беганка, бегач, бегол, бегум ▼ бежанец, бежанка, бежански

■ Од псл. **bēgati/*bēžati* impf., **bēgti/*bēgnōti* pf. < **bēti*, од пблтсл. **bēg'tei*, од пие. **b^hēg^w-e-ti* < **b^heg^w-* ‘бега од’; сп.: стсл. бѣгати, бѣжати, буг. *бягам*, срп. *бежати*, (arch., dial.) *бегати*, рус. *бѣгать*, укр. *бігати*, блр. *бѣгаць*, хрв. *bjegati/bježati*, слн. *begati/bežati*, слч. *behat/bežat*, чеш. *běhat/bežeti*, пол. *biegać/bieżeć*, глуж. *běhać/běžeć*, длуж. *bęgaś/bężaś*. Формата **bēgati* е секундарен итератив од **bēgti*, покрај архаичната интразитивна форма **bēžati* ‘е во трк, во бегство’.

бегол *беџол, беџлои* adj.; ‘што е направен набрзина, без задржување и задлабочување; површен; краткотраен’.

Во релација со: ▲ бегло ▼ бега

■ Од псл. **bēglъ*, изворно минат партицип од **bēgti* ‘бега, трча’ + **-lъ*, придавка со значење ‘избрзан, површен (што е направен брзо и површно)’; сп. буг. *бегъл*, блр. *беглы*, рус. *беглый*, укр. *біглий*, пол. *biegły*; в. **бега**.

беда *бега* f., *бегу* pl.; ‘немање доволно средства за живот; зло што може да го снајде човек, неволја, напаст, голема мака, несреќа’.

Во релација со: ▲ беден, бедник, бедничка, бедно, бедотија ▼ беди

■ Од псл. **bēda*, во крајна линија од пие. корен **bheydh-* ‘принудува, тера’; сп. стсл. бѣда, бѣдѣнѣ, буг. *беда*, срп. *беда*, блр. *бяда*, рус. *беда*, укр. *біда*, хрв. *bijeda*, слн. *beda*, слч. *bieda*, чеш. *bída* ‘сиромаштија, мизерија’, *běda* ‘тешкотија’, пол. *bieda* ‘сиромаштија’, *biada* ‘тешкотија’. Мислењата за псл. именка **bēda* се поделени, едни ја толкуваат како поствербал од псл. **bēditi*, **bēd'o*, додека пак други го изведуваат глаголот од именката. Сродно со литв. *bėda*, латв. *bēda* ‘несреќа, вина’, но и со литв. *bādas* ‘глад’, па според некои, можеби се работи за заемки во балтиските јазици од словенските. Во секој случај, конвергенцијата на двата извора не може да се исклучи.

бедем *бедем* m., *бегеми* pl.; ‘висок, дебел сид, насип околу тврдина, гради др.; заштита, одбрана од нешто’.

■ Од тур. *beden* ‘тврдина, кула, замок’, балкански турцизам од арап. *badan* < *bdn* ‘човечко тело без екстремитетите и главата, торзо; кратка кошула или оклоп без ракави’. Во мак. и во другите балкански јазици се развило само првото значење, како што е и во турскиот; сп. буг. *беден*, срп. *бедем* и (arch.) *беден*, алб. *beden*, грч. *μπεδένη*, ром. *bedean*. Замената на *-н* > *-м* е веројатно по пат на асимилација спрема *б-*, исто како и во *баџрем* (од постарата форма *баџрен*).

беди *беди, бедати* impf.; ‘обвинува, клевети’.

Во релација со: ▲ бедење ▼ беда, беден, бедник, бедничка, бедно

■ Веројатно од **bēda* ‘неволја, несреќа’ + **-iti*; сп. стсл. *бѣдити*, буг. *беда* ‘обвинува, клевети, убедува, поттикнува’, срп. *бедити, биједити*, рус. *бедить*, укр. *бідити* ‘пшуе, навредува’, слч. *biedit*, чеш. *bídit, bědit*, пол. *biedzić*; со некои од значењата веројатно од алтернативно потекло. Трубачов (ЭССЯ 2: 56–57, 92–93) смета дека е **bēditi* ‘порази, принуди’ од **bēda*, а дека секундарно **bisti/*biditi* > **bēditi* ‘убеди, поттикне’, во крајна линија, од пие. **b^hēyd^heti* ‘убеди, убедува’, посведочено во стгрч. *πειθω* ‘убедува, прогонува’.

бедро *бедро* n., *бедра* pl.; ‘надворешниот горен дел од бутот, од коленото до трупот’.

Во релација со: ▲ бедрен

■ Од псл. **bedro* (**bedra*), од блтсл. **bedra*, од пие. **b^hed^hróm*; сп. буг. *бедро*, срп. *бедро*, блр. *бядро*, рус. *бедро*, укр. *бедро*, хрв. *bedro*, слн. *bedro*, слч. *bedro*, чеш. *bedra* (pl.), пол. *biodro*. Постојат повеќе гледишта за крајната етимологија на овој псл. збор, а едно од најприфатливите, според нас, е дадено во ЕРСЈ (3: 40–42) при што се тргнува од основната семантика на појасот на кој се носи нешто прикачено, па **bedro* би можело да биде дисимилирано од **berdro* < пие. **bherdhrom*, nomen instrumenti од **bher-* ‘носи’, при што грч. *φέρ(ε)τρον* ‘носила’ би можело да биде (потполна) паралела, зависно од тоа дали станува збор за пие. суфикс **-tro-* или **-dhro-* > **-θρο-*, како во *ἄρθρον* ‘зглоб’ од **ar-* ‘спојува’.

беж *беж* adj. (indcl.) и *бежов, бежовиот* adj.; ‘бледокафеава боја’.

Во релација со: ▲ бежов

■ Од фр. *beige* ‘млечно бело, бледокафеава боја’ со нејасна етимологија; овој збор е интернационализам, сп. англ. *beige*, герм. *Beige*, итал. *beige*, шп. *beige*, буг. *бежов*, срп. *беж*, рус. *беж, беж(ев)ый*. Малку е веројатно дека е од итал. *(bam)bagia* ‘памук’, а другата претпоставка е дека можеби има врска со лат. *Baeticus*, од каде што потекнува името на една шпанска покраина Бетика, позната по производството на волна.

без¹ *без* праер.; ‘отсуство, немање, недостиг, лишеност или изземање на нешто’.

■ Од псл. **bez*, од балтсл. **bež*, од пие. **b^he* (инструментална партикула) + **-g^hz* ‘надвор’; сп. буг. *без*; срп. *без*, блр. *без*, рус. *без*, укр. *без*, хрв. *bez*, слн. *brez*, слч. *bez*, чеш. *bez*, пол. *bez*, глуж. *hjez*, длуж. *bžez*; сродно со литв. *bè*, латв. *bez*. Едно од можните гледишта е дека треба да се тргне од пие. сложенка **h₂bh-eg^hh-* каде што првиот дел е превојна празнина на истиот корен како што е во псл. **oba*, а вториот

дел како во предлогот **iz*, но постои и мислење дека првиот елемент е веројатно ист како оној во псл. **bo* ‘за’, литв. *bà* ‘навистина’, стгрч. *φῆ* ‘како’.

без⁻² без- p[ref.]; префикс за образување именки и придавки, а поретко прилози и глаголи, со значење ‘отсуство, немање, недостиг на нешто што е именувано во основата или лишено од нешто’.

■ в. без¹.

безбеден *безбеден, безбеднио̃ adj.*; ‘што е надвор од некаква опасност’.

Во релација со: ▲ безбедно ▲ безбедност, безбедносен

■ Од рус. (книжевно) *безбедный*; сп. срп. *безбедан*, буг. (arch.) *безбеден*, морфолошки од префиксот *без-* + именката *беда* + суфиксот *-ен*. Самиот збор во рускиот јазик не е народен, туку книжевен словенизам, од стсл. *бѣзбѣдѣньнъ*, придавка на **-ьнъ* изведена од псл. **bez-* и псл. **beda*, како калка спрема грч. *ἀκίνδυνος*.

безимен *безимен, безименио̃ adj.*; ‘што е без свое име, неименуван; непотпишан, неизвесен, незнаен’.

Во релација со: ▲ безименост

■ Од псл. **beziměньnъ*; морфолошки од префиксот *без-* + именката *име* + суфиксот *-ен*; сп. стсл. *бѣзимѣньнъ*, буг. *безименен*, срп. *безимен*, рус. *безымѣнный, безымянный*, блр. *безыменны*, укр. *безіменний*, хрв. *bezimen*, слн. *brezimen*, слч. *bezimenny*, чеш. *bezejmenný*, пол. *bezimien-ny*.

безобразен *безобразен, безобразнио̃ adj.*; ‘што е без образ, што не се срами од своите постапки, бесрамен, непристоен; безочен, дрзок, насилен’.

Во релација со: ▲ безобразно, безобразност, безобразие, безобразник

■ Сложен од префиксот *без-* + именката *образ* + суфиксот *-ен*, од стсл. *бѣзобразънъ* ‘безобличен; срамен’; сп. буг. *безобразен*, срп. *безобразан*, рус. *безобразный*, што е од исто црковнословенско потекло. Оваа придавка во црковнословенскиот е образувана како калка од грч. *ἀσχήμων*.

бекне *бекне, бекна̃ pf.*; за овца, јагне ‘испушти карактеристичен глас; изусти, прозбори (обично во негација)’.

Во релација со: ▲ бекнува, бекнување, блее ▼ бе¹

■ Од псл. **bĕknŭti/*beknŭti pf.* < **bĕkati/*bekati impf.*, перфективна глаголска форма на *-nŭti* од **bekati*, во крајна линија, од ономато-пејско потекло, од извикот *бе-е-е!* + **-kati*. Рефлекс на пие. **beh₁* ‘блее’; сп. срп. *бекнути*, хрв. *beknuti*, слн. *bekniti*, и имперфектните форми од псл. **bekati* > срп. *бекати*, рус. *бекать*, укр. *бекати*, хрв. *bekati*, слн. *bekati*, чеш. *bekati*.

бел *бел, белиоѝ* adj.; ‘што има боја на снег, на млеко и сл.; што е со светла боја наспроти тоа што е темно; што е побелен’.

Во релација со: ▲ беличок ▼ белее, бели, белец, белка, белич, белило, белина, белвица

■ Од псл. **bělъ*, од пие. **b^hel-* ‘бела површина или дамка’; сп. стсл. *бѣлз*, буг. *бял*, срп. *бео*, рус. *белый*, блр. *белы*, укр. *білий*, хрв. *бео*, слн. *bel*, слч. *biely*, чеш. *bílý*, пол. *biały*; сп. и ром. *bāl*. Сродно со литв. *bālas* ‘блед’, *bāltas* ‘бел’ и латв. *bāls* ‘блед’, *balts* ‘бел’. Оваа придавка уште во прасловенскиот период има широк опсег на значења (како, на пр., споеви кои означуваат дневна светлина – *бел ден* < псл. **bělъjъ dьнь*, оттаму и *обелогени*, или на пр., *бел свеѝ* < псл. **bělъjъ světъ*, оттаму и *белосвеѝски*. Придавката се користи и да означи бела, светла боја, наспроти црна, темна во описот на надворешниот изглед на луѓето (*белец* : *црнец*), на животните (*белич*, *белчо*, *белка*, *белвица*), на растенијата (*бел дабец*, *бел смил*, *бела ѝиква*), потоа кај прехранбените производи (*бел леб*, *бело месо*), во црковниот календар (*бела* или *сироѝусна недела*), во градежништвото (*бела црква*, *бел ѓраг*, оттаму и како топоними *Бела Црква*, *Белѓраг*). Од овие основни значења произлегле некои метафорични значења, како на пр., ‘безопасен, благопријатен’ итн.

белвица *белвица* f., *белвици* pl.; ‘вид ситна слатководна риба со бели, седефести крлушки; ендемски вид локализиран во Охридско Езеро, лат. *Salmothymus ohridanus*’.

Во релација со: ▲ белвие, белвичка ▼ бел

■ Од псл. **bělъ*, сп. буг. *бел(е)вица*, *бел(о)вица*, срп. (dial.) *белва*, *белвица*, *беовица*, алб. *belbicë*. Се чини дека овој ихтионим во образувањето се потпрел на моделот *ав-ица*.

белег *белеѓ* m., *белези* pl.; ‘природен или вештачки знак за распознавање; трага, лузна од нешто’.

■ Од псл. (јсл.) **bělęgъ*, во крајна линија, од сттур. *bel-* ‘означи’; сп. буг. *белег*, срп. *белег*, рус. *белѓг*, хрв. *biljeg*, унг. *belyeg*. Станува збор за рано позајмување во словенските јазици од некој старотурски извор, за што сведочи ареалот во алтајската јазична група; сп. чагат. *bilgü*, ујг. *bälgü*, тат. *bilgə*, монг. *bälgä*. Во современиот турски јазик глаголот е *bilmek* ‘знае’, а од неговиот негиран партицип на имперфектот *bilmez* води потекло и мак. *билмез* ‘глулак, незнајко’.

белезија *белеѓија* f., *белеѓии* pl.; ‘укирас што се носи на раката’.

Во релација со: ▲ белезија, белезица

■ Од тур. *bilezik* < сттур. *biläjzük*. Појавата на гласот *ѓ* во *белеѓија*, во дел од македонските говори, веројатно упатува на вкрстување на формите **bělęgъ* ‘знак’ и *bilezik* ‘алка’.

белезија *белезија* f., *белезии* pl.; ‘накит за раце’.

Во релација со: ▲ белгезија, белезица

■ Од тур. *bilezik* < сттур. *biläzük*. Овој збор во современиот македонски јазик е потиснат од турцизмот *алка*.

белезица *белезица* f., *белезици* pl.; ‘накит за раце; белезици (само pl.) окови на раце, лисици’; буг. *белезик*, *белезици* и *белезници* (pl.); срп. *лисице* (pl.); алб. *pranga*; грч. *χειροπέδες*; тур. *kelepçe*.

Во релација со: ▲ белгезија, белезија

■ Од тур. *bilezik* < сттур. *biläzük*. Овој збор, во значењето ‘окови на раце’ во современиот македонски јазик е потиснат од зборот *лисици*.

белило *белило* n., *белила* pl.; ‘козметичко средство за белење лице; хемиско средство за белење при перење и при варосување’.

Во релација со: ▲ белее, бели, белина ▼ бел

■ Од псл. **bēlidlo*, именка образувана од основата на глаголот **bēl-iti* + суф. **-dlo*, од пие. **b^hel-* + **-tlom/*-d^hlom*; сп. буг. *белило*, срп. *белило*, рус. *белила* (pl.), хрв. *bjelilo*, слн. *belilo*, слч. *bielidlo*, чеш. *bělidlo*, пол. *bielidło*.

белина *белина* f., *белини* pl.; ‘обележје на тоа што е бело; простор без печатен текст на страница од книга, весник’.

Во релација со: ▲ белинка, белее, бели ▼ бел

■ Од псл. **bēlina* < **bēl^h + *-ina*; сп. буг. *белина*, срп. *белина*, рус. *белина*, хрв. *bjelina*, слн. *belina*, чеш. *bělina*.

бело- *бело-* pref.; префикс за образување сложени зборови, при што како прва компонента се јавува придавката *бел*.

■ в. **бел**.

белоглав *белоглав*, *белоглавиоѝ* adj.; ‘што има бела, седа коса; што има коса без пигмент; вид орел’.

Во релација со: ▲ белоглавец

■ Од псл. **bēlogolvъ*, сп. буг. *белоглав*, срп. *белоглави*, рус. *белоголовый*, *белоголовая* ‘билка *Ptarmica cartilaginea*’, *белоголов* ‘билки *Erigeron acris* L., *Nigella damascena*; вид бобинки’, укр. *білоголовий*, блр. *белогаловы*, слн. *beloglav*, слч. *bielohlavý*, чеш. *bělohlavý*, пол. *bialogłowy*, *bialogłowa* f. ‘жена, невеста’.

белоушка *белоушка* f., *белоушки* pl.; ‘водна, неотровна змија со бела дамка зад ушите, лат. *Natrix natrix*; овца што има бели уши’.

Во релација со: ▲ бело- ▼ бел

■ Сложенка од псл. **bēl^h* ‘бел’ и **ornž* ‘(неотровна) змија’, проширена со суфиксот **-ъка*; сп. и срп. *белоушка*. Придавката **bēl^h* како прв дел од сложенката би можел да го содржи значењето ‘безопасен, неотровен’ или можеби ‘блатен, мочуриштен’, бидејќи неговите деривати во

словенските јазици означуваат блато, мочуриште, а вториот дел од сложенката, по обезвучувањето *ж > ш* пред *к*, се потпрел на *уво*, делумно и под влијание на двете светли дамки што ги има белоушката на главата; сп. и *белоушка* и *белушка* како назив за овца со бели уши.

беља *беља* f., *бели* (colloq. *бељи*) pl.; ‘зло, несреќа, штета’.

Во релација со: ▲ *бељација*

☐ Позајмено од отомански турски *bela*, од арапски *balā* ‘несреќа’; балкански турцизам; сп. буг. *беља*; срп. *беља*, *белај*; алб. *bela*; грч. *μπελάς*.

бенд *бенд* m., *бендови* pl.; ‘помала инструментална група, мал оркестар’.

Во релација со: ▼ *банда*

☐ Позајмено од англ. *band*, од стфр. *bande*, можеби од нгерм. **bandiz*, од пие. **bʰendʰ-* ‘врзува’; сп. герм. *Bande* ‘група’, буг. *банд*, *банда*, срп. *бенд*, алб. *bandë*, грч. *μπάντα*, тур. *bant*; в. **банда**.

бендиса *бендиса*, *бендисааи̯* impf.; ‘се допадне некому; се допадне некому нешто; (се ~) се допадне сам себеси; се допадне еден на друг’.

Во релација со: ▲ *бендисува*, *бендисување*, *бендисан*, *самобендисан*, *самобендисаност*

☐ Од тур. *beğenmek* ‘допадне, допаѓа’, што еволуирал од средно-турскиот глагол *beğen-* од сттур. *bēken-* ‘владее, вреднува, цени’. Овој глагол е изведен од сттур. *beg* ‘бег’.

бенефис *бенефис* m., *бенефиси* pl.; ‘претстава во корист на некој артист’.

Во релација со: ▼ *бенефит*, *бенефиција*, *бенефицира*, *бенефициран*

☐ Најверојатно преку рус. *бенефис* или буг. *бенефис*, од фр. *benefice*, наследено од стфр. *benefice* (потврдено од 1198 година), што е изведено од лат. *beneficium* ‘профит, заработка корист, предност’; сп. и срп. *бенефис*.

бенефит *бенефит* m., *бенефити* pl.; ‘полза, корист’.

Во релација со: ▼ *бенефис*, *бенефиција*, *бенефицира*, *бенефициран*

☐ Позајмено од англ. *benefit*, *benefite* ‘корист, придобивка’ < срангл. *benefytt*, *benefett* < англо-нормански *benfet* ‘добро направено’ < срфр. *bienfait* < стфр. *bienfet*, *bienfait*, што е изведено од минатиот партицип на *bienfaire* ‘добро направено’, од *bien* ‘добро’ + *faire* ‘прави, направи’, според моделот на лат. *benefactum* ‘добро дело’, оттаму и *benefactor* ‘добродетел’.

бенефиција *бенефиција* f., *бенефиции* pl.; ‘повластеност, привилегија, корист’.

Во релација со: ▼ *бенефис*, *бенефит*, *бенефицира*, *бенефициран*

☐ Преку европските јазици (англ. *benefice*, фр. *benefice*) од лат. *beneficium*, што е составено од *bene* ‘добро’ и *facere* ‘прави’.

бензин *бензин* m., *бензини* pl.; ‘течен, безбоен нафтен дериват што се употребува како погонско гориво’.

Во релација со: ▲бензински

■ Позајмено од germ. *Benzin*, термин што го создал germ. хемичар Е. Мичерлих (Eilhard Mitscherlich) во 1833 година, врз основа на називот *Benzoe-Säure* ‘бензоева киселина’. *Benzoe* е назив на смолата од дрвото бензоа, а името на тоа дрво доаѓа од шп. *benjuí* позајмен од арап. *lubān ḡāwī* ‘јавански мирис’, при што првиот слог е погрешно протолкуван како член (граматичка категорија во романските јазици). Смолата на дрвото бензоа се користела како парфем и била увезена од Ориентот.

бениген *бениџен*, *бениџниот* adj.; ‘што се лечи, што заздравува, не го доведува животот во опасност’.

Во релација со: ▲бенигност

■ Од од лат. *benignus* ‘љубезен, добар’, што е составено од лат. *bonus* ‘добар’ и *gignere* ‘роди’. Во лекарската средина овој термин се користи како спротивен на *малиген*.

бенка *бенка* f., *бенки* pl. и (colloq.) бемка, бемки; ‘мало темно петно, пигментен израсток на кожата на човекот во големина на зрно леќа; дамка; овца со црни петна по главата’.

Во релација со: ▲бенкалија, бенкичав, бенкичка

■ Од тур. *ben* (како и дем. форма *benek*) ‘пигментен израсток на кожата на човекот, особено на лицето, дамка; точка, крукче на платно’, што е од сттур. *beñ* или *teñ* ‘жито, зрно жито’ од перс. потекло; сп. буг. *бенка*, срп. (dial.) *бен*. Во мак. дијалекти се среќава и варијантата *бемка* (*бемкав*, *бемкаси*), со асимилација на *н* > *м* пред *к*.

бербат *бербаи* adj. (incl.); ‘нечист, валкан’.

Во релација со: ▲бербатен, бербати, избербати, бербатлак

■ Од тур. *berbat*, од отомански тур. *berbād*, од перс. *bar bād dādan* ‘уништи, разруши’, буквално ‘фрли во ветер’; сп. срп. *бербат*, *бербат*, буг. *бербат*.

бербер *бербер* m., *бербери* pl.; ‘лице што се занимава со бричење и потстрижување на лица од машки пол’.

Во релација со: ▲берберче, берберски, берберин, берберница, берберство

■ Преку тур. *berber*, од венец. *barbièr* (итал. *barbiere*), што е изведено од *barba* ‘брада’; сп. срп. *бербер(ин)*, буг. *бербер(ин)*, алб. *berber*, аром. *birber*, *barber*, ром. *bărbier*.

бере *бере*, *бераи* impf.; ‘собира плодови, растенија или делови од нив (со кинење, со тресење, со корнење); собира, збира, содржи; собира пари, штеди; (се ~) се собира, се здружува на едно место’.

Во релација со: ▲берење, берач, берба, добере, збере, избере, набере, побере, прибере, пробере ▼бира, бирач, збира, збирач, избира, брак, бreme, збор, зборува, собор, собира

■ Од псл. **bьrati* ‘бере, зема’, од блтсл. **bīrā²tei* од пие. **b^héreti*, во крајна линија од пие. корен **b^her-* ‘носи’; сп.: стсл. *бьрати*, блр. *браць*, рус. *братъ*, укр. *брати*, хрв. *brati*, слн. *brati*, слч. *brat*’, чеш. *brat*, пол. *brac*’, глуж. *brać*, длуж. *braś*. Сродно со лат. *ferō* ‘носи’, грч. *φέρω* ‘носи’. Во псл. дошло до промена на значењето ‘носи’ > ‘понесе’ > ‘земе’ > ‘бере’.

берза *берза* f., *берзи* pl.; ‘институција за организиран промет на хартии од вредност (акции и обврзници), пари и други услуги, според определени правила, обично преку посредници.’

Во релација со: ▲берзански

■ Од герм. *Börse*, што е позајмено од хол. *beurs*, од фр. *bourse*, од длат. *bursa* ‘мешина’ (првичното значење ‘животинска кожа’ во средновековниот латински се проширило во ‘мешина’ > ‘чанта изработена од кожа, кожена чанта’ > ‘чанта за чување пари’ > ‘паричник’), во крајна линија од стгрч. *βύρσα* ‘одрана кожа на животно, мешина’ од непознато потекло. Значењето ‘берза’ во современа смисла првично се врзува со хол. семејство Ван дер Бурсе (*Van der Beurse/Beurze*), пред чијашто палата во градот Бриж (во денешна Белгија) се собирале трговците; сп. срп. *берза*, хрв. *burza*, рус. *биржа*, англ. *bourse*, ром. *bursă*, перс. *burs*, тур. *burs*.

берикет *берикейи* m., *берикейиоий* (sg.); ‘род, плод, благодат’.

Во релација со: ▲берикетче, берикетен, берикетлија

■ Од тур. *bereket*, од арап. *baraka(t)*; балкански турцизам, сп. срп. *берикет*, *берећет*, буг. *берекет*, алб. *bereket*. Овој збор доаѓа од арамеј. *bərākā* или *bərāktā* ‘молитва направена со клекнување; благослов, изобилство, продуктивност’, сроден е со хебр. *bərakah* со исто значење, што е изведен од хебр. *berek* ‘колело’.

бес *бес* m., *бесови* pl.; ‘гнев, лутина, јарост; беснило; страст, поама; злодух, ѓавол’.

Во релација со: ▲бесен, беснее, беснило, беснотија, збесне, побесне

■ Од псл. **bēsъ*, од блтсл. **bai²sās*, од пие. **b^heyh²-* ‘се плаши’; сп. стсл. *бѣсз*, буг. *бяс*, *ярост*; срп. *бес*, рус. *бес*, блр. *бес*, укр. *біс*, хрв. *bijes*, слн. *bes*, слч. *bes*, чеш. *běs*, пол. *bies*, *bis*. Зборот *бес* во значење на ‘демон’ веројатно не е домашен во сите словенски јазици и е плод од влијанието на црковнословенскиот, а за пол. *bies* место очекуваното *bias* (за што сведочи топонимот *Biasowice*), веројатно е влијание од рускиот, па оттаму во СП (SP 1: 244–245) е и претпоставката дека со значење ‘гнев’ станува збор за поствербал од **bēsiti*.

беса *беса* f., *бесаи̑а* (sg.); ‘чесен збор, даден збор што се смета за светост во традиционалната култура на Албанците; ветување’.

Во релација со: ▲ бесалија

■ Од алб. *besë* ‘заклетва, чесен збор, завет; доверба, верување (во неког); (arch.) примирје меѓу два клана во крвна одмазда’, од пие. **bʰeydʰ-* ‘верува’; сп. буг. *беса*, срп. *беса*, аром. *besā*, грч. *πέσα*, тур. *besa*.

беседа *беседа* f., *беседи* pl.; ‘говор при свечен собир, посебно подготвена реч; проповед’.

Во релација со: ▲ беседи, беседење, беседник, беседништво

■ Од псл. **besēda* < **bez* ‘надвор’ + коренот од глаголот **sēdēti* ‘седи’; сп. буг. *беседа*; срп. *беседа*, блр. *бяседа*, укр. *бесіда*, рус. *беседа*, хрв. *besjeda*, слн. *beseda*, чеш. *beseda*, слч. *beseda*, пол. *biesiada*. Од словенските јазици во ром. *beseadǎ*, унг. *beszéd*, алб. *bisedë*. Етимолозите се согласни за вториот дел на зборот дека е од коренот на глаголот **sēd-*, но разногласноста е околу првиот елемент, односно дали е **bez-sēda* ‘седење надвор’, дали е **be-sēda* или пак е словенско ново образување (подетално в. ЕРСЈ 3: 177–179, како и Лома 2008: 199–216). Според нас, како што веќе наведовме, најприфатливо е првото толкување, со оглед на тоа што има паралели во повеќе јазици.

беси *беси*, *бесаи̑* impf.; ‘врзува, закачува нешто да виси; одземе живот со бесење; (се ~) си го одземе животот со бесење; (се ~) губи време, бесцелно се задржува некаде’.

Во релација со: ▲ бесење, бесилка, бесило, обеси ▼ виси

■ Со декомпозиција од *обеси* (стсл. *обѣсити*), од псл. **obvēsiti* ‘обеси’, што е составен од **ob-* и **vēsiti*, каузатив од **vīsēti*, што значи дека првично значење би било **‘предизвика нешто да виси’*; сп. буг. *беся*, срп. *бесити*, хрв. *bjesiti*; в. **обеси**, **виси**.

бесмртен *бесмр̑ѝен*, *бесмр̑ѝнио̑и̑* adj.; ‘што е без смрт, што не умира; што живее во сеќавањето на потомството, што има трајна вредност’.

Во релација со: ▲ бесмртник, бесмртност

■ Сложенка од *без-* и *смр̑ѝ*, псл. **bezsm̑rt̑nъ*, од **bez-* + **sm̑rtъ* + **-ънъ*; сп. буг. *безсмъртен*; срп. *бесмртан*, блр. *бессмяротны*, рус. *бессмертный*, укр. *безсмертний*, хрв. *bèsmrtan*; в. **без-** и **смрт**.

беснее *беснее*, *беснеаи̑* impf.; ‘лудува, води распуштен, распашан живот; врши терор, погроми и сл.; се пројавува со сета своја силина’.

Во релација со: ▲ беснеење, бесен, беснило, беснотија, збесне, разбесне ▼ бес

■ Од псл. (dial.) **bēs̑nēti* ‘беснее’, што е изведен од псл. придавка **bēs̑nъ* (> бесен), кој на јсл. терен (вклучувајќи го и слч.), го потиснал псл. глагол **bēsiti* во истите значења; сп. срп. *беснети*, (dial.) *беснити*, буг. *беснея*, слн. *besneti*, слч. *besniet*.

беспокој *бесѿокој* m., *бесѿокојоѿ* (sg.); ‘состојба на немир, неспокој’.

Во релација со: ▲беспокојство, беспокоен, беспокои, беспокојува
▼покој, упокои, упокојува, спокој, почине, починка, починува, почива, почивалиште

■ Сложенка од *без-* и *ѿокој*, од псл. **bez-* + **покојъ* ‘одмор; мир’ (**ро-* + **којъ*) од пие. **k^wouh₁-o-* < **k^wueh₁-* ‘одмор, починка, почивка, мир’;
в. **покој** и **почине, почива**.

бестрага *бесѿраѿа* adv.; ‘непознато каде, во неврат’.

■ Сложенка од *без-* и *ѿраѿа*; сп. срп. *бестрага*, буг. (arch.) *безтрага*;
в. **без-** и **трага**.

бетер *бешер* adv. и adj. (indcl.); ‘полош; полошо, повеќе’.

■ Од тур. *beter* ‘полош’, бакански турцизам од перс. *badtar* ‘полош’;
сп. срп. *бетер*, *бетернију*, *бетерник*, буг. *бетер*, алб. *beterr*.

бетон *бешон* m., *бешоноѿ* (sg.); ‘градежен материјал, смеса од цемент, песок и вода’.

Во релација со: ▲бетонски, бетонче, бетонира, бетониран, бето-
нирање, бетономешалка

■ Позајмено преку западноевроските јазици (можеби преку герм. *Beton*, од фр. *beton*), што е изведено лат. *bitumen* ‘асфалт’; в. **битумен**.

бекар *бекар* m., *бекари* pl.; ‘неженет човек, момче, ерген’.

Во релација со: ▲бекарче, бекарски, бекарство, бекарува, бекар-
штина

■ Од тур. *bekâr* ‘момче, неженет човек’; балкански туцизам од арап. потекло, сп. буг. *бекар(ин)*, срп. *бећар*, алб. *beqar*, ром. *becher*, аром. *bichiar*, грч. *μπεκιάρις*. Овој збор во турскиот јазик изведен е од арап. *bikr* ‘првороденче’, но се случила контаминација со персискиот збор *bikâr* ‘невработен, неактивен’.

беџ *беџ* m., *беџови* pl.; ‘значка, обележје’.

■ Од англ. *badge* ‘значка, обележје, амблем’, од лат. *bagea*, *bagia* ‘знак, амблем’, од неизвесно потекло. Можеби потекнува од срлат. *baga* ‘прстен’, од стсакс. *bāg*, *bōg* ‘прстен, украс’, од пгерм. **baugaz* ‘прстен, нараквица, лента’; сроден со шкот. *bagie*, *badgie*, *bawgy* ‘значка’; сп. фр. *badge*, рус. *бедж*, срп. *беџ*, буг. *бедж*.

бешамел *бешамел* m., *бешамелоѿ* (sg.); ‘бел сос од млеко, путер и брашно’.

■ Од фр. *bechamel* ‘бел сос од млеко, путер и брашно’; гастрономски интернационален термин, сп. англ. *bechamel*, итал. *besciamella*, шп. *bechamel*, алб. *beshamel*, грч. *μπεσαμέλ*, срп. *бешамел*, буг. *бешамел*. Овој сос пред да го добие името на францускиот благородник и меценат Луј де Бешамел (Louis de Béchamel, marquis de Nointel) бил познат

под името бел сос, но подоцна рецептот за овој сос бил изменет и подобрен од готвачот Франсоа Пјер де Ла Варен (François Pierre de La Varenne), кој го нарекол во чест на својот господар маркизот де Бешамел.

бешика *бешика* f. (colloq.), *бешики* pl.; ‘мочен меур; дел на телото под појасот’.

■ Преку срп. *бешика*, од лат. *vēsīca* ‘мочен меур’; балкански романизам од лат. потекло, сп. срп. *бешика*, алб. *fshikë, pshikë, mëshikë*, ром. *bășică*, (dial.) *beșică*. Во мак. дијалекти, поточно во Кукушко, се среќава формата *бишуџа* со значење ‘мочен меур’, што е потврда дека станува збор за латинизам, а не за турцизам (од тур. *beşik* ‘колепка, лулка’; во мак. јужни говори е регистрирана формата *бишик* со значење ‘колепка, лулка’).

би¹ *би* (3 sg.). pf.; ‘стана, се случи.’.

Во релација со: ▼ *е²* (сум, си, е; сме, сте, се; биди, бидете; бев, беше, бевме, бевте, беа; бидејќи; бил, била, било; биле)

■ Од псл. **by* < **bystь*, перфективна форма на аористот за 2. и 3. л. sg. од **byti*; в. *е²*.

би² *би* (3 sg.). pf.; ‘бие, тепа’ – аористна форма.

Во релација со: ▼ *бие*

■ Аористна форма од *бие*, од псл. **biti* ‘бие, тепа, удира’; в. **бие**.

би³ *би* part.; за образување можен начин (потенцијал).

Во релација со: ▼ *е²* (сум, си, е; сме, сте, се; биди, бидете; бев, беше, бевме, бевте, беа; бидејќи; бил, била, било; биле)

■ Од псл. **by* < **byti*, глаголска форма што во македонскиот јазик се граматикализирала како партикула за образување потенцијал; в. *е²*.

би-⁴ *би-* pgef.; префикс за образување сложенки, како прва компонента со значење ‘два’.

Во релација со: ▲ *ди-*.

■ Интернационализам позајмен од лат. префикс *bi-*, што се развил од пие. **dwi-*; сп. скрт. *dvi-*, *vi-* ‘раз-’, грч. *ди-* ‘два’. Од истиот корен како и во лат. *duo* ‘два’.

биатлон *биатлон* m., *биатлонои* (sg.); ‘зимска олимписка дисциплина со натпревар во две различни дисциплини (скијање на долги растојанија и стрелање со пушка)’.

■ Позајмено од герм. *Biathlon*, што е неокласична сложенка од лат. *bi-* и грч. *ἄθλον* ‘награда’ или *ἄθλος* ‘натпревар’ (стгрч. *ἀθλέω* ‘се натпреварува за награда’); в. **би-⁴** и **атлетика**.

Библија *Библија* f., *Библијата* (sg.); ‘збирка од стари канонски текстови кај Евреите и христијаните во два дела: Стар завет и Нов завет; Свето писмо’.

Во релација со: ▲ библиски

■ Позајмено од длат. *Biblia*, што е од грч. *βιβλία*, буквално ‘книшка, книже’, множина од *βιβλίον* ‘книшки, книжиња’, деминутив од *βιβλος*, *βύβλος* ‘папирусов лист’, а подоцна и ‘папирус, хартија, книга, писмо’.

библио- *библио-* pref.; префикс за образување сложенки, како прва компонента со значење ‘книга’.

Во релација со: ▲ библиограф, библиографка, библиографија, библиографски, библиотека, библиотечен, библиотекар, библиотекарка, библиотекарски, библиотекарство ▼ Библија.

■ Интернационализам што е изведен од грч. *βιβλίον*, ‘книшки, книжиња’, деминутив од *βιβλος*, *βύβλος* ‘папирусов лист’.

библиограф *библиограф* m., *библиографи* pl.; ‘составувач на библиографија’.

Во релација со: ▲ библиографка, библиографија, библиографски

■ Позајмено од европските јазици (фр. *bibliographe*, герм. *Bibliograph*, англ. *bibliographer*), од грч. *βιβλιογράφος* ‘тој што пишува книги, писар’ што е сложенка од грч. *βιβλίον* ‘книшки, книжиња’ и *γράφω* ‘пишувам’; в. **библио-**, **библиографија** и **-граф**, **-графија**.

библиографија *библиографија* f., *библиографии* pl.; ‘список на објавени дела од определена област или на објавени трудови од определен автор; (само sg.) наука за систематски опис на библиографските податоци; дел од труд, статија, со опис на користена литература’.

Во релација со: ▲ библиограф, библиографка, библиографски

■ Позајмено од европските јазици (фр. *bibliographie*, герм. *Bibliographie*, англ. *bibliography*), од грч. *βιβλιογραφία*, што е сложенка од *βιβλίον* (в. **библио-** и **Библија**) и *γραφία* (в. **-граф**, **-графија**). Во современа смисла, овој збор со значењето ‘попис на објавени дела од определена област или на објавени трудови од определен автор’ почнал да се употребува од 17 в., а во антиката грч. збор *βιβλιογραφία* значел ‘пишување книги’.

библиотека *библиотека* f., *библиотеки* pl.; ‘збирка книги; установа, зграда или просторија каде што се чуваат и читаат книги; орман во кој се чуваат книги; серија книги од определен вид издадени како целина’.

Во релација со: ▲ библиотекар, библиотекарка, библиотекарски, библиотекарство, библиотечен

■ Позајмено од европските јазици (фр. *bibliothèque*, герм. *Bibliothek*), од лат. *bibliotheca*, што е од грч. *βιβλιοθήκη* ‘збирка на книги, книжарница’, сложенка од *βιβλίον* (в. **библио-** и **Библија**) и *θήκη* ‘орман, складиште’; сп. и **аптека** каде што втората компонента е од истиот етимон (изведенка од грч. глагол *τίθημι* ‘стави’).

библиотекар *библиоџекар* m., *библиоџекари* pl.; ‘лице со стручна подготовка оспособено за работа во библиотека и со специјалните фондови и ракописи’.

Во релација со: ▲библиотекарка, библиотекарски, библиотека, библиотекарство, библиотечен

■ Позајмено од европските јазици (фр. *bibliothécaire*, герм. *Bibliothekar*) од лат. *bibliothecarius*, што е изведено од *bibliotheca*; в. **библиотека**.

бибер *бибер* m., *бибероџи* (sg.); ‘тропско растение од фамилијата *Piperaceae* чиешто зрнети плодови се користат како зачин’.

Во релација со: ▲биберче, забибери, збибери ▼пипер, феферон

■ Позајмено преку срп. *бибер* од отомански тур. *biber*, *büber* < перс. *bābārī* < стинд. *pipraṭī*; сп. скрт. *pipraṭī*, грч. *πιπέρι*, *πιπεριά* < стгрч. *πέπερι*, лат. *pipere*, аром. *pipere*, рус. *пéрец* (чёрный), укр. (*пéрець* чорний), гер. *Pfeffer*. Зборот *бибер* во македонскиот јазик спаѓа во разговорната лексика, со оглед на тоа што во мак. дијалекти одамна постојат синтагмите *ал џиџер*, *црвен џиџер*, а се однесува на зачин што се добива од сува црвена пиперка, па со подоцнежното навлегување на зачинот *Piper nigrum* се образувал и називот *црн џиџер*, разговорно *бибер*.

бива *бива*, *бивааџи* (dial.) impf.; ‘се случува, станува; може, можно е’.

Во релација со: ▲бидува ▼e² (сум, си, е; сме, сте, се; биди, бидете; бев, беше, бевме, бевте, беа; бидејќи; бил, била, било; биле)

■ Наследен од псл. **byvati*, од **byti* + **-vati*, од пие. **bʰuH-* ‘расте, стане, постои’. Сродно со литв. (dial.) *buvóti* ‘биде, сум’; сп. буг. *бивам*, срп. *бивати*.

бивол *бивол* m., *биволи* pl.; ‘преживар од родот на говедата со црна кожа и јаки рогови’; буг. *бивол*; срп. *биво*; алб. *bual*; грч. *βούβαλος*; тур. *büfalo*.

Во релација со: ▲биволче, биволица, биволски, биволар, биволарка, биволарски

■ Од псл. **byvolʰ* < влат. **būvalus* < лат. *būbalus* < стгрч. *βούβαλος* ‘вид африканска газела’. Мислењата на етимолозите за грч. *βούβαλος* се поделени: дека е со нејасна етимологија, но можеби на формата на зборот влијаело народното етимолошко поврзување со *βούς* ‘говедо’; дека во лат. е изведен токму од овој грч. збор но со значење ‘бивол’

е потврден дури по 600 г. по Хр. кога ова животно, по потекло од Индија, е донесено во Италија; дека е од истиот пие. корен **g^wow-s* ‘говедо, крава’; сп.: скрт. *gāu*, перс. *gāv*, стгрч. *βούς*, латински *bos*, фр. *boeuf*, нгерм. **kōus* > англ. *cow* ‘говедо’. Индоевропското */g^w/* во стгрч. редовно преминува во */b/*. Имајќи ги предвид повеќето гледишта, ние мислиме дека *бивол* е подоцнежна псл. заемка од влат. **būvalus* /**būfalus*. Оваа подоцнежна варијанта на влат. **būfalus* е раширена во европските јазици; сп.: итал. *bufalo*, оттаму во англ. *buffalo*, фр. *buffle*, а фр. збор бил извор за герм. *Buffel*. Кај источните Словени овој збор е целосно преосмислен во духот на народната етимологија, т.е. дека е **biǵvolъ* изведено од **biǵъ* ‘див’ + **volъ* ‘вол’; сп.: стсл. *бѣволъ*, рус. *буйвол*, блр. *буйвал*, *бавал*, *буйла*, укр. *буйвіл*, *буйвов*, хрв. *bivo*, слн. *bivol*, слч. *byvol*, чеш. *buvol*, пол. *bawół*; од јсл. во ром. *bivol*, аром. *bivul*, унг. *bivaly*.

бигамија *биџамија* f., *биџамијаѿа* (sg.); ‘брачна заедница на еден маж со две жени’.

Во релација со: ▲ бигамен, бигамист

■ Позајмено преку европските јазици (фр. *bigamie*, герм. *Bigamie*, англ. *bigamy*), од срлат. *bigamia*, што е изведено од лат. *bigamous* ‘оженет со две жени’, хибридна сложенка од лат. префикс *bi-* ‘дво-’ и грч. *γαμέω* ‘се жени’ < пие. **g^{em}-*.

бигор *биџор* m., *биџорой* (sg.); ‘шуплив варовит камен што се создава во извори и слапови; талог што се фаќа за садот со вода богата со калциум карбонат; мака, страдање’.

Во релација со: ▲ бигорен, бигорлив, бигорливост, бигориште, бигороса

■ Во досегашната етимолошка литература најчесто се констатира дека е потеклото на овој збор нејасно, претежно ограничен на јсл. терен, сп. срп. *бигар*, буг. *бигор*, но и алб. *bigorr*, ром. *Bigăr* (top.), аром. *gigór* (*gi-* < *bi-*), слч. *bigar* (најверојатно преку романскиот). Скок (Skok 1: 47) го споредува со алб. *bigorr* ‘вид карпеста формација’ и смета дека е веројатно од палеобалкански супстрат. Се чини дека е најприфатлива претпоставката дека се работи за балкански супстратен збор, а во ЕРСЈ (3: 227–229) се констатира дека неговата предбалканска предлошка можеби е посредно потврдена во античкиот хидроним *Begorritis* (езеро во Егејска Македонија). Споредбите со литв. *bigas* ‘мал, распадат’ и со рус. *бигать* ‘суши, исуши’ не се издржани. Според Чабеј (Çabej 2: 228, 489–490), алб. *bigorr*, врз основа на лингвистичката географија, е од мак. *биџор*, а не од срп. *бигар*.

биде *биде, бидаѝ* pf.; како самостоен полнозначен глагол ретко, само со формите за идно време се доближува до значењата ‘стане, се случи, има’.

Во релација со: ▲ бидне, збидне ▼ e² (сум, си, е; сме, сте, се; биди, бидете; бев, беше, бевме, бевте, беа; бидејќи; бил, била, било; биле)

■ Од прасловенски **byti*, од пие. **b^huH-* ‘расте, стане, постои’.

бие *бие, бијаѝ* impf.; ‘тепа, удира; пука; удира, шутира топка; чука, отчукува, пулсира; свони; удира (за ветер, сонце); војува; (се ~) се тепа, се удира’.

Во релација со: ▲ биење, биен, биеница ▼ битка бој, бич

■ Од псл. **biti*, **bьjǫ* ‘удира, тепа’, од блтсл. **bī²tei* < пие. **b^hi^h₂-ti*, презентска форма од **b^heyh₂-* ‘удри, се удри’; сп. стсл. *бити*, буг. *бия*, срп. *бити*, блр. *биць*, рус. *бить*, укр. *бити*, хрв. *biti*, слн. *biti*, слч. *bit*, чеш. *bit*, пол. *bić*, глуж. *bić*, длуж. *biś*.

бижутерија *бижуѝтерија* f., *бижуѝтеријаѝа* (sg.); ‘накит од евтини материјали што заменува скапоцен; продавница за накит’.

■ Позајмено од фр. *bijouterie* < *bijou* ‘парче накит’ (+ *-erie*, со вметнато *-t-*), што е позајмено од бретонски *bizoi*, *bizow* ‘прстен’, од *biz* ‘прст’; сп. буг. *бижуа*, *бижуер*, *бижу* ‘скапоцен камен’, срп. *бижутерија*, рус. *бижутерия*, алб. *bizhuteri*, итал. *bijouteria*.

бизарен *бизарен, бизарниоѝ* adj.; ‘необичен, чуден’.

Во релација со: ▲ бизарно, бизарност

■ Позајмено од фр. *bizarre* ‘чуден, необичен’ што е преземено од итал. *bizarro*, изворно ‘лут, бесен’ што е изведено од итал. *bizza* ‘гневност, импулсивност’; сп. англ. *bizarre*, герм. *bizarr*, срп. *бизаран*, хрв. *bizaran*, слч. *bizarný*.

бизмут *бизмуѝ* m., *бизмуѝоѝ* (sg.); ‘метал, обично служи за градење легури’.

■ Од нлат. *bisemutum*, од герм. *Wissmut*, што е сложенка од *weiße Masse* ‘бела маса’; сп. буг. *бисмут*, срп. *бизмут*, алб. *bismut*, грч. *βισμούθιο* англ. *bismuth*.

бизнис *бизнис* m., *бизнисоѝ* (sg.), (colloq.) *бизниси* pl.; ‘работа, деловност, ангажираност во некоја дејност што донесува економска корист; трговска или друга дејност што носи добра заработувачка’.

Во релација со: ▲ бизнисмен, бизнисменка, бизнисменски

■ Позајмено од англ. *business* ‘дејност што носи заработувачка, работа, деловност, ангажираност; фирма, компанија’; сп. фр. *business*, итал. *business*, шп. *bisnes*, буг. *бизнес*, срп. *бизнис*, алб. *biznes*, ром. *bişniţă*, рус. *бизнес*, пол. *biznes*, слч. *biznis*.

бизон *бизон* m., *бизони* pl.; ‘преживар од родот на диви говеда, особено развиен и обрастен во предниот дел на телото, со куси нозе’.

Во релација со: ▲ бизонски, бизонче

■ Позајмено преку европските јазици (герм. *Bison* фр. *bison*), од лат. *bisōn* (*visōn*), што потекнува од пргерм. **wisundaz*, можеби од пие. **wes-* ‘пасе’; сп. стпрус. *wis-sambrs* ‘бизон’.

бик *бик* m., *бикови* pl.; ‘нескопено говедо што најчесто служи за приплод; (fig.) многу силен, јак и отпорен човек; (astrol.) зодијачко сосвездие, зодијачки знак од 21 април до 20 мај’.

Во релација со: ▲ биковски, бикче

■ Од псл. **букъ*, натамошна етимологија нејасна, но најверојатно од ономотопејско потекло; овој псл. збор се толкува како поствербал од **bykati*/**byčati*; сп. стсл. *вѣжъ*, буг. *бик*, срп. *бик*, рус. *бык*, *быкъ*, укр. *бик*, хрв. *bik*, слн. *bik*, слч. *byk*, чеш. *byk*, пол. *byk*; слично е со литв. *bukti* ‘бучи, вие’, *bukauti* ‘рика (за стока)’, латв. *bucēt* ‘грми’, слично со велш. *bugad* ‘дувне’. Споредливо е и со сттур. *buka* ‘бик’.

биланс *биланс* m., *биланси* pl.; ‘состојба на приходите и расходите за определен период; краен исход, резултат од нешто’.

Во релација со: ▲ билансен, билансира, билансирање ▼ баланса, баланс

■ Позајмено преку герм. *Bilanz* од итал. *bilancia* < лат. *bilanx*; в. баланс.

билатерален *билайџерален*, *билайџералниош* adj.; ‘што се воспоставува меѓу две страни’.

Во релација со: ▲ билатерала

■ Позајмено од европските јазици (англ. *bilateral*, герм. *bilateral*) и претставува нова сложенка од лат. *bi-* ‘дво-’ (в. **би**-⁴) и *lateralis* ‘што е отстрана, страничен, бочен’ < лат. *latus* (G *lateris*) ‘страна’.

билбил *билбил* и *биљбиљ* m., *билбили*, *биљбили* pl.; ‘мала преселна птица што пее убаво, славеј; *Luscinia megarhynchos*’.

Во релација со: ▲ билбилче, биљбиљче

■ Позајмено преку тур. *bülbül* ‘славеј’, од арап. *bulbul*, што е изведен од коренот *blbl* од ономотопејско потекло, каков што е и арап. глагол *balbala* ‘што прави, произведува звук „бл-бл!“; балкански турцизам, сп. срп. *булбул*, *бумбул*, *биљбиљ*, алб. *bilbil*, грч. *μπιρμπίλι*.

билет *билеј* m., *билеји* pl.; ‘карта за превоз; влезна карта, влезница’.

Во релација со: ▲ билетче, билетар, билетарка, билетарница

■ Позајмено преку рус. *билет*, од фр. *billet* < стфр. *billette* од лат. *bulla* со нејасно потекло; сп. герм. *Billet*, итал. *biglietto*, буг. *билет*, алб. *biletë*.

билјард *билјард* m., *билјардои* (sg.); ‘игра со топчиња од слонова коска и со долг стап (так) што се игра врз специјална маса; Маса покриена со зелена чоја, наменета за таква игра’.

Во релација со: ▲ билјарден

■ Позајмено преку англ. *billiard* од фр. (*jeu de*) *billard* ‘(игра) билијард’ < стфр. *billart* ‘билијарски стап’, што е изведено од *bille* ‘стап, палка’; сп. герм. *Billard*, срп. *билијар*, алб. *bilardo*.

билтен *билџен* m., *билџени* pl.; ‘официјален извештај за некоја актуелна состојба што е во интерес на јавноста; назив за некои повремени или постојани публикации со определена содржина и за потесен круг читатели’.

■ Позајмено од фр. *bulletin* ‘соопштение; печат’, што е изведено срлат. *bulla* ‘печат’, изворното значење би било ‘проглас потврден со печат’.

билингвизам *билинџвизам* m., *билинџвизмои* (sg.); ‘употреба на два јазика од страна на еден говорител или во една заедница, двојазичност’.

Во релација со: ▲ билингвистички, билингвален, билингвалност

■ Позајмено од фр. *bilinguisme*, што е изведено од лат. *bilinguis* ‘двојазичен’ < лат. *bi-* ‘дво-’ (в. **би-⁴**) и *lingua* ‘јазик’; в. **лингвист**.

билион *билион* m., *билиони* pl.; ‘број што изразува вредност од милион милиони; многу голема сума, многу голем број’.

Во релација со: ▲ билионски

■ Позајмено од фр. *billion*, што е сложено од лат. *bi-* ‘дво-’ (в. **би-⁴**) и од вториот дел на зборот *милион*, со значење ‘милион милиони’; сп. и герм. *Billion*, срп. *билион*, хрв. *bilijun*.

билје *билје* n., *билјеѝо* (n. coll.); ‘општ назив за билки, тревки; билки и тревки со лековита моќ’.

Во релација со: ▲ билјар, билјарка, билјарски, билјарство, билка, билкар, билкарство

■ Од псл. **byľje*, збирна именка изведена од псл. **byľ* ‘билка’ + наставката за збирна множина **-ъје*, што е пак изведено од коренот **by-* на глаголот **byti*; сп. стсл. *бѣлиѣ*, буг. *биле*, срп. *биље*, блр. *былѣ*, рус. *быльѣ*, укр. *биля*, хрв. *bilje*, слн. *bilje*, слч. *bylie*, чеш. *bylí*. Ие. корен **bhuh₂-* од кој потекнува и псл. **byti*, не значел само ‘esse’, туку и ‘постои; расте’, па оттаму во некои јазици од тој корен се изведени именки што значат ‘билка, билје’; сп. грч. *φυτόν*.

билка *билка* f., *билки* pl.; ‘тревка, растение со лековита или со магиска моќ; лек’.

Во релација со: ▲ билкар, билкарка, билкарство, билјар, билјарка, билјарски, билјарство

■ Од псл. **byľka*, **byľka* ‘билка’ (од **byľ* + наставката **-ъка*), што е пак изведено од коренот **by-* на глаголот **byti*; в. **билје**.

бим *бим!* interj.; извик за подражавање краткотраен звук со висок тон.

Во релација со: ▲ бам!, бум!

▣ Ономатопеја.

бина¹ *бина* f., *бини* pl.; ‘зграда, кука’.

▣ Позајмено од отомански тур. *bina*, од арап. *binā* ‘градба, конструкција’; балкански турцизам, сп. срп. *бина*, буг. *бина*, алб. *bina*, ром. *bina*, аром. *binae*, грч. *μινᾶς*.

бина² *бина* f., *бини* pl.; ‘посебно уреден простор на кој се изведуваат театарски претстави, културно-уметнички програми и сл.’.

▣ Позајмено од герм. *Bühne* ‘сцена, скели’, од срвгерм. *bühne* ‘дрвена сцена, платформа, палуба, таван’ со натамошна неизвесна етимологија; сп. срп. *бина*, хрв. *bina*, кашуп. *bina*, ром. *bină*.

бинарен *бинарен*, *бинарниош* adj.; ‘што се состои од два дела, две целини, двоен’.

Во релација со: ▲ бинарно, бинарност, бинаризација

▣ Позајмено од длат. *bīnārius* ‘што се состои од два члена, двочлен’, што е изведено од лат. *bīnī* ‘по два, по двајца, пар’; сп. англ. *binary*, срп. *бинарни*, хрв. *binarni*, слч. *binärny*.

био- *био-* pref.; префикс за образување сложенки, обично термини од различни науки што ги означуваат односите со живата природа.

Во релација со: ▲ биограф, биографија, биографски, биодиверзитет, биоенергија, биолог, биологија, биомаса, биометрија, биометриски, биопсија, биоразградлив, биоритам, биосфера, биотоп, биофизика, биофизичар, биохемија, биохемичар.

▣ Позајмено од грч. *βίος*, ‘живот’ < пие. **ǵʰih₂wo-* ‘жив’.

биограф *биоџраф* m., *биоџрафи* pl.; ‘пишувач на биографија’.

Во релација со: ▲ биографија, биографски

▣ Позајмено од европските јазици (фр. *biographie*, герм. *Biograph*, англ. *biographer*), изведенка од биографија.

биографија *биоџрафија* f., *биоџрафии* pl.; ‘опис на животот на некоја личност; документ што ја опишува кариерата на кандидатот којшто конкурира за некоја позиција’.

Во релација со: ▲ биограф, биографски

▣ Позајмено од европските јазици (фр. *biographie*, герм. *Biographie*, англ. *biography*), од византиски грч. *βιογραφία*, што е сложено од *βίος* (в. **био-**) и *-γραφία* (в. **-граф, -графија**).

биолог *биолоџ* m., *биолози* pl.; ‘специјалист по биологија’.

Во релација со: ▲ биологија, биолошки

▣ Позајмено од европските јазици (герм. *Biologe*, фр. *biologiste*, англ. *biologist*), изведенка од биологија.

биологија *биологија* f., *биологијаиѝа* (sg.); ‘наука за живата природа, за законитостите во развојот на живиот свет; наставен предмет; учебник’.

Во релација со: ▲биолог, биолошки

■ Позајмено од европските јазици (фр. *biologie*, germ. *Biologie*, англ. *biology*), што е сложенка од *βίος* (в. **био-**) и *-λογία* (в. **-лог**, **-логија**).

бира *бира*, *бирааиѝ* impf.; ‘прави избор’.

Во релација со: ▲бирање, биралиште, бирач, бирачка, збира, избира, набира, обира, собира ▼бере, збере

■ Од псл. **birati*, дуративно-итеративна форма од псл. глагол **bьrati*; сп. буг. *бирам*, срп. *бирати*, блр. *біраць*, рус. *бирать*, укр. *бирати*, хрв. *birati*; в. **бере**.

биро *биро* n., *бироа* pl.; ‘одделение на претпријатие, установа; раководно тело; работна маса’.

Во релација со: ▲бирокурат, бирокуратка, бирокуратија, бирокуратизам, бирокуратизира, бирокуратизација

■ Позајмено од фр. *bureau* ‘уред’, изворно ‘груба ткаенина’ < длат. *burra* ‘издрпана, неуредна облека’, а семантичкиот развој од ‘ткаенина’ до ‘уред’ би можел да оди вака: ‘ткаенина’ > ‘маса покриена со ткаенина’ > ‘маса за пишување’ > ‘работна маса’ > ‘уред, работна соба’. На масите покриени со ткаенина се проверувала автентичноста на кованите пари; сп. germ. *Büro*, англ. *bureau*, буг. *бюро*, срп. *биро*, алб. *byro*, ром. *birou*.

бирокуратија *бирокуратија* f., *бирокуратијаиѝа* (sg.); ‘одделение на претпријатие, установа; раководно тело; работна маса’.

Во релација со: ▲бирокурат, бирокуратија, бирокуратизам, бирокуратизира

■ Позајмено од европските јазици (фр. *bureaucratie*, germ. *Bürokratie*, англ. *bureaucrasy*). Овој сложен збор е составен од *биро* како прв дел и вториот дел *-кратија*, како во зборовите *арисѝократија*, *демократија*, итн. Оваа кованица ја создал францускиот економист Винсент де Гуме (Vincent de Goumay).

бис *бис!* interj.; ‘уште еднаш, повторно’; извик со кој се изразува желба за повторување на некоја точка од културна програма.

Во релација со: ▼би⁻⁴

■ Позајмено од итал. *bis* < лат. *bis* < пие. **dwi-s* ‘двапати, двојно’; сп. срп. *бис*, буг. *бис*, алб. *bis*, ром. *bis*, скрт. *dvis*, грч. *δίς*; (в. **би-**⁴).

бисаѝи *бисаѝи* f., *бисаѝиѝе* (pl. t.); ‘споени две торби што се носат преку рамо или се префрлаат преку коњ или магаре; дисаѝи’.

Во релација со: ▼дисаѝи

■ Позајмено од некој романски извор, можеби од аром. *bisagă*, во крајна линија од лат. *bisaccium* ‘двојна вреќа’; сп. итал. *bisaccia*, (dial.) *bisuog*, слн. *bisaga*, *besega*, хрв. *bisage*, срп. *bisage*, буг. *bisagi*, грч. *βισάκι*. Овој сложен збор е составен од *bi* ‘два’ (в. би-⁴), и *saccus* ‘вреќа’.

бисер *бисер* m., *бисери* pl.; ‘бело, блескаво, скапоцено зрно создадено во внатрешноста на одреден вид школки; вид накит; нешто многу убаво’.

Во релација со: ▲ бисерче, бисерен, бисеров, бисерка, бисерлија, бисерница

■ Овој збор е посведочен само во јсл. јазици, од псл. (dial.) **bisъrъ*, **bisъrъ*, **bisъrъ*, веројатно рана заемка од арап. *busr* ‘бисер’, но со посредство на некој туркиски јазик (сттур. **büsrä*) или можеби од протобугарскиот јазик; сп. стсл. *бисъръ*, *бисъръ*, *бисъръ*, буг. *бисер*, срп. *бисер*. Зборот се ширел од југ кон север, во слн. *biser* е примен релативно доцна наспроти *perla*, во рус. *бисер* е дојден од црковно-словенскиот наспроти *жемчуг*.

бисквит *бисквиѝ* m., *бисквиѝи* pl.; ‘тенки, тврди колачи од брашно, шеќер и јајца’.

Во релација со: ▲ бисквитен

■ Позајмено од фр. *biscuit* < влат. **biscoctus* ‘двојно печено’, што е сложено од *bis* ‘двапати, двојно’ (в. **бис**) и *coctus*, партицип од глаголот *coquo* ‘пече, вари, готви’; сп. англ. *biscuit*, шп. *bizcocho*, итал. *biscotto*, алб. *biskuit*, буг. *бисквита*, срп. *бисквит*.

бискуп *бискуѝ* m., *бискуѝи* pl.; ‘(relig.) католичко свештено лице што управува со бискупија’.

Во релација со: ▲ бискупов, бискупија, бискупски

■ Од лат. *episcopus* ‘надзорник, надгледувач’ со посредство на балкански вулгарен латинитет, од стгрч. *ἐπίσκοπος* ‘надгледувач’, што е сложено од *ἐπισκοπέω* ‘чувам над’, од *ἐπί* ‘над, преку’ + *σκοπέω* ‘испитува, надгледува’ (в. и **епископ**); сп. срп. *бискуп*, хрв. *biskup*, слч. *biskup*, чеш. *biskup*, пол. *biskup*, рус. (од XIV в.) *бискуп*, блр. *біскуп*, укр. *біскуп*.

бискупија *бискуѝија* f., *бискуѝи* pl.; ‘(relig.) црковна област со која управува бискуп’.

Во релација со: ▲ бискупски, бискуп, бискупов

■ в. **бискуп**.

биста *биста* f., *бисти* pl.; ‘вајарско дело што го претставува човечкото тело до појас’.

■ Позајмено преку фр. *buste* од итал. *busto* < лат. *bustum* ‘надгробен споменик; гроб’, изворно ‘место каде што телата на умрените се спалувале и закопувале’; сп. герм. *Büste*, шп. *busto*, ром. *bust*, срп. *биста*, буг. *бюст*, алб. *bust*. Латинскиот збор настанал како резултат на погрешно разделување на партиципот на перфектот од глаголот *amburo* ‘спали, спалува’ како *am-bustus* место *amb-ustus*.

бистар *бистар*, *бистариош* adj.; ‘што е просирен и чист; јасен, блескав, сјаен; што сфаќа лесно и брзо; што гледа јасно’.

Во релација со: ▲ бистри, бистрина, бистрица, бистро, бистрота, бистротија

■ Од псл. **bystrъ* ‘брз’; сп. стсл. *bystръ*, ‘брз, прониклив’, буг. *бистър*, срп. *бистар*, блр. *быстры*, рус. *быстрый*, укр. *бистрий*, хрв. *bistar*; слн. *bister*, слч., чеш. *bystry*, пол. *bystry*, глуж. *bystry*. Од јсл. (мак.) во алб. *bistër* ‘кисел, јак’ и во нгрч. (dial.) *μπίστερο* ‘брз’ (Леринско), *μπίστρος* ‘остар (за вид); паметен’ Кардица, Крит. Иако според Трубачов (ЭСЯ 3:153–154) овој псл. збор нема соодветни паралели во другите ие. јазици, според Бернекер (Berneker 1:113) потеклото на овој збор треба да се бара во пие. **bhys-ro-*, **bhūs-ro-* и го поврзува со герм. јазици со основно значење ‘фрлање напред’; сп. стнорд. *bysia* ‘извира моќно, со голема сила’.

бистри *бистри*, *бистираш* impf.; ‘прави нешто да биде бистро; прави нешто да биде чисто, ведро; (се ~) станува бистар, се разбиструва (за течност); (се ~) станува јасен, светол’.

Во релација со: ▲ бистар, бистрина, бистрица, бистро, бистрота, бистротија

■ Од псл. **bystriti*, што е изведено од **bystrъ* ‘брз’; в. **бистар**.

бит¹ *биш* m., *бишош* (sg.); ‘општите животни услови, обичаи и традиции на еден народ’.

Во релација со: ▲ битов, битие, битен, битисува²

■ Од псл. **byть*, што е етимолошки идентично со глаголот **byti*; сп. срп. *бит*, хрв. *bit*, слн. *bit*, рус.(цсл.) *быть* ‘битие’.

бит² *биш* m., *биша*, *бишови* (pl.); ‘основна единица за количество податоци (информација)’.

Во релација со: ▲ килобит, мегабит, терабит

■ Позајмено од англ. *bit*, што е образувано со скратување на синтагмата *binary digit* ‘бинарна ознака’. Бит е единица за количина на податоци којашто може да има само две вредности: 0 (нула) и 1 (еден). Зборот го создал американскиот математичар Џон Туку (John W. Tukey), а на самиот облик на зборот влијаел и англ. хомоним *bit* ‘парче, делче’.

битанга *биѿанѿа* (colloq.) f./m., *биѿанѿи* (pl.); ‘никаквец’.

■ Позајмено преку срп. *битанга* ‘скитник, безделник’ од унг. *bitang* ‘плен, пљачка; парична казна, откупнина; скитник; вонбрачно дете; безвредник’. Унгарскиот збор потекнува од срвгерм. *biutunge* ‘плен, пљачка’; сп. буг. (dial.) *битанга*, *битанка*, *битанко*, ром. (dial.) *bitang*, *bitong*, *bitanc*, слч. (dial.) *bitang(a)*, укр. (dial.) *битанга*.

битие *биѿие* n., *биѿија* pl.; ‘тоа што живее, суштество; живот, суштествување’.

Во релација со: ▲ бит¹, битов, битен, битисува²

■ Наследено од стсл. *бѣтиѣ*, *бѣтиѣ*, од псл. **bytyje*, што е изведено од **byti* + **-byje*.

битиса (arch.) *биѿиса*, *биѿисааѿи* pf.; ‘заврши, скончи’.

Во релација со: ▲ битисува¹, битисан

■ Од тур. *bitti* (3. sg. pf. од *bitmek*) ‘исчезне, заврши’; сп. срп. *битисати*, буг. *бит(м)ис(в)ам*, аром. *bitisire*, *bitire*, алб. *bitis*.

битисува¹ (arch.) *биѿисува*, *биѿисувааѿи* impf.; ‘завршува, исчезнува’.

Во релација со: ▲ битиса, битисан

■ Од турцизмот *биѿиса*, што пак е од тур. *bitti* (3. sg. pf. од *bitmek*) ‘исчезне, заврши’; в. **битиса**.

битисува² *биѿисува*, *биѿисувааѿи* impf.; ‘живее, егзистира’.

Во релација со: ▲ бит, битие

■ Од *биѿие*, што пак е во врска со псл. **byti*. Иако во народниот јазик постоел зборот *биѿисува¹* со значењето ‘завршува, исчезнува’, што пак несомнено е дериват од *биѿиса* (< тур. *bitti* < *bitmek*), сепак хомонимот *биѿисува²* со значењето ‘живее, егзистира’ се јавил преку книжевноста, кој може да се смета и за контаминат од турцизмот *биѿиса* и домашниот збор *биѿие*, со оглед на тоа што *биѿиса* како свршен глагол може да го покрие значењето ‘заврши, скончи со живот’, в. **битиса** и **битие**.

битка *биѿка* f., *биѿки* pl.; ‘вооружен судир меѓу две војски; борба воопшто, за надмоќ, за превласт’.

Во релација со: ▲ бие ▼ бој, бич

■ Од псл. **bitъka* < **biti*, сп. буг. *битка*, срп. *битка*, слн. *bitka*, чеш. *bitka*, пол. *bitka*, слч. *bitka* ‘тепачка’. Би можело да се каже дека овој псл. збор е изведен од инфинитивната основа на гл. **bi-ti* + **-тъka*, како варијанта од **-tva*, а двете образувања се изведени од основата на супинот **bitъ* < **bhei-tu-*; сп. буг. *битва*, срп. *битва*, хрв. *bitva*, слн. *bitva*, слч. *bitva*, чеш. *bitva*, пол. *bitwa*, глуж. *bitwa*, длуж. *bitwa*, рус. *битва*, укр. *битва*, блр. *битва*. Ставот на Скок (Skok 1: 162) дека би можело *битка* да е деминутив од *битва*, не е издржан.

битумен *бийџумен* m., *бийџуменои* (sg.); ‘смола што се добива како резултат на распаѓањето на животински и растителни остатоци (петролеј, нафта, асфалт); вештачки продукт (смола од камен јаглен)’.

Во релација со: ▲ битуменски

■ Позајмено преку герм. *Bitumen* од лат. *bitumen* ‘смола, катран, асфалт’ < пие. **g^wet-u-* ‘смола’.

бифе *бифе* n., *бифеа* pl.; ‘мала гостилница или просторија во која се пие, најчесто стоејќи; орман или дел од орман во кој се држат пијалаци’.

Во релација со: ▲ бифеција, бифеџика

■ Позајмено од фр. *buffet* ‘креденец; масичка за храна; (slang) стомак’, засведочено во 1150 г., со изворните значењата ‘мала маса, масичка’, од стфр. *bufet*, со нејасна етимологија; сп. англ. *buffet*, герм. *Buffet*, *Büfett*; *Büfet*, *Büffet*, *Büfee*, *Büffee*, шп. *bufete*, чеш. *bufet*, слч. *bufet*, пол. *bufet*, рус. *буфет*, срп. *бифе*.

бифтек *бифџек* m., *бифџеџи* pl.; ‘парче говедско месо од задниот дел на грбот, покрај рбетот’.

Во релација со: ▲ бифеџика, бифеџика

■ Позајмено преку фр. *bifteck*, од англ. *beefsteak* ‘парче говедско месо’; сп. срп. *бифтек*, буг. *бифтек*, алб. *biftek*, тур. *biftek*, ром. *biftec*, грч. *μπιφτέκι*.

бич *бич* m., *бичеви* pl.; ‘плетена врвца од кожа, прицврстена за дрвена прачка што служи за терање добиток; казна, несреќа, зло’.

Во релација со: ▲ бичува, бичување ▼ бие, битка, бој

■ Од псл. **bičь*, што е изведено од **biti* + **čь*; сп. стсл. *бичь*, буг. *бич*, срп. *бич*, рус. *бич*, укр. *бич*, блр. *біч*, хрв. *bič*, слн. *bič*, слч. *bič*, чеш. *bič*, пол. *bicz*; од словенските јазици во герм. *Peitsche* (и повратно во пол. *pejcz*), ром. *bici*.

бичи *бичи*, *бичаи* pf.; ‘сече, реже трупци за штици, греди и сл.’.

Во релација со: ▲ бичење, бичкија, бичкиџија, бичкиџилница

■ Од тур. *biçtek* ‘сече, реже’, можеби преку *бичкија* ‘рачна пила од дрвена рамка и челичен лист со остри запци на долниот раб’ од тур. *biçki* ‘пила’; сп. срп. *бичити*, буг. *бича*; в. **бичкија**.

бичкија *бичкија* f., *бичкии* pl.; ‘рачна пила од дрвена рамка и челичен лист со остри запци на долниот раб’.

Во релација со: ▲ бичи, бичење, бичкиџија, бичкиџилница

■ Од тур. *biçki* ‘пила’, балкански турцизам; сп. срп. *бичкија*, буг. *бичкија*, ром. *beschie*, *bischie*, *baschie*. Тур. збор еволуирал од сттур. *biçgi* ‘алатка за сечење’, што е изведен од основата на сттур. глагол *biç-*.

бичува *бичува, бичувааѝ* impf.; ‘удира, тепа со бич; остро критикува’.

Во релација со: ▲бичување, бич ▼бие, бој, битка

■ Изведено од *бич* + суфиксот *-ува*, од псл. **bičъ*, што е изведено од **biti* + **čъ*; в. **бич**.

благ *блаџ, блаџиоѝ* adj.; ‘што е со сладок вкус; добар, мирен; што слабо, во мала мера го изразува своето основно својство’.

Во релација со: ▲благичок, благо, блажина ▼благајна, балајник, балајничка, балајнички, (можеби) бог, богат

■ Од псл. **bolgъ* ‘добар’; сп. стсл. *благъ*, ‘добар’, буг. *благ*; срп. *благ*, блр. *благі*, рус. *благой*, укр. *благий*, хрв. *blag*; слн. *blag*, чеш. *blahý*, пол. *blogi*. Натамошна етимологија е неизвесна, иако некои етимолози заедно со именката **bolgo* (мак. *благо*) ‘добро, благосостојба’ ги доведуваат во врска со пие. корен **b^hel-* ‘блеска’; сп. скрт. *bhargas* ‘блесок’, срвнем. *blanch* ‘бел, сјаен’, што претпоставува семантички развој ‘сјаен’ > ‘добар’ > ‘благ, угоден (духовно)’, но и ‘богат (материјално)’.

благајна *блаџајна* f., *блаџајни* pl.; ‘орман во кој се чуваат пари, хартии од вредност, каса; канцеларија или одделение на претпријатие или установа каде што се врши уплата и исплата на парични средства’.

Во релација со: ▲балајник, балајничка, балајнички ▼благо (можеби) бог, богат

■ Изведено од благо¹, од псл. **bolgo*, номинализација на **bolgъ* + *-o*; сп. срп. *благајна*, хрв. *blagajna*, слн. *blagajna*; сп. и герм. *Schatzkammer*.

благо¹ *блаџо* n., *блаџа* pl.; ‘слатко, густо сварено овошје со многу шеќер (sg.); општ назив за секое јадење приготвено со шеќер; пари, злато, разни скапоцености; духовно богатство, вредност (fig.); материјално богатство, богатството што го дава земјата, морето и сл. (fig.)’.

Во релација со: ▲благ, благичок, блажина ▼благајна, балајник, балајничка, балајнички, (можеби) бог, богат

■ Од псл. **bolgo*, номинализација на **bolgъ* + *-o*; сп. стсл. *благъ*, рус., укр. *болого*, хрв. *blago*; слн. *blago*, слч. *blaho*, чеш. *blaho*, пол. *blogo*. Основно значење во словенските јазици е ‘добар’, а оттаму се развиваат значењата ‘угоден; љубезен’ и ‘имотен, богат’.

благо² *блаџо-* pref.; прв дел од сложеники со значење ‘добар, пријатен, мил’.

■ в **благо**¹.

благодари *блаџодари, блаџодараѝ* pf./impf.; ‘изрази, изразува благодарност, признателност за сторено добро’.

Во релација со: ▲ благодарене, благодарејќи, благодарен, благодарение, благодарница, благодарност, благодарствен

■ Наследено од стсл. благодарити, -рж 'благодари', калка од грч. εὐχαριστεῖν 'е благодарен', што е сложено од εὖ- 'добро-' и χάρις 'услуга, благодарност'; сп. буг. *благодаря*, срп. *благодарити*, слч. *blahodariť*, рус. *благодарить*, рус. (цсл.) *благодарити* 'прави добро; благодари'.

благодат *бла̋дoгaт̋и*, *бла̋дoгaт̋иoи̋* m. и *бла̋дoгaт̋и̋иa* f., *бла̋дoгaт̋и* pl.; '(relig.) благослов, милост што се бара од Бога; општо добро за човекот, благосостојба, среќа'.

Во релација со: ▲ благодатен, благодатно

■ Сложенка од *бла̋* < псл. **bolgъ* 'добар' и од коренот што се наоѓа во **děti* (в. **дене**, **вдене**); сп. стсл. *благодѣть*, *благодать*, срп. *благодат*, буг. *благодат*. Овој сложен збор е калка од грч. *εὐεργεσία*.

благороден *бла̋гoрoдeн*, *бла̋гoрoднiои̋* adj.; 'што има високи морални својства; што е од висок род; што дава богат род, што е од висококвалитетна сорта'.

Во релација со: ▲ благородие, благородство, благородник, благородничка, благородништво

■ Од стсл. *благородьнъ* 'благороден, племенит', калка од грч. εὐγενής, што е сложено од εὖ- 'добро-' + γένος 'род, потомство' + -ής (наставка на придавката) од *γίγνομαι* 'стане'; сп. буг. *благороден* 'благороден, племенит; морален, самопожртвуван', срп. *благородан* 'племенит, душевен, хуман', слн. (arch.) *blagoroden*, рус. *благородный*.

благослов *бла̋гoслoв* m., *бла̋гoслoви* pl.; 'зборови што изразуваат добри желби со повикување на божја милост, придружени со крстење, прекрстување; изразување желба до неког за нешто добро, за среќа, здравје, успех и сл.; изразување согласност, одобрување од родител или близок човек за нешто крупно, важно во животот (за брак и др.)'.

Во релација со: ▲ благословен, благослови, благословува

■ Сложенка од *бла̋* < псл. **bolgъ* 'добар' и од коренот што се наоѓа во **slovo* (в. **слово**); сп. стсл. *благословение*, *благословіе*, срп. *благослов*, буг. *благослов*, хрв. *blagoslov*. Овој сложен збор е калка од грч. *εὐλογία*.

благослови *бла̋гoслoви*, *бла̋гoслoвaи̋* pf.; 'даде благослов; (relig.) со обред (најчесто црковен) искаже молба за божја милост и помош'.

Во релација со: ▲ благословува, благословување, благослов, благословија

■ Наследено од стсл. благословити 'благослови, благословува; благодари, восхвали, восхвалува, прослави, прославува', калка од грч.

εὐλογεῖν, што е сложено од *εὖ*- ‘добро-’ и *λόγος* ‘збор’; сп. буг. *благословя(м)*, срп. *благословити*, слн. *blagosloviti*, рус. *благословить*, рус. (цсл.) *благословити* ‘повика/повикува Божја милост’.

благост *блаґосіи* f., *блаґосіи* pl.; ‘блажина, слаткост; добрина’.

Во релација со: ▲ благо¹, благота, блажина

■ Од псл. **bolgostь*, сп. стсл. *благость* ‘добрина, милост’, срп. *благост* ‘слаткост, добрина, племенитост, кроткост, угодност, пријатност’, буг. *благост* ‘добрина, ‘пријатност, уживање’, слн. *blagost* ‘добрина’, (arch.) ‘среќа’, чеш. *blahost* ‘благосостојба’, длуж. *blogosc* ‘среќа’.

блада *блада*, *бладааи* impf.; ‘изговара нејасни зборови, зборува неразбирливо (обично во состојба на сон или бунило); зборува бесмислици’.

Во релација со: ▲ бладање ▼ блуд, блуден, блуди, блудник, блудница, блудничи, блудство, блудствува

■ Од псл. **blōdati* (**blōdajō*, 1 sg. praes.), од блтсл. **blond-ei/i-* < пие. **b^hlond^h-eie*, сп. стсл. *блждити* ‘зборува неразбирливо, застранува (од пат), блудничи’, рус. *блудить* ‘талка, скита; блудничи’, буг. (dial.) *бълдам*, *блъдая*, срп. *блудити* ‘талка; греша; се залажува; блудничи’, хрв. *bluditi* ‘талка; греша; се залажува; блудничи; чеш. *blouditi* ‘се загуби (по патот), талка; греша’, пол. *blądzić* ‘греша; се загуби; талка’. Колебањата кај етимолозите се дали е архаичен фактитив од **blęsti* ‘греша, се збунува’, или пак, е деноминал од **blōdъ* ‘заблуда’, **blōda* ‘морална или физичка деградација’ + **-ati*. На јужнословенски терен се чини дека само во македонскиот јазик, во коренот на зборот **blōd-*, има семантичко разграничување на формите со *-a-* (*блада*, *бладање* ‘зборува неразбирливо во сон или во бунило’), и со *-y-* (*блудничи*, *блудствува*, *блуд*, *блуден*, *блудник* ‘врши полови, неморални дејства, се оддава на разврат’, *заблудува*, *заблуда* ‘застранува од пат (физички или морално); во БЕР (1: 53) за *бладам* ‘зборува во сон’ потврдата е од Прилеп (македонски централни *a*-говори, токму по развојот на **ŕ > a*).

блажен *блажен*, *блажениои* adj.; ‘што е исполнет со чувство на голема среќа, на големо задоволство; што изразува чувство на среќа, радост, блаженство’.

Во релација со: ▲ блажено, блаженост, блаженство

■ Од стсл. *блаженъ* ‘блажен, среќен, честит’, што е пасивен партицип од *благити*, калка од грч. *μακαρίζειν*; сп. грч. *μάκαρ*, *μακάριος* ‘блажен’ и лат. *beātus* ‘среќен’, при што кај стсл. придавка *блаженъ*, освен основното значење ‘добар’ се јавуваат и значењата ‘среќен’, ‘благословен’, ‘благодотворен’.

блаженство *блаженсѣво* n., *блаженсѣва* pl.; ‘состојба на голема радост, среќа; место каде што владее само радост и среќа, рај, царство небесно; (relig.) збир заповеди (или препораки) на Исус Христос изречени во *Беседата на Ѓората* и *Беседата на рамницата* претставени во евангелијата според Матеј и според Лука; (relig., sg.) составен дел од титулата на црковен поглавар’.

Во релација со: ▲блажен

■ Од стсл. *блаженство* ‘блаженство, среќа’, деадјектив од *блаженъ* > блажен, со суфиксот *-ство, што е калка од гр. *μακαριότης* од *μακάριος* ‘блажен, среќен’; сп. буг. *блаженство*, срп. *блаженство*, рус. *блаженство*, укр. *блаженство*.

блажи *блажи*, *блажаи* impf.; ‘има благ, сладок вкус; се заслади; изеде нешто благо, слатки; прави нешто да биде благо, смалува острина, лутина и сл.; мрси’.

Во релација со: ▲блажење, благ, благо¹, благод, блажина, заблажи, облажи, разблажи ▼блажен, блажено, блаженство

■ Од псл. **bolžiti*, *bolžo*, сп. стсл. *блажити* ‘восхвалува, велича, прославува’, срп. *блажи* ‘прави нешто да биде благо, ублажува; пријатно, благотворно дејствува (на нешто); исполни со блаженство (душа, срце); успокојува, смирува (некого)’, буг. *блажа* (*се*) ‘мрси во време на пост’, (dial.) *блажа* ‘дава мрсна храна’, ‘има пријатен, сладок вкус (за храна)’, слн. *blažiti* ‘смирува, олеснува; оплеменува; прави среќен’, слч. *blažit* ‘прави некого среќен, блажен’, чеш. *blažiti* ‘придизвика благосостојба, радост’, рус. (цсл.) *блажити* ‘восхвалува, велича, прославува’, ‘покажува милосрдие’, рус. *блажить* ‘велича, воздигнува’. Псл. глагол **bolžiti* е изведен од придавката **bolgъ(jь)* > благ, со суфиксот *-iti.

блажина *блажина* f., *блажинаи* (sg.); ‘својство на благ, сладок; блаженство’.

Во релација со: ▲блажи ▼благ, благо¹, благод, блажен, блажено, блаженство

■ в. **блажи, благ и блаженство.**

бламажа *бламажа* f., *бламажаи* (sg.); ‘срамота’.

Во релација со: ▲бламира, бламирање

■ Позајмено од герм. *Blamage* (< *blamieren* + *-age*), измислен од германски студенти од две француски компоненти (*blâme* и *-age*), според тоа станува збор за псевдогалицизам, односно „заемка“ која, всушност, е создадена од јазични делови од фр. во герм. јазик; сп. срп. *блам*, *бламажа*, чеш., слч. *blamaž*, пол. *blamaż*.

бламира *бламира*, *бламираа̃* pf./impf.; ‘осрамоти, осрамотува некого, предизвика, предизвикува чувство на срам; (се ~) се осрамоти, се осрамотува’.

Во релација со: ▲бламирање ▲бламажа

■ Позајмено од герм. *blamieren* ‘срамоти, посрамоти; се срамоти, се посрамоти’ од фр. *blâmer*, од стфр. *blasmer*, од длат. *blastēmāre*, варијанта на *blasphēmāre* ‘укорува, обвинува’, што е преземено од грч. *βλασφημέω* ‘зборува лошо (за некого), озборува; сп. срп. *бламирати*, слч. *blatovať* sa.

бланкет *бланке̃т* m., *бланке̃ти* pl.; ‘формулар, образец за разни потреби’.

Во релација со: ▲бланко

■ Позајмено од герм. *Blankett*, од *blank* ‘сјаен, чист, белузлав’, што е создадено според фр. истозначна синтагма *carte blanche*, буквално ‘бел (неисполнет) лист’. Во фр. постои и зборот *blanquette* со повеќе значења што се семантички поврзани со ‘бел’: ‘пенливо бело вино направено од бело грозје; вид летна бела круша; првата чиста дестилација на бренди; вид чорба од бело месо’ што е изведенка од прованс. *blanqueto*, деминутив од *blanc* ‘бело’, изведено, преку раниот средновековен латински *blancus*, од фран. **blank* ‘блескав, бел, сјаен’, од пгерм. **blankaz* ‘чист, сјаен’, во крајна линија од пие. **b^hleig-* ‘блешти, блеска, свети’.

бланко *бланко* adj. (indcl.) и adv.; ‘неиспишан, непотполнет (обично во изрази: бланко-кредит, бланко-меница, бланко-потпис)’.

Во релација со: ▲бланкет

■ Позајмено од герм. *blanko* ‘неиспишан, непотполнет’, што е вкрстување од герм. *blank* ‘сјаен; бел’ и итал. *bianco* ‘бел; неиспишан’; герм. *blank* потекнува од пгерм. **blankaz* ‘чист, сјаен’, а итал. *bianco* е од влат. **blancus* ‘бел; неиспишан’, што е повторно заемка од пгерм. **blankaz*.

блантав *бланти̃ав*, *бланти̃авио̃и* adj.; ‘храна, пијалак без одреден вкус; безвреден, слаб’.

Во релација со: ▲блантавост

■ Од ром. *bland* ‘благ, питом; мек; нежен’; сп. срп. *блантав* ‘безвкусен, блуткав; гаден, одвратен’, буг. *бланав* ‘безвкусен; безопасен; питом, добар; што зборува и работи споро’ *бленав*, *блянав* ‘безвкусен’. Ром. *bland* потекнува од лат. *blandus* ‘мил, пријатен’.

бланшира *бланишира*, *бланишираа̃* pf./impf.; ‘обелува, кратко проврие; бојоса коса со козметички препарат да изгледа бела’.

Во релација со: ▲бланширање

■ Позајмено од фр. *blanchir*, што е наследено од стфр. *blanchir*, од влат. **blancīre*, што е во врска со фран. **blank* од пгерм. **blankaz* ‘чист, сјаен’.

блато *бла̋то* n., *бла̋та* pl.; ‘кална месност, мочурлив предел’.

Во релација со: ▲ блатски, блатен, блатиште

■ Позајмено преку стсл. *блато*, од псл. **bolto*, најверојатно супстантивизирано од блтсл. **bál'tas* ‘бело, бледо’; сп. буг. *блато*, срп. *блато*, рус. *блато*, *болото*, блр. *балота*, укр. *болото*, хрв. *blato*, слн. *blato*, слч. *blato*, чеш. *blato*, пол. *bloto*, глуж. *bloto*, длуж. *bloto*; сродно со литв. *baltas* ‘бел’, *bala* ‘блато, мочуриште’, латв. *balts* ‘бел’. Семантичката врска помеѓу ‘бел’ и ‘мочуриште, кал’ не е очигледна, но е потврдена во многу јазици. Освен споменатиот литвански збор, исто така, на пр., стпол. *biel* ‘кал, мочуриште’ < **bělъ* ‘бел’. Ова веројатно се должи на широкото присуство на барска трева наречена памучна трева (родот *Eriophorum*), чишто бели меки главички на семињата од неа се појавуваат на површината, или според бојата на исушената глина што добива светла (бела) нијанса, во зависност од почвата. Иако формално и семантички може да се изведе од пие. **b^helh-* ‘бел’, сродна врска има во алб. *baltë* ‘кал’, во ром. *baltă* ‘кал, мочуриште’, како и во грч. *βάλτος* ‘мочуриште’, во етимолошката наука често се смета за илирски супстратен збор (или од друг, неидентификуван јазик на супстрат; сп.: прасловенски **bala* ‘блато’), поради фактот што повеќето сродници се ограничени на Балканскиот Полуостров или неговата околина. Меѓутоа, тоа може да биде и рано позајмување од Словените; индиректните докази покажуваат дека словенската метатеза на ликвидите и плеофонијата се случиле по ширењето на Словените на Балканот и дека зборот мора да се изговарал како **balta* или **bolto* приближно кон крајот на 8 век по Хр.

блед *блед*, *бледои̋* adj.; ‘што нема природна боја, што е без руменило на лице, кожа, усни и сл.; што е слабо изразен, недоволно сјаен, што не е јасен’.

Во релација со: ▲ бледо, бледост, бледен, бледи, бледило, бледнее, бледнеење, бледникав, бледникавост

■ Од псл. **blēdъ*, од блтсл. **blaidas*, од пие. **b^hloyd-o-s* < **b^hleyd-* ‘блед, со светла боја’, што произлегува од коренот **bhel-*, познат во псл. **bělъ* ‘бел’; сродно со литв. *blaĩvas* ‘белузлав, синкаст, прозрачен’, пгерм. **blaitaz* ‘бледост’, алб. *blehurë*, *bleronj* ‘станува зелен, позеленува’; сп. стсл. *блѣдъ*, буг. *блед*, срп. *блед*, блр. *бледы*, рус. *бледный*, (dial.) *бледой*, *блѣдый*, укр. *блідий*, хрв. *bljed*; слн. *bled*, слч. *bledý*, пол. *blady*. Во БЕР (1: 54–55) е регистриран дериват *бледица* ‘туберкулоза’, а со оглед на тоа што изворот е од Крива Паланка, станува јасно дека се работи за североисточните македонски

говори. Во монографијата *Кривойаланечкиот говор* (Стоевска-Денчова 2004: 133) не е регистриран таков збор, но има *сушица* ‘туберкулоза’ регистриран во с. Габар.

бледо- *бледо-* ргф.; прв дел од сложенки со значење ‘блед’.

■ в **блед**.

бледнее *бледнее, бледнее* impf.; ‘станува блед, губи природна боја, руменило; губи сјај; (fig.) се губи, станува неизразит’.

Во релација со: ▲ бледнеење, бледи ▼ блед

■ Од псл. **blēdēti, blēdējō*, сп. стсл. *блѣдѣти*, срп. *бледети*, слн. *bledeti*, чеш. *bledět*. Псл. глагол е изведен од псл. придевка *blēdъ(jъ)* со помош на суфиксот **-eti*.

бледи *бледи, бледаи* impf.; ‘станува блед, губи природна боја, руменило; губи сјај; (fig.) се губи, станува неизразит’.

Во релација со: ▲ бледнее ▼ блед

■ в. **бледнее**.

блее *блее, блеаи* impf.; ‘испушта карактеристичен глас (за овца, јагне).

Во релација со: ▲ блеење, блека, блекне, бека, бекне ▼ бе¹

■ Несомнено, ономотопеја којашто има поклопување во сите слов. јазици, но и во други јазици, а би можело да се изведе од псл. **blejati/*blējati* (токму поради ономотопејскиот карактер на овие образувања не може да се разгледува односот на вокалите на планот на регуларната апофонија), од блтсл. **blē²tei* < пие. **b^hlēh1-ti*, од **b^hlēh1-* ‘блее, плаче’, сп. буг. *блея*, срп. *блејати*, блр. *бляць*, рус. *блеять*, укр. *блеяти*, хрв. *blejati*, чеш. (arch.) *bleti*. Може да се спореди и со латв. *blēt*, како и со лат. *fleō* ‘плаче’.

бленда *бленда* f., *бленди* pl.; ‘уред со кој се регулира количеството светлина што доаѓа низ објективот на фотографскиот апарат, микроскопот или рендгенскиот апарат’.

Во релација со: ▲ бламира, бламирање

■ Позајмено од герм. *Blende* од глаголот *blenden* ‘заслепува’, од срвгерм. *blenden*, од пгерм. **blandijanq* ‘замати, направи нешто да биде матно; измеша’, што е од пие. **b^hlend^h-* ‘замати, направи непроѕирно’; сродно со хол. *blenden*, стангл. *blendan*.

блеска *блеска, блескааи* impf.; ‘силно сјае, силно свети, одразува силна светлина, силен сјај; (fig.) прави впечаток, се истакнува со добри својства’.

Во релација со: ▲ блескање, блесок, блескав, блесне, блести, блешти, блескоти, блескот, блескотен

■ Од псл. **blěskъ*, што е nomen actionis од глаголот **blěskēti* > **blěščati* ‘блеска, блешти’; в. **блесок**.

блесне *блесне, блеснаѝ* pf.; ‘наеднаш испушти силна светлина; силно светне; (fig.) наеднаш се открие, се пројави со нешто’.

Во релација со: ▲ блеснува, блеснување, блесок, блеска, блескав, блести, блешти, блескоти, блескот, блескотен

■ Од псл. **blǝsknǝti*; в. **блесок** и **блеска**.

блесок *блесок* m., *блесоци* pl.; ‘силен, заслепувачки сјај, силен отсјај; раскош, убавина, сјај’.

Во релација со: ▲ блеска, блескав, блесне, блести, блешти, блескоти, блескот, блескотен

■ Од псл. **blǝskъ*, од блтсл. **blaiskas* од пие. **bʰloyǵ-sk-os*; сродно е со латв. *blaiskums, blaizgums* ‘петно, дамка’, а и со литв. *blizgas* од каде алтернативната форма **blǝskъ* (< **bliskas*); сп. буг. *блясък*, срп. *блесак*, блр. *бляск*, рус. *блеск*, укр. *блиск*, хрв. *bljesak, blijesak*, слн. *blesk*, слч., чеш. *blesk*, пол. *blask*; од слов. во ром. *bleasc*. Врските со другите зборови за ‘молња’ во другите јазици (герм. *Blitz*, лат. *fulgur*) гласовно не се можни. Овој збор е изведен од псл. глагол **bliskati/*blistati*, што се доведува во врска со пие. корен **bʰleyg-* ‘блешти, блеска’.

блеф *блеф* m., *блефови* pl.; ‘измама преку преувеличување или лажно претставување на вистинската состојба’.

Во релација со: ▲ блеферски, блефира

■ Позајмено од европските јазици герм. *Bluff*, фр. *bluff*, англ. *bluff*, рус. *блеф*, во крајна линија од хол. *bluf* ‘измама’, што е изведено од гл. *bluffen* од непознато потекло; сп. буг. *бљф*, срп. *блеф*, алб. *bllof*, грч. *μπλόφα*, унг. *blöff* со исто значење.

блефира *блефира, блефирааѝ* impf.; ‘прави блеф, измамува, залажува’.

Во релација со: ▲ блефирање, блеф, блеферски

■ Од *блеф* + *-ира*; в. **блеф**.

блех- *блех-* pref. (incl.); префиксоид, како прва компонента во полусложенки од типот блех-музика, блех-оркестар, со значење ‘лим, плех’

Во релација со: ▼ плех

■ Позајмено веројатно преку срп. *блех* или преку буг. *блех, блях*, од рус. *бляха* < пол. *blacha*, што е од герм. *Blech* ‘плех, лим’.

ближен *ближен, ближний* adj.; ‘тој што е во блиски роднински или пријателски односи; близок’.

Во релација со: ▲ ближи, близок, близина, близински, блискост, близу, блиску

■ Од псл. **bližьnъ(jь)* < **blizьnъ(jь)*, од **blizъ* + *-нъ-(jь)*; сп.: стсл. *ближнии*, *ближнь*, буг. *ближен*, срп. *ближњи* и *ближи* (само comp. и

sup.), слн. *bližnji*, слч. *bližny*, чеш. *bližni*, глуж. *bližny*, длуж. *blizny*, пол. *bliźni*. Псл. **blizъjъ* е компаратив од **blizъ* ‘близок’, а од компаративната основа **blizj-* се изведени различни зборови, како што е и деноминалниот глагол **blizjiti* (> ближи).

ближи (се) *ближи (се)*, *ближайи (се)* impf.; ‘се приближува просторно; се приближува временски’.

Во релација со: ▲ближен, близок, близина, близински, блискост, близу, блиску

■ Од псл. **blizjiti (se)*, *blizjъ (se)* > **bližiti (se)*, *bližъ (se)*, што е каузатив на **-iti* изведен од компаративот **blizъjъ*; сп. срп. *ближити (се)*, слч. *bližit' sa*, глуж. *bližić (so)*, длуж. *bližys (se)*, пол. (arch.) *blizyc (sie)*, рус. (dial.) *ближиться*, укр. (dial.) *ближити(ся)*, блр. (dial.) *бліжыць, бліжыцца*, сите со значење ‘ближи (се)’.

близина *близина f.*, *близинайиa (sg.)*; ‘мало растојание меѓу две точки, предмети во просторот; мала оддалеченост од некој, од нешто’.

Во релација со: ▲близински, ближен, ближи, близок, блискост, близу, блиску

■ Од псл. **blizina*, сп. срп. *близина*, буг. *близина*, слн. *blizina*, рус. *близина*, укр. *близина*.

близнак *близнак m.*, *близнаци pl.*; ‘машко дете од (обично) две деца родени при едно породување; човек или животно со голема сличност; (само pl.) зодијачко сосвездие; зодијачки знак од 21 мај до 21 јуни’.

Во релација со: ▲близначе, близначка, близначки, близни

■ Од псл. **blizъnъ + *-akъ*, што е пак изведено од **blizъ* ‘близу’; македонската, бугарската и полската форма се образуваат со суфиксот **(j)akъ*, српската и руската форма со помош на суфиксот **-ъсь* (**blizъnъ + *-ъсь*), додека пак, белоруските и украинските форми претставуваат контаминација помеѓу двете верзии; сп. буг. *близнак*, *близнец*, срп. *близанац*, блр. *блізняк, блізня, блізнё*, рус. *близнак, близнец*, укр. *близняк, близня*, хрв. *blizanac*, пол. *bliźniak, bliźnię*.

близни (се) *близни (се)*, *близнайи (се)* impf.; ‘раѓа близнаци’.

Во релација со: ▲близнење, близнак, близначе, близначка, близначки

■ Од псл. **blizniti*, *blizn'ъ*, што е деноминал од **blizne* ‘близнак’; сп. стсл. *близнити са*, срп. *близнити (се)*, буг. *близня*, укр. *близнити*, сите со значење ‘роди/раѓа близнаци’.

близок *близок, блискиоий adj.*; ‘што се наоѓа на мала оддалеченост; што не е временски оддалечен; што е во тесна роднинска, пријателска и друга врска; сроден, сличен, приближен, еквивалентен’.

Во релација со: ▲близост, близина, близински, блискост, близу, блиску

■ Од псл. **blizъkъ* < **blizъ* + **-ъkъ*; сп. буг. *близък*, срп. *близак*, блр. *блізкі*, рус. *близкий*, укр. *близький*, хрв. *blizak*, слн. *blizek*, слч. *blizky*, чеш. *blizky*, пол. *bliski*; глуж., длуж. *blizki*.

близу adv.; ‘на мало растојание, во близина; за кратко време, наскоро скоро, околу, тукуречи’.

Во релација со: ▲блиску, близина, близински, блискост

■ Од псл. **blizu*, што е петрифициран локатив на придавката во еднина од и-основа **blizъ*; сп. стсл. *близоу*, срп. *близу*, буг. *близу*, слн. *blizu*, стпол. *blizu*, струс. *близоу*, рус. (dial.) *близу*.

блик блик m., бликови pl.; ‘истек на течност од нешто’.

Во релација со: ▲блика, бликне, изблик

■ в. блика, бликне.

блика блика, бликааѝ impf.; ‘тече, истекува, се разлива силно, во големо количество; се изразува, се пројавува со голема сила, во голема мера’.

Во релација со: ▲бликање, бликне, бликнува, блик

■ Веројатно од псл. (јсл.) **blykati*, **blyxati* (SP 1: 274) и Скок (Skok 1: 172). Трубачов (ЭССЯ 2: 135–136) мак. блика го наведува кај **bl'ixati*/**bl'ukati*, а овие облици ги толкува како експресивни изведенки од презентската основа **bl'u-*, со проширување -x- и -k-. Според БЕР (1: 57) и Безлај (Bezlaј 1: 27) од псл. **blyq*.

бликне бликне, бликнаѝ pf.; ‘шурне, потече силно, изобилно; силно избие; се пројави наеднаш’.

Во релација со: ▲бликнува, бликнување, блика, бликање, блик

■ Од псл. перфективен глагол **blyknōti*; в. блика.

блиндира блиндира, блиндирааѝ pf./impf.; ‘заштити, заштити со челичен оклоп (обично автомобил, воз, врата)’.

Во релација со: ▲блиндирање, блиндиран

■ Од фр. *blinder* ‘блиндира’; сп. буг. *блиндирам*, срп. *блиндирати*, слн. *blindirati*. Станува збор за книжевна заемка, заснована на фр. граfiја, а не на изговорот, односно мак. глагол блиндира е изведен од фр. *blinder*.

блиска блиска, блискааѝ impf.; ‘се излева силно’.

Во релација со: ▲блискање, блика, бликне, бликнува, блик

■ Веројатно варијанта од **bl'uzgati*, со безвучно -ск- (за односот **-zg-* : **-sk-*, сп. псл. **bryzgati* : **bryskati*), суфиксно проширување на презентската основа **bl'-u-*, која според Трубачов (ЭССЯ 2: 139) има ономотопејски карактер и не се доведува во врска со литв. *bliauzgóti* ‘вреви, шумоли’, латв. *blauzgēt* ‘вреви, шумоли’ и стгрч. *φλῶζω* ‘извира, блика’. Ако ги земеме предвид македонските гл. форми *плиска*, *плуска*, *плеска*, тогаш можно е иницијалното б- да е резултат на народната етимологија, но и вкрстување со значењето на блика; в. блика.

блиску adv.; ‘во непосредна близина’.

Во релација со: ▲ близу, близина, близински, блискост

▣ в. близу.

блисне блисне, блисна̃ pf.; ‘истури, излее одеднаш’.

Во релација со: ▲ блиснува, блиснување, блиска, блика, бликнува, блик

▣ в. блиска.

блиц блиц m., блицеви pl.; ‘блесок, краткотрајно силно светло; додаток кон фотографскиот апарат за осветлување при снимање во мрак’.

▣ Позајмено од герм. *Blitz* ‘светкавица, молња’, од срвгерм. *blitze* ‘молња’, од ствгерм. *blēcchazzen*, од пгерм. **blaik*, од каде што е и англ. *bleak* и *bleach*.

блок блок m., блокови pl.; ‘големо, масивно парче од нешто (камен, метал, мраз); целина, низа од згради или друг вид градежни објекти; подврзани листови (чисти или со отпечатен текст) што можат лесно да се одвојат; картонски корици со листови за цртање; сојуз на држави, партии, воени организации; жив сид на играчи што ја спречува акцијата на противникот; централен дел од мотор со внатрешно согорување; целина од поврзани активности’.

Во релација со: ▲ блоковски, блокче, блокира, блокирање, блокада, блокажа

▣ Позајмено од герм. *Block* ‘големо, масивно парче од нешто; необработена маса, блок’, а за дел од поновите значење преку фр. *bloc* или англ. *block*; сп. буг. *блок*, срп. *блок*, рус. *блок*, укр. *блок*, блр. *блок*, слн. *blok*, слч. *blok*, чеш. *blok*, пол. *blok*. Изворното значење на герм. збор е ‘трупец, греда’ ствгерм. *bloh*, *bloc* и е во врска со *Balken* ‘греда’, којашто преку ствгерм. *bolko* ‘даска (за утовар и истовар)’ се сведува на пгерм. основа **bulkan-* од пие. **bhlgh-n-*.

блокада блокада f., блокади pl.; ‘целосно опколување на некое место, област со вооружена сила; затворање на премин или пат за сообраќај; изолација, затворање на една земја во економските, трговските и др. односи заради вршење политички притисок’.

Во релација со: ▲ блокажа, блок, блокче, блоковски, блокира, блокирање

▣ Позајмено од герм. *Blockade* ‘блокада’, што е изведено од герм. глагол *blockieren* со првично значење ‘затвори улица, премин’, а оттука значењето се воопштило; сп. буг. *блокада*, срп. *блокада*, рус. *блокада*, укр. *блокада*, слн. *blokada*, слч. *blokada*, чеш. *blokada*, пол. *blokada*.

блокира *блокира, блокирааи* pf./imprf.; ‘направи, прави блокада, опколи, опколува, запре, запира нешто преку блокада; забрани, забранува, спречи, спречува исплата’.

Во релација со: ▲блокирање, блок, блокче, блоковски, блокада, блокажа

■ Позајмено преку герм. *blockieren* ‘блокира’, што е од од фр. *bloquer* < *blocus* ‘бастион’ (од сферата на воената терминологија); сп. буг. *блокирам*, срп. *блокирати*, блр. *блакираваць*, рус. *блокировать*, укр. *блокувати*, слн. *blokirati*, слч. *blokovat*, чеш. *blokovat*, пол. *blokować*.

блуд *блуд* m., *блудои* (sg.); ‘полово дејство што е осудено од средината, распуштеност’.

Во релација со: ▲блуден, блуди, блудник, блудница, блуднич, блудство, блудствува ▼блада

■ Од псл. **blōdъ*, од блтсл. **blandás* < пие. **b^hlend^h-*, што е апстрактна именка од истиот корен кој е во глаголот **blōditi* ‘греши’; сп. стсл. *блѣдъ*, буг. *блуд*, срп. *блуд*, блр. (dial.) *блуд*, рус., укр. *блуд*, хрв. *blud*, слн. *blod* ‘заблуда, грешка, сладострастие’, слч. *blud* ‘заблуда, ерес’, чеш. *blud* ‘заблуда, грешка’, *bloud* ‘глупак’, пол. *bląd* ‘заблуда, грешка’. Од слов. јазици во унг. *bolond* ‘глупак, будала’, ром. *bolând* ‘луд, налудничав, будалест’; в. **блуди** и **блуднич**.

блуден *блуден, блудниои* adj.; ‘што се оддава на блуд; што има својство на блуд, што поттикнува на блуд; што го згрешил правилниот пат, што заблудел’.

Во релација со: ▲блудно, блудност, блуд, блуди, блудник, блудница, блуднич, блудство, блудствува ▼блада

■ Од псл. **blōdъnъ*, од **blōdъ* + **-ъnъ* < пие. **b^hlend^h-*; сп. стсл. *блѣднѣ*, буг. *блуден*, срп. *блудан*, блр. *блудны*, рус. *блудный*, укр. *блудний*, хрв. *bludan*, слн. *bloden*, слч., чеш. *bludný*, пол. *blędny*. Од слов. јазици (поточно од рус.) во фин. *lutka* ‘промискуитетна жена’; в. **блуд**.

блуди *блуди, блудаи* imprf.; ‘талка, скита, лута; се насочува, преминува без да се сосредоточи од еден на друг предмет (за очи, поглед, мисла)’.

Во релација со: ▲блудење, блуд, блуди, блуден, блудно, блудност, блудник, блудница, блуднич, блудство, блудствува ▼блада

■ Од псл. **blōditi* ‘греши’, од блтсл. **blāndī'tei*, од пие. **b^hlond^h-éye-ti* < **b^hlend^h-* ‘меша, мрачи (се)’. Сроден со латв. *bluódītiēs* ‘се срами’, *blāndītiēs* ‘скита’, литв. *blandýtis* ‘расчисти, замати, скита’, пгерм. **blandanq*; сп. стсл. *блѣдити*, срп. *блудити*, буг. *блуждая*, (dial.) *блѣдя*, рус. *блудить*, укр. *блудити*, хрв. *bluditi*, слн. *bloditi*, чеш. *bloudit*, слч. *bluditi*, пол. *blądzić*.

блуе *блуе, блујаѿ* impf.; ‘повраќа, ја исфрла храната назад од желудникот; исфрла од себе нешто нагло и во големо количество (за вулкан, оружје); (се ~) повраќа’.

Во релација со: ▲блуење, блувотина, блуеница, блујавица ▼ блуткав

■ Од псл. **bl'vati*, *bl'ijq*; сп. стсл. *блѣвати*, *блѹж*, срп. *блѹвати*, буг. *бълвам* (dial.) *блювам*, *блѹя*, блр. *бляваць*, рус. *блевать*, укр. *блювати*, слн. *bljuvati*, *bljevati*, *bljuti*, слч. *bl'uvat*, чеш. *bliti*, *bliji*, пол. *bluć*. Псл. глагол најчесто се споредува са литв. *bliauti* ‘блее, мука; вика’, латв. *blaut* (< блтсл. **bljou*²), како и со гр. φλέω ‘прелива (се)’, лат. *fluō* ‘тече’ < пие. *b^hleuH-* ‘прелива (се), излева (се)’, но некои етимолози, на пр., Трубачов (ЭССЯ 2: 140–141) ја отфрла споредбата со наведените литвански, латвиски, латински и грчки форми, сметајќи дека само гр. и лат. зборови имаат врска со пие. **b^hleuH-* ‘прелива (се)’, дека кај балтичките форми се работи за ономотопејска основа **bl-eu-*, а дека е псл. **bl'vati* парно образување со епентетско *l*’ спрема псл. **pl'vati*.

блуз *блуз m.*, *блузоѿ* (sg.); ‘стил во музиката, песни, музика со меланхоличен призвук, карактеристичен за американските Црнци’.

■ Позајмено од англ. *blues*, музичка форма, со афроамериканско потекло, која генерално се одликува со блуз структура со осум или дванаесет тактови и ја користи скалата на блузот; сп. порт. *blues*, шп. *blues*, итал. *blues*, фр. *blues*, унг. *blues*, буг. *блус*, *блусѿт*, срп. *блѹз*.

блуза *блуза f.*, *блузи pl.*; ‘горен дел од женска облека, направен од тенок материјал или плетен; дел од униформа’.

Во релација со: ▲блужичка, блуска

■ Позајмено, можеби преку герм. *Bluse*, од фр. *blouse* ‘облека’; сп. англ. *blouse*, итал. *blusa*, рус. *блуза*, чеш. *blůza*, пол. *bluza*, буг. *блуза*, срп. *блуза*, тур. *bluz*. Потеклото на фр. збор е нејасно.

бљудо (arch.) *бљудо n.*, *бљуда pl.*; ‘чинија’.

■ Од псл. **blūdo* ‘сад, чинија’; сп. стсл. *блѹдо*, буг. *блюдо*, срп. *бљудо*, блр. *блюда*, рус. *блюдо*, укр. *блюдо*, хрв. *bljudo*, глуж. *blido*, длуж. *blido*. Рано позајмување од пгерм. **beudaz*, веројатно преку гот. *biuþs*. Од слов. јазици во алб. *blude*, ром. *blid*.

боа *боа f.*, *бои pl.*; ‘змиски цар; *Boa constrictor*’.

■ Позајмено од фр. *boa*, од лат. *boa* ‘голема змија’; сп. англ. *boa*, итал. *boa*, рус. *боа*, срп. *боа*, буг. *боа*. Овој збор во лат. првпат е споменат од Плиниј и има непознато потекло, а народната етимологија го поврза со старогрчкиот βούς ‘вол’.

боб¹ боб m., бобоӣ (sg.); ‘(dial.) грав’.

Во релација со: ▼ бобинка

■ Од псл. *bobъ од блтсл. *bab-a/ā?, од пие. *b^hab^h- или *b^hob^h- ‘грав’; сп. буг. боб, срп. боб, блр. боб, рус. боб, укр. биб, хрв. bob, слн. bob, слч. bob, чеш. bob, глуж. bob, длуж. bob, пол. bob. Сродно со стпрус. babo, лат. faba, пгерм. *baunō (од каде англ. bean). Неизвесно е дали и алб. bathë и стгрч. φαρός ‘лека’, кои упатуваат на корен *bhak’- етимолошки припаѓаат овде. Од словенските јазици пренесено и во унг. bab, ром. bob.

боб² боб m., бобоӣ (sg.); ‘санка за лизгање со повеќе места со два пара лизгалки од кои предниот е подвижен и служи за управување’.

■ Од англ. bob од срангл. bobben ‘тресе, се ниша, удира’; сп. шкот. bob ‘означува, танцува како бубачка’, исл. boppra ‘мафта горе-долу’ со нејасно потекло. Овој збор е добиен од bobsled или bobsleigh ‘боб санка’, а називот е веројатно добиен од глаголот bob ‘се лула, се ниша напред-назад’, техника со која се зголемува брзината на санката; сп. буг. боб, срп. боб, алб. bob, грч. μπομπ, тур. bob.

боботи боботӣи, боботӣаӣ impf.; ‘силно удира, татни; гласно зборува, со висок тон’.

Во релација со: ▲ боботење ▼ баботи

■ в. баботи.

бовча бовча f., бовчи pl.; ‘врзоп со предмети, обично алишта, шамија, чаршаф, скутник и сл.; скутник, прегач’.

Во релација со: ▲ бовче, бовчиче, бовчичка, бовчуле, бовчалак

■ Позајмено од тур. bohça ‘облека’; сп. буг. бохча, срп. бохча, бошча. Овој збор во тур. е изведен од сттур. boğ ‘врзоп, торба’ со турската наставка -ça; перс. бохсе и арап. būḡsa (со исто значење) се позајмени од турскиот јазик. Најверојатно и итал. bagascia и шп. bagaje/bagasa (со исто значење) се преземени од турскиот или арапскиот јазик околу 13 век.

бог боџ m., боџови pl.; ‘(Бог, само sg.) создател и господар на светот во монотеистичките религии; во митологијата – бесмртно натприродно суштество, олицетворение на природните сили или на дел од природата и од животот; тој, таа што има голема моќ, власт, влијание’.

Во релација со: ▲ богиња, божица, божји, божество, божествен, боже, боженце, Божик (Божик), божилак ▼ богат, богати, богатство, богаташ

■ Од псл. *bogъ, но натамошната реконструкција на пие. корен *b^hH/Vg- ‘удел, богатство’) е неизвесна; сп. буг. бог, срп. бог, рус. бог, укр. біг, блр. бог, пол. bóg, чеш. bůh, слч. boh, слн. bog. Многумина етимолози сметаат дека е заемка од иранските јазици (можеби

скитскиот), каде што сродните зборови значат ‘богатство, удел’ и го врзуваат со пие. корен **b^heh₂g-* ‘дели’; сп. скрт. *bhaga* ‘среќа, благосостојба, просперитет’, авест. *baga*, ‘дели, сподели’; дублет на **banъ*. Меѓутоа, не е исклучена и можноста дека овој збор е наследен, а дека иранските јазици семантички повлијаеле. Зороастризмот, новата религија на Иранците, ги демонизирала првобитните пагански божества (сп. скрт. *deva* ‘бог’ : авест. *daēuua* ‘демон’). Истите религиозни промени најверојатно се случиле и во псл. јазик при контактите со иранската група јазици, па изворното **deiwo-* (или сл.) за ‘бог’ било заменето со **bogъ*. Промената на значењето на иранска почва би била ‘богатство’ > ‘давател на богатство’ > ‘бог’. Може да се заклучи дека кај Словените во псл. период нема доволно траги за присуство на пие. **dieu-s*, **deiuo-s* ‘врховно божество’ (сп. лат. *deus*, *dius*), па уште многу рано почнал да се користи псл. збор **bogъ* ‘врховно божество’, кој од една страна е близок по форма и (очигледно по иновациското) значење со стперс. *baga-*, а од друга страна е тесно поврзан со доволно продуктивната стара лексика која го открива изворното значење ‘богатство’ (**bogatъ*, **ubogъ*), а преку неа и со ие. лексика што означува ‘дели, дел, удел, дава дел’. Токму затоа кај етимолозите до ден-денес превладуваат две мислења кога е во прашање овој збор: 1. изворно псл. потекло и 2. заемка од иранските јазици.

богат *боџаѝ*, *боџаѝиоѝ* adj.; ‘кој има големи материјални блага, што има голем имот, пари; што не е беден; што го има или што има во големо количество, со многу елементи; што има големи духовни вредности, многу добри обележја’.

Во релација со: ▲ побогат, најбогат, богато, богаташ, богаташка, богаташки, богатство, богатее, богатеене, богати, богатење, богатник, богатница ▼ бог

■ Од псл. **bogatъ*, од **bogъ* + **-atъ*; сп. стсл. *богатъ*, буг. *богат*, срп. *богат*, блр. *багáты*, рус. *богáтый*, укр. *багáтий*, хрв. *bogat*, слн. *bogat*, слч. *bohátý*, чеш. *bohátý*, пол. *bogaty*; сп. уште и литв. *bagótas*, ром. *bogat*; в. **бог**.

богатее *боџаѝее* (се), *боџаѝеаѝ* (се) impf.; ‘станува сè побогат’.

Во релација со: ▲ богатеене, богат, богати ▼ бог

■ Од псл. **bogatěti* ‘богатее’, што е изведено од **bogatъ* + **-ěti*; сп. стсл. *богатѣти*, буг. *богатея*, срп. *богатети*, блр. *багацець*, рус. *богатеть*, укр. *багатіти*, хрв. *bogatjeti*, слн. *bogateti*, чеш. *bohátěti*, пол. *bogacieć*.

богати *боџаџи*, *боџаџаџи* impf.; ‘прави да биде богат; (се ~) станува богат’; буг. *богата*; срп. *богатити*; алб. *pasuroj*; грч. *εμπλουτίζω*; тур. *zenginleştirmek*, *zengin etmek*.

Во релација со: ▲ богатење, богат, богатење ▼ бог

■ Од псл. **bogatiti (se)* ‘богати (се)’, што е изведено од **bogatъ* + **-iti*; сп. стсл. *богатити*, *богатити сѧ*, буг. *богата*, срп. *богатити*, рус. *богатить*, укр. *багатитися*, хрв. *bogatiti*, слн. *bogatiti*, чеш. *bohatiti*, пол. *bogacić*.

богатство *боџаџисџво* n., *боџаџисџва* pl.; ‘големо количество материјални добра што некој ги поседува; природни добра, руди, шуми и сл.; изобилство на духовни блага, добра и особини’.

Во релација со: ▲ богат, богатење, богати ▼ бог

■ Од псл. **bogatъstvo*, од **bogatъ* + **-ъstvo*; сп. стсл. *богатъство*, буг. *богатство*; срп. *богатство*, рус. *богатство*, укр. *багатство*, хрв. *bogatstvo*, слн. *bogastvo*, слч. *bohatstvo*, пол. *bogactwo*, глуж. *bohatstvo*, длуж. *bogatstwo*, *bogastwo*.

бод *бод* m., *бодови* pl., бода (count. pl.); ‘поен, единица со која се означува степенот на успешност при натпреварување; поен, единица за проценување вредност на нешто; убод со игла или со друг шилест предмет; техника на везење, на шиене’.

Во релација со: ▲ бодје, бодјење, бодлив, бодликав, бодлест, бодж, бодило, бодина, бодинаница, убод, бодлец, боцка, бодира, бодува, бодовен

■ Од псл. **bodъ*, континуант на блтсл. **badas* од пие. **b^hed^hh₂-* ‘боцкање, копање’. Овој збор е изведен од псл. глагол **bosti* (**bodъ*); сп. буг. *бод*, срп. *бод*, хрв. *bod*, слч., чеш. *bod*. Сродно со литв. *bãdas* ‘глад’, латв. *badš* ‘глад’, слично со стпрус. *boadis* ‘убод’. Во значењето ‘поен, единица со која се означува степенот на успешност при натпреварување’ зборот претставува калка од лат. *punctus*, а за значењето ‘техника на везење, на шиене’ сп. герм. *Stich*, од *stechen* ‘бодје’.

бодар *бодар*, *бодриџи* adj.; ‘што е многу витален, исполнет со енергија’.

Во релација со: ▲ бодрост, бодро, бодри, бодрење ▼ бдее, буди

■ Од псл. **bъdrъ* ‘буден, весел’, од блтсл. **budras* од пие. **b^hud^hros* < **b^hewd^h-* ‘остане буден’, литв. *budrùs* ‘буден’. Овој збор во псл., по своите структурни признаци е придавка изведена од глаголот **bъdĕti* ‘остане буден’; сп.: стсл. *бдръ*, *бдръи*, буг. *бодър*; срп. *бадар* и *бодар*, блр. *бадзѣры*, укр. *бадьорий*, *бодрий*, рус. *бодрый*, хрв. *badar*, *bodar*, слн. *boder*, слч., чеш. *bodry*. Во дел од словенските јазици се јавуваат дублети во коренот на зборот.

боде *боде, бодати* impf.; ‘со шилест предмет пробива нешто; притиска, удира со шилест предмет (мамузи); се пројавува како бодеж некаде во телото; (се ~) користи остар предмет и вади од телото; (се ~) склон е кон бодење’.

Во релација со: ▲бодење, бодлив, бодликав, бодлест, бодеж, бодило, бодина, бодинаница, убод, бодлец, боцка ▼бодира, бодува, бодовен
 ■ Од псл. **bosti (se)*, (**bodō*), од блтсл. **bestei*, во крајна линија од пие. **bhodh-*, **bhedh-*; сродно со литв. *bèsti*, латв. *best*, поврзано со лат. *fodiō* ‘копа’; сп. стсл. *бости*, буг. *бода*, срп. *бости*, рус. *бодать, бости*, укр. *бости*.

бодеж *бодеж* m., *бодежи* pl.; ‘остро сечило, ладно оружје, нож; остра краткотрајна болка како удар со нож’.

Во релација со: ▲бод, боде, бодење, бодлив, бодликав, бодлест, бодило, бодина, бодинаница, убод, бодлец, боцка, бодира, бодува, бодовен

■ Од псл. **bodežъ*, само на јужнословенски терен; сп. буг. *бодеж*, срп. *бодеж*, хрв. *bodež*, слн. *bodež*, што е изведено од коренот на глаголот **bosti*. Суфиксот **-ežъ* покажува дека изворното значење било апстрактно.

бодри *бодри, бодрати* impf.; ‘поттикнува на некаква позитивна активност’.

Во релација со: ▲бодрење, бодар

■ Изведено од бодар; в. **бодар**.

боем *боем* m., *боеми* pl.; ‘човек што живее неконвенционално, од редовите на интелектуалците (поети, сликари, уметници), што живее безгрижен и неуреден живот’.

Во релација со: ▲боемски

■ Позајмено од фр. *bohème*, што е од срлат. *bohemus* ‘Бохемец, бохемски’. Во Средниот век зборот се однесувал и на Ромите и на нивниот начин на живот, за кои во Франција се сметало дека се потекло од Бохемија (историска покраина на подрачјето на денешна Чешка). За ширењето на терминот во европските јазци придонела и операта „La Bohème“ од Џакомо Пучини (Giacomo Puccini), во којашто е опишан животот на уметниците во Париз од 19 век.

боен *боен, бојниот* adj.; ‘што се однесува на бој, битка, војна’.

Во релација со: ▲бој¹, боиште, бојник ▼бие, битка, бич

■ Од псл. **bojъnъ*, што е изведено од **bojъ* ‘битка, борба’ < блтсл. **bajas* < пие. **b^hoyh₂ós* < **b^heyh₂-* ‘удри, прободете’; сп. буг. *боен*, срп. *бојни*, хрв. *bojni*, слн. *bojen*, рус. (dial.) *бойный*, пол. *bojny*; в. **бој**.

боенка *боенка* f., *боенки* pl.; ‘книшка со цртежи за боење’.

Во релација со: ▲ бои, боја, боичка, боица, бојоса, бојосува, бојадиса, бојадисува

■ Изведено од *бои*; в. **бои**, **боја**. За начинот на образување сп. читанка, цртанка итн.

божанка *божанка* f., *божанки* pl.; ‘едногодишна билка со големи црвени цветови од фамилијата афиони; *Paraver rhoeas*’.

Во релација со: ▼ божур

■ Изведено од основата којашто е во *бож-* од бог. Подоцнежно јсл. образување, како и *божур*; сп. мак. (dial.) *божа*, *божана*, *божинка*, *божурика*, *божирика*, *божичка*, *божур*, *божураџа*, *божурајка*, *божуриџа*, *божурка*, *божурок*, буг. (dial.) *божа*; в. **божур**, **божурига**, **божурика**.

Божик и **Божик** *Божик* и *Божик* m., (sg.); ‘Раѓањето Христово, голем христијански празник’.

Во релација со: ▲ божикен, божикен ▲ бог

■ Од псл. **božitъ*, што е изведено од **bogъ* + **-itъ* (деминутивна наставка); сп. буг. *божичко* (dem. од Бог), слн. *božič* (dem. од Бог). На почетокот овој збор се однесувал на Исус како Синот Божји, подоцна генерализирано како име за празникот Раѓање Христово (Божик) кај јужните Словени. Суфиксот **-itъ* првично се врзува за категоријата посесивност, а подоцна и како деминутивен суфикс. Во случајов, Божик е син на Бог, односно мал бог, боже и се однесува на Синот Божји, Исус Христос, а дури потоа го означува денот на раѓањето на Христос; в. **бог**.

божица *божица* f., *божици* pl.; ‘женско божество’.

Во релација со: ▲ богиња ▼ бог

■ Од псл. **božica*, што е изведено од **bogъ* + **-ica*; сп. срп. *божица*, хрв. *božica*, слн. *božica*, укр. (dial.) *божица*. Со оглед на широка распространетост на **boginъ* во словенските јазици, времето на настанување на **božica* е проблематично.

божји *божји*, *божјиоѝ* adj.; ‘што му припаѓа, што се однесува на Бога; оддаден на Бога; за потсилување на значењето на именката со која стои’.

Во релација со: ▼ бог

■ Од псл. **božьjъ*, што е изведено од **bogъ* + **-ьjъ*; сп. срп. *божји*, (dial.) *божиј*, *божи*, хрв. *božiji*, слн. *božji*, рус. *божий*, пол. *boży*.

божур *божур* m., *божури* pl.; ‘декоративна билка со прекрасни цветови, најчесто црвени, со назабени крупни листови’; *Paeonia officinalis*.

Во релација со: ▲ божуров, божанка (dial., fit.), божа (dial., fit.), божурига (fit.), божурика (fit.) ▼ бог

■ Од псл. **božurъ*, што е најверојатно изведено од **bogъ* + **urъ*; сп. буг. *божур*, срп. *божур*, хрв. *božur*, слн. *božur*; сп. и алб. *bozhure*, унг. *bazsarózsa* и ром. *biȝor*. Во мак. дијалекти се среќава и називот *божурика*, *божуриџа*, но се однесува на растението *Paraver rhoeas* L., познато и како *булка*, *божанка*, додека пак во буг. дијалекти називот *божур* може да се однесува и на родот *Paeonia* и на родот *Paraver*, што можеби е уште една потврда за врската со псл. именка **bogъ*, која пак упатува на митолошката важност на божуровиот цвет во словенската паганска митологија и фолклорот на јужните Словени.

божурига и **божурика** *божуриџа/божурика* f., *божуриџи/божурики* pl.; ‘едногодишно плевелно растение во фамилијата на афиони, со голем црвен цвет што се состои од 4 ливчиња кои на дното се обоени со црна дамка; булка, божанка’; *Paraver rhoeas* L.

Во релација со: ▲ божур ▼ бог

■ Најверојатно од псл. **božurъ*, иако постојат и други етимолошки објаснувања. Според Киш (1980: 255) постарото значење на називот *божур* се врзува со ‘*Paeonia*’ и со него регионално е опфатен целиот Балкански Полуостров, додека пак, поновото значење на називот *божур* ‘*Paraver rhoeas*’, регистрирано во македонските и во албанските говори се претставува како иновација од поново време и оттаму потребата за семантичка дистинкција довела до нови деривати од основата божур-: *божуриџа*, *божурика*, *божураџа*, *божурка*, *божур-рајка*; в. **божур**.

боз *боз* m., *бозје* collect. pl.; ‘грмушка или помало дрво со бели цветови со силен пријатен мирис и црни ситни плодови со црвеномодар сок; бозел’.

Во релација со: ▲ бозов ▼ бозел

■ Нема општоприфатена етимологија. Една од најчестите претпоставки е дека е од псл. **bъzъ*, од пие. **bʰeh₂gʷos* ‘бука’. Оттаму е изведена и псл. придавка **bъzovъ*; сп. буг. *бъз*, (dial.) *баз*, *боз*, *бозай*, *бозгел*, *бозик*, *бозил*, *бозъл*, *бъзел*, *бъза*, срп. *базга*, (dial.) *баз*, *боз*, *база*, хрв. *bazga*, (dial.) *baz*, *baza*, *bezg*, *bezeg*, слн. *bezeg*, (dial.) *bez*, слч. *bez*, *baza*, чеш. *bez*, пол. *bez*, рус. *боз*, *буз*, *бузина*, укр. *боз*, *буз*, *бузина*, *бузок* ‘јоргован’; сп. и унг. *bodza*, ром. *boz*, *bozie*. Во мак. дијалекти се среќава и називот *бозгел*, покрај *бозел*, каде што обликот со -џ- се објаснува со вкрстување со ономотопејската основа **bъzg-*, покрај **bъz-* ‘свири, пишти’.

бозел *бозел* m., *бозелои* (sg.); ‘грмушка или помало дрво со бели цветови со силен пријатен мирис и црни ситни плодови со црвеномодар сок; боз’.

Во релација со: ▲ бозелов ▼ бозел

■ в. боз.

боза *боза* f., *бозаи* (sg.); ‘ориентален, безалкохолен, матен пијалак од квасец и пченкарно брашно’.

Во релација со: ▲ бозица, бозација, бозацилак, бозацилница

■ Од тур. *boza* од сттур. *buḡsi/busi* ‘боза’; сродно со перс. *būza* или *buḡsum* со истото значење. Врската меѓу перс. и тур. збор е нејасна. Балкански турцизам, сп. буг. *боза*, срп. *боза*, алб. *bozë*, грч. *μπόζα*.

боздоган *боздоган* m., *боздогани* pl.; ‘средновековно ладно оружје, железна топка со боцки и со куса рачка погодна за фрлање и удирање на противникот’.

■ Од отомански тур. *bozdoğan* со исто значење; балкански турцизам, сп. срп. *буздован*, буг. *боздуган*, пол. *buzdygan*, ром. *buzdugan*, унг. *buzogany*.

бои¹ *бои* (се), *бојаи* (се) impf.; ‘се плаши’.

Во релација со: ▲ бојазлив, бојазливост ▼ битка, бич

■ Наследено од псл. **bojati*, од блтсл. **bajā'tei*, од пие. **b^hoyh₂-eh₂-ti*, од **b^heyh₂-* ‘се плаши; е исплашен’; сродно со литв. *bijóti*, *bijótis* ‘се плаши’, *bajūs* ‘страшен’, латв. *bijāt*, *bijātiēs* ‘се плаши’, стпрус. *biātwei* ‘се плаши’, скрт. *bháyate*, ствгерм. *bibēn* ‘се тресе’. Во слов. јазици презентската основа настанала од перфектната пие. основа **b^hoyh-*; сп. стсл. *бојати*, буг. *боя се*, срп. *бојати*, рус. *боятся*, укр. *боятися*, блр. *баяцца*, слн. *batī*, слч. *bat'*, чеш. *bat*, пол. *bać*.

бои² *бои*, *бојаи* impf.; ‘прави да биде во друга боја, бојосува’.

Во релација со: ▲ боење, боја, боичка, боица, бојоса, бојосува, бојадиса, бојадисува, бојација, бојацика, бојацилак, бојациство, бојацилница

■ Изведено од *боја*, што е од тур. *boya*; в. **боја**.

боиште *боишти* n., *боиштиа* pl.; ‘место каде што се бие битка; бојно поле’.

Во релација со: ▲ бој ▼ боен, битка, бич

■ в. **бој**.

бој¹ *бој* m., *боеви* pl.; ‘битка, вооружен судир; расправија, тепачка’.

Во релација со: ▲ боиште, боен ▼ битка, бич

■ Од псл. **bojъ*, што е именка изведена од глаголот **biti*; сп. стсл. *бон*, буг. *бой*, срп. *бој*, блр. *бой*, рус. *бой*, укр. *бій*, слн. *boj*, слч. *boj*, чеш. *boj*.

бој² *бој* m., *боеви* pl.; ‘висина, раст’.

Во релација со: ▲бојлија

■ Од тур. *boy* ‘става; раст, големина; возраст’; сп. буг. *бой, бойлия*, срп. *бој, бојлија*. Тур. збор е од сттур. *bod (bodu)* ‘вертикална должина, раст; племе, народ’. За односот меѓу двете значења на тур. збор, сп. арап. *ḵawt* ‘става, фигура; племе, род, народ’.

боја *боја* f., *бои* pl.; ‘впечатокот што го остава на очите обоеноста на предметот; материјал со кој се бои, бојосува; обележје на народ, знаме; изглед на кожата, посебно на лицето, тен, изглед, надворешност; впечаток што го прави на слухот тонот, израз што се појавува во гласот, звукот, карактеристика на гласот; политичко и класно, идејно обележје, идеен став, убедување, уверување, мислење; стилски изразни обележја на уметничко дело’.

Во релација со: ▲боица, боичка, бои², бојоса, бојосува, бојадиса, бојадисува, бојација, бојацика, бојацилак, бојациство, бојацилница

■ Од тур. *boya*, од сттур. *boduğ* ‘боја’, што е изведенка од *bodu* ‘слика’; сп. буг. *боя*, срп. *боја*, алб. *bojë*.

бојазлив *бојазлив, бојазливиоѝ* adj.; ‘што се плаши, плашлив’.

Во релација со: ▲бојазливост ▼бои¹

■ Од псл. **bojazlivъ*, што е изведено од **bojaznъ* + суф. **-livъ*; сп. срп. *бојажљив*, слн. *bojažljiv*, пол. *bojaźliwy*, рус. *боязливый*.

бојкот *бојкоѝ* m., *бојкоѝи* pl.; ‘прекин на врските, отфрлање или исклучување на некоја општествена група или поединец, најчесто како средство за притисок во политичка или во економска борба’.

Во релација со: ▲бојкотира, бојкотирање, бојкотиран

■ Позајмено од англ. *boycott*, што е пак сврзано со презимето на капетанот Чарлс Бојкот (Charles C. Boycott), застапник на ирските земјопоседници, кој одбил да ја спроведе аграрната реформа во Ирска и со тоа ги налутил неговите закупници Ирци. Тие, во 1880 г. на мирен начин се побуниле против него и неговото семејство, одбивајќи секаков контакт по што тој морал да се пресели во Англија.

бојкотира *бојкоѝира, бојкоѝирааѝ* impf.; ‘прави бојкот’.

Во релација со: ▲бојкотирање, бојкотиран ▲бојкот

■ Изведено од *бојкоѝ* + *-ира*; в. **бојкот**.

бојлер *бојлер* m., *бојлери* pl.; ‘затворен, метален казан за греење вода’.

Во релација со: ▲бојлерче

■ Позајмено од англ. *boiler*, што е изведено од англ. *boil* ‘вари, врие, зоврие’ < стфр. *bolir* < лат. *bullio*, изведенка од *bulla* ‘меур на вода’; сп. герм. *Boiler*, итал. *boiler, bollitore*, буг. *бойлер*, срп. *бојлер*, алб. *bojler*.

бојник *бојник* m., *бојници* pl.; ‘слатководна риба, вид крап; (arch.) војник; *Chondrostoma nasus*’.

Во релација со: ▲бојница, боен ▼бој¹, битка, бич

■ Од основата на псл. придавка **bojъtъ* + *-ikъ*; сп. буг. *бойник* ‘птица *Philomachus pugnax*’, ‘вид риба’, срп. *бојник* ‘војник, воин, борец’, слн. *bojnik* ‘војник, воин, борец’, сп. и ром. заемка *boiște* ‘рибарско место’.

бок *бок* m., *бокови* pl.; ‘страна’.

Во релација со: ▲бочен, бочно

■ Од псл. **bokъ* ‘страна’; сп. буг. *хълбок*, *бок*, срп. *бок*, блр. *бок*, рус. *бок*, укр. *бік*, слн. *bok*, слч. *bok*, чеш. *bok*, пол. *bok*. Натамошната етимологија е несигурна. Со оглед на тоа што во слов. јазици основното значење е ‘страна’, а вторично ‘дел од тело’ се чини дека е неуверлива претпоставката за врската меѓу псл. **bokъ* со лат. *baculum*, стгрч. *βάκτρον*, пкелт. **bakkos* ‘кука’. Друга претпоставка, за којашто сметаме дека е семантички неуверлива, дека е псл. **bokъ* заемка од пгерм. **bakan* ‘задна страна, грб’ (со неизвесна етимологија и без ие. паралели).

бокал *бокал* m., *бокали* pl.; ‘сад за вода или вино’.

Во релација со: ▲бокалче

■ Позајмено од итал. *boscalle* < срлат. *bauscāle(m)* < грч. *βαυκάλιον* ‘сад со тесно грло’, деминутив од *βαύκαλις* ‘сад за ладење вино или вода’; сп. фр. *bocal*, рус. *бокал*, укр. *бокал*, блр. *бакал*, буг. *бѣкел*, *бѣкѣл*, срп. *бокал*, слн. *bokal*, пол. *bokal*, *bukal*.

бокс¹ *бокс* m., *боксови* pl.; ‘удар со тупаница; (sg.) борба со тупаници меѓу двајца противници во ринг, со специјални ракавици и со определени правила’.

Во релација со: ▲боксира, боксер, боксерка, боксерски, боксерки, боксува

■ Позајмено од англ. *box* со првично значење ‘удар, тупаница’, што е посведочено уште во XIV век и нема општоприфатена етимологија, а во XIX век се јавува и како име на спорт, од каде што овој збор се раширил во сите европски јазици; сп. герм. *Box*, фр. *boxe*, рус. *бокс*, срп. *бокс*, слн. *boks*. Во XVIII век во англ. јазик е засведочен називот за спортист *boxer*, а преку герм. *Boxer* во XX век има и значење на ‘раса на кучиња’ (која се карактеризира со борбеност).

бокс² *бокс* m., *боксови* pl.; ‘преградено место во некој објект со одредена намена; кутија’.

■ Позајмено од англ. *box* < влат. *buxis/buxum* ‘зеленика (шимшир); предмети од зеленика (шимшир)’ < грч. *πυξίς* < *πύξος* ‘ковчег од зеленика’.

бокс³ *бокс* m., *боксои* (sg.); ‘посебно обработена телешка кожа за обувки’.

■ Позајмено од англ. *box calf*, или герм. *Boxkalf*, што е составено од *box* според презимето на англискиот трговец Џозеф Бокс (Joseph Box) и *calf* ‘теле, телешка кожа’.

боксира *боксира*, *боксирааи* impf.; ‘удира некого со тупаници; се занимава со бокс; (се ~) учествува во боксерска борба со некого’.

Во релација со: ▲боксирање, бокс¹, боксува, боксер, боксерка, боксерски, боксерки

■ Изведено од *бокс* + *-ира*; в. **бокс**.

боксит *боксит* m., *бокситои* (sg.); ‘руда од која се добива алуминиум’.

Во релација со: ▲бокситен

■ Позајмено од европските јазици (фр. *bauxite*, герм. *Bauxit*, англ. *bauxite*). Името на рудата е добиено според називот на местото Бокс (Ваух, денес Ваух-de-Provence) во јужна Франција каде што е пронајдена во 1821 г. од фр. геолог Пјер Бертије (Pierre Berthier).

боксува *боксува*, *боксувааи* impf.; ‘удира некого со тупаници; се занимава со бокс; (се ~) учествува во боксерска борба со некого’.

Во релација со: ▲боксување, бокс¹, боксира, боксер, боксерка, боксерски, боксерки

■ Изведено од *бокс* + *-ува*; в. **бокс**.

боктиса *боктиса*, *боктисааи* impf.; ‘додее, досади’.

Во релација со: ▲боктисува, боктисување

■ Позајмено од отомански тур. *bıktak*, од сттур. основа **bük-* ‘се измори’, или **böğ-* ‘се засити’.

болва *болва* f., *болви* pl.; ‘страна’.

Во релација со: ▲болвлив

■ Од псл. **bl̥xā*, од блтел. **blúšā*?, од пие. **b^hlews-* или **plews-* ‘болва’; сп. буг. *бълха*, срп. *бува*, *буха*, блр. *блѣха*, рус. *блоха*, укр. *блоха*, слн. *bolha*, слч. *blcha*, чеш. *blecha*, пол. *pchła*; сп. и литв. *blusa*, латв. *blusa*, грч. *ψύλλα*.

боледува *боледува*, *боледувааи* impf.; ‘болен е, е во состојба на болест’.

Во релација со: ▲боледување, болежлив, болезлив, болешлив, болезнен, болен, болеснички, болест, болешлив, болештина, боли, болка, болник, болникав ▼болница, болничар, болничарка, болничен, болнички

■ Изведено од **bolēti* ‘боли’ како вторично суфиксално образување, исто како што е и *болува*; в. **боли**.

болежлив *болежлив, болежливиоѝ* adj.; ‘што често се разболува, неотпорен, што има слабо здравје’.

Во релација со: ▲болежливост, боледува, болува, болешлив, болезлив, болезнен, болен, болеснички, болест, болешлив, болештина, боли, болка, болник, болникав ▼болница, болничар, болничарка, болничен, болнички

■ Од псл. **bolěznъ* и суфиксот *-(л)ив* < **-livъ*, што е изведено од псл. **bolěti*/**bol'ěti*; сп. срп. *болежљив, бољежљив*; в. **болезлив**.

болезлив *болезлив, болезливиоѝ* adj.; ‘што е често болен; што има изглед на болен; што е со меко срце, сожалив, премногу чувствителен’.

Во релација со: ▲болезливост, болешлив, болежлив, болезнен, болен, болеснички, болест, болешлив, болештина, боли, болка, болник, болникав ▼болница, болничар, болничарка, болничен, болнички

■ Од псл. **bolěznъ* и суфиксот *-(л)ив* < **-livъ*, што е изведено од псл. **bolěti*; в. **боли**.

болен *болен, болниоѝ* adj.; ‘што боледува, што го боли нешто; за дел од телото опфатен од болест; што боли, што предизвикува, што изразува болка; што личи, потсетува на нешто болно’.

Во релација со: ▲болна, болезлив, болешлив, болежлив, болезнен, болен, болеснички, болест, болешлив, болештина, боли, болка, болник, болникав ▼болница, болничар, болничарка, болничен, болнички

■ Од псл. **bolьnъ*, што е изведено од **bolь*; сп. буг. *болен*, срп. *болан*, рус. *больной*; в. **боли**.

болест *болесѝ* f., *болесѝи* pl.; ‘нарушување на нормалните животни функции на организмот’.

Во релација со: ▲боледува, болува, болешлив, болезлив, болезнен, болен, болеснички, болешлив, болештина, боли, болка, болник, болникав ▼болница, болничар, болничарка, болничен, болнички

■ Од псл. **bolěstь*, што е изведено од **bolь*; сп. буг. *болест*, срп. *болест*, слн. *bolest*, пол. *boleść*; в. **болка, боли**.

боли *боли, болаѝ* impf.; (само во 3 л. со кратка заменска форма: *ме, ѝе, ѓо, не, боли*) ‘чувствува болка’.

Во релација со: ▲болење, боледува, болува, болежлив, болезлив, болешлив, болезнен, болен, болеснички, болест, болешлив, болештина, боли, болка, болник, болникав ▼болница, болничар, болничарка, болничен, болнички

■ Изведено од **bolěti* ‘боли’; сп. стсл. *болѣати*, буг. *боли, боля*, срп. *болети, бољети*, рус. *болеть*, укр. *боліти*, блр. *балець*, слн. *boleti*, слч. *boliet*, чеш. *bolet*, пол. *boleć*; од слов. јазици во ром. *boli*. Псл. збор нема веродостојни ие. паралели. Најчесто се споредува со герм. **balwa-* ‘зол’, што е во стангл. *bealo*, гот. *balwa^o, balwjan* ‘злоставува,

мачи'. Алтернативно толкување наведува Трубачов (ЭССЯ 2: 187–188), според кое се работи за деноминал од псл. компаратив **bol'ьъ* > **bol'ěti* 'јакне, засилува, подобрува', па семантички би се толкувало преку псл. **orz-bol'ěti se* 'раслабе (ослабе)' > 'разболе (се)'.

боливач *боливач* m., *боливачоѝ* (sg.); 'едногодишна лековита билка со ситен бел цвет и пријатна миризба; *Matricaria chamomilla*'.

■ Називот *боливач* по својата структура би требало да упатува на слов. лексика и би можело да се тргне од две деривации од *болва* < псл. **blъxъ*, или од *болиоч* (за кое може да се претпостави првобитен двокомпонентен состав **боли очи* или **бели очи*), но може да е и заемка (можеби од турскиот или ароманскиот), којашто при адаптирањето претрпела силно влијание од народната етимологија (Киш 2010: 117–119). Аналоген назив се среќава во аром. *bolich'ï reine marguerite* (*Chrysanthemum leucanthemum*) *Matricaria chamomila* од нејасно потекло, а со аналогни називи *болики* 'шалган' и *боливач* во буг. (Papañagi 281). *Боливачоѝ* ако е изведен од псл. **blъxъ*, тогаш може да се најде аналогија на срп. *бувија ѿправа*, *бухина ѿправа*, *ѿправа оо бува* '*Matricaria chamomilla*', *бувач/бухач*, *бувара*, *буварица* '*Pyrethrum cinerariaefolium* Vis.', *бухарица*, рус. *блехомор* '*Pyrethrum roseum* Bieb. (Skok 1: 229). Сп. уште буг. *бубач* 'боливач, балхавче' *Erigeron acer* (БЕР 1: 85, 99), словен. *bolšinec* '*Plantago psyllium*', рус. *блешник*, алб. *bar i pleshtash* '*Chrysanthemum cinerariaeolium*', тур. *bitotu-* '*Pedicularis*'. На деривацијата од *болва* ѝ се спротивставуваат ареалните факти; во ареалите на лексемата *боливач* се среќаваат народни разновидности на именката *болва*: *бълва*, *бѡва*, *бѡа*, *бѡја*, *бѡла* и *боа*, а во разновидностите на *боливач* тие отсутствуваат од основата. Може да се забележи дека морфемата *бол(и)- бул(и)-* е константна, додека при вториот елемент *-в-ач* интервокалното *-в-* се пази и во регионите кај што тоа, како особеност на говорот, се губи.

болид *болид* m., *болиди* pl.; 'голем метеор што паѓа на земјата во вид на сјајна топка видливо и дење; тркачки автомобил'.

■ Позајмено од фр. *bolide*, изворно 'метеор', од лат. *bolis* (G *bolidis*) 'вид метеор во облик на стрела', што е позајмено од грч. *βολίς* (G *βολίδος*) 'проектил', изведенка од *βάλλω* 'фрла'; сп. буг. *болид*, срп. *болид*, рус. *болид*.

болјар *болјар* m., *болјари* pl.; 'феудален земјопоседник, припадник на повисокиот слој на феудалната класа во Русија и во некои други земји; големец, великан'.

Во релација со: ▲ болјарка, болјарски

■ Позајмено преку рус. *боярин* од стсл. *болѡаринъ*, посведочено со различни варијанти во грч. како *βωυλε*, *βοιλας*, *βοηλας*, *βουληα*, *βοιλᾶς*, *βολιᾶς* од пбуг. потекло; сп. буг. *бољарин*, срп. *бољарин*, *бољар*, слн. *boljar*, укр. *боярин*.

болка *болка* f., *боли* pl.; ‘чувство предизвикано од болест, од телесно и духовно страдање; болест’.

Во релација со: ▲боли, боледува, болува, болежлив, болезлив, болешлив, болезнен, болен, болеснички, болест, болешлив, болештина, болник, болникав ▼болница, болничар, болничарка, болничен, болнички

■ Од псл. **bôľ*, изведен со помош на суфиксот *-ка*, или од **boľa*, деминутив од **bôľ*, што е поствербал од **bolěti*; сп. буг. *болка*, *бол*, срп. *бол*, блр. *боль*, рус. *боль*, укр. *біль*, слн. *bol*, слч. *bol*, чеш. *bol*, пол. *bol*. Натомошната ие. етимологија е несигурна, а најблиска паралела се наоѓа во герм. јазици; в. **боли**.

болница *болница* f., *болници* pl.; ‘установа за сместување и стручно лекување на болни’.

Во релација со: ▲болничар, болничарка, болничен, болнички ▼боли, боледува, болува, болежлив, болезлив, болешлив, болезнен, болен, болеснички, болест, болешлив, болештина, болник, болникав

■ Изведено од *болен*; сп. буг. *болница*, срп. *болница*, рус. *больница*; в. **болен**, **боли**.

болничар *болничар* m., *болничари* pl.; ‘човек што работи околу болните во болница; што се грижи за болен’.

Во релација со: ▲болничарски, болничарка, болничен, болнички ▼боли, боледува, болува, болежлив, болезлив, болешлив, болезнен, болен, болеснички, болест, болешлив, болештина, болник, болникав

■ Изведено од *болница*; сп. буг. *болничар*, срп. *болничар*, слн. *bolničar*; в. **болница**, **болен**, **боли**.

болска *болска*, *болскаа̋* impf.; ‘молска, сека’ (за молскавица); ‘свети силно, со силен сјај’.

Во релација со: ▲болскање, болскав, болскот, болскоти, болсне, болснува ▼блесок, блескав, блесне, блести, блешти, блескоти, блескот, блескотен

■ Иако Трубачов (ЭССЯ 2: 116–117) смета дека е мак. *болска* изведено од псл. **bliskati*/**blistati* (*se*), сепак сметаме дека е вторично изведување од *болсне*; в. **болсне**, **блесне**, **блеска**, **блесок**.

болсне *болсне*, *болсна̋* pf.; ‘молсне, светне’ (за молскавица); ‘силно светне, испушти силен сјај’.

Во релација со: ▲болснува, болска, болскав, болскот, болскоти ▼блесок, блескав, блесне, блести, блешти, блескоти, блескот, блескотен

■ Изведено од псл. **bľsknōti*. При реконструкцијата на псл. форми од таа основа, кај глаголите што означуваат еднократно дејство (*-nōti*), најсоодветна основа е со редуциран степен на коренов вокализам (**bľsk-*), а другите превои во коренот (**blisk-*, **blěsk-*, **bľysk-*) се објаснуваат како граматичка индукција.

болува *болува, болувааи* impf.; ‘болен е, е во состојба на болест’.

Во релација со: ▲ болување, боледува, болежлив, болезлив, болешлив, болезнен, болен, болеснички, болест, болешлив, болештина, боли, болка, болник, болникав ▼ болница, болничар, болничарка, болничен, болнички

■ Изведено од **bolēti* ‘боли’ како вторично суфиксално образување, исто како што е и *боледува*; в. **боли**.

бомба *бомба* f., *бомби* pl.; ‘метално тело, предмет исполнет со експлозив, наменет за уништување објекти и жива сила; (fig.) нешто извонредно, сензационално, успешно’.

Во релација со: ▲ бомбардер, бомбардира, бомбаш

■ Позајмено од итал. *bomba*, можеби преку герм. *Bombe* или фр. *bombe*. Итал. збор се проширил во многу европски јазици (англ. *bomb*, шп. *bomba*, алб. *bombë*, ром. *bombă*, рус. *бомба*, буг. *бомба*, срп. *бомба*, унг. *bomba*, па непосредниот извор на позајмување е тешко да се утврди. Итал. *bomba* е изведено од лат. *bombus* < грч. *βόμβος* од ономатопејско потекло.

бомбардира *бомбардира, бомбардирааи* impf./pf.; ‘исфрли, исфрла бомби од авион, врши бомбардирање; нападне, напаѓа, засипе’.

Во релација со: ▲ бомбардирање, бомба, бомбаш, бомбардер

■ Позајмено од европските јазици, најверојатно преку герм. *bombardieren* од фр. *bombarder*, што е изведено од *bombarde* ‘воена машина’, изведенка од лат. *bombus*; в. **бомба**.

бомбастичен *бомбастичен, бомбастичниот* adj.; ‘претерано накитен, патетичен, страствен говор’.

Во релација со: ▲ бомбастичност

■ Позајмено преку герм. *bombastisch*, од англ. *bombastic* ‘претерано накитен (за стил)’ < англ. *bombast* ‘ватиран (за облека)’ < стфр. *bombace* < лат. *bombax* ‘памук’; сп. буг. *бомбастичен*, срп. *бомбастичан*, алб. *bombastike*.

бон *бон* m., *бонови* pl.; ‘паричен знак; печатени маркици со кои се одредува количина на некој паричен износ, обично поради рационализација на потрошувачката на одреден производ’.

Во релација со: ▲ бонче ▼ бонус

■ Позајмено од фр. *bon* (сп. и герм. *Bon*), што е поименчена придавка од лат. *bonus*; сп. буг. *бон*, срп. *бон*, алб. *bon*. Изворно зборот означувал дека при плаќањето обврзникот ја прифаќа замената, можеби во изразот како *bon pour...* ‘добро за...’ со назнака за паричниот износ.

бонбон *бонбон* m., *бонбони* pl.; в. **бонбона**.

бонбона *бонбона* f., *бонбони* pl.; ‘ситен сладок производ од стопен ароматизиран шеќер или од чоколада и др.’.

Во релација со: ▲ бонбонче, бонбониера, бонбонција ▼ бон, бонус

■ Позајмено од фр. *bonbon* ‘бонбона’; сп. герм. *Bonbon*, буг. *бонбон*, срп. *бомбона*, хрв. *bombon*, алб. *bonbon*. Во францускиот јазик зборот настанал во детскиот говор со удвојување на прилогот *bon* ‘добро’ од лат. *bonus*; в. **бон**, **бонус**.

бонбониера *бонбониера* f., *бонбониери* pl.; ‘убаво спакувана кутија со бонбони, обично чоколадни; продавница за бонбони и чоколади’.

Во релација со: ▲ бонбона, бонбонција ▼ бон, бонус

■ Позајмено од фр. *bonbonniere* ‘кутија со бонбони’, што е изведено од *bonbon*; в. **бонбона**.

бонсаи *бонсаи* n., *бонсаиџио* pl.; ‘јапонско минијатурно дрво’.

■ Позајмено преку англ. *bonsai* ‘дрво или растение што е минијатуризирано со засадување во мала саксија, со ограничување на неговите корени и со внимателно кастрење; уметност на садење и одгледување дрвја или растенија на таков начин’, што е изведено од јап. *bonsai* < сркин. *bwon* ‘сад, чинија’ + *tsoj* ‘засади, засадува’.

бонтон *бонџон* m., *бонџоноџи* (sg.); ‘правила за убаво однесување’.

■ Позајмено од фр. *bon ton* ‘добар вкус, добар стил’, што е сложено од *bon* ‘добар’ и *ton* ‘начин’.

бонус *бонус* m., *бонуси* pl.; ‘еднократна награда за добра работа или за постигнување одредени цели; премија’.

Во релација со: ▲ бонусен ▼ бон

■ Позајмено од англ. *bonus* ‘премија’, што е од лат. *bonus*, *bonum* ‘добар, добро’; сп. буг. *бонус*, срп. *бонус*, алб. *bonus*. Значењето ‘додаток, награда’ се развило во берзанскиот жаргон; в. **бон**.

бор¹ *бор* m., *борови* pl.; ‘високо зимзелено иглолисно дрво; Pinus’.

Во релација со: ▲ борче, боров, боровина, боровиште, боровник ▼ боровинка, боровница

■ Од псл. **borъ* (и-основа) ‘(борова) шума’; сп. буг. *бор*, срп. *бор*, блр. *бор*, рус. *бор*, укр. *бір*, слн. *bor*, слч. *bor*, чеш. *bor*, пол. *bor*. Најблиски паралели можат да се изведат од пгерм. **barwa-*; сп. стангл. *bearu* ‘шума’, стисл. *barr* ‘борова игличка’, што пак упатува на пие. корен **bher(s)-* ‘остар’ и би се однесувал првенствено на четиначки шуми какви што имало во прататковината на Словените и Германите.

бор² *бор* m., *бороџи* (sg.); ‘хемиски елемент; B’.

■ Позајмено од европските јазици, најверојатно од герм. *Bor*, или фр. *bore*; сп. буг. *бор*, срп. *бор*, алб. *bor*. Во европските јазици зборот е создаден спрема срлат. *borax*, што е позајмено од арап. *būraq*, од перс. *būrah*.

борави *борави, бораваѝ* impf.; ‘меша, обично храна при приготвување; чувствува мачнина во стомакот, му се повраќа; (cooloq.) престојува, е некаде’.

Во релација со: ▲ боравење, боравалка, боравенка, боравица ▼ заборава, заборава, заборава

■ Нејасна етимологија со извесни паралели во буг. *боравя* ‘работи, се занимава со нешто’ срп. *боравити* ‘поминува (време), престојува (некаде); боледува, страда’, хрв. *boraviti* ‘престојува (некаде, на некое место)’. Ако се тргне од изведениот префиксиран глагол *заборави* ‘заметне, зафрли, затури, изгуби (нешто)’ со паралели во наведените јазици каде што префиксот *за-* има исто значење како и во *замейѝне*, тогаш може да се претпостави дека првичното значење би било ‘престојува, е некаде’ (интензивна смисла) или ‘се занимава со нешто’ < ‘произведува, направи нешто да биде’ (каузативна смисла). Иако за срп. *боравити* и хрв. *boraviti*, како и за буг. *боравя* се претпоставува дека е изведено од **boriti (se)* по аналогија со **baviti (se)*, со поместување на семантиката од ‘борити се око чега/*boriti se oko čega*’ > ‘настојати око чега/*nastojati oko čega*’ > ‘боравити, бивати на неком месту/*boraviti, bivati na nekom mjestu*’ (во срп. и хрв.) и ‘употребувам, изпользувам, служи си (с какво)’ (во буг.), сепак останува дилемата дали е мак. *борави*, (dial.) *борлави, зборлави*, со значењето ‘чувствува мачнина во стомакот, му се повраќа’ можеби од ономаатопејско потекло. Значењето ‘престојува, е некаде’ е под влијание на срп. *боравиѝи*.

боранија *боранија* f., *боранијаѝа* (sg.); ‘вид зеленчук, зелен, млад грав во мешунка; јадење приготвено со боранија; (fig.) мали, безначајни луѓе’.

Во релација со: ▲ бораничка

■ Позајмено од тур. *borani, burani* ‘јадење од зеленчук и ориз’; сп. буг. *бурањия, бурения*, срп. *боранија*, алб. *burani(ja)*, аром. *burane*, грч. *μβορανίς*. Тур. збор е од арап. *būrāniyyā, būrānī* ‘јадење направено од зеленчук и ориз’, наречено така според името Бурана, жена на калифот Ал-Мамун. Подоцна, во мак. и срп. јазик со ова име се именувал зеленчукот *Phaseolus vulgaris* што е донесен од Америка, додека во другите балкански јазици означува јадење од различен зеленчук.

борач *борач* m., *борачи* pl.; ‘спортист што се занимава со борење’.

Во релација со: ▲ борачки ▼ бори се

■ Од *бори* со суфиксот *-ач*; в. **бори се**.

борба *борба* f., *борби* pl.; ‘упорно дејствување, умствен и физички напор за совладување на некакви пречки, за постигање определена цел; судир, ривалство, натпревар меѓу противници за постигање победа,

надмоќ, првенство; вооружен судир меѓу две воени единици или војски’.

Во релација со: ▲ борбен, борбеност ▼ бори се

■ Изведенка од *бори се*, со суфиксот *-ба*, од јсл. **borъba*, од псл. **borti se* + **-ъba*; сп. буг. *борба*, срп. *борба*, укр. *борба*, рус. *борьба*, пол. *borba*, слч. *borba*, слн. *borba*. Зборот е изворно јужнословенски, со оглед на тоа што во источнословенските јазици овој збор го нема во народните говори, што значи дека е примен по книжевен пат од јсл. јазици, а во пол. и во слч. јазик се русизми.

борд *борд* m., *бордови* pl.; ‘раководство, комисија, комора’.

Во релација со: ▼ бордел

■ Заемка од англ. *board*, што е изведено од срангл. *bord* < стангл. *bord* < пзгерм. **bord* < пгерм. **burđq* ‘табла; штица; маса’, од пие. **bʰerdh-* ‘сече’. Значењето ‘совет’, односно ‘раководство, комисија, комора’ е по метонимиски пат од смислата на зборот *board* ‘маса’, исто како што е и значењето ‘храна’.

бордел *бордел* m., *бордели* pl.; ‘јавна кука’.

Во релација со: ▼ борд

■ Заемка од фр. *bordel*, што е изведено од стфр. *borde* ‘мал дом, куќичка’, од срлат. *bordellum* ‘мала колиба’, што пак, во крајна линија е од пгерм. **burđq* ‘табла; штица; маса’, а изворното значење би било ‘колиба, кука, дом од даски’; сп. герм. *Bordell*, унг. *bordely*, чеш. *bordel*, слч. *bordel*, рус. *бордель*, укр. *бордель*, буг. *бордей*, срп. бордел, алб. *bordel*, ром. *bordel*. Од ист етимон е и англ. *bord*, *board* ‘даска, табла, маса’.

бордо *бордо* adj. (indcl.); ‘темноцрвена боја’.

■ Од фр. *bordeaux*, буквално ‘што ја има бојата на виното *bordeaux*’; сп. англ. *bordeaux*, итал. *bordeaux*, пол. *bordeaux*, слч. *bordo*, *bordovy*, рус. *бордо*, укр. *бордо*, срп. *бордо*, сите со значење ‘темноцрвен’. Фр. збор е добиен според областа Бордо (Bordeaux) во јужна Франција, каде што има таква сорта грозје од којашто се добива познатото фр. вино *bordeaux* со темноцрвена боја.

бордура *бордура* f., *бордури* pl.; ‘украсен раб, шара по раб на ткаенина’.

■ Позајмено од фр. *bordure* ‘надборешен раб на нешто; бордура; подножје на едро, раб на тротоар’, што е изведено од стфр. *bordure*, *bordeure* < *border* < *bort*, *bord* ‘граница, раб’, од германско потекло, од фран. **bord*, што е во врска со пгерм. **burđq*; сп. англ. *bordure*, *border*, итал. *bordure*, рус. *бордюр*, срп. *бордура*.

борец *борец* m., *борци* pl.; ‘учесник во борба’.

Во релација со: ▲ боречки ▼ бори се

■ Од псл. **borъсь*, што е изведено од псл. **borti* (se); сп. стсл. *бoрьць*, буг. *борец*, срп. *борац*, слн. *borec*, слч. *borec*, чеш. *borec*, рус. *борец*, укр. *борець*; в. **бори се**.

бори се *бори се*, *бораи̑ се* impf.; ‘прави физички напор да победи, да надвие неког во борба еден со друг; се труди, упорно работи да постигне некоја цел (да добие или да искорени нешто); учествува во борба, во некаква дејност, движење; се застапува за свои ставови во расправа, спор; прави напор да совлада нешто во себе (желба, чувство, мисла)’.

Во релација со: ▲ борење, борац, борачки, боралиште, борилиште, борец, соборец, поборник, борба, борбен, борбеност, избори, обори, собори ▼ брани (се)

■ Од псл. **boriti* (se), **borjъ* (se); сп. буг. *бора*, срп. *борити се*, слн. *boriti se*, слч. *borit' sa*, рус. (dial.) *бориться*, блр. (dial.) *боріць*, *боріцца*, што е каузатив-интензив од глаголот **borti* ‘поттикнува, сили, охрабрува неког, се бори’. Првобитната инфинитивна основа на псл. **borti* (se), што во стсл. е *брати*, *борѣ* (се) ‘се бори’, на јужнословенска почва е заменета со презентската за да се избегне хомонимијата со псл. **bърати*. Со псл. **borti* формално с поклопува, но со поинаква семантика, литв. *bárti*, *barù* ‘пцуе’, латв. *bārtis* ‘се кара’, сродно и со ствгерм. *berjan*, лат. *ferire*, *feriō* ‘тепа, удира’ < пие. корен **b^herh₃-* ‘удира, рани’. Од истиот корен е и *брани* (се).

бормашина *бормашина* f., *бормашини* pl.; ‘електрична или рачна дупчалка’.

Во релација со: ▼ борд

■ Заемка од герм. *Bohrmaschine*, што е сложено од *bohren* ‘дупчи’ < стгерм. *borōn* < пгерм. **burōnq* од пие. **b^herH-* ‘длаби; цепа; сече; трие; пробива; удира’ и *Maschine* ‘машина’ < fr. *machine* < лат. *māchina* ‘машина, алат’, сп. буг. *бормашина*, срп. *бормашина*, рус. *бормашина* ‘дупчалка како стоматолошки инструмент’.

боров *боров*, *боровио̑и̑* adj.; ‘што е од бор’.

Во релација со: ▲ боровина, боровинка, боровиште, боровник, боровница ▼ бор¹.

■ Од псл. **borovъ*, што е изведено од **borъ*; сп. буг. *боров*, срп. *боров*, рус. *боровой*, пол. *borowy*, слн. *borov*; в. **бор¹**.

борч *борч* m., *борчови* pl.; ‘долг, тоа што некој некому му должи’.

Во релација со: ▲ борчи, борчилија

■ Од тур. *borç*, што е најверојатно заемка од согдискиот збор *pwrç* ‘позајми, даде (некому нешто)’, сродно со авест. *pərəti-š* ‘позајмува’, изведено од основата на авест. и стперс. глагол *par-* ‘плати, плаќа’; сп. скрт. *pūrtā* и ермен. *bard* заемка од стперс., со исто значење. Балкански турцизам, сп. буг. *борч*, срп. *борч*, *борчија*.

бос *бос*, *босиоѝ* adj.; ‘што е без чорапи или обувки; за животно што се потковува – без потковици; (fig.) недоволно подготвен или информиран во некоја струка’.

Во релација со: ▲ бисичок, босоног, босота, босотија.

■ Од псл. **bosъ*, од блтсл. **basás*, од пие. **bʰosós*; сп. буг. *бос*, срп. *бос*, блр. *босы*, рус. *босой*, укр. *босий*, слн. *bos*, пол. *bosy*. Сродно со литв. *bāsas* ‘бос; непоткован (за коњ)’, литв. *bass*, герм. **bazá-* ‘гол’. И во блтсл. значењето ‘гол’ е изворно, за што сведочи сложената придавка псл. **bosonogъ* ‘со голи нозе, стопала’, литв. *basanāgis* ‘непоткован’.

босилек и **босилок** *босилек*, *босилок* m., *босилекоѝ*, *босилокоѝ* (sg.); ‘едногодишно растение со ситни цветчиња и пријатен мирис; *Ocimum basilicum*’.

Во релација со: ▲ босилков, босилковина ▼ базилика

■ Од лат. *basilicum*, што е позајмено од грч. *βασιλικόν* буквално ‘кралска (билка); кралско (цвеќе)’; сп. буг. *босилек*, (dial.) *босиљак*, *босиљок*, срп. *босиљак*, (dial.) *босиок*, слн. (dial.) *bosiljek*. Станува збор за јсл. романизам што е преземен непосредно по доаѓањето на Словените на Балканот, на што укажува развојот *ǣ > ĭ > ъ*, а и почетното *б-* во јсл. форми го исклучува директно позајмување од грч., какво што има во имињата *Васил*, *Василиј*, *Василко*, *Васе*, *Василка*, *Васа*, *Васка*. Нејасно е зошто во грч. билката се нарекува ‘кралска’, според едни дека е заради убавиот мирис, а според други дека е поради големата осетливост при одгледувањето затоа што му е потребно многу сонце и редовно полевање.

боска *боска* f., *боски* pl.; ‘млечна жлезда, дојка, града, цицка кај жена; цицка од вимето кај крава’.

■ Во мак. дијалекти постојат формите *боска*, *боски* (pl.) и *биска*, *биски* (pl.) со значење ‘цицка, града, дојка’. Во топонимијата се среќава *Боска* ‘име на врв, огранок на Беласица’ при што името е добиено според формата (Пеев 1: 150), а постојат и двокомпонентни фитоними во кои како втора компонента се јавува *боска* (поретко со подоцнежната варијанта *боцка*): *козји боски*, *кравји боцки*. Ако се тргне од претпоставката дека е основата **bos-* од псл. гл. **bosti* со девербализација изведена со суфиксот **-ъка*, тогаш најверојатно се работи за метафора ‘нешто што е зашилено, што боде’, можеби по аналогија со

*sъsъka од *sъsàti + *-ъka, или пак, во контаминација со *цицка*, од *cicъka (< cícъkъ < *cicъ), *cicъka (< *cica), од ономатопејско потекло. Ако пак коренот е *bъz- (во *боска*), *bъz- (во *биска*) ‘виме’, тогаш може да се работи за супстратен збор, со паралела во грч. βύζι ‘дојка, боска’ (од визант. грч. βύζιον < βύζανω ‘дои’) што може да се врзе со пие. *b^huH- ‘набабрува, заоблува’, сродно и со англ. *bosom*, герм. *Busen* ‘гради’, најверојатно и со лат. *bucca* ‘образ’, алб. *buzë*, ром. *buză* ‘усна’. Формата *боцка*, која изворно значи ‘шилест израсток кај некои билки и животни’ го проширила своето значење во ‘дојка, виме’ како подоцнежна варијанта на *боска*.

бостан *босѿан* m., *босѿани* pl.; ‘нива, место насадено со бостан; општ назив за дињи и лубеници’.

Во релација со: ▲ бостанец, бостански, бостаниште, бостанција, бостанциски

■ Од тур. *bostan* ‘градина, нива каде што се одгледуваат лубеници и дињи’, што е заемка од нперс. сложенка *bo-stān*, *bū-stān* ‘миризливо место’, оттаму и ‘градина, овоштарник’. Балкански турцизам, сп. буг. *бостан*, срп. *бостан*, алб. *bostan*, ром. *bostan*, нгрч. *μποστάνι*.

ботаника *боѿаника* f., *боѿаникаиѿа* (sg.); ‘украсен раб, шара по раб на ткаенина’.

Во релација со: ▲ ботанички, ботаничар, ботаничарка, ботаничарски

■ Од меѓународната научна терминологија; сп. герм. *Botanik*, фр. *botanique*, итал. *botanica*, буг. *ботаника*, срп. *ботаника*, рус. *ботаника*. Називот (лат. *botanica*) е создаден во поново време, со помош на суфиксот за образување на називи од научните дисциплини *-ика*, врз основа на грч. *βοτάνη* ‘растение, трева, билка’.

бофча *бофча* f., *бофчи* pl.; ‘врзоп со предмети, обично алишта, шамија, чаршаф, скутник и сл.; скутник, прегач’.

Во релација со: ▼ бовча

■ в. **бовча**.

боц *боц!* interj.; Извик за означување дека нешто боде, обично на шега, во игра и сл.

Во релација со: ▲ боц-боц!

■ в. боцне, боцка.

боца *боца* f., *боци* pl.; ‘сад под притисок со вентил во кој се чува гас’

Во релација со: ▲ боичка ▼ бочва

■ Позајмено, можеби преку срп. *боца*, од венец. *bozza*, што е исто како и итал. *boccia*, изведенка од лат. *buttis*; сп. слн. (dial.) *boca*, хрв. *boca*, буг. *боца*, аром. *boḡā*, нгрч. *μπότσα*, в. **бочва**.

боцка¹ *боцка, боцкааѝ* impf.; ‘боде, притискајќи со нешто остро; за растение, за животно што има боцки или за предмет со кој се боде, предизвикува болка од бодење; бреца; (се ~) се боде’.

Во релација со: ▲ боцкање, боцне, боцнува, боцка, боцкав, боцкач, боцлив ▼ боде, бодлив, бодликав, бодлест, бодеж, бодило, бодина, бодинаница, убод, бодлец, боцка, бодира, бодува, бодовен

■ Од јсл. **bodьcati*, што е најверојатно палатализирана варијанта на псл. итератив/деминутив **bodьkati* ‘боцка’, што е од псл. **bosti* (**bodor*); сп. буг. *боцкам*, срп. *боцкати*, слн. *bodcati* ‘штрчи, никне (за коса, трева)’, (arch.) *bodckati* ‘боцка, пецка’.

боцка² *боцка* f., *боцки* pl.; ‘тврд шилест изросток кај некои билки и животни; тврд шилест предмет, самостоен или како цел од нешто’.

Во релација со: ▲ боцкалка, боцкав, боцкач, боцлив ▼ боцка¹

■ Од гл. *боцка*, што е изведен од јсл. **bodьcati*; в. **боцка**¹.

боцне *боцне, боцнаѝ* pf.; ‘пробие во нешто со шилест предмет; предизвика остра болка, бодеж; (fig.) бреце; (се ~) се набоде’.

Во релација со: ▲ боцнува, боцнување, боцка¹ ▼ боде

■ Изведено од гл. *боцка*, што е од јсл. **bodьcati*, од псл. **bosti* (**bodor*); в. **боцка**¹.

бочва *бочва* f., *бочви* pl.; ‘голем дрвен сад со два газера стегнат со обрачи во кој се чуваат течности, најчесто вино; големо буре’

Во релација со: ▲ бочвест, бочве, бочвиче, бочвичка, бочвиште, бочвар, бочварски, бочварница, бочварство ▼ боца.

■ Настанало од псл. **bъci*, **bъčьve* ‘голема (дрвена) боца, бочва’; сп. стсл. *bъчъь*, *bъчъьа*, буг. *бъчва*, срп. *бачва*, слн. *bačva/bačva*, *-čve*, чеш. *bečva*, што е рана заемка од влат. *buttia* ‘боца’, веројатно во врска со грч. *βυτίνη* ‘заоблена боца со тесно грло’. Уште во псл. е изведена деминутивната форма **bъčьька*; сп. мак. *бочка*, буг. (dial.) *бочка*, срп. *бачка*, хрв. *bačka*, слн. *bečka*, слч. *bočka*, (dial.) *bečka*, *bačka*, пол. *beczka*, рус. *бочка*, укр. *бочка*, блр. *бочка*.

бочвар *бочвар* m., *бочвари* pl.; ‘тој што изработува бочви’.

Во релација со: ▲ бочвар, бочварски, бочварница, бочварство, бочва, бочвест, бочве, бочвиче, бочвичка, бочвиште ▼ боца.

■ Настанало од псл. **bъčьvarjъ*, што е изведено од **bъčьv-*; сп. буг. *бъчвар*, срп. *бачвар*, слн. *bečvar*; в. **бочва**.

бочен *бочен, бочниоѝ* adj.; ‘страничен’.

Во релација со: ▲ бочно ▼ бок.

■ Настанало од псл. **bočьnъ*, што е изведено од **bokъ*; сп. буг. *бочен*, срп. *бочни*, пол. *boczny*; в. **бок**.

бош *бош* adj. (incl.); ‘празен, несодржаен, јалов’.

■ Од тур. *boş* ‘празен’; балкански туцизам, сп. буг. *бош*, срп. *бош*, алб. *boch*.

брав *брав* m., *брави* pl.; ‘овен; скопен, чукал овен; општ назив за овци и кози’.

Во релација со: ▲ бравче, бравски

■ Од псл. збирна именка **borvъ* ‘кастрирана ситна стока и домашни животни’; сп. стсл. *бравъ* ‘ситна стока’, буг. *брав* ‘овен; една глава од стадото’, срп. *брав* ‘овен; овца воопшто како дел од стадо; една глава од ситен добиток (најчесто овци или кози)’, рус. *боровчак* ‘едногодишно теле’, слн. *brav* ‘овца’, слч. *brav* ‘овен, кастриран овен’, чеш. *brav* ‘ситна домашна стока (овци, кози, свињи), пол. *browek* ‘млад овен’. Најблиска паралела на слов. зборови има ствгерм. *barug* ‘кастрирано свинче’, што упатува на основата **b^hogu-* со *o*-вокализам, а којашто пак се врзува со **b^her-* ‘сече, реже’.

брава *брава* f., *брави* pl.; ‘метална направа за затворање врата со клуч; механизам за затворање’.

Во релација со: ▲ бравар, браварски

■ Точната етимологија е непозната, бидејќи етимонот е посведочен релативно доцна и само на јужнословенски терен; сп. буг. *брава*, срп. *брава*; зборот го нема дури ни во чакав. и кајк. дијалект на хрв. јазик, а се јавува во алб. *bravë*, нгрч. *μπράβα*, што некои етимолози ги наведува на мислење дека се работи за претсловенски збор, најверојатно трачки (ERNJ 1:81). Сепак, на таквата претпоставка противречи тур. *brava*, *perava* (балкански тур. регионализам), што укажува на изворно словенско потекло. Изведувањето од ром. *barra* ‘пречка со која се затвора вратата; мандало’ иако е семантички блиско, сепак е фонетски неизводливо.

браво *браво!* и *бравос!* interj.; извик за воодушевување, одобрување ‘одлично, прекрасно’.

■ Позајмено од итал. *bravo* ‘добар’, со првично значење ‘жесток, див’, *brava!* (f.), *bravi!* (pl.), *bravissimo!* (sup.). Натамошната етимологија е нејасна, некои етимолози итал. *bravo* го изведуваат од лат. *barbarus* ‘варвар, варварин, варварски’, а други од лат. *pravus* ‘расипан, зол, злобен’, но и двете претпоставки се и семантички и фонетски натегнати. Во европските јазици овој збор се проширил преку операта.

бравура *бравура* f., *бравури* pl.; ‘голема вештина во изведба на уметничко дело’.

Во релација со: ▲ бравурозен ▼ браво

■ Позајмено преку европските јазици (фр. *bravoure*, герм. *Bravour*, англ. *bravura*), што е од истиот корен како и *bravo*, сп. буг. *бравура*, срп. *бравура*, алб. *bravurë*, ром. *bravura*; в. **браво**.

брада *брада* f., *бради* pl.; ‘дел од лицето под устата; влакна што растат на образите и на брадата кај мажите; жилички на корен на растение или самиот корен, ако е од ситни жилички’.

Во релација со: ▲брадиче, брадичка, брадуле, брадулче, брадиште, брадат, брадест, брадина, брадјоса ▼брадавица

■ Наследено од псл. **borda*, од блтсл. **bardā*?, од пие. **b^hard^h-*; сп. буг. *брада*, срп. *брада*, рус. *борода*, укр. *борода*, блр. *барада*, пол. *broda*, чеш. *brada*, слч. *brada*, слн. *brada*.

брадавица *брадавица* f., *брадавици* pl.; ‘мал испапчен израсток на кожата; врв на дојка’.

Во релација со: ▲брадавичка, брадавичав, брадавичест ▼брада

■ Наследено од псл. **bordavica*, кај дел од словенските јазици **bordavŭka*, што е од пие. **b^hard^h-*; сп. буг. *брадавица*, срп. *брадавица*, слн. *bradavica*, слч. *bradavica*, чеш. *bradavice*, пол. *brodawka*, рус. *бородавка*, укр. *бородавка*, блр. *бародаўка*.

бразда *бразда* f., *бразди* pl.; ‘тесен долг трап, плиток ров по површината на почвата што го остава плугот или направен со друго орудие за обработка на земјата, појас од разорана земја што се протега по должина; долга, тесна и плитка длабнатина по површината на земјата по која тече вода, канал за наводнување; трага што ја остава нешто по мека површина или по површината на водата; голема брчка на лицето, на кожата; струјка од солзи, пот, крв, од течност’.

Во релација со: ▲браздиче, браздичка, браздуле, браздулче, браздиште, браздест, бразди

■ Од псл. **borzda*, без подлабока утврдена етимологија; сп. стсл. *бразда*, буг. *бразда*, срп. *бразда*, рус. *борозда*, (arch.) *бразда*, укр. *борозна*, (dial.) *борозда*, блр. *баразна*, пол. *bruzda*, чеш. *brazda*, слч. *brazda*, слн. *brazda*, алб. *brazdë*, ром. *brazdă*, унг. *barazda*. Словенската лексема е споредлива со литв. *biržė* ‘бразда’ и латв. *birze* ‘бразда’. Овие паралели упатуваат на крајно потекло од пие. **b^hrg^h-* како нулева основа од пие. корен **b^herg^h-* ‘е висок, се крева, се подига’ (псл. земјоделски термин истовремено означува и вдлабнување и издигнување, затоа што земјата што се исфрла при орањето ја прави браздата таква, но браздата најчесто се перципира како нешто вдлабнато, а не подигнато). Словенскиот етимон би можел да се изведе од пие. **b^hars-* + **-d^heh₁*, но оваа реконструкција, сепак, може да ја образложи само словенската лема и не се однесува на балтичките паралели. Ваквата изведба хипотетички претпоставува псл. **borzda* < **bors-dā*

при што првиот дел псл. **bors-* би бил во врска со ‘брашно’ и би се довел во релација со пие. **b^hars-* ‘жито’ (од истиот пие. корен е лат. *far, farris* ‘стара сорта пченица; *Triticum spelta*), а вториот дел **-dā* би бил во врска со коренот од псл. глагол **dēti* < пие. **-d^heh₁* ‘става, прави’, па браздата изворно би била ‘тоа во што се става, се сее житното зрно’. Алтернативно толкување за првиот елемент на сложенката е споредбата со грч. *φάρος* ‘плуг, орање’ < пие. **b^hros-/b^hres-*, од коренот кој е во грч. *φάω* ‘ора’, можеби и во псл. **borna* ‘брана’, па во тој случај би бил направен каузатив **borzditi* < **b^herzdēti*, со поствербал **borzda*. Постои уште една претпоставка во случај на споредба со псл. **b^herdo* ‘чешел за ткаење’ и псл. **bordy* ‘секира’, кои можеби се изведени на сличен начин од **b^herHd^h-*, во крајна линија од **b^herh₃-* ‘удира, пробива’ + **-d^h-* како резултативен маркер и може да е во врска со коренот којшто се наоѓа во псл. **boriti*, односно од истиот глаголски корен кој означувал дејство со остро орудие или оружје.

бразлетна *бразлејѝна* f., *бразлејѝни* pl.; ‘накит што се носи на рака’.

■ Од фр. *bracelet*, од стфр. *bracelet*, деминутивна форма од *bras* ‘рака’, што е од лат. *brachium, brachium* < стгрч. *βραχίον < βράχυν* ‘краток’, бидејќи надлактицата е пократка од подлактицата, што е изведено од пие. **mrég^hus* ‘краток’; сп. грч. *βραχιόλι*, англ. *bracelet*, итал. *braccialetto*, шп. *brazalete*.

брак *брак* m., *бракови* pl.; ‘озаконета врска меѓу две лица; заедница од таа врска; свадба’.

Во релација со: ▲ брачен, браколомен, браколомник, браколомство, бракомрзец, бракоразвод, бракоразводен

■ Од стсл. *бракъ* ‘свадба, веселба’; сп. буг. *брак*, срп. *брак*, рус. *брак*, укр. *брак*. Стсл. збор преку цсл. текстови навлегол во книжевните јазици на православните Словени, а како народен збор постои само во мак. и буг. и тоа со изворно значење ‘веселба; денот на свадбата’, што е цсл. синоним за свадба. Традиционалното етимолошко толкување се сведува дека е од псл. **borkъ*, што е добиено од **b^herati* + **-kъ* < пие. корен **b^her-* ‘бере, бира, зема’, што според некои етимолози покажува дека институцијата брак, барем кај православните Словени, претставена како избор, односно бирање, земање на брачниот партнер. Освен ова толкување, кое не звучи многу убедливо ни од формална ни од семантичка страна, алтернативно (ПЕРСЈ 1: 77-78) се толкува како декомпонит од ***ob-rakъ* како поствербал од псл. **ob-rekti (se)* ‘запроси, даде збор, побара рака на девојка (за себе или за некој друг)’ покрај посведоченото **ob-rokъ* ‘оброк’, со продолжен

вокализам $\bar{o} > a$ спрема $\bar{e} > \bar{e}$ во аористот на псл. *rěhъ* и во пост-вербалот *rěšъ*; сп. рус.-цсл. *обракъ* = *бракъ*, рус. (dial.) *брачить(ся)* ‘се венчава (за староверците)’.

бран *бран* m., *бранови* pl.; ‘издигнат дел водена маса што се движи; секое движење или појава што надоаѓа едноподруго, што личи на бран; придвижување на маса во некаква средина или физичко поле во одредени интервали’.

Во релација со: ▲ бранче, бранест, бранлив, бранов, брановиден, брановит, браноса, бранува

■ Со оглед на тоа што овој збор во значењето ‘издигнат дел водена маса што се движи’ го има само во мак. (според БЕР, 1:73 и во дел од буг.) дијалекти, упатувањето на псл. **bornъ* (стсл. *бранъ*) ‘битка, војна’ ни се чини дека е семантички неуверливо, иако во стсл. (цсл.) кај *бранъ* како едно од значењата се изделува и ‘невреме, бура’ (на море). Ако се исклучи претпоставката дека е од псл. потекло, тогаш со оглед на тоа што нема паралели ниту во словенските (во БЕР е регистриран зборот, без објаснување, но материјалите се од мак. дијалекти), ниту во балканските несловенски јазици, останува претпоставката дека е веројатно во прашање стара заемка (можеби од келтско потекло) или стара ономотопеја од балканскиот супстрат. Сепак, ако се тргне од претпоставката за псл. потекло, тогаш можеби има врска со псл. **borzda* (семантички, браздата е нешто што е истовремено и вдлабнато, но и издигнато), односно би можело да се поврзе со пие. корен **b^herg^h-* ‘е висок, се крева, се подига’, во крајна линија со пие. **b^herH-* ‘пробива, длаби, сече, удира’ и тогаш би можело да се доближи до псл. **bornъ*, односно цсл. *бранъ* во коешто, освен значењето ‘борба, одбрана’ би можело да се надвоврзе и значењето ‘невреме, бура’. Ако пак се тргне од претпоставката дека сепак се работи за стара заемка од непознат извор, тогаш можеби има врска со пие. **b^hrem-*, сп. скрт. *bhrámati* ‘талка, шета’, *bhrānti* ‘талка, се движи напред-назад, трепери, тетерави, превртува, врти, тркала’. Ова би можело да отвори перспектива за споредба со стгрч. *βρέμω* ‘бучи, рика (за бран); свекоти, свечи, се судри/судира (за оружје)’, коешто наликува на пие. **b^hrem-*, од каде потекнуваат лат. *fremō*, срвгерм. *bremen* и стангл. *brymm*, *brym* ‘море, бран’, *bremman* ‘беснее, рика’, *breme* ‘бурен’. Сепак, промената од пие. **b^h* во грч. /b/ (наместо очекуваното **p^h/*) би била необјаснета. Така, Бикс (Beeks 1: 237) го зема зборот како независна ономотопејска формација. Во келтската митологија богат на морето е Лир (Llyr), а самиот збор веројатно означува ‘море’. Во велшката литература е опишан како Llyr Ilediath (Лир на заборавениот јазик), а во таа верзија имал жена Ирска (Iweridd). Со неа имал две

деца, ќерката Бранвен (Branwen) и синот Бран (Bran). Според легендата, Бран патувал низ морињата и кога пристигнал на еден женски остров, таму господарката на островот му забранила да си оди и му рекла дека доколку одлучи да замине, тој и неговите луѓе на првото стапнување на копно ќе бидат ничкосани. Бран не ја послушал и си тргнал дома. Кога првиот негов човек стапнал на копно веднаш се спружил. Оттогаш Бран бил проколнат вечно да талка низ морето. Брановите, всушност вечно „талкаат“ по водените површини. Како заштитен симбол на Бран се смета гавранот, што се изведува од пкелт. **brano-* ‘гавран, врана’, а споредбата со блтсл. **worno-* (со секундарно блтсл. вдолжување во основата; литв. *varna*, рус. *ворона*), сепак од формална гледна точка не е прифатлива. Промената **wr-* > **br-* би била неправилна и затоа е подобро да се третира пкелт. **brano-* како заемка од некој непознат извор. Ако се имаат предвид сите овие факти, тогаш можеби мак. *бран* е остаток од некој јазик на старите народи кои живееле покрај брегот на Охридското Езеро (ареалната дистрибуција покажува дека токму од овие мак. говори произлегува значењето ‘издигнат дел водена маса што се движи’), а кој „преживеал“ благодарение на псл. **bornъ*, односно цсл. *брањь*, односно можеби станува збор за два етимона кои формално се поклопиле.

брана *брана* f., *брани* pl.; ‘насип, вештачка преграда од земја, од бетон што го спречува течењето, движењето на водена маса до одредена височина; секаков вид пречка што се поставува меѓу две нешта; дрвена направа или железно, запчесто орудие, за претсеидбена површинска подготовка на почвата или за негување на културите по сеењето’.

Во релација со: ▲браничка, браноса, браносува ▼брани (се)

■ Од псл. **borna*, што е девербал од псл. **borniti* ‘брани’, посведочено во две значења ‘дрвена направа или железно, запчесто орудие, за претсеидбена површинска подготовка на почвата или за негување на културите по сеењето’ и ‘пречка’; сп. буг. *брана*, срп. *брана*, укр. *борона*, слн. *brana* ‘направа за површинска подготовка на почвата; одбрана’, пол. *brona* ‘направа за површинска подготовка на почвата; порта, капија’, чеш. *brana* ‘влез, капија’.

брани *брани*, *бранити* impf.; ‘чува, штити неког од напад; застапува неког на суд, е негов бранител; не дозволува, спречува, забранува нешто (со кратка заменска форма: ми, ти, му...); штити, потврдува став, идеја, научен труд и сл.; Е во одбраната, на голот како голман; (се ~) се штити од напад, дава отпор’.

Во релација со: ▲бранење, бранач, бранител, браненик, браник, одбрани, одбрана, забрани, забран, забрана ▼брана, бори

■ Изведено од псл. **borniti*, што е деноминал од *i*-основа на псл. **born* ‘битка, војна’; сп. буг. *браня*, срп. *бранити*, укр. *боронити*, рус. *боронить*, слн. *braniti*, пол. *bronіć*, чеш. *branit*.

бранша *бранша* f., *браниши* pl.; ‘гранка во некоја дејност: во трговијата, занаетчиството, индустријата’.

■ Од фр. *branche* ‘гранка (од дрво)’, од длат. *branca* ‘отпечаток, трага, шепа’, можеби од гал. **vranca* < пие. **wrónkeh₂*; сп. герм. *Branche*, итал. *branche*, алб. *branshë*, срп. *браниша*, пол. *branza*.

браон *браон* adj. (indcl.); ‘кафена боја, нешто што е во кафена боја’.

Во релација со: ▼ бринета

■ Најверојатно преку срп. *браон*, од герм. (dial.) *braon* ‘мрк; темно-жолт’; сп. герм. *braun*, англ. *brown*, фр. *brun*. Изворното значење на герм. *braun* ‘виолетов’ се објаснува со потеклото од ствгерм. *brūn* од лат. *prunum* ‘слива’. Од истиот герм. етимон во постариот гласовен облик *brūn*, се сведува и фр. *brunette* ‘жена или девојка со темножолта или кафеава коса’, од каде што е и мак. (colloq.) *бринета* ‘темнокоса жена, девојка’; сп. слн. (arch.) *brun*, чеш. *bruný* ‘црн (за коњ)’, рус. (dial.) *брунный* ‘црвен’.

брат *браѝ* m., *браќа* pl.; ‘син во однос на друго или на другите деца од исти родители; другар, пријател, човек близок по нешто, обично во обраќање; при фамилијарно обраќање кон непознат човек; калуѓер во однос на другите калуѓери’.

Во релација со: ▲ братец, братенце, братче, братија, братими, братко, братов, братовина, братоубиец, братоубиствен, братоубиство, братски, братство, братучед, братучеда, братучетка, збратими, побратим

■ Од псл. **bratrъ*, **bratъ* од пие. **b^hreh₂tēr* ‘брат’; сп. стсл. *братъ*, *братъ*, буг., срп., блр., рус., укр. *брат*, слн. *brat*, *brat(e)r*, слч., пол. *brat*, чеш., глуж. *bratr*, длуж. *bratš*. Како заемка од слов. јазици сп. и унг. *barat*, ром. *bărat*, *brat*. Овој збор како термин за сродство е одразен во речиси сите ие. јазици, освен хетитски и албански и нема јасна етимологија, но од неговите архаични употреби може да се заклучи дека не означувал само роден брат, туку и припадник на исто патријархално братство. Како што покажува стсл., во слов. јазици е генерализирана основата на косите падежи на пие. **b^hreh₂tr-*, а подоцна второто *-r-* во македонскиот и во најголем дел од другите словенски јазици било изгубено со дисимилација, па оттука *браѝ* наместо стсл. *братъ*.

братими (се) *браѝими (се), браѝимай (се)* impf.; ‘станува брат некому, се зближува како брат’.

Во релација со: ▲ братимење, збратими (се), побратими (се) ▼ брат
 ■ Во суштина, преку обичајот „братимење“ е направено поместување од крвно кон бескрвно „социјално“ сродство, што е случај во сите ие. јазици, а во основата на овој збор е псл. пасивен партицип на презентот **bratimъ* од псл. глагол **bratiti (se)*; сп. буг. *сбратимя се*, срп. *братимити се*. Можеби овој глагол е добиен со депрефиксација на *ѝобраѝими (се)*, што е деноминал од *ѝобраѝим*; в. **брат**.

братов *браѝов, браѝовиоѝ* adj.; ‘што се однесува, што му припаѓа на брат’.

Во релација со: ▲ братски ▼ брат
 ■ Од *браѝ* + суфиксот *-ов*; в. **брат** и **-ов**.

братски *браѝски, браѝскиоѝ* adj.; ‘што се однесува на брат, што е својствен на брат’.

Во релација со: ▲ братов ▼ брат
 ■ Од *браѝ* + суфиксот *-ски*, од псл. **bratъskъ(jъ)*; сп. буг., срп. *братски*, рус. *братский*, слн. *bratski*, слч. *bratsky*, пол. *bracki*; в. **брат**.

братство *браѝсѝво* n., *браѝсѝва* pl.; ‘однос меѓу браќа и меѓу браќа и сестри; братски однос меѓу пријатели, големо пријателство; општествена група која се темели на заедничко потекло, соединетост и солидарност на економски, општествен и обредно-религиозен план; здруженост по чувство на блискост по која и да е основа’.

Во релација со: ▲ братија ▼ брат
 ■ Од псл. **bratъstvo*; сп. стсл. *вратъство*, буг., срп., рус., укр. *братство*, слн., слч., *bratstvo*, пол. *bratstwo*; в. **брат**.

братучед *браѝучед* m., *браѝучеди* pl.; ‘роднина по мајка или по татко, син на чичко, вујко или на тетка; фамилијарно обраќање кон маж, познат или непознат’.

Во релација со: ▲ братучеда, братучетка ▼ брат, чедо
 ■ Можеби е најсоодветно ова образување уште во псл. да се третира првично како морфолошко-синтаксичка конструкција **bratu čęda*, при што **bratu* е G двоина од **bratъ*, а **čęda* е множина од **čędo*, односно ‘деца од (два) брата’, откаде што потоа се развило значењето ‘братучед’; сп. стсл. *вратоучадз*, буг. *братовчед*, (dial.) *братучед*, срп. (dial.) *братучед* ‘полубрат (по татко)’.

брашно *брашно* n., *брашноѝо* (sg.); ‘производ добиен со мелење на житни култури; производ во вид на брашно добиен со мелење на суровини од растително, животинско и минерално потекло’.

Во релација со: ▲ брашенце, брашненце, брашнар, брашнарка, браш-
нарица, брашнен, брашненик, брашнест, брашник, брашноса

■ Од псл. (dial.) **boršъno*; сп. стсл. *брашьно*, ‘јадење, храна’, буг. *браш-
но*, срп. *брашно*, рус. (dial.) *борошно*, укр. (dial.) *борошно*, слн. *brašno*.
Псл. збор е сроден со гот. *barizeins*, литв. *barība* ‘храна’, лат. *farina*
‘брашно’ < пие. **b^hars-* ‘жито’. Рус. и укр. *брашно* од псл. *брашьно*,
исто како и чеш. *brašna*. Во псл. постоел и друг назив за брашно
**moka*, кој оставил трага во изведенката *мучник* ‘сандак во кој паѓа
брашното (во воденица)’.

брашноса *брашноса*, *брашносааѝ* pf.; ‘направи нешто да биде
прекриено со брашно; (се ~) стане нечист со брашно’.

Во релација со: ▲ брашносува, брашносување ▼ брашно

■ Од *брашно* + суф. *-оса*; в. **брашно**.

брбла *брбла*, *брблааѝ* impf.; ‘зборува многу, брбори’.

Во релација со: ▲ брбланка, брбланица, брблив, брбливец, брбло
▼ брбори

■ Од псл. (dial.) **bъrb(ъ)lati*, што е од ономатопејско потекло; сп. срп.
брбљати, слн. *brbljati*, слч. *brblat*, чеш. *brblati*, литв. *burbuliuoti*.
Сродно е со псл. **bъrb(r)ati* и неговиот интензив **bъrbotati*, во чија-
што основа се наоѓа стара пие. ономатопеја, слично како и *грдори*,
мрмори; в. **брбори**.

брбори *брбори*, *брбораѝ* impf.; ‘зборува многу, сè и сешто, за сè и сешто;
жубори, ромони, тече со жуборење; жабурка, со дување или на друг
начин прави меури во вода испуштајќи специфичен звук’.

Во релација со: ▲ брборење, брбне, брбор, брборка, брборко, брбор-
лив, брборливец ▼ брбла

■ Од псл. **bъrb(r)ati*, **bъrbotati* што е од ономатопејско потекло; сп.
буг. *бърборя*, срп. *брбати*, *брботати*, слн. (dial.) *brbati*, *brbotati*, слч.
brbotat, рус. (dial.) *борботать*, литв. *buřbti*, *burbėti* ‘брбори’. Во
основа се наоѓа стара пие. ономатопеја, сп. стинд. *barbara-*, грч.
βάρβαρος ‘тој што зборува неразбирливо’; сп. и **браво**.

брдило *брдило* n., *брдила* pl.; ‘(обично pl.) дел од разбојот за ткаење каде
што се става брдото’.

Во релација со: ▼ брдо

■ в. **брдо**.

брдо *брдо* n., *брда* pl.; ‘рид, брег; дел од разбојот за ткаење низ кој се
воведува основата’.

Во релација со: ▲ брдски, брдовит, брдило

■ Од прасловенски **bъrdo*. Изворното значење ‘дел од разбојот за
ткаење низ кој се воведува основата, гребен на разбој’ во ткајачката
терминологија е присутно во сите словенски јазици; сп. стсл. *bъrdo*,

буг. *бърдо*, срп. *брдо*, хрв., слн., слч., чеш. *brdo*, пол. *bardo*, рус. *бёрдо*, блр. *бёрда*, укр. *бердо*. Со ова значење има полна паралела во латв. *birds*, покрај *biŗde* ‘разбој’, од пие. корен **b^herh₃-* ‘удира со остро орудие (оружје)’; сродно и со гот. *fothu-baurd* ‘подножје, клупичка за нозе’, стилс. *bord*, агс. *bord* ‘даска, маса’. Второто значење, како орографски термин е изведено по пат на метафора од ткајачката терминологија и се среќава само во јсл. јазици, словачки, чешки и украински. Во македонскиот, како и во дел од јсл. јазици за да се избегне хомонимијата, за ткајачкиот термин се образувал нов збор со помош на суфиксот *-ило* (*брдило*, обично sg. *брдила*), но и со префиксот *на-* (само pl. *набрдила*). Во секој случај се работи за псл. збор **b^hrdō*, што вообичаено се споредува со пгерм. **burd_q* ‘даска, табла; маса’, кои пак се изведуваат од пие. **b^hrd₃o-*. Позајмено и во унг. *borda*, ром. *brîglă*, аром. *bîrdilă*.

бре *bre* interj.; при обраќање; при чудење; за да се обрне внимание на нешто, извик по стока или некој да се уплаши.

■ Балканизам со недоволно јасна етимологија; сп. буг. *бре*, срп. *бре*, алб. *bre*, нгрч. *μπρέ*, тур. *bre*. Според Нишанџан (Nişanjan <bre>) тоа е извик специфичен за румелиските дијалекти на турскиот јазик. Со оглед на хронологијата и ареалите на овој збор, традиционално се смета за балкански турцизам, кој се толкува како скратен облик на нгрч. вокатив *μωρέ* ‘лудо!’, но можеби е најсоодветно да се толкува како вкрстување на домашниот збор изведен од псл. **bratrъ* со турцизмот *bre*. Кога станува збор за потеклото на тур. *bre* можеби е најсоодветно да се изведе од курд. извик *bre!*, кој исто така е по потекло скратен и десемантизиран вокатив од *birā* ‘брат’, прасродно со псл. **brat(r)ъ*, а дополнителна паралела за скратување на ие. збор за брат дава и стгрч. глоса *βρά·άδελφί*, за која се претпоставува илирски скратен облик од пие. **b^hrah₂ter-* ‘брат’, на што се надоврзува и хипотезата дека и во албанскиот јазик веројатно е во прашање кратка форма на пие. **b^hrah₂ter-* ‘брат’; сп. илир. *bra*, стсл. *братъ*, *братъ*, стпрус. *brāti*, стнорд. *broðir* ‘брат’; в. **бе**.

бревијар *breviјар* m., *breviјари* pl.; ‘кратка содржина, краток преглед на едно дело; молитвеник на католичките свештеници со молитви за секој час’.

■ Преку европските јазици (фр. *breviaire*, англ. *breviary*), од лат. *breviārium*, во крајна линија од *brevīs* ‘краток’, што е од пие. **mréǵ^hus*; сп. буг. *бревиариј*, срп. *бrevијар*, хрв. *brevijar*, слн. *brevir*, слч. *breviara*, чеш. *breviář*, пол. *brewiarz*.

бревта *бrevīa, brevīaai* impf.; ‘тешко, напрегнато дише, испуштајќи придушен звук; (за машина, мотор) работи, влече отежнато’.

Во релација со: ▲бревтање ▼брее

■ Од ономатопејско потекло, изведено од извик од кој уште во псл. се образувал гл. **brexati* (< **breksati*) ‘лае; кашла’, а што е најверојатно поврзано со пие. корен *b^herk-* < **b^her-*; сродно со литв. *brekt* ‘вреска, плаче’, ствгерм. *praht* ‘шум, звук’, стангл. *breahm, bearhm* ‘вреска, плаче’, ирс. *bressim* ‘плаче’, стангл. *beorcan* ‘кашла’, англи. *bark* ‘лае’; сп. буг. *брехам* (dial.) *бреам, бревам*, срп. *брехати*, блр. *брахаць*, рус. *брехать*, укр. *брехати*, слн. *bręhati*, слч. *brechat*, чеш. *břesat, břechat*, пол. *brzechać*.

брег *breǵ m., breǵovi pl.*; ‘гранична линија меѓу копно и вода; земјата во појасот покрај река, езеро или море; помал рид’.

Во релација со: ▲бреже, брекче, бреговит, бреговитост, крајбрежје

■ Од псл. **bergъ* < блтсл. **bérgas* < пие. **b^hérg^hos*, што е изведено од пие. **b^hérg^h-*; сп. буг. *брыз*, срп. *брег*, рус. *берег*, блр. *бераг*, укр. *беріг, берег*, хрв. *brijeg*, (dial.) *brig*, слн. *breg*, слч. *breh*, чеш. *břeh*, пол. *brzeg*, алб. *breg*. Сродно со пгерм. **bergaz* > герм. *Berg* ‘планина’, но со оглед на тоа што во псл. форма се јавува -g- место очекуваното -z-, не би можело да се каже дека е герм. заемка како што тврдат повеќето етимолози, туку во прашање е „кентумизам“, а сатемски рефлекс од истиот корен можеби има во *бразда* < псл. **borzda*.

бреговит *breǵovii, breǵoviiioii* adj.; ‘што има брегови’.

Во релација со: ▲бреговитост ▼брег

■ Од *бреǵ + -ов-ii*; в. **брег**.

брее *брее, бреаи* impf.; ‘рика (за елен); што личи на рикање на елен’.

Во релација со: ▲бреење ▼бревта

■ Од ономатопејско потекло, изведено од извик од кој уште во псл. се образувал гл. **brexati* (< **breksati*) ‘лае; кашла’, сп. буг. *брехам* (dial.) *бреам, бревам*, срп. *брехати*, блр. *брахаць*, рус. *брехать*, укр. *брехати*, слн. (arch.) *brehati*, слч. *brechat*, чеш. *břesat, břechat*, пол. *brzechać*; в. **бревта**.

брез *брез, брезии* adj.; ‘со бела пега на главата, обично за животно’.

Во релација со: ▼бреза, брест

■ Од псл. (dial.) **berzъ* ‘со бели пруги (за бојата на кожата на животни, или перјата на птиците)’; сп. буг. *брыз* ‘(најчесто за бивол) што има бели петна’, срп. *брезаст* ‘бел со црвени петна (за јунче); со бели или црни пруги на главата (за коза, овца)’. Од истиот корен се и *бреза, бресіи*.

бреза *бреза* f., *брези* pl.; ‘Листопадно дрво со бела кора и ситни ливчиња, *Betula alba*; бела дамка на челото кај некои животни’.

Во релација со: ▲ *брезичка*, *брезов* ▼ *брез*, *брест*

■ Од псл. **berza* < блтсл. **berzas*, **berzā*, од пие. **bherHg-* ‘бреза’; сп. цсл. *br̥za*, буг. *бреза*, срп. *бреза*, рус. *берёза*, укр. *береза*, блр. *бяроза*, слн. *breza*, слч. *breza*, чеш. *bříza*, пол. *brzoza*. Терминот се однесува посебно на видовите *бреза* со бела кора, а во ие. всушност била коренска именка N sg. **bherHg's* (G sg. **bhrHg'os*). Блтсл. облици се изведуваат од пие. основа на номинативот, додека пак санскритскиот облик потекнува од основата на косите падежи (од каде што е и основата на лат. *frāxinus* ‘јасен’). Постоењето на називот во пие. за *бреза* покажува дека прататковината на Индоевропејците е на север, со оглед на тоа што ова дрво потекнува од такви северни предели, а изворно означува ‘бел, светол’; в. **брез**, **брест**.

брезов *брезов*, *брезовио̃* adj.; ‘што се однесува на *бреза*, што е од *бреза*’.

Во релација со: ▲ *бреза* ▼ *брест*

■ Наследено од псл. **berzovъ(jь)*, од псл. **berza* + **-ovъ*, со формална анализа од *бреза* + *-ов*; в. **бреза**.

бреј *бре* interj.; при чудење; за да се обрне внимание на нешто.

■ Нагласена форма од *бре*; в. **бре**.

брекина *брекина* f., *брекини* pl.; ‘листопадно дрво од родот *оскоруша*; *Sorbus torminalis*’.

■ Од псл. **berka* (**berkъ*, **berky-nja*); сп. буг. *брекина*, *брекиня*, срп. *брекиња*, рус. *берёка*, укр. *берека*, слн. *breka* f., *brek* m., слч. *brekyňa*, чеш. *břek*, пол. *bereka* (< укр. *берека*), *brzekinia* ‘*Pirus torminalis*’. Подлабоката етимологија не е сосема јасна. Поврзувањето со литв. *brinkti* ‘отече, отекува’ е фонетски неосновано. Според Трубачов (ЭССЯ 1: 194), најдобро е овој збор типолошки да се расчлени на **ber-k-a*, при што може да се изведе од псл. **berq*, **bьrati* ‘бере, собере’ (како растение што ‘собира’ птици, т.е. ги привлекува со своите бобинки). Приближувањето до псл. **berza* и изведувањето од герм. **berko* ‘бреза’ од пие. корен **bher-* ‘свети, сјае’ е проблематично и неубедливо. Проблематична е и споредбата со чеш. *břesk* ‘киселкав вкус’.

брекне *брекне*, *брекна̃* pf.; ‘набаври, се подуе’.

Во релација со: ▲ *брекнење*, *брекнува*, *брекнување*, *набрекне*

■ Од псл. **bręknōti* ‘надуе, набаври’ < псл. **bręk-*; сп. буг. *брекна*, срп. *брекнути*, блр. *брякнуць*, рус. *брякнуть*, укр. *брякнути*, пол. *bręknąć*. Сродно со литв. *brinkstu*, *brinkti* ‘отече, подуе’, *brankà* ‘оток’, можеби

и со стисл. *bringa* ‘гради’, стангл. *bring-ádl* ‘болест на белите дробови’, исл. *bringr* ‘грпка’, што може да се изведат од пие. корен **bhren-* ‘штрчи; излегува напред; раб’.

бреме *бреме* n., *бремиња* pl.; ‘тежок товар што го носи еден човек; тешкотија’.

Во релација со: ▼бремен, бременост

■ Од псл. **berme*, **bertene* ‘товар, тежина’, од блтсл. **bérʹmin*, од пие. **bʰerHmen-* или **bʰermen-* < пие. корен **bʰer-* ‘носи’, што значи *бреме* е ‘тоа што се носи’; сп. стсл. *brѣма*, *brѣмѣ*, буг. *бреме*, срп. *бреме*, блр. *брѣмя*, рус. *беремя*, укр. *беремя*, пол. *brzemie*, чеш. *břímě*, *břemeno*, слч. *bremeno*, (arch.) *bremä*. Сродно со стинд. *bhárman-* ‘чување, одржување, грижење’, стгрч. *φέρμα* ‘плод (во полето, во утробата)’ < пие. **bʰēr-men-*. Псл. облик, поради акцентолошки причини, би бил со долг коренски вокал **bérme*, кој има паралела во стинд. *bhárman-* (L sg.) ‘при жртвопринесување’, но би можела да се допушти и варијанта со ларингал во пие. корен **bʰerH-*, со оглед на стинд. облик *bhárīman-* ‘подршка, грижа; бreme’.

бремен *бремен*, *бремениоѝ* adj.; ‘оптоварен, што носи товар’.

Во релација со: ▲бремена, бременост, обремени, забремени, раз-бремени ▼бреме

■ Преку рус. *беременный* од стсл. *brѣменьнъ* < псл. **bertenъnъ(jъ)*, што е изведено од псл. **berme*, **bertene* + **-ъnъ*; в. **бреме**.

бремена *бремена*, *бременаѝа* adj.; ‘жена што е трудна, што носи плод’.

Во релација со: ▲бременост, бремен ▼бреме

■ Во значењето ‘жена што е трудна, што носи плод’ е книжевна заемка од рус. *беременная* ‘трудна (за жена)’. За семантичкиот развој ‘што носи товар’ > ‘што носи плод, трудна’ сп. стгрч. *φέρμα*, *φέρματος* (G sg.) ‘плод (во полето, во утробата)’ < пие. **bʰēr-men-*; в. **бремен**, **бреме**.

брест *бресѝ* m., *бресѝови* pl.; ‘листопадно шумско дрво; Ulmus’.

Во релација со: ▲брестов ▼бреза, брез

■ Од псл. **berstъ*, од блтсл. **berʹžtas*, што е изведено од пие. корен **bherHgʷ-* ‘светол, јасен’, од кој е и *бреза*; сп. цсл. *brѣстъ*, буг. *бряст*, срп. *брест*, *бријест*, хрв. *brijest*, слн. *brēst*, слч. *brēst*, чеш. *břest*, пол. *brzost*. Во северните словенски јазици псл. **berstъ*, **bersta* значи и ‘горниот слој на брезовата кора’ (рус. *берѣста*), дендронимот најверојатно е изведен од истиот корен како што е и *бреза*, со помош на суфиксот *-to-* како гот. *bairhts* ‘светол, јасен’, англ. *bright* ‘светол, сјаен’.

бреца *бреца, брецааи* impf.; ‘печка, навредува, префрлува нешто некому; (се ~) се печка, се навредува со неког’

Во релација со: ▲брецање, брецив, брецка, брецкање, брецне, збреца, забреца, набреца

■ Од јсл. **bręcati*, што е од псл. ономатопејски корен **bręc-* (< **bręk-*) ‘звук, свекот’; сп. цсл. *брацати* ‘звучи, свечи’, буг. *брецам* ‘мука’, *бренцам* ‘стенка, кенка’, срп. *брецати* ‘свони, свечи, зуе’, рус. *брыцать* ‘свечи, свецка’ (заемка од црковнословенски).

брз *брз, брзиои* adj.; ‘што во кусо време поминува поголемо растојание; што се случува, што се прави во кусо време; пргав, вешт’.

Во релација со: ▲брзичок, побрз, најбрз, брза, брзак, брзаница, брзо, бргу, добрза, забрза, избрза, пребрза, брзиномер, брзозборка, брзокрил, брзомен, брзоног, брзопис, брзописец, брзоплет, брзопотезен, брзорастечки

■ Од псл. **brzъ(jъ)* ‘брз’; сп. цсл. *brzъzъ*, буг. *брз*, срп. *брз*, блр. *борзды*, рус. *борзый*, укр. *борзий*, стпол. *barzy*, чеш. *brzy*, слн. *brz*. Псл. збор е најверојатно архаична придавка од *и*-основа, на што упатува стчеш. *brzky* ‘брз’, рус. (dial.) *борзком* (< псл. **brzъкъ* со суфиксот *-къ*, кој редовно ги проширува *и*-основите), од постариот облик **brzъdъ*, за што има паралела во литв. *burzdus*. Блсл. **burzd-* се изведува од пие. **bheres-* ‘брз’, сп. и лат. *festināre* ‘брза’.

брзга *брзга, брзгааи* impf.; ‘прска, брзо тече во кратки струи’.

Во релација со: ▲брзгање ▼брзне, брзнува, брзне

■ Наследено од псл. **brzъgati* (se) ‘излева, прска; (рефлексивно) пукне, исфрла течност’; сп. буг. *брзгам*, слч. *brzgať* (sa) ‘прска (се) со плунка’. Веројатно од ономатопејско потекло, поврзано со псл. **bryzgati*. Аналоги варијации во кореновиот степен се забележуваат во јсл. **prъskati* : ссл. **pryskati* (и двете ‘прска’). Паралела има во литв. *brūzgāt* ‘фучи (за коњ); прска’.

брзне *брзне, брзнаи* pf.; ‘протече кратко и брзо; почне да плаче’.

Во релација со: ▲брзнува, брзнување ▼бризне, брзга

■ Од псл. **bryzgnoti* (se) ‘прсне (за течност), протече’; сп. буг. *бризна*, *бързна*, срп. *бризнути*, *бризгнати*, слн. *brizgniti*, слч. *bryzgnut*, рус. *брызнуть*, укр. *бризнути*. Веројатно од ономатопејско потекло, сродно со псл. **bryzgati*.

бригада *бригада* f., *бригади* pl.; ‘здружена единица од баталјонски, полковски или поголем состав, помала од дивизија; организациска единица во производството, градежништвото итн.’.

Во релација со: ▲бригаден, бригадир, бригадирка, бригадирски

■ Позајмено од фр. *brigade*, можеби преку герм. *Brigade*, или рус. *бригада*; сп. буг. *бригада*, срп. *бригада*, алб. *brigadë*, ром. *brigadă*. Фр. збор е од итал. *brigata* ‘група, партија; бригада’ < ститал. *brigare* < *briga* ‘неволја, расправија, кавга’.

бризне *бризне, бризнай* pf.; ‘протече кратко и брзо; почне да плаче’.

Во релација со: ▲бризнува, бризнување ▼брзне, брзга

■ в. **брзне**.

брикет *брикей* m., *брикейи* pl.; ‘гориво добиено со пресување на ситни делови од јаглен, дрво и сл.’.

Во релација со: ▲брикетира

■ Позајмено, можеби преку англ. *briquet, briquette*, од фр. *briquette* што е дем. *brique* ‘тула, цигла; картонска кутија (за пакување храна)’; сп. герм. *Brikett*, порт. *briquete*, рус. *брикет*, тур. *briket*, срп. *брикет*. Фр. збор е од герм. потекло, сроден со *breken* ‘крши’.

брилијант *брилијант* m., *брилијант* pl.; ‘природен бесценет камен, дијамант, брусен и обработен како накит; што потсетува на брилијант’.

Во релација со: ▲брилијантен, брилијантно, брилијантски, брилијантин ▼брилира

■ Позајмено, можеби преку рус. *бриллиант*, од фр. *brillant*, супстантивизирана форма од партиципот *brillant* на глаголот *briller* ‘свети, блеска, сјае’, од итал. *brillare* со исто значење. Во повеќето европски јазици примарно е значењето од партиципната форма *brillant* ‘брилијантен (блескав, сјаен)’, а секундарно е значењето од супстантивизираната форма *brillant* ‘брилијант (брусен дијамант)’; сп. англ. *brilliant* ‘брилијантен; брилијант’, герм. *brillant* ‘брилијантен, блескав, сјаен’, *Brillant* ‘брилијант’, алб. *brilant*, буг. *бриљант*, срп. *брилијант*, *бриљант*. За италијанскиот глагол *brillare* се претпоставува онома-топејско потекло, меѓутоа, според друго толкување, тој е поврзан со лат. *bēryllus* од стгрч. *βήρυλλος* ‘берил’.

брилира *брилира, брилираа* impf.; ‘свети, сјае; (fig.) работи нешто многу успешно, се истакнува’.

Во релација со: ▼брилијант

■ Позајмено, можеби преку фр. *briller*, од итал. *brillare* ‘свети, блеска, сјае’; в. **брилијант**.

брич *брич* m., *брич* pl.; ‘нож за бричење’.

Во релација со: ▲бричи, бричење, добричи, забричи, избричи ▼брои, број

■ Наследено од псл. **bričь* < **briti* + **-čь* (< **-kjo-*), од блтсл. **brī²tei*, од пие. корен **b^hreiH-* ‘сече, реже’; сп. буг. *брич*, срп. *брич*, укр. (dial.) *брич, брыч*. Од истата основа (**bri-*) е и алб. *brisk* ‘брич’, ром. *briciu* ‘брич’.

бричи *бричи, бричаи̃* impf.; ‘отстранува влакна од телото, најчесто од лицето, со брич; (fig.) дере, соголува, ограбува; (fig.) дува силно (за ветар); (се ~) отстранува влакна од своето тело или лице со брич; не носи брада’.

Во релација со: ▲бричење, брич, добричи, забричи, избричи ▼брои, број

■ Деноминал од брич; в. **брич**.

бриц *бриц* m., брицот (sg.); вид игра со карти.

■ Позајмено од англ. *bridge*, од претходната форма *biritch* од непознато потекло. Играта потекнува од Блискиот Исток, а во англискиот првично е потврдена под називот *biritch*, за што има претпоставка дека е можеби од рус. *бирюч* или *бирич*, што се доведува во врска со тур. *bir-iç* ‘еден-три’. Играта со карти се игра со четири играчи што играат како два тима од по двајца играчи кои седат еден спроти друг за да формираат „мост“ заедно, па во англискиот според народната етимологија *biritch* се доближил до *bridge* ‘мост’.

брише *брише, бришаи̃* impf.; ‘трие по одредена површина со одредена цел, чисти нешто од некоја површина; отстранува нешто од некаде во физичка смисла; отстранува од пишан текст; (fig.) силно дува (за ветер); простор на кој се пука без да се има заштита; (colloq.) само заповеден начин – бегај!; (се ~) се чисти, се суши’.

Во релација со: ▲бришење, бришалка, бришан, бришач, бришка, добрише, забрише, избрише, побрише, пребрише ▼брус, бруси, брусница, убрус

■ Наследено од јсл. **brysati* ‘брише’, итератив од псл. **brъsnoti*; сп. стсл. *szbrъsати*, цел. *obъrъsати*, буг. (dial.) *бриша*, срп. *брисати*, слн. *brisati*. Натамошната етимологија е несигурна; сродно со *бруси*, *брус*, *брусница*, *убрус*, можеби и со *бисѝар*, *брѝи̃*, *брѝи̃и̃*.

брка *брка, бркааи̃* impf.; ‘гони, тера; меша, буричка, размешува; буни, збунува; (се ~) се гони со некого; буричка, посега в деб или на слично место; се меша во некоја, обично туѓа работа; се буни, се збунува’.

Во релација со: ▲бркање, бркалка, брканица, бркне, бркотија, бркотница, збрка, збркан, побрка, побркан ▼брчка, брцне, брчка, збрчка (се), буричка

■ Наследено од псл. **brъkati* ‘меша, размешува; буни, збунува’; сп. буг. *бръкам*, срп. *бркати*, слн. *brkniti*, слч. *brkat*, чеш. *brkati*, рус. (dial.) *боркати̃*, укр. (dial.) *приборкати̃*. Натамошната етимологија не е јасна, но најверојатно станува збор за псл. хомоним **brъkati*, што е ономотопеја за означување разни звуци. Бидејќи севернословенските паралели укажуваат на псл. **brъk-* (а не **brъk-*), врската со литв. *bruoti* ‘турка, бутка, удира’, како и со *burkuoti* ‘гугути (за гулаб)’ е малку веројатна.

брл *брл* m., брлот (sg.); ‘болест кај овците во мозокот од која овцата само се врти, предизвикана од *Taenia coenurosis*’.

Во релација со: ▲брле, брлив, брливко, брливи, брливост

■ Нејасно. Можеби од ономатопејско потекло, од извикот *брр!* што се испушта при ненадејно стресување на телото поради студ или некакво друго чувство што предизвикува потресување на организмот, или евентуално заемка од непознат извор (со оглед на тоа што станува збор за сточарски термин); сп. срп. *брљ*.

брлив *брлив*, *брливи* adj.; ‘што е болен од брл; глупав, будала; слаба, мека ракија или вино’.

Во релација со: ▲брливост, брливко, брл, брле, брливи

■ Од *брл* ‘болест кај овците во мозокот од која овцата само се врти, предизвикана од *Taenia coenurosis*’; сп. буг. *бърлив*, срп. *брљив*. Во БЕР (1: 103) се изведува од (dial.) *бърла* < (dial.) *бърльо* ‘човек со големи усни’ + *-ив*, кое пак се доведува во врска со *бърна* од псл. **bьrna*, **burna* ‘усна’ < *b^hrnā*, што е семантички (па и формално) натегнато.

брлог *брлог* m., брлози pl.; ‘легло за диви животни; нечисто место; легло воопшто, дом’.

■ Од псл. **bьrlogъ*, **bьrloga* ‘легло за диви животни’; сп. буг. (dial.) *бърлог*, *бърлога*, срп. *брлог*, хрв. *brlog*, слн. *brlog*, слч. *brloh*, чеш. *brloh*, пол. *barłóg*, рус. берлога, укр. *берлога*, *барлиг*, блр. *бярлог*, *мярлога*; од слов. јазици во алб. *bërlllog*, ром. *bârlog*, унг. *barlang*. Натомошната етимологија е неизвесна, можеби со хапнологија од **bьrlo-logъ* каде што првиот дел на сложенката е сочуван во пол. *barlo* ‘валкано легло’, а вториот дел значи ‘легло, лежиште’ од коренот **leg-* (легне, лежи). На псл. **bьrlo* му одговара литв. *burlas* ‘блато’. Популарната народна етимологија што го доближува првиот дел од слов. сложенка до герм. *Bär* ‘мечка’, сепак не е издржана.

брмчи *брмчи*, *брмчаи* impf.; ‘испушта звук на брмчење, зуење; предизвикува звук на брмчење; слуша звук сличен на брмчење’.

Во релација со: ▲брмчење, брмка, брмкање, брмне, брмнува, брмнување, брмчало ▼брчи

■ Ономатопеја.

брод *брод* m., бродови pl.; ‘превозно средство што се движи по вода; летало што патува во вселената со или без екипаж; (само sg.) премин преку река каде што е водата поплитка’.

Во релација со: ▲бротче, бродар, бродарење, бродарина, бродарство, броди, бродоградба, бродоградилиште, бродоградител, бродолом, бродоломен, бродоломец, бродломник, бродски

■ Од псл. **brodъ* ‘плитко место каде што се преминува, броди реката’; сп. цсл. *бродз*, буг. *брод*, срп. *брод*, хрв. *brod*, слн. *brod*, слч. *brod*, чеш. *brod*, пол. *bród*, рус. *брод*, укр. *бріd*, блр. *брод*. Во современиот мак. јазик основното псл. значење е сочувано во топонимијата (*Македонски Брод*, познат во историјата само како *Брод*, с. *Бродец* итн.), а значењето ‘превозно средство што се движи по вода; летало што патува во вселената со или без екипаж’, најверојатно преку српскиот. Псл. **brodъ* е поствербал од псл. **bresti*, *bredъ*, со потполна паралела во литв. *brãdas* ‘плитак во река’.

броди *броди*, *брогаѝ* impf.; ‘плови; талка, скита’.

Во релација со: ▲ броење ▼ брод

■ Од псл. **broditi*, што е каузатив-итератив од псл. **bresti* ‘цапа, тапка, потскокнува; оди’, за што има потполна паралела во литв. *bristi*, а се споредува и со алб. *bredh* ‘потскокнува’, од пие. корен **b^hred^h*- ‘гази, цапа’; сп. буг. *бродя*, срп. *бродити*, слн. *broditi*, слч. *brodit*, чеш. *brodit*, блр. *брадзіць*, рус. *бродить*, укр. *бродити*.

број *број* m., броеви pl.; ‘точно определена вкупност на единици во едно количество; ознака за лица, предмети, поими изразена со број, административни предмети, телефони, куќи и сл.; ознака за големина на некои производи, обувки, облека и сл.; дневен или одделен отпечаток од дневен или периодичен печат, отпечаток од списание; вид полнозначен збор со кој се означува количество; граматичка категорија: еднина, множина кај менливите зборови’.

Во релација со: ▲ бројче, броен, броеница, брои, броив, броило, броител, бројалка, бројач, бројка, бројници, бројност, бројчаник, бројчен, бројчено, безброј, безброен, малуброен, многуброен, заброи, наброи, поброи, преброи, разброи

■ Од псл. **brojъ*, што е поствербал од псл. **briti* ‘сече, реже’ во значење ‘бележи броеви со режење, ставање репки, засекување на кората на дрво’; сп. буг. *брой*, срп. *број*. Поинаку во БЕР (1: 81), каде што се смета дека е првобитното значење ‘движи, шета’, оттаму значењето ‘смета, брои’ бидејќи првобитното броење се изведувало со движење на прстите. На изворното значење укажува чеш. *broj* ‘борба’ и деноминалниот глагол **brojiti*; в. **брои**.

брои *брои*, *бројаѝ* impf.; ‘изговара броеви по ред; утврдува колку единици има во едно множество; содржи, има, се состои од определен број’.

Во релација со: ▲ броење, броен, броеница, броив, броило, броител, број, бројалка, бројач, бројка, бројници, бројност, бројчаник, бројчен,

бројчено, безброј, безброен, малуброен, многуброен, заброи, забројува, наброи, набројува, поброи, побројува, преброи, пребројува, разброи, разбројува

■ Од псл. **brojiti*, што е деноминал од псл. **brojъ*; в. **број**.

брокат *брокаѝ* m., брокатот (sg.); ‘вид свилена ткаенина со специфично ткаење, проткаена со златни или сребрени нишки’.

Во релација со: ▲ брокатен ▼ брокер, брокола (брокула), брош, брошура

■ Од герм. *Brokat*, од итал. *broccato*, што е пасивен партицип од итал. *broccare* ‘шије, ткае’. Терминот е изведен од итал. *brocco* ‘гранче, ластар, фиданка’, што е изведено од лат. *brocchus*, *broccus* ‘истурен, испакнат, што штрчи (за заби)’, а оттаму во влат. ‘нешто остро, трн, врв и сл.’; сп. англ. *brocade*, фр. *brocart*, ром. *brocart*, рус. *брокат*, срп. *брокат*.

брокер *брокер* m., брокери pl.; ‘тој што ги следи движењата на берзата, што тргува со вредносни хартии и посредува во берзанските работи’.

Во релација со: ▲ брокерски ▼ брокат, брокола (брокула), брош, брошура

■ Од англ. *broker* ‘лице што купува и продава стоки или средства за други’, што е преземено со фр. посредство од лат. **broccātor* < *broccāre*, буквално ‘удри во буре’, веројатно ‘прободе со нешто остро’, што е изведено од влат. *broccus* ‘истурен, испакнат, што штрчи (за заби)’. Терминот првично се однесувал на мал (ситен) продавач на вино, подоцна неговото значење се генерализирало во насока ‘трговец на мало’, па оттука и ‘тој што купува со цел да препродаде’ > ‘трговски посредник, преговарач’.

брокола *брокола* и *брокула* f., *броколи* и *брокули* pl.; ‘зеленчук сличен на карфиол; *Brassica oleracea*’.

Во релација со: ▼ брокат, брокер, брош, брошура

■ Од итал. *broccolo*, што е деминутив од итал. *brocco* ‘гранче, ластар, фиданка’, што е изведено од лат. *brocchus*, *broccus* ‘шилест, истурен, испакнат, што штрчи (за заби)’, сп. англ. *broccoli*, *brockely*, ром. *broccoli*, хрв. *brokula*, срп. *брокула*.

бром *бром* m., бромот (sg.); ‘хемиски елемент; Br’.

Во релација со: ▲ бромов

■ Позајмено преку европските јазици (герм. *Brom*, фр. *brome*) од грч. βρωμῖος ‘смрдеа’ од непознато потекло. Хемискиот елемент е наречен така поради непријатниот мирис.

бронза *бронза* f., *бронза̃а* (sg.); ‘легура на бакар, цинк и железо’.

Во релација со: ▲ бронзен

■ Од итал. *bronzo*, што е интернационализам; сп. англ. *bronze*, фр. *bronze*, герм. *Bronze*, рус. *бронза*, срп. *бронза*. Итал. збор нема општоприфатена етимологија. Најчесто се доведува во врска со перс. *biring* ‘мед, бакар’ (преку арап.), со можно влијание на топонимот *Brundisium* (денес *Brindisi*, пристаниште во јужна Италија), каде што уште во римско време се правеле бронзени огледала, но се доведува во врска и со срлат. *brodum*, *brundum* ‘бронза’, со грч. *βροντεῖον* ‘направа за произведување грмотевици (во драмските претстави)’.

бронка *бронка* f., *бронки* pl.; ‘мал воспален израсток на кожата’.

Во релација со: ▲ бронче, бронкав, брончест ▼ брунка, брука¹

■ в брунка.

бронхија *бронхија* f., *бронхии* (обично pl.); ‘душници, гранчиња од душник составени од ’рскавичави прстени меѓусебно поврзани со сврзливо ткиво и мускули’.

Во релација со: ▲ бронхијален, бронхитис, бронхоскоп

■ Позајмено преку срлат. *bronchion*, *bronchia* од грч. *βρόγχος*, *βρόγχια* ‘грло, бронхија’ (од предгрчко потекло).

броќ *броќ* m., *броќо̃и* (sg.); ‘растение со кое се бојадисува во жолто-црвена боја; *Rubia tinctorum* L’.

Во релација со: ▼ брошт

■ Од псл. **broťъ* (за *брошѝ* < стсл. **броштъ* (*брощєнз* ‘црвен’) < псл. **broščь*); сп. буг. *брожд*, *броц*, срп. *броћ*, слн. *broč*, стчеш. *bros*, укр. *бріч*, *броча*. Псл. фитоним нема општоприфатена етимологија, а претпоставката за рана заемка е најверојатна бидејќи станува збор за билка што е до втората половина на 19 в. широка користена за боење првенствено на предива и ткаенини, но и за вапцање на велигденските јајца.

брош *брош* m., *брошови/брошеви* pl.; ‘женски накит што служи за украс или за закопчување на фустанот во висина на градите’.

Во релација со: ▲ брошка, брошира, брошура ▼ брокат, брокер, брокола (брокула)

■ Позајмено од фр. *broche* < влат. *brocca* (можеби од галско потекло) и изворно значи ‘ражен’, а потоа и ‘зашил предмет, метален врв, игла’, па оттаму ‘игла со која се прицврстува украс на облека’; сп. англ. *broche*, герм. *Brosche*, рус. *брошь*, срп. *брош*.

брошира *брошира, броширааѝ* pf./impf.; ‘прошие, прошива, подврзе, подврзува книга во мека подврска’.

Во релација со: ▲броширање, брош ▼брокат, брокер, брокола (брокула)

■ Позајмено преку герм. *broschieren* од фр. *brocher* ‘вшие, пришие’, што пак се доведува во врска со влат. *brocca* (можеби од галско потекло); в. **брош**.

брошт *брошѝ* m., *брошѝоѝ* (sg.); ‘растение со кое се бојадисува во жолто-црвена боја; *Rubia tinctorum* L’.

Во релација со: ▼броќ

■ в. **броќ**.

брошура *брошура* f., *брошури* pl.; ‘книга со помал број страници, во мека подврска за некое актуелно прашање, со информативна содржина и сл.’.

Во релација со: ▲брошурка, брош, брошира ▼брокат, брокер, брокола (брокула)

■ Позајмено, можеби преку герм. *Broschüre*, од фр. *brochure* ‘меко подврсана книга’, што е изведенка од фр. глагол *brocher* ‘вшие, пришие’ < *broche* < влат. *brocca*; в. **брош**.

брр *брр!* interj.; извик што се испушта при ненадејно стресување на телото поради студ или некакво друго чувство што предизвикува потресување на организмот.

■ Ономатопеја.

брст *брстѝ* m., *брстѝоѝ* (sg.); ‘гранчиња и шума, лисје/лисја од дрвја за хранење на добитокот’.

Во релација со: ▲брсти

■ Од псл. **brъstь* f. (**brъstь* m.); сп. буг. (dial.) *бръст*, срп. *брст*, слн. *brst*, длож. *baršč*, укр. *брость*, рус. (dial.) *брость*. За псл. **brъstь* постојат две етимологии: како континуант на пие. **b^hruk-*, од коренот кој е во псл. **brъsati* ‘кине’ (сп. брише, бриси), или како континуант на пие. **b^hrus-*, од коренот кој е во стсакс. *brustian* ‘пупи’, гот. *brusts*, герм. *Brust* ‘гради’.

брсти *брстѝи, брстѝаѝ* impf.; ‘јаде лисја и млади гранчиња откинувајќи ги од стеблото (за животно)’.

Во релација со: ▲брст

■ Од псл. **brъstiti* (sg), што е деноминал од **brъstь*; сп. буг. (dial.) *бръстя*, срп. *брстити*, слн. *brstiti*, укр. *броситися* ‘пушта ластари (за дрво); в. **брст**.

брука¹ *брука* f., *бруки* pl.; ‘мал кожен израсток, брунка, бронка’.

Во релација со: ▲брукче ▼бронка, брунка

■ Од псл. **brunьka* (**brъnъka*/**brъnъka*, **brъka*?) со натамошна неизвесна етимологија, можеби ономатопејско образување од коренот што се наоѓа во псл. **brъk-* со о-вокализам од **bręknōti*² ‘отече, надуе’, што би требало да се разликува од псл. хомоним **bręknōti*¹ ‘испушта звук’ од каде што е изведено мак. *брецне* ‘пецка, навредува, префрлува нешто некому’; срп. буг. *брука*, срп. (dial.) *брука* ‘оток, пришт; краста’.

брука² *брука* f. (colloq.), *бруки* pl.; ‘срам, срамота’.

Во релација со: ▲брука, избрука, обрука

■ Најверојатно преку срп. *брука* ‘срам, срамота’, со недоволно јасна етимологија, што според ПЕРСЈ (1:97) е поствербал од псл. **brukati*; сп. чеш. *broukati*, дљж. *bruks*, пол. (dial.) *bruks*, рус. (dial.) *брукать*, веројатно сите во крајна линија од ономатопејски корен што е во псл. **brujati*.

брунка *брунка* f., *брунки* pl.; ‘мал воспален израсток на кожата’.

Во релација со: ▲брунке, брункав, брунчест ▼бронка, брука¹

■ Од псл. **brunьka* (**brъnъka*/**brъnъka*, **brъka*?); сп. буг. (dial.) *бръмка* ‘оток од удар; крвен подлив, модринка’, *брука* (dial.) ‘кружен оток на дрвото’, (dial.) *брукъ* ‘израсток на човечкото тело; нерамност, испупченост’; стчеш. *brnka* ‘мембраната на фетусот кај бремени жени’; стукр. *брунька* ‘пупка’. Во секој случај, станува збор за слов. образување со суфискално *-k-* од основа што има пие. потекло, која и семантички и фонетски (‘мембрана на фетусот кај бремени жени’, ‘пупка’, ‘израсток’, ‘оток’) се доближува до стинд. *bhrūṇām* ‘фетус во утробата, ембрион’.

брус *брус* m., *брусой* (sg.); ‘камен за точење, острење и за обработка на стакло, камен и сл.’.

Во релација со: ▲брусилка, бруси, брусене, брусен ▼брусница

■ Од псл. **brusъ* ‘точило’; сп. буг. *брус*, срп. *брус*, блр. *брус*, укр. *брус*, рус. *брус*, хрв. *brus*, слн. *brus*, слч. *brus*, чеш. *brus*, пол. *brus*; в. **бруси**.

бруси *бруси*, *брусай* impf.; ‘обработува камен, стакло или драгоцен камени’.

Во релација со: ▲брусене, брус, брусен, брусилка ▼брусница, бистар, брише

■ Од псл. **brusiti*, но во однос на мак. и срп. јазик и како подоцнежн деноминал од псл. именка **brusъ* ‘точило’, со оглед на тоа што во значењето ‘остри’ како технички термин глаголот не е познат ниту на север (рус. (dial.) *брусить* ‘бере лисје за храна на стоката’), ниту на исток (буг. (dial.) *бруся* ‘тресе овошни плодови од гранка’). Основна

семантика на коренот во овој глагол е ‘нагло движење, силно триење’, оттаму ‘тргање, фрлање, тресење, мавање, бришење, острење и сл.’; сп. срп. *брусити*, рус. *брусить*, укр. *брусити*, слн. *brusiti*, слч. *brusit*, чеш. *brousiti*, пол. *brusić*.

брусница *брусница* f., *бруцници* pl.; ‘црвена боровинка (дрво); црвена боровинка (плод); *Vaccinium vitis idaea*’.

Во релација со: ▼ брус, бистар, брише

■ Наследено од псл. **brus̥nica* ‘*Vaccinium vitis idaea*’; сп. буг. *брусница*, срп. *брусница*, рус. (dial) *брусица*, укр. *брусниця*, блр. *брусница*, пол. *brusznica*, (dial.) *bruśnica*, чеш. *brusnice*, слч. *brusnica*, слн. *brusnica*. Споредбата со литв. *brūknė* ‘брусница’, латв. *brūklene*, покажува дека треба да се тргне од коренот **b^hrewk-* кој во слов. е проширен со суфиксот **-sn-*. Псл. **brus̥nica* се изведува од псл. придавка **brus̥nъ* со помош на суфиксот **-ica* во синтагмата **brus̥na agoda* ‘бобинка што лесно се откинува, се истресува’, па затоа постои мислење дека е во врска со истиот корен што се наоѓа во псл. **brusiti*, а како споредба се наведува герм. (dial.) *Strickbeere* ‘брусница’, што би било во врска со герм. *streichen* ‘брише, трие, поминува со рака преку нешто’.

брут *бруџ* m., *бруџови* pl.; ‘долгнавест метален шилест предмет со главче на другиот крај што може да се закове, да спои, да зацврсти нешто’.

Во релација со: ▲ брутче, брутчиште

■ Од псл. **brutъ* < **brukъ* ‘долгнавест метален шилест предмет со главче на другиот крај што може да се закове, да спои, да зацврсти нешто’; сп. цсл. *бруџъ*, буг. *брут*, срп. (dial.) *брут* ‘сечило’. Псл. **brutъ* се објаснува како форма добиена од постарото **brukъ* со упростување **-kt-* > **-t-*, етимолошки идентично со литв. *braũktas* ‘завртка’, латв. *braukts* ‘дрвен нож за чистење лен’.

брутален *бруџален*, *бруџалниоџ* adj.; ‘претерано груб, суров, безобсирен’.

Во релација со: ▲ брутално, бруталност, брутализам

■ Од фр. *brutal* ‘насилен, злобен, безмилосен или суров’; сп. герм. *brutal*, англ. *brutal*, буг. *брутален*, срп. *бруталан*. Фр. збор е интернационален галицизам што се изведува од срлат. *brūtālis*, што е изведено од лат. *brūtus* ‘тежок, суров, груб’ > ‘несмасен, бесчувствителен’, дијалектен збор што потекнува од пие. **g^uh₂-*.

бруто *бруџо* adj. (indecl.) и adv.; ‘тежина на стока заедно со обвивката и амбалажата; износ на пари без одбивање на давачките (данок)’.

Во релација со: ▼ брутален

▣ Позајмено од итал. *brutto*, можеби преку герм. *brutto*; сп. буг. *бруто*, срп. *бруто*, алб. *bruto*, ром. *brut*. Итал. придавка е користена во синтагмата *peso brutto* ‘суро̀ва тежина’, што е по потекло од лат. *brūtus* ‘тежок, суров, груб’.

бруцелоза *бруцелоза* f., *бруцелозаи̃а* (sg.); ‘заразна болест кај животните која се пренесува и на луѓето преку производите од заразено животно или при директен допир со него’.

Во релација со: ▲ бруцелозен

▣ Позајмено од западноевропските јазици (англ. *brucellosis*, фр. *brucellose*, герм. *Brucellose*), медицински термин за инфекција што е придизвикана од бактерија од родот *Brucella*, која ја носат преживари и други цицачи, со симптоми што вклучуваат повторлива треска, потење, слабост, анорексија, главоболка, депресија; формално од *бруцела* + суф. -оза.

бруцош *бруцош* m., *бруцоши* pl.; ‘студент на прва година без положен испит’.

Во релација со: ▲ бруцошки, бруцошка

▣ Позајмен, преку срп. *бруцош*, од хрв. *brucos̃* ‘момче кое сè уште нема срамни влакна’. Зборот настанал во загрепскиот студентски жаргон во 19 в., од каде што преминал и во слн. *bruc*, *brucovati*, а изведен е од глаголот *brucati* + суф. -ош од унг. потекло. Основниот збор срп. *бруца*, хрв. *bruca* ‘срамно влакно’, најверојатно е од псл. **(o)b-rq̃dъ-ca*, што е во врска со псл. **rq̃dъ* ‘руд, рунта̀в, влакнест, ка̀драв’.

брца *брца*, *брцааи̃* impf.; ‘става нешто во некоја течност, најчесто во вода; ја вовлекува раката во нешто; (се ~) се потопува’.

Во релација со: ▲ брцање, брчка, брцне, брцнува

▣ Од псл. **brъkati*, поново образување од *брка* (со промена к > ц); в. **брка**.

брчало *брчало* n., *брчала* pl.; ‘дел од гајдата кој дава монотон низок тон; тоа што испушта звук на брчење’.

Во релација со: ▲ брчи, брмчи

▣ Изведено од *брчи*; в. **брчи**.

брчи *брчи*, *брчаи̃* impf.; ‘брмчи (за инсекти); прави, шири долготраен, еднообразен звук (за направа, машина)’.

Во релација со: ▲ брчало ▼ брмчи

▣ Ономатопеја.

брчка *брчка*, *брчкааи̃* impf.; ‘прави брчки на лицето, ја набира кожата во вид на брчки; топи, потопува, шумно капе во вода; (се ~) си прави брчки; (се ~) шумно се потопува, се капе во вода’.

Во релација со: ▲брчкање, брчка, брчкав, брчкаса, брчне ▼брка, брца

■ Итератив-интензив од *брка* (сп. *бркне, брца, брцне*), од псл. **brčkati*, што е ономотопеја за означување различни звукови; сп. буг. *брчка*, срп. *брчкасти*. Значењето ‘набира (се), прави набори, збрчка (се) на облека’ се развило како метафора на разбуричкана вода која се мрешка.

бршлен *бришен* m., *бришени* pl.; ‘зимзелено растение со долги гранки што се јази по цврста потпора; *Hedera helix*’.

Во релација со: ▲бршленов

■ Етимологијата на овој збор не е сосема јасна, некои тргнуваат од псл. форма **brščyl'anъ* / **brščylenъ* (ЭССЯ 3:59–61), некои сметаат дека можеби треба да се изведе од **brštjanъ*, што би било изведено од **brštъ* ‘пупка, ластар’, но правилниот одраз на тој праоблик би бил **bršcan*, па -l- останува необјаснето (ERNJ 1:89). Многуге облици за називот на ова растение тешко се спојуваат со псл. **brščyl'anъ* / **brščylenъ*; сп. буг. *бршиљан*, (dial.) *бршишел*, срп. *бриљан*, (dial.) *бриштан*, *бриштран*, хрв. (dial.) *bršcan*, слн. *bršljan*, слч. *bršlen*, чеш. *brslen*, пол. *brzestan*, *brzesztan*, рус. (dial.) *бруслѣн*, покрај *брусклен*, *бруслина*, *бересклет*, особено што северните паралели не значат ‘*Hedera*’, туку ‘*Evonymus*’, па според ПЕРСЈ (1:93) со оглед на тоа што бршленот не расте во пределите каде што обично се смета дека е прататковината на Словените, можно е називот за билката *Evonymus* да се пренел на видот *Hedera* при поместувањето на Словените кон југ.

бу *бу!* interj.; извик со кој се плаши некој.

■ Ономотопеја.

буба¹ *буба, бубааи* impf.; ‘учи механички, напамет’.

Во релација со: ▲бубање, набуба, бубалица

■ Позајмено од срп. *бубати* ‘учи механички, напамет’, што е од псл. (dial.) **bq̃bati* ‘удира, лупа, тропа’, ономотопејски глагол со псл. **bq̃b-* во коренот на зборот.

буба² *буба* f., *буби* pl.; ‘инсект воопшто; свилена буба; замислено страшило за плашење деца’.

Во релација со: ▲бубаче, бубачка, бубичка, бубалка

■ Од псл. **buba*, покрај **bq̃ba*; сп. буг. *буба* ‘свилена буба; црв во човечкото тело’, срп. *буба* ‘инсект’, слн. *buba* ‘ларва’, каш. *buba* ‘вошка, болва’, укр. (dial.) *буба* ‘вошка, мува’. Во словенските јазици континуантите на овој псл. збор имаат значење и ‘бобинка, меур, плик, рана’; сп. рус. (dial.) *буба*, пол. (dial.) *buba*, срп. (dial.) *буба*, како

назив за разни болести кои според народното верување се предизвикани од црви или се карактеризираат со отоци. Најверојатно првичното значење има ономатопејско потекло изведено од основата **bqb-*, но мак., буг. и слн. облици укажуваат на псл. **-и-* во коренот.

бубамара *бубамара* f., *бубамари* pl.; ‘инсект тврдокрилец со црвена или жолта боја и со црни дамки; *Coccinella septempunctata*’.

Во релација со: ▲ бубмарче ▼ буба

■ Сложенка изведена од *буба* во првиот дел, а вториот дел има нејасна етимологија. Според С. Утешены (1977) постојат 4 основни групи: 1. називи кои произлегуваат од две гнезда: од основата **vedronъka*, вклучувајќи ги имињата на светците и другите имиња, и од основата **pi/nъ/ka*, римувани со **linъka/lětnъka* (со присоединување кон имињата *Аполонија*, *Елена* и др.); 2. именувања што се јавиле како резултат на персонификација: називи од основата **Maria* (во таа смисла е и најраспространетиот јужнословенски назив **bubamara*), називи кои потекнуваат од имињата на светците (**katarinъka*, **margetica*) и деминутивната форма од **Ivanъ*, називи кои означуваат лица од женски пол и степен на сродство (**matinъka*, **panъnka*, **baba*, **nevěsta*, **malženъka*, **pastušъka*), а исто така и називите со семантика ‘гатачка/наречница’; 3. називи врз основа на природни појави: деминутиви од основата **sъlnъco*, од називите на животни и домашни птици што му се припишуваат на бога (**božъja korvka*, **božъja ovčica*, *božъjъ volk* и др.) и називи според птиците (**ze/g/zulja*, **elbēdikъ*); 4. називи кои се мотивирани од реалните својства/особини: именувања според инсекти (**mušъka*, **morvъka*, **komarikъ*), според растенија (**abolъnka*, **makovъka*), според предмети (**korbъka*, **kolda*, **s/krinъka*) и описни – според бојата и шарата (**krasъnjavъka*, **kropelъničъka*). Во врска со најраспространетиот јужнословенски назив *бубамара*, вториот дел би можел да биде хипокористик *Мара* од *Марија*, иако тие облици би можеле да бидат секундарни преосмислувања, но може и да е во врска со општословенскиот митолошки лик и обредната кукла *Мара*, која се погребувала, потопувала или се спалувала на почетокот на пролетта, кога се појавуваат бубамарите.

буботи *бубоѿи*, *бубоѿаѿи* impf.; ‘гори со силен пламен и испушта специфичен звук’.

Во релација со: ▲ буботење

■ Експресивен глагол од ономатопјеско потекло.

бубрег *бубрегъ* m., *бубрези* pl.; ‘еден од двата органи од системот за излачување урина; храна подготвена од овој орган’.

Во релација со: ▲ бубреже, бубреговиден, бубрежен, бубрежник

■ Од псл./јсл.? (dial.) **bubregъ*, што е заемка од некој турски јазик, најверојатно уште од предосманскиот период, во крајна линија од сттур. *bögrek*, со можно аварско, куманско, печенашко или подунавско-бугарско посредство; балкански и источноевропски турцизам; сп. цсл. *koŭbrъgъ*, буг. *бѣбрек*, (dial.) *бубрек*, *бубрег*, срп. *бубрег*, алб. *bubrek*, *bybrek*, тур. *böbrek*.

був *був* m., *бувови* pl.; ‘ноќна птица грабливка; *Bubo bubo*’.

Во релација со: ▲ *бувче* ▼ *бува*¹

■ Ономатопеја, според звукот што го испушта оваа грабливка, од псл. **buhъ* < **buxati*; сп. буг. *бух*, *бухал*, лат. *būbo*, стгрч. *βύας*, перс. *buf*, арап. *būm*, сите со значење ‘був’.

бува¹ *бува*, *бувааи* impf.; ‘испушта звук што го подражава гласот на бувот’.

Во релација со: ▲ *був* ▼ *бува*²

■ Експресивен глагол од ономатопејско потекло, што го имитира звукот што го испушта бувот, кој може, но и не мора да се врзува со *бува*², односно со псл. **buxati*; в. **бува**².

бува² *бува*, *бувааи* impf.; ‘удира, тупа, бие по нешто предизвикувајќи специфичен звук; кашла силно; (се ~) се удира’.

Во релација со: ▲ *бување*, *бувне*, *бувнува*, *бувта*, *бувалка*, *бувка* ▼ *буф*, *буфта*, *буфка*, *буфне*

■ Од псл. **buxati*, во прашање е стара ономатопеја, којашто се врзува со псл. основа **buh-*; сп. буг. *бухам* ‘удира, мава, тепа (на пр., валајки ги алиштата при перење); силно кашла’, срп. *бухати*, (dial.) *бувати* ‘бие, удира’, слн. *buhati* ‘турка, тркала, бие’, чеш. *buchati*, *bouchati* ‘бие, тепа, татне, тропе’, слч. *buchat* ‘бува, татне’. Во секој случај станува збор за глаголи на **-ati* од ономатопејско потекло.

бувалка *бувалка* f., *бувалки* pl.; ‘дрво за удирање, за чукање ’рж и сл.; пиралка’.

Во релација со: ▲ *бува*²

■ Девербал од псл. **buxati*, формално од *бува* + *-алка*; в. **бува**².

бувне *бувне*, *бувнаи* pf.; ‘тресне, силно удри; влезе наеднаш, упадне; (се ~) се турне, се удри, се тресне’.

Во релација со: ▲ *бувнува*, *бувнување*, *бува*², *бувта*, *бувалка*, *бувка* ▼ *буф*, *буфта*, *буфка*, *буфне*

■ Од псл. **buxnōti*, што е изведено од псл. **buxati*; сп. буг. *бухна*, срп. *бухнути*, слн. *buhniti*, рус. *бухнуть*, укр. *бухнути*. Регуларниот карактер на гл. на **-nōti*, што е во корелација со **buxati*, носи семантички премин ‘звучи, испушти, направи звук’ > ‘се рашири, се здебели, отече, се подуе, набабри’.

бувта *бувѡа, бувѡааѡѡ* impf.; ‘удира, тупа, бие по нешто; кашла силно; (се ~) се удира’.

Во релација со: ▲бувтање, бува, бувне, бувнува, бувалка, бувка
▼буф, буфта, буфка, буфне

■ Од псл. **bux̥tati* (sg), што е интензив од псл. **buxati*; в. **бува**².

будала *будала* m./f., *будали* pl.; ‘глупак, нетокму, човек што не е сосема здрав со паметот’.

Во релација со: ▲будалче, будалски, будалест, будалак, будала-штилак, будалаштина, будалее, будалетина, будалетинка ▼абдал

■ Позајмено од отомански турски *budala*, од арапски *budalā*, множина од *badal* и *badīl*, дублет од *абдал*; балкански турцизам, сп. буг. будала, срп. будала, алб. *budal, budalla*, ром. *budala*, нгрч. *μπουταλάς*, слн. *budalo*.

буден *буден, будниоѡѡ* adj.; ‘што не спие; што следи нешто со напрегнато внимание, што е претпазлив’.

Во релација со: ▲будност, будно, буди, будење, будилник, забуди, збуди, изразбуди, побуда, подбуди, пробуди, разбуди, ранобуден
▼бдее

■ Од псл. **bud̥n̥(j̥)*, изведено од основата **bud-* што е во **buditi*; в. **буди**.

буди *буди, будаѡѡ* impf.; ‘прекинува состојба на спиење, прекинува некому сон; предизвикува некакво чувство, оживува секавање итн.; (се ~) престане да спие’.

Во релација со: ▲будење, буден, будење, будилник, забуди, збуди, изразбуди, побуда, подбуди, пробуди, разбуди, ранобуден ▼бдее

■ Од псл. **buditi* ‘направи некој да биде буден’, што е каузатив од **b̥d̥ēti* ‘остане буден’, од пие. **b^howd^héyeti* < **b^hewd^h-* ‘остане буден’, сродно со литв. *rabūdinti*; сп. стсл. *оубоудити, вззбоудити*, буг. *будя*, срп. *будити*, укр. *будити*, рус. *будить*, блр. *будзіць*, пол. *budzić*, чеш. *budit*, слч. *budit*, слн. *buditi*.

будизам *будизам* m., *будизмоѡѡ* (sg.); ‘религија настаната врз основа на филозофското учење на Сидарта Гаутама, наречен Буда – просветен, просветлен’.

Во релација со: ▲будист, будистички

■ Позајмено од европските јазици (англ. *buddhism*, герм. *Buddhism*). Зборот е изведен од *Buddha*, буквално ‘пробуден’ односно ‘просветлен, просветен’, што е титула на основачот на будизмот Сидарта Гаутама (6/5 в. пр. Хр.).

будоар *будоар* m., *будоари* pl.; ‘мал, елегантно украсен женски салон во станот’.

■ Позајмено од фр. *boudoir*, што е изведено од глаголот *bouder* ‘надурми (се), намршти (се)’, буквално ‘ги напрчи усните’ + суф. *-oir*; сп. англ. *boudoir*, герм. *Boudoir*, ром. *budoar*, рус. *бодуар*, буг. *будоар*, срп. *будоар*, нгрч. *μπουντουάρ*, унг. *budoar*.

буен *буен*, *бујниош* adj.; ‘густ, што расте многу, во изобилство; растовит, јак, развиен; јак, силен; жив, развиен’.

Во релација со: ▲ бујност, бујно, буи, буица, бујак

■ Од псл. **biǵnъ(jъ)*, што е изведено од постарата псл. придавка **biǵъ* ‘див’ + суф. **-ъnъ*, која со дел од значењата се потпира на псл. глагол **biǵaiti*; сп. буг. *буен*, срп. *бујан*, слн. *biǵen*, слч. *biǵny*, чеш. *biǵny*, рус. *буйный*; в. **буи**.

буи *буи*, *бујати* impf.; ‘расте многу, во изобилство; силно се пројавува, напредува’.

Во релација со: ▲ буење, буен, бујност, буица, бујак

■ Од псл. **biǵaiti*, што е деноминал од псл. придавка **biǵъ*; сп. цсл. *боуати*, буг. *буя*, срп. *бујати*, укр. *буяти*, слч. *biǵat*; в. **буен**.

бујрум *бујрум* и *бујрун* interj.; извик со значење ‘повели, повелете’.

■ Од тур. *biyurun*, *biyuruniz*, што е заповеден начин од гл. *biyurmak* ‘заповеда, нареди’. Тур. збор е наследен од отомански тур. *biyuruk* ‘заповед, декрет’, алтернативно од отомански тур. *biyurmaq* ‘нареди, заповеда; оддаде почит; понизно каже’, од сттур. *biyur-* ‘заповед’; сп. срп. *бујрум*, *бујрун*, *бујрунз* ‘повели, повелете’, *бујрунтија* ‘заповед, пишана наредба’.

бука¹ *бука* f., *буки* pl.; ‘вид листопадно, планинско дрво со широка крошна; *Fagus silvatica*’.

Во релација со: ▲ буков, буковина, буковица, буковка ▼ буква, буквар

■ Од псл. **bukъ* (на што упатуваат рус. *бук*, слч. *buk*, хрв. (dial.) *buk*, можеби по аналогија со псл. термини **dǫbъ* ‘даб’, **grabrъ* ‘габер’, сите од *o*-основа) што е понова морфолошка варијанта од псл. **buku*, **bukъve*. Мак. збор *бука* (како и буг. *бука* ‘буково дрво’, срп./хрв. (dial.) *бука/buka*) ‘*Fagus silvatica*’ е јсл. иновација, односно како *femininum* од *a*-основа, можеби, исто така, по аналогија на општо-словенските називи за дрвја: *врба*, *ела*, итн. Псл. збор е рана заемка од некој герм. извор, во крајна линија од пгерм. **bōkō* ‘бука’; сп. гот. *bōka* ‘буква’, гот. *bōkōs* ‘книга, писмо’, стисл. *bōk* ‘бука; букова штичка што се користи за пишување; книга’, свгерм. *buohha* ‘бука’, *buoh* ‘книга’, герм. *Buche*, *Buch*, англ. *book*. Герм. *Buche* ‘бука’ се сведува на пие. **b^hāg^hos* (или **b^heh₂g^hos*) и е сродно со лат. *fagus*

‘бука’, грч. *φηγός* ($\eta < \bar{\alpha}$) ‘вид даб’. Има индикации дека Словените знаеле за овој вид дрво од најраните времиња, а со оглед на тоа што со овој псл. збор се именува втората буква во глаголската и кирилската азбука и означува и ‘буква, писмо, книга’, се работи за културна заемка чијшто опсег на значење се проширил од пишување и на материјалот на кој се пишувало, што се толкува со обичајот на древните Германи кои, текстовите напишани со рунско писмо, ги врежувале во букова кора. Но постои и мислење (Kluge 1894: 57) дека врската меѓу двете значења ‘дрво *Fagus*’ и ‘буква, писмен знак’ е неизвесна, главно затоа што нема преживевани докази за пишување базирано на бука кај раните германски и словенски народи. Буката ‘*Fagus*’ имала религиозно значење за древните индоевропски луѓе и затоа била користена за впишување свети симболи, во тој случај, проширеното значење ‘писмен знак’ би било директно позајмено од германски.

бука² *бука* f., *букаѿа* (sg.); ‘шум, врева, бучава; жлеб издлабен во стебло по кој тече вода кон колцето во воденицата и сл.’.

Во релација со: ▼ бучи, бучава

■ Од псл. **buka*, што е изведено од псл. **bukati* ‘гласно вика; удира’ од ономотопејско потекло, истозначен со псл. **bičati*, веројатно од истиот корен кој е и во *бик*; сп. срп. *бук*, *бука* ‘врева, шум’, *букати*, *бучити*, рус. *бука*, *букать*, чеш. *bukati* ‘вреска’.

буква *буква* f., *букви* pl.; ‘знак со кој се означуваат одделните гласови во јазикот’.

Во релација со: ▲ буквен, буквар, буквален ▼ буква¹.

■ Од стсл. *букъзи*, *Г-кѣзе*, *букъзи*, *Г-кѣзѣ* ‘буква (писмен знак), запис, писмо’ < псл. **buku*, **bukъve*; сп. буг. *буква* ‘писмен знак, писмо’, рус. *буква* ‘писмен знак, писмо’, укр. *буква* ‘писмен знак, писмо’, пол. *bukwa* ‘писмен знак во кирилицата’; в. **бука**¹.

буквален *буквален*, *буквалниоѿ* adj.; ‘што одговара на напишаното од збор до збор, доследно, целосно’.

Во релација со: ▲ буквалист ▼ буква

■ Од рус. *буквальный*, што е калка од фр. *littéral* < лат. *litteralis* (< *littera* ‘буква’); сп. буг. *буквален*, срп. *буквалан*, укр. *буквальный*.

буквар *буквар* m., *буквари* pl.; ‘книга од која се учат буквите, за почетно учење’.

Во релација со: ▲ букварче, букварка, букварски ▼ буква, бука¹

■ Од рус.-цсл. *букварь*, што е изведено од *буква* ‘писмен знак’ според истиот модел како рус. *словарь* ‘речник’ од рус. *слово* ‘збор’. Зборот *буква* во источнословенските јазици ‘писмен знак’ е од стсл. *букъзи* sg., *букъзи* pl., сп. слн. *bukve* pl. ‘книга’; в. **буква** и **бука**¹.

букет *букеѝ* m., *букеѝи* pl.; ‘аранжирана китка цвеќиња’.

■ Позајмено од фр. *bouquet*, можеби со посредство на рус. *букет*, или герм. *Bukett*, на што укажува завршното *-ѝ* во мак. облик *букеѝ*. Изворното значење на фр. збор ‘шумичка (од различни дрвја и грмушки)’, што е од стфр. *boscet*, деминутив од *bois* ‘шума’, од срлат. *boscus* ‘шумичка’, од некој герм. извор, во крајна линија од пгерм. **buskaz* ‘грмушка, жбун’, веројатно од пие. корен **b^huH-* ‘расте’.

буклија *буклија* f., *буклии* pl.; ‘дрвен сад за вода или за вино со синцир за носење преку рамо или за товарање добиток’.

Во релација со: ▲букла, буклица ▼бокал.

■ Позајмено од нгрч. *μπούκλιον*, што е деминутив од нгрч. *μπόκλα* ‘дрвен сад’; балкански грцизам; сп. буг. *букла*, *бъклица*, срп. *буклија*, аром. *buclă*. Грч. збор има исто крајно потекло како и итал. *bosciale*; в. **бокал**.

букне *букне*, *букнаѝ* pf.; ‘пламне, наеднаш почне силно да гори; силно, наеднаш израсте’.

Во релација со: ▲букнува, букнување

■ Од псл. **buknōti*, во крајна линија од ономатопејско потекло; во релација со псл. **bukati*, блиско и со **buxnōti* што е само јсл. карактеристика, сп. буг. *букна*, срп. *букнути*, слн. *bukniti*.

буков *буков*, *буковиоѝ* adj.; ‘што е од бука’.

Во релација со: ▲буковина, буковица, буковка, бука¹ ▼буква

■ Од псл. **bukovъ*, сп. буг. *буков*, срп. *буков*, рус. *буковый*, пол. *bukowy*, слн. *bukov*; в. **бука¹**.

букот *букоѝ* m., *букоѝи* pl.; ‘Звук што се слуша при дејство проследено со силен звук, експлозија и сл.’.

Во релација со: ▲букоти, букотница ▼бука², бучава, бучи

■ Од коренот **buk-* што е во псл. **buka* < **bukati*, во крајна линија од ономатопејско потекло; в. **бука²**.

букоти *букоѝи*, *букоѝаѝи* impf.; ‘оддава силен звук’.

Во релација со: ▲букотење, букот, букотница ▼бука², бучава, бучи

■ Од ономатопејско потекло, од коренот **buk-* што е во псл. **bukati*; в. **бука²** и **букне**.

була¹ *була* f., *були* pl.; ‘жена во традиционална женска муслиманска облека со зар и фереџе’.

Во релација со: ▲забули, забулува

■ Од тур. (dial.) *bula* ‘стрина, вујна, госпоѓа’, балкански турцизам со непотврдена етимологија; сп. буг. *була*, срп. *була*, алб. *bullë*, унг. *bulya*, нгрч. (arch.) *μπούλα* ‘еврејска госпоѓа’. Со оглед на тоа што гл. *забули*, освен значењето ‘стане була, премине во ислам (за жени)’, има

и значење ‘замота (се), завитка (се) со облека’, во ПЕРСЈ (1:100–101) се толкува и како ‘(омажена) муслиманка’, но и можност процесот да се одвивал обратно, односно од псл. **ob-uti* ‘обуе, облече’ и неговата изведенка **obudlo*, сп. срп. (dial.) *обуло* ‘облека’, слн. *obulo* ‘облека’, па со декомпозиција можело да се добие буг. *було* ‘невестински вел’, срп. *буо, була* ‘невестински вел’.

була² *була* f., *були* pl.; ‘двостран метален печат на документите, повелбите на владарите и црковните поглавари; самиот документ, повелба’.

Во релација со: ▼ булјон

■ Позајмено од срлат. *bulla* ‘печат, документ со печат’, во класичниот лат. ‘меур; предмет со кружна, топчеста форма’.

булдог *булдог* m., *булдози* pl.; ‘раса на куче со куса, сплескана муцка, со силно развиено тело и со куси нозе; телохранител, чувар, лично обезбедување’.

Во релација со: ▼ булдожер

■ Позајмено од англ. *bulldog*, буквално ‘биковско куче’, што е сложенка од *bull* ‘бик’ + *dog* ‘куче’. Околу 15 век, булдогот, кој сè уште не наликувал на денешната раса, бил познат по борбите против бикови. Булдогот бил пуштан во заграден простор со бик, а целта била најдоброто куче да ја касне муцката на бикот и да го победи. Првично се одгледувале со цел да ги раздразнуваат биковите. Денешната раса е резултат на вкрстување меѓу стариот булдог и мопс.

булдожер *булдожер* m., *булдожери* pl.; ‘градежна машина’.

Во релација со: ▼ булдог

■ Позајмено од (амер.) англ. *bulldozer*, што е изведенка од *bulldoze* ‘срамни со земја’, постаро значење ‘присили’. Можеби зборот е сложен од англ. *bull* ‘бик’ и *dose* ‘доза, определена количина’, но семантиката на сложенката не е сосема јасна. Можно е првичното значење да било ‘количина што му соодветствува на бикот’, а во Америка во 19 в. зборот се употребувал и со значење ‘претекување’ < ‘претепан како бик’.

буле *буле* n., *булиња* pl.; ‘погачка, обично за раздавање за покоен’.

Во релација со: ▲ буленце

■ Од псл. **bula*, **bulja* ‘сè што има кружна форма; кружен предмет; зрно; меур’ (поткрепено и со значењето на *буле* во мариовскиот дијалект ‘сплеснато, кружно лепче печено во пепел’). Не е сосема јасна врската со *булка* ‘*Ranunculus*’.

булевар *булевар* m., *булевари* pl.; ‘широка улица со дрворед’.

Во релација со: ▲булеварски

■ Позајмено од фр. *boulevard*, од срхол. *bollwerc* ‘бедем’; сп. англ. *boulevard*, germ. *Boulevard*, шп. *bulevar*, *boulevard*, тур. *bulvar*, рус. *бульвар*, срп. булевар. Фр. збор е потврден во 14 в. со значење ‘бедем’ < срхол. *bollwerc* буквално ‘направа од штици’. Подоцна, со промената на начинот на војување, во старите средновековни градови одбранбените сидови се рушеле и на врвот на нивните насипи се правени најшироките улици.

булјон *булјон* m., *булјонои* (sg.); ‘супа од месо (обично говедско) или од зеленчук во која непосредно пред служењето се разматува јајце’.

Во релација со: ▼була²

■ Позајмено од фр. *bouillon*, што е изведено од фр. глагол *bouillir* < стфр. *boillir* ‘вари, клокоти’ < лат. *bullire*, буквално ‘се меури’, што е од лат. *bulla* ‘меур; предмет со кружна, топчеста форма’; в. була².

булка *булка* f., *булки* pl.; ‘вид полско цвеќе, едногодишно растение со големи црвени цветови, див афион; *Papaver rhoeas*’.

Во релација со: ▼була¹

■ Етимологијата на овој збор не еднозначно утврдена, а според нас најверојатно од псл. **bula* ‘оток, израсток; меур; сè што има кружна форма; кружен предмет’ (поткрепено и со значењето на *буле* во мариовскиот дијалект ‘кружно лепче печено во пепел’), со дополнителна семантичка контаминација од турцизмот була¹, за што сведочат и мак. народни називи за ова растение, од една страна: *џлускавец*, *џлусковец*, *џлусков*, *жабурка* (метафорична реализација ‘меур’ > ‘*Papaver rhoeas*’) и: *була*, *булка*, *џурчинка*, *кадана*, *кокона* (според моделот ‘госпоѓа’ > ‘цвет/пупка’ > ‘*Papaver rhoeas*’).

булук *булук* m., *булуци* pl.; ‘стадо, крдар, мноштво животни’.

Во релација со: ▲булучиште

■ Од тур. (arch., dial.) *bülük* ‘чета, одред’, покрај *bölük* ‘група, табор’ што е изведено од сттур. основа *böl-* ‘дели, подели’; балкански турцизам, сп. буг. *булюк*, *бюлюк*, срп. буљук, алб. *byluk*, *bylluk*, нгрч. *μπουλούκι*, ром. *buluc*.

бум¹ *бум!* interj.; за подражавање звук при силен тресок, експлозија, истрел и сл.

Во релација со: ▲бумка, бумтеж

■ Ономатопеја.

бум² *бум* m., *бумо̃и* (sg.); ‘настан што оддекнува, за кој се слуша и се зборува, сензационален успех, напредок’.

▣ Од оноματοпејско потекло, но како именка со значење ‘настан што оддекнува, за кој се слуша и се зборува, сензационален успех, напредок’, најверојатно од англ. *boom*.

бумбар *бумбар* m., *бумбари* pl.; ‘Инсект од видот на тврдокрилци, со топчесто, влакнесто тело што брмчи при летањето; *Bombus*’.

Во релација со: ▲ бумбарче, бумбарест, бумбаров

▣ Од псл. (dial.) **bǫbarъ*, од оноματοпејско потекло со удвојување на коренот **bътъ*, **brътъ* ‘зуи, брмчи’ + суф. **-arъ*; сп. буг. *бѣбар*, *брѣмбар*, *брѣмбал*, срп. *бумбар*, укр. *бомбар*, слн. *bumbar*. Сродно со литв. *bat̃balas* ‘бумбар, мајски бумбар’, латв. *bat̃bals*, споредливо и со скрт. *bambharaḥ* ‘пчела’, стгрч. *βομβυλιός* ‘бумбар’.

бумеранг *бумеран̃* m., *бумеранзи* pl.; ‘вид оружје на австралиските домородци во вид на срп, кое се враќа на местото од каде што е фрлено ако не ја погоди целта’.

▣ Позајмено од англ. *boomerang*, што е заемка од јазикот на австралиските домородци од Нов Јужен Велс.

бумка *бумка*, *бумкаа̃и* impf.; ‘удира, треска, предизвикувајќи силен, тап звук’.

Во релација со: ▲ бум, бумтеж

▣ в. бум.

буна *буна* f., *буни* pl.; ‘отворено противење, изразување незадоволство; бунт’.

Во релација со: ▲ буни¹, побуна, узбуна

▣ Од јсл. **buna*, што е поствербал од псл. **buněti/*buniti*; сп. буг. *буна*, срп. *буна*. Псл. глагол **buněti/*buniti* е интранзитивен; сп. срп. (dial.) *бунити* ‘гласно зборува’, слч. *buniet’* ‘одсвонува, зие’, укр. *bunitи* ‘зие’ и може да се толкува како варијанта на основата **bǫbn-*, додека пак, како транзитивен и рефлексивен псл. **buniti (se)* е ограничен на јсл. терен, исто како што е и псл. именка **buna* и очигледно претставува нејзин деноминал. Овој глагол треба да се разликува од хомонимниот глагол *буни се* ‘се збуни/се збунува’, иако во мак. јазик дошло до заемно вкрстување на двата глагола (како и во буг., срп. и хрв. јазик).

бунар *бунар* m., *бунари* pl.; ‘ископана и обидана длабока јама за вадење подземна вода’.

Во релација со: ▲ бунарче, бунариште, бунарски

▣ Позајмено од тур. (dial.) *binar*; балкански турцизам, сп. буг. *бунар*, срп. *бунар*, алб. *binar*. Тур. форма *binar*, како и *binar*, е дијалектна варијанта, наспроти стандардната тур. форма *pınar*, што е од сттур. *biṇar* ‘водено око; чешма’.

бунѝ¹ *буни, бунаѝ* impf.; ‘поттикнува на бунт, бунтува; (се ~) искажува незадоволство, се бунтува’.

Во релација со: ▲ бунење, буна, побуна, узбуна

■ Од буна < јсл. **buna*; в. **буна**.

буни (се)² *буни (се), бунаѝ (се)* impf.; ‘збунува, збркува; (се ~) се брка, се збркува’.

Во релација со: ▲ бунење, бунило, забуни, забуна, збуни, збунува, збунет

■ Најверојатно преку срп. *бунѝи (се)*, за коешто етимологијата не е сосема јасна. Во ПЕРСЈ (1: 103–104) се дава претпоставка дека можеби е изведенка од срп. (arch., dial.) *бун* (од псл. **bъlnъ*, степен на редукција од коренот **belnъ/*belenъ*), односно растението *буника* (од псл. **bъlnika*) ‘*Hyoscyamus niger*’ за кое во мак. дијалекти се среќаваат многу називи (*базизајк, ѝиѝиѝогор, ѝиѝиѝой, ѝойадија, ѝиѝиѝойадија, ѝрненце, ѝиѝиѝиѝа*), но во овој случај се важни називите *блено билје, блиника*, кои упатуваат на изворното значење во псл. **belnъ/*belenъ*. Ако се има предвид дека станува збор за отровно растение коешто предизвикува халуцинации, при етимологизацијата на *Hyoscyamus niger* важно е да се обрне внимание на потврдената древност на значењето ‘сон, фантазија, мечта, делириум, мрморење, бладање’. Оттаму сосема оправдана е тезата во ПЕРСЈ (1: 103–104) за етимологијата и на срп. *буника* ‘*Hyoscyamus niger*’ и ‘*Atropa belladonna*’ и на глаголот *бунити (се)* ‘се збуни, се збрка’. Во современиот македонски јазик книжевно (поетски) се изведени зборовите *блен* ‘мечта’ и *бленува* ‘мечтае’; сп. **буна**.

бунило *бунило* n., *бунила* pl.; ‘состојба на полусвест, обично при болест со висока температура’.

Во релација со: ▲ буни (се)² ▼ забуни, забуна, збуни, збунува, збунет

■ в. **буни (се)**².

буништар и **буништарец** *буниѝѝар, буниѝѝарец* m., *буниѝѝари, буниѝѝарѝи* pl.; ‘вид инсект што живее на буниште; *Geotrupes stercorarius*’.

Во релација со: ▲ буниште

■ в. **буниште**.

буниште *буниѝѝе* n., *бунила* pl.; ‘место каде што се исфрла гнојот, ѓубрето од шталата’.

Во релација со: ▲ буништар, буништарец

■ Од грч. *βουνός* ‘рид, куп, тумба, могила’ + суф. *-ѝѝѝе* (< псл. **-iŝŝe*); сп. буг. *буниѝѝе* ‘купиште ѓубре’. Во БЕР (1: 90) овој збор се споредува со *бун* ‘корениште, составено од повеќе корени’, но според Аргировски (1998: 82) „веројатно е дека има врска со зборот *жбун*,

одошто со *бунџиџе*.“ Со оглед на тоа што $\beta > \bar{b}$, (а не $\beta > \bar{v}$) очигледно е рано позајмување од грч. *βουνός* за кое натамошната етимологија е несигурна.

бункер *бункер* m., *бункери* pl.; ‘складиште; бетонско или поинакво засолниште за мал број војници со соодветно оружје’.

■ Позајмено, можеби преку герм. *Bunker*, од англ. *bunker* ‘голем сад или преграда за складирање јаглен; засилено подземно засолниште, обично за употреба во време на војна’, што е изворно дијалектен шкотски збор за клупа (англ. *bank* ‘клуба’); сп. рус. *бункер*, буг. *бункер*, срп. *бункер*, алб. *bunker*, ром. *buncăr*. Во 19 в. *bunker* има значење ‘пречка на терените за голф’, а во Првата светска војна зборот го добил и значењето ‘подземно засолниште во рововско војување’.

бунт *бунџ* m., *бунџови* pl.; ‘отворено противење, изразување незадоволство’.

Во релација со: ▲ бунтовен, бунтовност, бунтовник, бунтовничка, бунтовнички, бунтовништво

■ Позајмено преку рус. бунт (< пол. *bunt*), од герм. *Bund* ‘сојуз’; сп. буг. *бунт*, срп. *бунт*. Значењето ‘сојуз’ првично се променило во пол. јазик во ‘побуна, завера’ преку герм. израз *einen Bund machen* ‘направи сојуз (против некој)’. Зборот се проширил на Балканот најверојатно во 19 в., во времето на балканските востанија против Турците кои ги поддржувала Русија.

бунтовен *бунџовен*, *бунџовниџ* adj.; ‘што е секогаш готов на бунт’.

Во релација со: ▲ бунтовност, бунт, бунтовник, бунтовничка, бунтовнички, бунтовништво, бунтува

■ Изведено од *бунџ*; в. **бунт**.

бунтовник *бунџовник* m., *бунџовници* pl.; ‘тој што учествува во бунт, што крева бунт; човек што често се бунтува’.

Во релација со: ▲ бунтовничка, бунтовнички, бунт, бунтовен, бунтовност бунтовништво, бунтува

■ Изведено од *бунџовен*, можеби под влијание на рус. *бунтовщик*; в. **бунт**.

бунтува *бунџува*, *бунџувааџ* impf.; ‘поттикнува на бунт; (се ~) крева бунт’.

Во релација со: ▲ бунтување, бунт, бунтовен, бунтовност, бунтовништво, бунтовник, бунтовничка, бунтовнички

■ Изведено од *бунџ*; в. **бунт**.

бунџија *бунџија* m., *бунџија* pl.; ‘човек што постојано се буни и противречи’.

Во релација со: ▲ буна, буни (се)

■ Изведено од *буна*, што е поствербал од *буни*¹; в. **буна**, **буни**¹.

бура *бура* f., *бури* pl.; ‘силен студен ветер со невреме, обично со дожд или снег; (fig.) настан што предизвикува многу немир, превирања и тешкотии; (fig.) силна возбуда, вознемиреност, реакција на некој настан или дејство’.

Во релација со: ▲ бурен, буреносен, бурно, бурност

■ Од псл. **bur'a/*bura* ‘невреме, силен ветер; бура’; сп. цсл. *бурѣ*, буг. *буря, бура*, срп. *бура*, рус. *буря*, укр. *буря*, блр. *бура*, пол. *burza*, чеш. *bouře*, слч. *bura*, слн. *burja*. За псл. **bur'a/*bura* постојат неколку претпоставки. Според некои, овој псл. збор е поствербал, односно апстрактна именка изведена од псл. **buriti* со преносното значење ‘силно лие, непрестано врне’ од изворното значење ‘расипува (се), лути (се), срдѝ (се)’ и се споредува со литв. *beiaurus* ‘гаден, непрекинат дожд’ од коренот кој е во литв. *biurti* ‘расипува, срдѝ, лути’, можеби од истиот корен кој е во лат. *furor* ‘бес’, скрт. *bhurati*. Според други, псл. збор е изведен од стгрч. предлошка за името на богот на северниот ветер *Βορέας* (*Βορρᾶς, Βορέης*), од каде што е изведено грч. *βορέας* ‘северен ветер, северец’; за можниот псл. грцизам со **b* за грч. *β* (место подоцнежното **v*) сп. **буна, колиба**. Во западните јсл. јазици (слн., хрв., срп., цг., бос.) овој збор е контаминиран со зборовите во ром. јазична група кои означуваат ‘сверен ветар, бура’; сп. млет. *bora*, итал. *bora*. Изворот на овие зборови е грч. *βορέας* ‘северен ветер, северец’, оттаму и лат. придавка *borealis* ‘северен’). Во старите текстови зборот бура и забележан со значењето ‘север’. Во мак. дијалекти зборот бура најчесто има значење ‘лошо време, силно невреме со ветер’.

бургија *бурџија* f., *бурџии* pl.; ‘алатка за дупчење на разновиден материјал; дел од музички инструмент; (colloq., fig.) закачка, шега, досетка, бесмислица’.

Во релација со: ▼ бурма

■ Позајмено од тур. (arch., dial.) *burgi*, покрај *burgu*; балкански турцизам, сп. буг. *бургия*, срп. *бурџија*, ром. *burghiu*, алб. *burgi*. Тур. збор е изведен од општотурската глаголска основа *bur-* ‘вие, свие, врти, завртува’, од исто крајно потекло како и *бурма*.

буре *буре* n., *буриња* pl.; ‘дрвен или метален сад за течности, со два газера’.

Во релација со: ▲ буренце

■ Етимологијата на овој збор е недоволно јасна, но најверојатно станува збор за романизам, од исто крајно потекло како и ром. *burii* ‘мала бочва, бочвичка’. Овој збор го има во буг. *буре*, срп. *буре*, хрв. *bure*, веројатно позајмено од млет. *boria*, од коренот што е во итал. *barile* ‘бочва’.

бурек *бурек* m., *буреци* pl.; ‘вид ориентална пита’.

Во релација со: ▲ бурекчија, бурекчилница, колбурек

■ Позајмено од тур. (dial.) *bürek*, покрај *börek* ‘пита’, што е од перс. *būrek*; балкански туцизам, сп. буг. *бюрек*, срп. *бурек*, алб. *burek*, аром. *buresā*, нгрч. *μπουρέκι*.

бурен *бурен*, *бурниош* adj.; ‘раздвижен, зафатен од бура; исполнет со преживелици, со борба, со големи промени; пројавен шумно, силно изразен’.

Во релација со: ▲ бурно, бурност, бура, буреносен

■ Од псл. **burъnъ*, што е изведено од псл. **bur’a/*bura*; в. **бура**.

буржоазија *буржоазија* f., *буржоази* pl.; ‘владајачка класа на капиталистичкото општество, сопственик на средствата за производство’.

Во релација со: ▲ буржоаски, буржуј

■ Позајмено од фр. *bourgeoisie* ‘граѓанство’, што е изведено од *bourgeois* ‘граѓанин’ < *bourg* ‘град’; сп. англ. *bourgeoisie*, герм. *Bourgeoisie*, буг. *буржоазия*, срп. *буржоазија*. Фр. *bourg* настанало од длат. *burgus* ‘тврдина’, што е, несомнено, заемка (можеби од пгерм. **burg*; сп. гот. *baurgs*, ствгерм. *burg*, или од стгрч. *πόρος*), во крајна линија од пие. **b^hrg^h*-.

буржуј *буржуј* m., *буржуи* pl.; ‘припадник на буржоаската класа’.

Во релација со: ▲ буржујка, буржоазија, буржоаски

■ Од фр. *bourgeois* ‘граѓанин’; в. **буржоазија**.

бурило *бурило* n., *бурила* pl.; ‘дрвен сад за течности, обично со долгнавест облик, со два газера, погоден за товарање добиток’.

Во релација со: ▲ бурилце ▼ барел

■ Најверојатно со вкрстување меѓу *буре* (млет. *boria*) и венец. *baril* (итал. *barile*); сп. срп. *бурило* ‘дрвен сад за вода’, *барило* ‘дрвено, најчесто долгнавесто и плоснато буре што служи за складирање течности и цврсти производи’, буг. *бурило*, *бурилка* ‘долгнавесто буре, мала бочва’. Зборот *барел* е понова заемка од англ. *barrel*; в. **буре** и **барел**.

буричка *буричка*, *буричкааш* impf.; ‘меша нешто; пребарува, испревртува; (се ~) се меша, се испревртува; (се ~) ми (ти, му...) се лоши, ми (ти, му...) се повраќа’.

Во релација со: ▲ буричкање, бурчканица, буричне, буричнува
▼ брка, бркне, брчка, брчне, брчка

■ Ако се тргне од значењата во современиот мак. јазик (и во дијалектите), тогаш најприфатливо е да се толкува како оноματοпеја за означување разни звуци, најверојатно од псл. корен псл. **bur-* (од

којшто е псл. **burkati*), или од псл. корен **bъrk-/bъrk-* (од којшто е псл. **bъrkati* ‘меша, размешува’), и двата од ономатопејско потекло.

буричне *буричне*, *буричнаѝ* pf.; ‘брцне’.

Во релација со: ▲буричнува, бурчнување, буричка, буричкање, буричканица ▼брка, бркне, брцка, брцне, брчка

■ Интензив од *буричка*; в. **буричка**.

бурјан *бурјан* m., *бурјани* pl.; ‘трајна зелена билка, висока од 1 до 2 метри, со ситни бели цветови и црни бобинки како плод, див бозел; *Sambucus ebulus*; плевел’.

Во релација со: ▲бурјанче, бурјаниште, бурјаноса, бурјаносува

■ Од псл. **burjanъ*, со натамошна неизвесна етимологија; сп. буг. *бурен*, *бурян*, срп. *бурјан*, *бурјам*, рус. *бурьян*, укр. *бур'ян*, *бу'йрян*, слч. *buran*, *bureň*, *burina*, чеш. *biřan*, пол. *burzan*. Постојат неколку претпоставки за потеклото на овој збор, меѓу другото, дека е можеби поврзано со псл. **biъjъ* (со изворно значење ‘растение што расте диво, бујно’), дека е од псл. **buriti*, но не е исклучено и позајмување од некој друг (турски?) извор. Како и да е, треба да си има предвид ареалната дистрибуција на овој назив. Имено, самостојниот развој на зборот во зсл. јазици е сомнителен, од причина што пол. *burzan* е потврден украинизам, а чеш. форми делумно се третираат како заемки од словачкиот, делумно од рускиот јазик. Од зсл. форми остануваат слч. *buran*, *bureň* кои се доближуваат до исл. и јсл. форми каде што зборот е особено претставен во дијалектите на соодветните јазици. Имајќи ги предвид сите овие факти, не ја исклучуваме можноста да се работи за рано позајмување од некој тур. извор, особено што сттур. глаголски основа *bur-*, освен значењата ‘врти, вие’, има значење и ‘мириса, смрди’, а познато е дека цветовите на *Sambucus ebulus* излучуваат непријатен мирис.

бурка *бурка* f., *бурки* pl.; ‘долга наметка што ја облекуваат жените во некои муслимански земји кога излегуваат во јавноста’.

■ Позајмено, најверојатно преку англ. *burka*, *burqa*, за кое натамошната етимологија не е сосема јасна. Можно е да е преземено од рус. *бурка* ‘вид волнена наметка кај кавкаските народи’, или пак од хинди-урду *burqā* ‘централноазиска облека што го покрива целото телов вклучително и главата кај муслиманските жени’. Рус. *бурка* веројатно е позајмено преку кавк. јазици од перс. извор (најверојатно од перс. *bārka* ‘рамо, плеки’), а во духот на народната етимологија се зближило со рус. *бурый* (*бурый плащ*). Поверојатно е англ. *burka*, *burqa* да е позајмено од хинди-урду *burqā* < перс. *burqa* < арап. *burquʿ* ‘превез’.

бурлеска *бурлеска* f., *бурлески* pl.; ‘литературно-сценски вид кој се одликува со претераност на комичните ефекти’.

Во релација со: ▲ бурлескен

■ Позајмено преку фр. *burlesque* од итал. *burlesca* f. од *burlesco* m. ‘шеговит’; сп. герм. *Burleske*, англ. *burlesque*, рус. *бурлеск*, буг. *бурлеска*, срп. *бурлеска*. Итал. збор е изведен од именката *burla* ‘шега’, што е најверојатно од лат. *burrae* ‘ситници, безначајности, глупости’.

бурма *бурма* f., *бурми* pl.; ‘Вид прстен, вообичаено златен, венчален или свршенички; завртка’.

Во релација со: ▲ бурмали, бурмалија ▼ бургија

■ Позајмено од тур. *burma* ‘свивање, завртување; нешто усукано, завртено; завртка, славина’, (dial.) ‘алка, белезија’; балкански турцизам, сп. буг. *бурма*, срп. *бурма*, ром. *burma*, алб. *burmë* ‘завртка’. Тур. збор е изведен од сттур. глаголска основа *bur-* ‘врти, вие’, со исто крајно потекло како и *бурџија*.

бурмут *бурмуѝ* m., *бурмуѝоѝ* (sg.); ‘прав од тутун за шмркање’.

Во релација со: ▲ бурмутица

■ Позајмено од тур. *burnut* < осман. тур. *burun otu* ‘бурмут’, што е изведено од *burun* ‘нос’ и *ot* ‘тревка; диво лековито растение’; сп. срп. (dial.) *бурнут*, оттаму во унг. *burnot* ‘ситно мелен тутун’.

бурмутица *бурмуѝица* f., *бурмуѝици* pl.; ‘мала кутија за бурмут; табакера’.

Во релација со: ▲ бурмут

■ Изведено од *бурмуѝ* + суф. *-ица*; в. **бурмут**.

бусија *бусија* f., *бусии* pl.; (arch.) ‘заседа’.

Во релација со: ▼ пусија

■ Од тур. (dial.) *busı*, покрај тур. *pusu*, (arch.) *pusi* ‘замка’; в. **пусија**.

бут *буѝ* m., *буѝови* pl.; ‘дел од телото на човекот, од коленото до колковите; задна нога на животно од коленото до трупот; јадење од овој дел на животното’.

Во релација со: ▲ бутче, бутен, бутина

■ Позајмено од тур. *but*; балкански турцизам, сп. буг. *бут*, срп. *бут*, ром. *but*, алб. *but*, нгрч. *μπούτι*. Според ПЕРСЈ (1: 106–107), иако семантиката и ареалната дистрибуција зборуваат во прилог на тоа дека станува збор за турцизам, сепак, имајќи ги предвид буг. *бут* ‘дрвен чекан’, рус. (dial.) *бут*, укр. *бут* ‘вид кромид; цвекло’, веројатно од псл. **butati*, **butiti* ‘удира, удри’, како и изведенките од псл. **batъ*/**bъtъ* со кои се означуваат делови од телото (срп. *батак*, *батина*), не може да се исклучи можноста за домашно (словенско) потекло на зборот *буѝ*.

бута *буџа*, *буџааџ* impf.; ‘турка; (се ~) се турка’.

Во релација со: ▲ бутање, бутка, буткање, бутканица, бутне, бутнува, бутнување

■ Од псл. **butati*, сродно со псл. **buta*, **butiti*; сп. буг. бутам ‘турка; чука; бие (масло)’, срп. (arch.) *бутати* ‘турка; мати, бие (масло)’, слн. *butati* ‘тепа, турка’.

бутик *буџик* m., *буџици* pl.; ‘современ дуќан, продавница за облека што се изработува по сопствени модели и во мали серии’.

Во релација со: ▼ аптека

■ Позајмено од фр. *boutique*, што е изведено од прованс. *botica* < грч. *ἀποθήκη* ‘складиште, магацин’; сп. англ. *boutique*, герм. *Boutique*, итал. *boutique*, рус. *бутик*, буг. *бутик*, срп. *бутик*, алб. *butik*, ром. *butic*. Од исто крајно потекло се и *аџека* како и итал. *bottega* ‘продавница, дуќан’; в. **аптека**.

буџин *буџин* m., *буџини* pl.; ‘тесен, долгнавест, дрвен сад за матење матеница’.

■ Во мак. дијалекти покрај обликот *буџин*, се среќава и *буџим* ‘висок дрвен сад, горе со тесен отвор за биење млеко, од кое се вади маст и матеница’, а според Аргировски (1988 :82) е заемка од грч. *βυτίνη* ‘чаша; туба за пренесување вода’. Според Хесихиј, стгрч. *βυτίνη* е изведено (веројатно од коине) **βυτίον* < *βυτίνη/πυτίνη*, при што замената π/β во грч. јазик укажува на предгрчко потекло, од каде што можеби е лат. *buttis* (> лат. *butina*). Ако се тргне од фактот дека за оваа заемка, во мак. јужни дијалекти (каде што е најсилно влијанието на грч.) постои и синонимот од слов. потекло *маџка* од гл. *маџи*, а зборот *буџин/буџим* се среќава и во северните мак. говори, можеби станува збор за влијание од псл. **butiti*, на што укажува мак. (dial.) *буџило* ‘дрвото (матката) со кое се чука млекото во бутимот’ (Пеев 1: 175) и буг. (dial.) *бутило* ‘висок тесен сад за биење млеко’, срп. *бутити* ‘бие (масло)’.

бутка *буџка*, *буџкааџ* impf.; ‘турка; турне на испит некого; става, дава; (се ~) се турка’.

Во релација со: ▲ буткање, бутканица, бутне, бутнува

■ Од псл. (јсл.) **butkati*, што е деминутив од псл. **butati* /**butiti*; в. **бута**.

бутне *буџне*, *буџнаџ* pf.; ‘турне; турне на испит некого; стави, даде; (се ~) се турне’.

Во релација со: ▲ бутнува, бутнување, бута, бутање, бутка, буткање, бутканица

■ Од псл. **butnōti* < псл. **butati* /**butiti*; в. **бута**.

бутур *буѿур* m., *буѿури* pl.; ‘болест кај коњите со кашлање’.

Во релација со: ▲ бутурлив, бутурничав, бутуриса, бутурисува, бутурисување

■ Нејасно. Можеби во врска со ром. *buture*, аром. *buturǎ* ‘шупливо дрво; дел од стеблото или голема гранка од дрво што е паднато или отсечено’, но семантички е неубедливо.

бутуриса *буѿуриса*, *буѿурисааѿ* pf.; ‘јако и силно турне, бутне неког’.

Во релација со: ▲ бутурисува, бутурисување, бутур, бутурлив, бутурничав

■ Од *буѿур* + суф. -иса; в. **бутур**.

бутурлив *буѿурлив*, *буѿурливиоѿ* adj.; ‘болен од бутур’.

Во релација со: ▲ бутур, бутурничав, бутуриса, бутурисува, бутурисување

■ Од *буѿур* + суф. -лив; в. **бутур**.

буф *буф!* interj.; извик со кој се имитира нешто што го предизвикува или го испушта овој глас.

Во релација со: ▲ буфка, буфне, буфта

■ Ономатопеја.

буфка *буфка*, *буфкааѿ* impf.; ‘турка; турне на испит неког; става, дава; (се ~) се турка’.

Во релација со: ▲ буфкање, буфне, буфта ▼ бува, бунне, буннува, бунта, бунвалка, бунка

■ Во крајна линија од ономатопејско потекло, од посл. основа **buh-*; в. **бува**².

буфне *буфне*, *буфнаѿ* pf.; ‘тресне, удри предизвикувајќи соодветен шум; се појави, излезе’.

Во релација со: ▲ буфнува, буфнување, буф, буфка, буфта ▼ бува², бунта, бунвалка, бунка

■ Во крајна линија од ономатопејско потекло, од посл. **buxnǒti*, што е изведено од посл. **buxati*; в. **бунне** и **бува**².

буфта *буфѿа*, *буфѿааѿ* impf.; ‘турка; турне на испит неког; става, дава; (се ~) се турка’.

Во релација со: ▲ буфтање, буф, буфне, буфка ▼ бува², бунне, буннува, бунта, бунвалка, бунка

■ Во крајна линија од ономатопејско потекло, од посл. основа **buh-*; в. **бува**².

буц *буц!* interj.; извик за означување дека нешто бодне, обично на шега, во игра и сл.

Во релација со: ▲ буца, буцка, буцкало, буцканица, буцне, буцнува, буцнување

■ Ономатопеја, в. **боц**.

буца *буца, буцааӣ* impf.; ‘боде, прободува; (fig.) боде, боцка; боде со рогови (за рогато животно); (се ~) меѓусебно се бодат; (се ~) се пари (за свиња).

Во релација со: ▲буц, буца, буцка, буцкало, буцканица, буцне, буцнува, буцнување

❑ Во крајна линија од ономотопејско потекло од извикот *буц!*, но ако се имаат предвид значењата во мак. јазик, тогаш можно е да се работи за вкрстување на значењата од јсл. **bodъcati* < псл. **bosti* (**bodq*) и псл. **bukati*. Сепак, се работи за експресивна варијанта на извикот *боц!*

буцка *буцка, буцкааӣ* impf.; ‘боде, прободува; (fig.) бреца, поттикнува на расправија, се потсмева некому; (се ~) се боде; (се ~) се удира.

Во релација со: ▲буцкање, буцкало, буцканица, буц, буца, буцне, буцнува, буцнување

❑ в. **буца**.

буцкало *буцкало* n., *буцкала* pl.; ‘сврдел, шило, тоа со што може да се буцка; тој што буцка’.

Во релација со: ▲буц, буца, буцка, буцкање, буцканица, буцне, буцнува, буцнување

❑ Од *буцка* + -ло; в. **буца**.

буцканица *буцканица* f., *буцканици* pl.; ‘везало, сè во што се боцка со игла со цел да се навезе, закрепи, сошие и сл.’.

Во релација со: ▲буц, буца, буцка, буцкање, буцкало, буцне, буцнува, буцнување

❑ Од *буцка* + -ница; в. **буца**.

буцне *буцне, буцнаӣ* pf.; ‘прободе; боде со рогови (за рогато животно); (fig.) подбуцне, провоцира’.

Во релација со: ▲буцнува, буцнување, буц, буца, буцка, буцкање, буцкало, буцканица

❑ в. **буца**.

бучава *бучава* f., *бучави* pl.; ‘бука, ширење силни звуци’.

Во релација со: ▲бучавост, бучавица, бучен, бучи ▼бука², букне, букот, букоти, букнува, букотница

❑ Од псл. **bičavъ(jъ)*, што е изведено од псл. глагол **bičati*, од основата **buk-*, **bič-*; в. **бучи** и **бука**².

бучен *бучен, бучнио̄ӣ* adj.; ‘што прави многу бучава’.

Во релација со: ▲бучност, бучи ▼бука², букне, букот, букоти, букнува, букотница

❑ Од псл. **bičъnъ(jъ)*, што е изведено со помош на суф. **-ъn-* од основата **buk-*, **bič-*; в. **бучи** и **бука**².

бучи *бучи, бучаӣ impf.*; ‘прави бука, бучава’.

Во релација со: ▲ бучење, бучава, бучавост, бучавица, бучен, бучност ▼ бука², букне, букот, букоти, букнува, букотница

■ Од псл. **bičiti*, ономатопејски глагол на **-iti*, од основата што е во **buk-*, **bič-*; сп. буг. (dial.) *бучим* ‘плаче на глас’, срп. *бучити* ‘шуми, бучи’, слн. *bičiti* ‘негодува, се лути’, рус. *бучить* ‘рика’.

бучук *бучук m., бучуци pl.*; ‘голем дрвен сад за мерење; големо ведро за чување жито, сол, брашно’.

■ Од осман. тур. *bişik* ‘половина, пола (по цифра)’ од сттур. *bişik* ‘половина, пола’.

буца *буца m., буци pl. (colloq.)*; ‘важна личност, најчесто од политичкиот свет’.

■ Позајмено (само во значењето ‘важна личност, најчесто од политичкиот свет’) преку срп. *буца* со изворно значење ‘стап со задебелен крај; дупка, јама’, а потоа и ‘важна личност, главешина’ (сп. и срп. *буџован*), што е најверојатно добиено со метатеза од тур. *cübb* < арап. *ğubb* ‘јама, отвор, бунар’.

буџет *буџеӣ m., буџеӣоӣ (sg.)*; ‘пресметка на приходите и расходите на државата, на установа, претпријатие, за определен период; парични средства со кои се располага’.

Во релација со: ▲ буџетски, буџетар, буџетира

■ Позајмено од англ. *budget* ‘пресметка’; сп. герм. *Budget*, рус. *бюджет*, буг. *бюджет*, срп. *буџет*, алб. *buxhet*, ром. *buget*. Англ. збор е интернационализам, а потекнува од фр. *bougette* ‘кожена торбичка’, што е изведено од длат. *bulga*. Латинскиот збор е позајмен од келтскиот супстрат (сп. ирс. *bolg* ‘вреќа’).

буша *буша f., буши pl.*; ‘раса домашно говедо’.

■ Позајмено најверојатно преку срп. *буша* ‘домашно ситно говедо со тесна глава и кратки тенки нозе’, што е позајмено од унг. *busa* ‘набиен, крупен (за главата или челото); густ (за веѓите)’ од непознато потекло.

бушав *бушав, бушавио̄ӣ adj.*; ‘што не е исчешлан’.

Во релација со: ▲ бушавост, бушави ▼ буштров, буштрови, буштровост

■ Нејасно. Во БЕР (1: 95) се објаснува како изведенка од *був* ‘Bubo bubo’ поради изгледот на оваа птица, но можно е да има врска со псл. **buxati* во интранзитивна смисла ‘расте, бабрее, е растресит, е шупликав’, кој најверојатно е синонимен со псл. транзитив **buxati* ‘удира’.

бушави *бушави, бушават* impf.; ‘растура исчешлана коса, прави да изгледа неуредно’.

Во релација со: ▲бушавење, бушав, бушавост ▼буштрав, буштрави, буштровост

☐ в. **бушав**.

буштрав *буштрав, буштрави* adj.; ‘што не е исчешлан’.

Во релација со: ▲буштровост, буштрави ▼бушав, бушави, бушавост

☐ Според БЕР (1:95) со вкрстување на формите *бушав* и *коштрав*.

буштрави *буштрави, буштрават* impf.; ‘растура исчешлана коса, прави да изгледа неуредно’.

Во релација со: ▲буштровење, буштрав, буштровост ▼бушав, бушави, бушавост

☐ в. **буштрав**.

Дополнувања и измени

Во овој дел ќе ги дадеме дополнувањата и измените при работата на буквата **Б** во однос на веќе објавениот прилог кон буквата **А** во првиот број на ова списание. Дополнувањата се однесуваат на скратениците и на цитираната литература, а измените се однесуваат на организацијата и структурата на одредниците, како и на користењето на знаците и симболите.

Извесна промена во однос на организацијата и составот на одредницата има во првиот дел на одредницата каде што од повеќе причини нема да се даваат еквивалентите од соседните балкански (словенски и несловенски јазици). Втората измена е поврзана со користењето на знакот за изведенка (►), кој целосно се покрива со знакот (▲) за деривациско-семантичкиот однос.

Знаци и симболи

* – непотврден, реконструиран облик;

** – високо хипотетички облик;

> – преминало во;

< – потекнува од;

▲ – деривациска и/или семантичка врска;

▼ – етимолошка врска

☐ – етимолошки суд, етимолошка дискусија и споредба со други јазици.

Скратеници за граматички и други квалификатори

abstr.	апстрактен	hyst.	историја
A	акузатив	impf.	глагол од несвршен вид
act.	актив, активен	impt.	императив
adj.	придавка	indcl.	неменливо, неменлив збор
adv.	прилог	indef.	неопределен
agr.	агрономија	inf.	инфинитив
aor.	аорист	I	инструментал
arch.	архаично	interj.	извик
aor.	аорист	lingv.	лингвистика
astrol.	астрологија	m.	машки род
augm.	аугментатив	mat.	математика
biol.	биологија	mus.	музика
bot.	ботаника	N	номинатив
chem.	хемија	n.	среден род
collect. pl.	збирна множина	n. coll.	збирна множина
colloq.	разговорно (колоквијално)	neol.	неологизам
comp.	компаратив	num.	број
conj.	сврзник	part.	партикула
count. pl.	избројана множина	pejor.	пејоративно
D	датив	pf.	глагол од свршен вид
decl.	променлив	pl.	множина
dem.	деминутив	pl. t.	plurale tantum
dial.	дијалектно	poet.	поезија, поетски
encl.	енклитика	pref.	префикс, префиксоид
etnol.	етнологија	pron.	заменка
f.	женски род	prepos.	предлог
fig.	преносно значење	relig.	религија, религиски
fit.	фитонимија, фитоним	sg.	еднина
fiz.	физика	sg. t.	singulare tantum
fon.	фонетика, фонологија	slang	сленг
fut.	футур	suf.	суфикс
G	генитив	sup.	суперлатив
geogr.	географија	top.	топонимија, топоним
geol.	геологија	tehn.	техника
gram.	граматички	Voc.	вокатив
hyp.	хипокористик	zool.	зоологија

Скратеници за јазици и дијалекти (користени во овој прилог)

авар.	аварски	пкелт.	пракелтски
алб.	албански	пол.	полски
англ.	англиски	порт.	португалски
арамеј.	арамејски	прованс.	провансалски
арап.	арапски	псл.	прасловенски
аром.	аромански	ром.	романски
балт.	балтиски	рус.	руски
блр.	белоруски	рус.-цсл.	рускоцрковнословенски
блтсл.	балтословенски	сирис.	сириски
буг.	бугарски	ситал.	северноиталијански
венец.	венецијански	скрт.	санскритски
влат.	вулгарнолатински	слн.	словенечки
герм.	германски	слов.	словенски
глож.	горнолужички	слч.	словачки
грч.	грчки	ср-	средно
з-	западно	срвгерм.	средновисокогермански
зсл.	западнословенски	сркин.	среднокинески
и-	источно	срлат.	среднолатински
ие.	индоевропски	срп.	српски
илир.	илирски	ст-	старо
инд.	индиски	стангл.	староанглиски
индоиран.	инодирански	ствгерм.	старовисокогермански
иран.	ирански	стгрч.	старогрчки
ирс.	ирски	стпрус.	старопруски
исл.	источнословенски	стсл.	старословенски
ислд.	исландски	сттур.	старотурски
итал.	италијански	стфр.	старофранцуски
јсл.	јужнословенски	стхол.	старохоландски
кат.	каталонски	тамил.	тамилски
лат.	латински	тур.	турски
латв.	латвиски	укр.	украински
литв.	литвански	унг.	унгарски
мак.	македонски	фран.	франачки/франкски
малај.	малајски	хебр.	хебрејски
млет.	млетачки	хол.	холандски
н-	ново	хрв.	хрватски
нгрч.	новогрчки	цг.	црногорски
норд.	нордски	цсл.	црковнословенски
осман.	османски	чеш.	чешки
пгерм.	прагермански	шп.	шпански
перс.	персиски		
пие.	праиндоверопски		

Скратеници за цитираната литература (дополнување)

- Лома – Лома, Александар. 2008. *Rěсъ, *slovo, *besěda – етимологија и семантичка праисторија. Јужнословенски филолог, 64. Београд, 199–216.
- ПЕРСЈ – Приручни етимолошки речник српског језика, т. 1. Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Утешены – Утешены, С., 1977. Названия божьей коровки (*Coccinella septempunctata*) в Общеславянском лингвистическом атласе. Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования, вып. 9. Наука. Москва.
- Стоевска-Денчова – Стоевска-Денчова, Еленка. 2004. Кривопаланечкиот говор. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје
- Poppe – Poppe, Nikolaj Nikolaevič. 1953. Ein altes Kulturwort in den altaischen Sprachen. Societas orientalis fennica. Helsinki.
- Menges – Menges, Karl Heinrich. 1953. Zwei alt-mesopotamische Lehnwörter im Altajischen. Ural-Altaische Jahrbücher, XXV, 299–304.
- Çabej – Çabej, Eqrem. 1976–2014. Studime etimologjike në fushë të shqipes (Etymological Studies in Albanian). 7 vols. Tirana: Akademia et Shkencave e Republikës Popullore të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- Kluge 1894
- Kluge, Friedrich. 2002. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Walter de Gruyter. Berlin.
- Berneker – Berneker, Karl Erich. 1908–1914. Slavisches etymologisches Wörterbuch (A-*моръ), Heidelberg.

ПРИКАЗИ

Од зборови до дела – Приручни етимолошки речник српског језика, т. 1: А–Ј (Институт за српски језик САНУ, 2023)

Во 2023 година во издание на Институтот за српски јазик при Српската академија на науките и уметностите, Белград, излезе од печат првиот том од „Прирачниот етимолошки речник на српскиот јазик“ (*Приручни етимолошки речник српског језика*). Уште на почетокот може слободно да констатираме дека како гаранција на квалитетно завршената работа е името на почитуваниот академик Александар Лома кој е уредник на томот, а автори се: Марта Бјелетиќ, Јасна Влајиќ-Поповиќ, Александар Лома и Снежана Петровиќ.

Како што и самите автори во Предговорот пишуваат, ова е првиот од четирите предвидени томови на „Прирачниот етимолошки речник на српскиот јазик“ (ПЕРСЈ), кој првобитно бил замислен да биде „едно-томник од научнопопуларен карактер“, во кој би се обработил основниот речнички фонд на српскиот јазик. Работата започнала во 2010 г. во рамките на Етимолошкиот отсек на Институтот за српски јазик, а како идејни творци се јавуваат авторите, учесници во овој прв том. На почетокот е направен список од околу 8000 лексеми, со намера да се обработат околу 4000 единици за првото издание и со текот на работата ова првобитно јадро требало постепено да се проширува. Во овој том авторите обработиле вкупно 1376 одредници, од кои 196 се „празни“, односно кај нив се упатува на друга одредница. Сепак, како што одминуваало времето посветено на оваа работа, авторите ја смениле концепцијата, па решиле наместо предвидениот еден том, да се објават четири, со што би се опфатиле речиси сите зборови од стандардниот српски јазик, со исклучок на некои рецентни заемки и неологизми. Основниот критериум од кој тргнале авторите на ПЕРСЈ бил зборот во современиот српски јазик да се употребува доволно често така што ќе нема потреба од дефинирање на неговото значење.

Структурата на одредниците е шематизирана (на нултиот табак е дадена комплетната шема во која се согледува дека постојат 4 структурни дела: 1. заглавен збор, граматички квалификатори, одбрани изведенки, примери на употреба и историски потврди; 2. етимолошки

наведување на етимонот (ако е познат), при што за домашната лексика од прасловенскиот фонд се наведуваат и зборови од другите словенски јазици, додека за заемките и калките се дава непосредниот извор на позајмување, но доколку е спорен, тогаш се дава крајниот етимон; 3. дискусија од најразличен тип во врска со досегашните етимолошки толкувања и појаснување од различни агли: фонетски, зборообразувачки, семантички; 4. сумарен преглед на користената литература), што во принцип многу го олеснува читањето на текстот. Ваквиот начин на структурирање на одредниците е корисен и за лаиците и за специјалистите. Лаиците можат да ја видат без проблем информацијата за етимологијата дадена во вториот дел, а за специјалистите посебно важен е третиот дел – дискусијата. Во извесен дел од одредниците на ПЕРСЈ има и културноисториски информации кои се корисни и за двата профила корисници, а ваквиот пристап овозможува и малку поинакво видување на етимолошките судови од времето на Славски и Трубачов.

Тоа што е интересно за македонската читателска публика е фактот што македонските примери за споредба се чести со што на македонскиот јазик му е дадено соодветно место при толкувањето на општословенската лексика, но и во одделни случаи на балканскиот лексички слој. Сепак, како што е познато, при пишувањето на одредниците воглавно се консултирани постоечките етимолошки речници и паралелите од другите словенски јазици се преземани оттаму, па таков е случајот и со македонските што понекогаш не ја прикажува комплетната слика за македонските лексеми. Како пример ќе го дадеме мак. (дијал.) *вали* ‘пали (оган)’, кој е регистриран не смо во ПЕРСЈ (1: 116), туку и во ESJS s.v. *valiti se*, Bezlaž 4 s.v. *valiti* I, БЕР 1: 115–116), додека мак. *вала* со значењето ‘тркала’ не се споменува. Нашиот став е дека мак. *вали* е изведено од псл. **valiti*, од пие. **uelH-* (**wel-* / **uol-* / **yel-*); сп. стсл. *валити*, *валѣ*, буг. *валя*, срп. *-валити* (се), блр. *валиць*, рус. *валить(ся)*, укр. *валити*, пол. *walić*, чеш. *valiti*, слч. *val'it'*, слн. *valiti*, додека пак, мак. *вала* е изведено од псл. **val'ati (se)*, што е итератив од псл. **valiti* ‘тркала, врти’. Овој случај, но и уште многу други, уште еднаш ја нагласува потребата од еден етимолошки речник на македонскиот јазик за да можат колегите од другите центри да имаат поголем увид во македонскиот јазичен материјал, што значи тоа е домашна „задача“ на македонската наука и не може да се префрла „вината“ на другите. За нас е важно што во ПЕРСЈ доследно и принципиелно е дадена споредбата со македонски јазичен материјал, се разбира, секаде каде што авторите имале сознание за тоа.

Во ПЕРСЈ се забележува и ревизија на некои претходни ставови во врска со етимолошките судови, како на пр., кај одредницата *баџрем*. Имено, Во ЕРСЈ 2:54–55, стои: „Нејасно; уп. мак. *баџрем*, буг. *багрѐн*, *багрѐм*“, додека пак, во ПЕРСЈ 1:17 стои: „Од јсл. **bag(ъ)rěnъ*, уп. мак.

баџрем, буг. *багрѐн*, *багрѐм*“. Тоа што за нас е особено важно, може да се согледа во делот за дискусија каде што во ЕРСЈ (2:54–55) се става под знак прашање семантичката врска со *багрѐн* (< **bagrъ*) во изворното значење ‘црвен’ поради тоа што багремовиот цвет е бел а дрвото има жолтеникаво-зелена боја, па се тргнува од претпоставката за српскиот јазик дека се работи за пасивен партицип од *багрѐти* ‘потемне’, со оглед на црникавата боја на багремовата кора. Според нас, овој збор е ограничен на јужнословенскиот простор, најверојатно од постарата форма *баџрен*, од **bagra*, номинализација на **bagrъ* ‘виолетова (боја)’ од коренот **bag-*, засведочен во **bagati* ‘пали/запали оган’ + *-*rъ*, во крајна линија од пие. **b^heh₃g-* ‘пали, пече, пржи’. Со оглед на тоа што за дрвото ‘*Robina pseudacacia*’, донесено од Северна Америка (почетокот на 17 век), во македонските дијалекти, освен *баџрем*, се споменуваат називите *бел ѓрн*, *френски ѓрн*, *бела киѓка*, *ѓиѓом драч*, *дива роѓачка*, *раѓи*, *салкѓм*, *крал*, *караличе*, *кралче* и *ѓеѓсѓх* каде што е одразено туѓото потекло на ова растение, се поставува прашањето за мотивацијата со именувањето *баџрем*. Нашиот став е дека овој назив изворно се однесувал на автохтоно растение (можеби *Cytisus purpureus*), кое има цветови слични на багремот, а подоцна овој назив се пренел на *Robina pseudacacia*. Во ЕРСЈ (2:54–55) се става под знак прашање семантичката врска со *багрѐн* (< **bagrъ*) во изворното значење ‘црвен’ поради тоа што багремовиот цвет е бел а дрвото има жолтеникаво-зелена боја, па се тргнува од претпоставката за српскиот јазик дека се работи за пасивен партицип од *багрѐти* ‘потемне’, со оглед на црникавата боја на багремовата кора, но таквиот став во ПЕРСЈ е ревидиран. И според нас, како што споменаваме претходно, во определен период на цветање на *Robina pseudacacia*, цветовите добиваат пурпурна нијанса, а можеби се работи за именување добиено од ластарите (фиданките) кои се мазни и сјајни и имаат црвеникаво-кафеава боја, а на нив има парови спирално наредени триаголни трња, кои исто така имаат црвеникаво-кафеава боја. Ако се имаат предвид и другите македонски дијалектни двокомпонентни називи како *бел трн*, *френски трн*, *питом драч*, тогаш би можело да се извлече заклучок дека трнот е битна карактеристика на ова дрво.

Како што и самите автори констатираат, во ПЕРСЈ има и некои невоједнакости, а тие најмногу се однесуваат на должината на текстот кај определен број одредници, што според нив, треба да се има предвид фактот што таквите диспропорции се условени со етимолошката проблематичност на оддели зборови која наметнува поопширно излагање.

Првиот том од „Прирачниот етимолошки речник на српскиот јазик“ придонесе многу во осветлувањето на голем број отворени прашања не само во српската етимолошката наука, туку и во рамките на словенската етимолошка лексикографија. Неговите идејни, концепциски и технички решенија претставуваат предизвик за голем број лексикографски центри

не само на Балканот, туку и воопшто во светот. Токму затоа, топло го препорачуваме не само на специјалистите од областа етимологија, туку и на секој вљубеник во историјата на зборот.

На авторите им посакуваме добро здравје и уште многу трудови!

УДК 811.162.4'282(049.3)
811.162.4'374(049.3)

Александра Гецовска

**Значаен труд за словенската дијалектна лексикографија
„Етимологијата и дијалектната лексикографија“ (Lubor Králik,
*Etymológia a nárečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských
nářečí)*, Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav
Ľudovíta Štúra SAV, 2020)**

Пред проучувачите на етимолошките прашања и останатата јавност, во 2020 година, се појави научната монографија „Etymológia a nárečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských nářečí)“, од словачкиот етимолог Лубор Кралик. Станува збор за плод на долгогодишно истражување на лексиката на словачките дијалекти врз основа на спојот на две неразделни нишки, етимологијата и дијалектната лексикографија. Предлошка за ова дело е богатиот материјал од *Речникој на словачкиите дијалекти*, кое содржи етимолошки толкувања на повеќе од 130 дијалектни лексеми наведени во првите два тома на *Речникој* (Братислава 1994, 2006). А крајната цел на авторот, се насоките односно методолошките препораки за создавање на дијалектни речници од позиција на етимолог.

Воведниот дел на публикацијата е посветен на односот на етимологијата и лексикографијата, со посебен акцент на дијалектната лексикографија затоа што таа на етимологијата ѝ нуди материјал, кој често е важен за етимолошката интерпретација на лексиката на стандардниот јазик. Впрочем, етимолошката мисла благовремено еволуирала, а погледот се насочил кон дијалектниот материјал. Прибегнувањето кон дијалектните лексеми од страна на етимолозите довело до создавање на нова автономна област на етимологијата, позната како дијалектна етимологија. Дијалектната лексика која не е дел од лексиката на стандардниот јазик е особено интересна за етимолошките истражувања, а резултатите од дијалектната етимологија се објавуваат во синтетизирани дијалектни етимолошки речници кои претставуваат посебен жанр на етимолошката лексикографија. Треба да се напомене и тоа дека етимолозите одат чекор понапред и белодробниот капацитет го зголемуваат со заемки, реликти, архаизми итн. Неодминлив дел од истражувачкиот процес, според авторот е и врската со традиционалната народна култура, комплетноста, веродостојноста на филолошката документација итн.

Реципроцитетот е очигледен, дијалектната лексикографија ги користи резултатите од етимолошките истражувања, иако наидува на бројни проблеми (потребата од обработка на лексички материјал кој досега не е

етимолошки толкуван, богата семантика и сл.). Според авторот, во дијалектните речници постоечките етимолошки наоди можат да бидат присутни во форма на експлицитни информации, но и да бидат вклучени на имплицитно ниво. Експлицитните етимолошки наоди, врз основа на концепцијата на *Речникоѝ*, се земаат предвид при изборот на нивната форма (формална стандардизација, т.е. реконструкција на формата), а се среќаваат и прашања поврзани со полисемија и хомонимија.

Впрочем, главниот дел на монографијата се состои од избран лексички материјал вклучен во *Речникоѝ* (над 130 лексеми) кој подлежи на етимолошка интерпретација за кои е дадена етимолошка перспектива со можни алтернативни лексикографски решенија, кои во однос на авторот идентификуваат неколку проблематични области:

1. Формална стандардизација на заглавните зборови. При што се доаѓа до заклучок дека етимолошката анализа во некои случаи на таква стандардизација:

а) не е извршена (т.е. етимолошките карактеристики на изразот не се земени предвид);

б) е извршен дупликат (во речникот истиот израз е стандардизиран на два начина, т.е. е наведен во два различни заглавни зборови);

в) предизвикува сомнеж од етимолошки карактер.

2. Формална варијантност на дијалектните лексеми. Дел од лексемите наведени во *Речникоѝ* како неправилни и во различен степен лексикализирани формални варијанти на заглавните зборови, може да се толкуваат како фонетски правилни рефлексии со различен етимон, кои, во однос на нивната етимолошка автономност, би наложиле да бидат обработени во посебни речнички статии.

3. Полисемија и хомонимија. Некои лексеми обработени во Речникот како полисемни содржат генетски нехомоген материјал кој во однос на својот карактер (етимолошка хомонимија) бара лексикографско решение во форма на посебни заглавни зборови.

4. Објаснување на значењето на дијалектните лексеми. Во некои случаи, етимолошката анализа овозможува корекција на семантичките карактеристики на заглавните зборови дадени во Речникот.

Во делот *Формална стандардизација на зборовиѝ*, се опишува како зборовите од народните говори се вклучуваат во речникот на словачкиот јазик (SSN), а народните зборови што немаат стандарден еквивалент ја задржуваат својата форма.

Во *Нестандардизирана формална стандардизација* се објаснува дека во одредени случаи зборовите може да останат во оригиналната форма ако постои научна литература која ги објаснува и со тоа се избегнува *ѝословенчувањеѝо*. Првиот наведен збор е, *bravecina* 'свинско месо', ова е пример на збор кој останува во оригиналната форма (средногермски), иако постои основа за негова етимолошка интерпретација. Лексемата се објаснува преку дијахрониски развој на лексемите *jahňací* 'јагнешки' и *tel'ací* 'телешки', кои се доведуваат во врска со посл. **agn-ēt-jь*, **tel-ēt-*

jъ. Се споменуваат лексемите *cingír* и *cingúr*, за кои се наведува дека веројатно имаат прасловенски корен со значење ‘течење’ или ‘капење’. Понатаму се разгледува можноста за различни варијанти на овој збор низ различни дијалекти.

Потоа, авторот се задржува на зборовите *drótno*, *híl* итн., при што дава објаснување дека во *Речникојѝ на словачкиѝе дијалектиѝи* (SSN), дијалектната лексема *druotno* е стандардизирана како *drótno* што имплицира дека е изведена од *drôt* ‘жица’ (< germ. *Draht*). Тоа, според Кралик, е семантички проблематично, па затоа пореално е да се претпостави **drъvo-тъno* (локален израз, од **drъvo* и **-tęti*, **-тъno*), т.е. ‘место каде што се сече дрво’. Тогаш би се очекувало стандардизација во форма *drvotno*. Оваа лексема во словачкиот јазик се среќава со следниве значења: 1. Земја со примеси на пилевина, прав или дрвен прав; 2. Место каде што било чувано дрво; 3. Земја со примеси на пилевина. А, за лексемата *híl* ‘воз за носење ѓубре’, се наведува дека се среќава во повеќе варијанти во различни дијалекти.

Издвојуваме неколку лексеми кои подлежат на алтернативна стандардизација: *biačik*, *blížder*, *budkáč*, *drienica*, *fintový*, *gertrúdka*, *gestyňa*, *halcuk* итн. Според етимолошката анализа и стандардизација на дијалектните зборови, со посебен фокус на различни регионални форми и нивните значења, ги одвојуваме *drienica*, лексема којашто упатува на ограда, ограден простор за одгледување стока. Кралик предлага овој словачки дијалектен збор да се спореди со псл. (дијал.) **drynъ*, што е дериват од ие. **drū-* ‘дрво’ и да се толкува како *drynnica*, наместо формата *drienica* во *Речникојѝ на словачкиѝе дијалектиѝи*. Потоа, *fintový* ‘криво’ или ‘нерамномерно со продуктивната наставка -ову’. Станува збор за заемка од унг. *finta* ‘косо, искривено’ (потврдено значење од 1792 година); *gertrúdka*, оваа лексема е растителен вид (*Fumaria officinalis*) и можеби е создадено врз основа со женското име Гертруда, поради некоја етимолошка или народна асоцијација. Меѓу современите лексеми ги среќаваме: *masér* ‘масер’, *másiaroš* ‘месар’ итн.

Потребата од детален преглед на зборовниот фонд од дијалектолошка гледна точка, е посебно истакната, каде што авторот забележува дека треба да бидат донесени на увид сите формални варијанти и нијанси на значењето на зборовите затоа што токму дијалектните форми често откриваат важни траги за етимологијата на зборовите.

Особено се истакнува односот помеѓу дијалектниот и стандардниот јазик во словачката лексикографија, како и значењето на етимологијата во разбирањето на јазичната историја, а дијалектите имаат посебна улога бидејќи тие зачувуваат архаични облици и карактеристики што можат да бидат изгубени во стандардниот јазик. Понатаму, се дискутира за тоа како дијалектните зборови се третираат во лексикографската практика, и се поставуваат прашања за критериумите според кои одредени зборови се вклучуваат во речниците. Проблематиката на интеграцијата на дијалектите во официјалниот речник се разгледува од историографски,

дијакхрониски и етимолошки аспект. Се спомнуваат автори и извори што се однесуваат на етимолошките истражувања и нивната примена во словачката лексикографија, и се истакнува значењето на системскиот пристап кон истражувањето на јазичниот развој. Се разгледуваат следниве точки на линијата етимологија – дијалектологија на словенските јазици:

1. Архаични форми и нивната реконструкција;
2. Лексички иновации;
3. Заемки од странски јазици;
4. Историска лексикологија;
5. Проблеми на етимологијата во современата дијалектологија.

Како што може да се забележи, истражувањето опфаќа широка временска рамка и ја вклучува и фолклорната терминологија, што придонесува кон поцелосно разбирање на историскиот развој на лексиката. Се истакнува и важноста на современите етимолошки пристапи во анализата на зборовниот фонд, а етимолошките речници на словенските јазици, се разгледуваат со посебно внимание преку дијалектниот лексички материјал (Махек итн.).

Се дискутира и за неодамнешните напори и проекти за создавање етимолошки речници на различни словенски јазици кои ги вклучуваат и дијалектните варијанти (бугарски, словенечки, српски), а тука би го додала и нашиот *Македонски етимолошки речник* (МЕР).

Понатаму, преку примери и интерпретации, се прави дистинкција меѓу автохтоната лексика и онаа што е стекната преку контакт со други јазици. Кралик ја дискутира и улогата на семантичките и граматичките фактори во приспособувањето на туѓите зборови, процесите на адаптацијата на заемките во полскиот лексички систем, а се задржува и на руските дијалекти (А. С. Герд) како и компаративните студии сè со цел појаснување на современата словенска лексикологија и нејзините предизвици. Особено внимание е посветено на речниците кои ги обработуваат зборовите од народните говори, каде се анализираат нивните значења и потекло. Се наведуваат различни примери на етимолошки речници од европски земји како Италија, Германија и Франција, како и нивните методологии и карактеристики. Се прави разлика меѓу различни научни пристапи во етимологијата, како и разликите помеѓу западно-европските и централноевропските модели на истражување. Преку овие примери се илустрираат важните аспекти на лексичките промени и етимолошката анализа која помага во разбирање на културните и јазичните влијанија низ историјата.

Во последниот дел, авторот дава методолошки препораки формирани за потребите на практичната лексикографија (што се однесува на подготовката за следните томови на Речникот).

Авторот изразува уверување дека публикацијата може да придонесе за продлабочување на интересот за областа етимологија на лексиката на словачките дијалекти кај специјалистите, како и за пошироките културни кругови.

Нови димензии во етимолошката наука во трудот „Димензии на словачката етимологија“ од Љубор Кралик (Ľubor Králik, *Dimenzie slovenskej etymológie*, Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2023)

Во 2023 година во издание на Институтот за лингвистика „Људовит Штур“ при Словачката академија на науките, Братислава, излезе од печат монографскиот труд „Димензии на словачката етимологија“ (*Dimenzie slovenskej etymológie*) од авторот Љубор Кралик (Ľubor Králik), познат и ценет словачки лингвист, дијалектолог и етимолог. Љубор Кралик на лингвистичката јавност не само во Словачка, туку и во светот, ѝ е познат како автор на еднотомниот „Краток етимолошки речник на словачкиот јазик“ (*Stručný etymologický slovník slovenčiny*), со што авторот си обезбеди трајно место во словачката етимолошка и историско-компаративна наука.

Основната идеја на авторот на овој многу значаен труд (*Dimenzie slovenskej etymológie*) е да ја протолкува сегашната состојба во словачкиот стандарден и дијалектен јазик низ призмата на етимолошката наука (односите со генетски сродни, но и несродни јазици), притоа имајќи ги предвид природните внатрешно и надворешнојазичните развојни тенденции, како и современите културни и економски контакти на словачкиот народ во одделни фази од општественото живеење.

Концепциски, монографијата е поделена на 20 поглавја во кои Љ. Кралик многу системски ги подредил прилозите (претходно објавени по различни поводи и во различни списанија и зборници) зад кои стои макотрпна научноистражувачка работа на авторот. Секое поглавје е еден вид приказна за зборот кој, по долги, некогаш и кривулести патеки, си го нашол местото во дијалектниот и во стандардниот словачки јазик.

Не случајно во самиот наслов авторот го употребил зборот „димензија“, алудирајќи на многуте аспекти што ги крие етимолошката интерпретација на секој збор или неговото значење, при што посебно го нагласува континуитетот со претходните истражувања на славистите од областа на етимологијата и нивото на знаење во времето кога одделни истражувачи ги објавувале своите мислења за потеклото на конкретни зборови.

Интересно е што во голем дел од „поглавјата“ од својата монографија, авторот го користи прашањето „Дали е поврзано со словачкиот...?“. Ова не е ни малку случајно имајќи го предвид сознанието дека се работи за автор кој педантно и мунициозно го истражува проблемот од секој аспект, па зад одговорите на поставените прашања стојат многу обемни истражувања кои се вградени во „Речникот на словачките дијалекти“ (*Slovník slovenských nářečí*) и во „Историскиот речник на словачкиот јазик“ (*Historický slovník slovenského jazyka*) во кои несомнен придонес има почитуваниот колега Љубор Кралик. Во монографијата „Димензии на словачката етимологија“ авторот се занимава, пред сè, со анализа на словачките лексички единици, сакајќи да ја дополни сликата при толкувањето во општословенски контекст, што е особено важно, ако се има на ум дека одделни јазици и дијалекти не биле целосно вклучени при толкувањето на прасловенската лексика (на пр., во најзначајните речници од ваков вид: *Słownik prastowiański* и *Этимологический словарь славянских языков*). Таков е случајот и со материјалот од македонскиот јазик и неговите дијалекти, кој досега бил вклучуван во „Бугарскиот етимолошки речник“ (*Български етимологичен речник*) и интерпретиран исклучиво низ призмата на бугарската етимолошка наука, па голем број лексеми останале недообјаснети. Овде посебно би се задржале на некои лексеми во словачкиот јазик во кои Кралик покажува колку е важно да се има предвид целокупниот словенски материјал при толкувањето на реконструираниите лексеми од прасловесниот јазик. Како пример ќе ги дадеме словачките лексеми *mľandravý* ‘ослабен, млитав’ и *mľadzavý*, во кои авторот го проширува толкувањето од О. Н. Трубачов, кој се ограничил на објаснување на потеклото на овие зборови со почетната основа **meld-*, при тоа Кралик додава дека Трубачов не бил запознаен со словачкиот дијалектен материјал во тоа време.

Интересно е толкувањето што Љ. Кралик го дава за словачката дијалектна форма *brehovaťi* (од псл. **brěgovati*), којашто е регистрирана во значење ‘се сомнева во вредноста на нешто, оцрнува (нешто или некого)’. Имено, ваква паралела може да се направи само со руската дијалектна форма *брéговать* (според Трубачов во *Этимологический словарь славянских языков* и со рус. дијал. *брéгать* и *брéкать*). Кралик доаѓа до заклучок дека можеби треба да се претпостави семантички развој ‘создава звуци, мрмори, итн.’ > ‘изразува (со звуци) непријатни чувства, незадоволство, негативна врска итн.’ > ‘негодува, оцрнува, презира итн.’. Вакви умешни, издржани интерпретации Кралик дава и во други случаи, како на пр., со словачкиот дијалектен збор *driňica* ‘ограда; оградено место’. Врз основа на анализата на обемниот компаративен јазичен материјал, Кралик предлага овој словачки дијалектен збор да се спореди со псл. **drynъ* и да се толкува како *drynnica*, наместо формата *drienica* во *Речникоѝ на словачкиѝе дијалектиѝи*. Ваквите етимолошките толкувања треба да се вградат и при изработката на секој дијалектен речник што претендира на сопфатност во фонолошката, зборообразувачката и семантичката анализа. На овој начин при обработката на теренскиот дијалектен материјал на определен простор ќе му се даде суштинско етимолошко толкување. Тоа го докажува и примерот на словачкиот дијалектен збор *driňica* што значи ‘ограда; оградено место’, при што Љ. Кралик, врз основа на анализата на обемниот споредбен јазичен материјал, предлага наместо формата *drienica* објавена во ССН, да се спореди со прасловенскиот **drynъ* и да се толкува како *drynnica*. Мошне убедлива е и семантичката интерпретација на Кралик за словачкиот дијалектен збор *pomidlo* ‘слатко, џем од слива; смола на дрво’, сп. пол. *powidla*, чеш. *povidla* ‘џем’, со што тој придонесува за етимологијата на псл. **povidlo*. Авторот забележува дека во дијалектната форма *pomidlo*, каде што псл. суфикс **-dlo*, покрај примарното значење на инструмент на дејство, исто така, има секундарни значења, па споменатата семантика е веројатно споредна, произлезена од друга промена ‘nomen actionis’ > ‘nomen acti (nomen resultati)’.

Во дел од поглавјата авторот се задржува и на историско-културните контакти на словачкиот јазик со соседните словенски и несловенски јазици, каде што словачкиот јазик се јавува и како извор (на пр., слч. *kántrit* и пол. *kętrzyć*, *kętrać*), но и како примач

(на пр. *sobáš* ‘склучување брак, свадба’, за кој Кралик ја остава отворена можноста дека се работи за заемка и прави оправдана корекција во етимолошкото толкување на претходниците Ш. Ондруш и Ф. Копечни). Ваквите интерпретации на Кралик отвораат перспектива за малку поинакво видување на етимолошката наука каде што меѓујазичниот, или интеркултурен историски контекст игра огромна улога во решавањето на етимолошките загатки, каков што е случајот со словачките дијалектни форми *posádeš, pošádes, pošajdes*. Имено, источнословенскиот збор *posad* има потекло во глаголот **posaditi*, додека словачките дијалектни форми *posádeš, pošádez, pošajdes* се позајмени зборови со потекло од герм. израз *Bescheid-essen*.

Наведениве примери, а и уште многу други во монографијата *Димензии на словачката етимологија* го прикажуваат Љ. Кралик како врвен истражувач на словачките дијалекти, но и темелен етимолог кој педантно ја склопува етимолошката приказна за зборот. Му посакувам уште многу долги години да создава и да ја радува научната јавност со уште многу значајни трудови каква што е оваа монографија.

За издавачот:
проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

Лектура:
проф. д-р Гоце Цветановски,
Редакцискиот одбор,
м-р Ивана Блажевска

Компјутерска и техничка обработка:
проф. д-р Гоце Цветановски

Тираж:
100 примероци

Печат:
Арт принт студио – Скопје